

1(77)/2022

ISSN 1507-4757

UBEZPIECZENIA W ROLNICTWIE

materiały i studia

-
- ▶ Propozycja nowoczesnej ramy konceptualnej do zarządzania ryzykiem w rolnictwie
-
- ▶ Wydatki na realizację zadań KRUS w świetle budżetów rolnych Polski i udziałów w PKB w minionym ćwierćwieczu (1995–2020)
-
- ▶ Uwagi de lege lata i de lege ferenda co do charakteru ubezpieczenia społecznego rolników na podstawie art. 5a i 5b ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników
-
- ▶ Polskie ubezpieczenia gospodarcze wobec zjawisk katastroficznych, w tym pandemicznych (wpływ zdarzeń katastroficznych na rynek ubezpieczeń rolnych)
-
- ▶ Izolacja a kwarantanna
-
- ▶ Propozycje zasiłków dla sprawujących opiekę członków rodziny zatrudnionych w rolnictwie w Niemczech – znaczenie, podstawy prawne i dalszy rozwój
-
- ▶ Możliwości wykorzystania mediów społecznościowych w sprzedaży ubezpieczeń w segmencie rolnym
-

1(77)/2022

UBEZPIECZENIA W ROLNICTWIE
materiały i studia

Kasa Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego

Warszawa 2022

Rada Programowa prof. dr hab. Marian Podstawka, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie – przewodniczący
dr n. med. Claudio Colosio, prof. UniMi, Uniwersytet w Mediolanie, Włochy
prof. dr hab. Paweł Czechowski, Uniwersytet Warszawski w Warszawie
prof. dr hab. Andrzej Czyżewski, Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu
dr Pedro Delgado Cobos, Uniwersytet w Kordobie, Hiszpania
prof. dr Hans-Joachim Hannich, Uniwersytet w Greifswaldzie, Niemcy
dr hab. Beata Jeżyńska, prof. UMCS, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie
prof. dr hab. Irena Jędrzejczyk, Akademia Techniczno-Humanistyczna w Bielsku-Białej
dr Erich Koch, Sozialversicherung für Landwirtschaft, Forsten und Gartenbau, Kassel, Niemcy
dr n. med. Andrzej Kosiniak-Kamysz, Dyrektor Specjalistycznego Szpitala im. Dietla w Krakowie
prof. dr Peter Lundqvist, Szwedzki Uniwersytet Nauk Rolniczych w Alnarp, Szwecja
dr Ryszard Majer, prof. UJD, Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy im. Jana Długosza w Częstochowie
dr inż. Agnieszka Parlińska, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie
dr inż. Joanna Pawłowska-Tyszko, Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – PIB
prof. dr hab. Wanda Sułkowska, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie
dr hab. n. med. Andrzej Wojtyła, prof. PWSZ, Państwowa Szkoła Zawodowa w Kaliszu

Redakcja dr Aleksandra Hadzik – redaktor naczelny
Magdalena Wachnicka-Witzke – zastępca redaktora naczelnego
Monika Rzepecka – sekretarz naukowy
Agnieszka Korol – sekretarz redakcji
Urszula Straszak-Jakovljević – redaktor techniczny

Redaktorzy tematyczni ekonomia: prof. dr hab. Andrzej Czyżewski, prof. dr hab. Marian Podstawka
ubezpieczenia: prof. dr hab. Wanda Sułkowska, dr inż. Joanna Pawłowska-Tyszko
statystyka: prof. dr hab. Bolesław Borkowski
prawo: prof. dr hab. Paweł Czechowski, dr hab. Beata Jeżyńska
ochrona zdrowia i rehabilitacja: dr n. med. Leszek Majchrowski, dr hab. n. med. Andrzej Wojtyła
redaktor językowy: Urszula Straszak-Jakovljević (j. polski)
redaktor techniczny: Urszula Straszak-Jakovljević
DTP: Jarosław Cichocki, Igor Zalewski

Wydawca Kasa Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego
al. Niepodległości 190
00–608 Warszawa

Adres redakcji Kasa Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego – Centrala
al. Niepodległości 190
00–608 Warszawa
tel.: 22 592–66–88, 22 592–66–86, 22 592–64–05
e-mail: [czasopismo\(at\)krus.gov.pl](mailto:czasopismo(at)krus.gov.pl)

Ubezpieczenia w Rolnictwie – Materiały i Studia

ISSN 1507-4757

Czasopismo naukowe o otwartym dostępie, wydawane na licencji Creative Commons
Uznanie autorstwa 4.0 Międzynarodowe (CC BY 4.0)

DOI: 10.48058/URMS

ICV (Index Copernicus Value) za 2020 rok – 95,95

Wersja online: www.krus.gov.pl/czasopismo/

Spis treści

Wstęp	5
-------	---

Jacek Kulawik

Propozycja nowoczesnej ramy konceptualnej do zarządzania ryzykiem w rolnictwie	7
--	---

<i>A proposal for a modern conceptual framework for risk management in agriculture</i>	37
--	----

Andrzej Czyżewski, Ryszard Kata, Anna Matuszczak

Wydatki na realizację zadań KRUS w świetle budżetów rolnych Polski i udziałów w PKB w minionym ćwierćwieczu (1995–2020)	65
---	----

<i>Expenditure on the implementation of KRUS tasks in the light of Poland's agricultural budgets and shares in GDP in the past quarter of the century (1995–2020)</i>	83
---	----

Ernest Nasternak

Uwagi de lege lata i de lege ferenda co do charakteru ubezpieczenia społecznego rolników na podstawie art. 5a i 5b ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników	103
---	-----

<i>Lex lata and lex ferenda remarks regarding the character of farmers' social insurance based on Articles 5a and 5b of the Act on Farmers' Social Insurance</i>	113
--	-----

Stanisław Nowak, Radosław Nowak

Polskie ubezpieczenia gospodarcze wobec zjawisk katastroficznych, w tym pandemicznych (wpływ zdarzeń katastroficznych na rynek ubezpieczeń rolnych)	123
---	-----

<i>Polish business insurance with reference to the catastrophic phenomena, including pandemic ones (impact of catastrophic events on the agricultural insurance market)</i>	153
---	-----

Katarzyna Maciejewska

Izolacja a kwarantanna 181

Isolation and quarantine 195

Erich Koch

Propozycje zasiłków dla sprawujących opiekę członków rodziny
zatrudnionych w rolnictwie w Niemczech – znaczenie, podstawy prawne
i dalszy rozwój 209

*Propositions of benefits for persons providing care for family members
employed in agriculture in Germany – significance, legal basis, and further
development* 231

Tomasz Czuba, Andrzej Jaworski

Możliwości wykorzystania mediów społecznościowych w sprzedaży
ubezpieczeń w segmencie rolnym 251

The possibilities of using social media in selling insurance in the agricultural segment 265

Od Wydawcy

Szanowni Czytelnicy!

Z wielką przyjemnością oddajemy do Państwa rąk kolejne – 77. wydanie naszego czasopisma naukowego „Ubezpieczenia w Rolnictwie – Materiały i Studia”.

Współczesne rolnictwo jest wystawione na liczne źródła ryzyka – zależność od przyrody, pogody i zmian klimatu, jak również te o charakterze rynkowym oraz polityczno-instytucjonalnym. Autor pierwszego z artykułów pt. *Propozycja nowoczesnej ramy konceptualnej do zarządzania ryzykiem w rolnictwie* proponuje nowoczesne podejście do analizowania, modelowania i projektowania zarządzania ryzykiem w rolnictwie. Całość swoich rozważań podporządkowuje tezie, że zarządzanie to z jednej strony musi stanowić spójny i całościowy system, z drugiej strony powinno natomiast być inaczej konkretyzowane na poziomie pojedynczych gospodarstw rolniczych i odmiennie dla całego sektora rolnego.

W kolejnym artykule przeczytają Państwo o wydatkach na realizację zadań Kasy Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego w świetle budżetów rolnych Polski i udziałów w PKB w latach 1995–2020. Autorzy starali się m.in. dociec, czy rolnictwo w Polsce, w tym KRUS, korzystało w tym zakresie w sposób zrównoważony z efektów wzrostu gospodarczego kraju.

W opracowaniu *Uwagi de lege lata i de lege ferenda co do charakteru ubezpieczenia społecznego rolników na podstawie art. 5a i 5b ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników* podjęto polemikę dotyczącą oceny charakteru ubezpieczenia społecznego rolników, również w kontekście innych uprawnień m.in. dotyczących udzielania (lub zwrotu) pomocy finansowej na rozpoczęcie działalności pozarolniczej na obszarach wiejskich.

Przedmiotem następnego artykułu pt. *Polskie ubezpieczenia gospodarcze wobec zjawisk katastroficznych, w tym pandemicznych (wpływ zdarzeń katastroficznych na rynek ubezpieczeń rolnych)* jest przegląd i sygnalizacja kryzysowych oddziaływań zjawisk katastroficznych, także dotyczących ryzyka pandemicznego, na życie społeczne i gospodarcze kraju, w tym wpływu na obszar związany z funkcjonowaniem ubezpieczeń dla rolnictwa. Autorzy przedstawiają wnioski oraz swoje propozycje dotyczące zadań i form działania państwa, instytucji międzynarodowych, jak również rynku ubezpieczeń w przypadku prawdopodobnych, kolejnych tego typu zjawisk.

O tym, jakie świadczenia przysługują ubezpieczonym rolnikom (domownikom) z tytułu objęcia obowiązkową kwarantanną, nadzorem epidemiologicznym, hospitalizacją w związku z COVID-19 lub izolacją domową, przeczytają Państwo w publikacji *Izolacja a kwarantanna*. Autorka przedstawia zbieg prawa do zasiłku z tytułu kwarantanny z prawem do zasiłku chorobowego oraz pojawiające się w związku z tym wątpliwości. Zwraca również uwagę

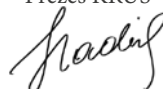
na rozbieżności w świadczeniach otrzymywanych z KRUS przez rolników w przypadku zachorowania bądź podejrzenia zakażenia COVID-19.

Udział ludzi starszych w populacji europejskiej systematycznie wzrasta, przez co rośnie również liczba osób stale wymagających opieki. Aby sprostać temu wyzwaniu, w Niemczech zdecydowano się podjąć działania z zakresu prawa o ubezpieczeniach społecznych. Od dziesiątków lat – jako ogólnospołeczne ubezpieczenie obowiązkowe – funkcjonuje tu odrębny system społecznego ubezpieczenia opiekuńczego, które obejmuje m.in. regulacje na korzyść członków rodziny sprawujących opiekę. O rozwiązaniach, które oferuje ubezpieczonym Instytucja Zabezpieczenia Społecznego na rzecz Rolnictwa, Leśnictwa i Ogrodnictwa (niem. *Sozialversicherung für Landwirtschaft, Forsten und Gartenbau, SVLFG*) przeczytaj Państwo w artykule *Propozycje zasiłków dla sprawujących opiekę członków rodziny zatrudnionych w rolnictwie w Niemczech – znaczenie, podstawy prawne i dalszy rozwój*.

Celem artykułu *Możliwości wykorzystania mediów społecznościowych w sprzedaży ubezpieczeń w segmencie rolnym* jest wskazanie potencjału tkwiącego w mediach społecznościowych, który może być wykorzystany przy sprzedaży produktów ubezpieczeniowych w segmencie rolnym. Autorzy wskazują m.in. na obecną rolę mediów społecznościowych w budowaniu zaufania do ubezpieczyciela i skupiania wokół niego aktywnych odbiorców. Autorzy posługują się badaniami własnymi zrealizowanymi w 2020 roku wśród rolników.

Mamy nadzieję, że artykuły zawarte w niniejszym wydaniu okażą się dla Państwa interesującą lekturą. Zachęcamy Państwa do regularnego sięgania po nasz periodyk.

Z wyrazami szacunku –
Prezes KRUS

dr Aleksandra Hadzik

Propozycja nowoczesnej ramy konceptualnej do zarządzania ryzykiem w rolnictwie

Jacek Kulawik

Abstrakt

Współczesne rolnictwo wystawione jest na różnorodne szoki zarówno negatywne (ryzyka czyste), jak i pozytywne (ryzyka spekulatywne), a więc i szanse rozwojowe. Zatem z jednej strony oddziałują na nie zagrożenia zewnętrzne, z drugiej strony sektor ten generuje jednak zmienność w dolnych ogniwach łańcuchów żywnościowych. W związku z tym najpierw dokonuje się przeglądu współczesnych źródeł ryzyka w rolnictwie oraz ich rodzajów, akcentując duże znaczenie ryzyk operacyjnych i strategicznych oraz ich ujęć jako łańcuchów i sieci. Takie podejście pozwoliło przejść do zarządzania ryzykami na poziomie pojedynczych gospodarstw rolniczych. Ponieważ ryzyka ulegają agregacji w skali całego sektora rolnego, jak również na tym szczeblu pojawiają się ryzyka nowe, potrzebne było przeanalizowanie występujących tu problemów. Najlepszą ramą wydaje się w tym przypadku holistyczne/zintegrowane zarządzanie ryzykiem. Takie połączenie perspektywy mikro z perspektywą sektorową jest novum w krajowej ekonomice rolnictwa, a tym samym tworzy naukową wartość dodaną. W ślad za tym zrealizowano podstawowy cel artykułu i potwierdzono założoną tezę.

Słowa kluczowe: holistyczny system zarządzania ryzykiem w rolnictwie, ryzyko, ryzyko w rolnictwie, zarządzanie ryzykiem w rolnictwie.

Jacek Kulawik, prof. dr hab., Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowy Instytut Badawczy w Warszawie.

Wstęp

Współczesne rolnictwo jest wystawione na liczne źródła ryzyka, a więc odwieczną zależność od przyrody, pogody i przyspieszającej zmiany klimatu, jak również te o charakterze rynkowym oraz polityczno-instytucjonalnym. Przez rosnące uzależnienia od kapitału obcego, który wspiera procesy inwestycyjne, restrukturyzacyjne i adaptacyjne oraz zwiększające odporność na szoki (ang. *resilience*), sektor rolny wchodzi w różne interakcje z rynkami finansowymi. Ryzyko finansowe rośnie zawrotnie w samym rolnictwie, szczególnie mocno w gospodarstwach wydzierżawiających ziemię. Same zaś zglobalizowane rynki finansowe, podobnie jak i globalne łańcuchy żywnościowe, z jednej strony mogą być źródłem zmienności w rolnictwie, z drugiej stwarzać natomiast w ten sposób nowe możliwości transferu ryzyka z tego sektora.

Problem związany z ryzykiem polega na tym, że badacze rozmaicie go definiują. Przykładowo, proste ujęcie przyjmuje, że jest to po prostu konkretyzacja niepewności. Z kolei tą ostatnią norma ISO 31000 z 2009 roku określa jako stan, który wynika z braku pełnej lub nawet częściowej informacji, zrozumienia i wiedzy odnośnie jakiegoś zdarzenia, jego skutków i/lub prawdopodobieństwa wystąpienia. To implikuje, że wystąpienie ryzyka może prowadzić do ubytku majątku lub innej szkody. Zatem to uszczuplenie stanu posiadania próbuje się oszacować, mnożąc te dwa rodzaje strat przez częstość/prawdopodobieństwo ich wystąpienia¹.

Najprostsze słownikowe definicje ryzyka akcentują, iż coś może pójść inaczej, niż przewidywano. Takie określenie zawiera w sobie też niepewność co do przyszłego kształtowania się ważnych dla ludzi rzeczy, typu zdrowie, dobrobyt czy stan majątku. Nawiązanie do niepewności i możliwości poniesienia straty/szkody jest, historycznie patrząc, najstarszym sposobem ujmowania ryzyka. Później pojawiło się jednak rozróżnienie między niepewnością i ryzykiem. Kryterium podziału była możliwość oszacowania stopnia prawdopodobieństwa wystąpienia przyszłych wyników. Zgodnie z tym, gdy dysponujemy w miarę dokładnym szacunkiem, to mamy do czynienia z ryzykiem, w przeciwnym razie – z niepewnością². Prowadzi to nas do ważnego podziału ryzyka na:

1. Obiektywne, nazywane też stopniem ryzyka. To relatywna zmienność straty obecnej w stosunku do straty oczekiwanej. Ryzyko to zmienia się odwrotnie

1. M. Scharner, S. Pöchtrager, M. Larcher, *Risikoeinstellung und Risikowahrnehmung von Milchproduzenten in Österreich*, „German Journal of Agricultural Economics” 2016, Vol. 65, No. 4, s. 131–145.

2. E.G. Rejda, J.M. McNamara, *Principles of Risk Management and Insurance*, London, New York, Pearson, 2017, s. 42–43.

względem pierwiastka kwadratowego liczby obserwowanych przypadków. Podstawową jego zaletą jest możliwość zmierzenia, np. za pomocą odchylenia standardowego lub współczynnika zmienności. To czyni go kategorią szczególnie ważną w ubezpieczeniach majątkowych oraz zarządzaniu ryzykiem w organizacjach gospodarczych i w łańcuchach dostaw, ponieważ w dużym stopniu stosuje się do prawa wielkich liczb.

2. Subiektywne albo inaczej postrzegane. Rozumie się przez nie niepewność, której źródłem są charakterystyki psychologiczne ludzi lub ich kondycja psychiczna. To powoduje, że takie ryzyko zmienia się w szerokim przedziale wyznaczanym przez zróżnicowanie ludzi. Ogólnie jednak przyjmuje się, że wysoki jego poziom oznacza najczęściej zachowania konserwatywne i ostrożne. Ludzie o takim podejściu chętniej kupują ubezpieczenia nawet wtedy, gdy nie są im potrzebne. Mówimy też o nich, że odznaczają się wysoką awersją do ryzyka³.

Z punktu widzenia potrzeb niniejszego artykułu ważne jest również rozróżnienie między ryzykiem czystym a spekulatywnym. To pierwsze występuje wówczas, gdy istnieje możliwość pojawienia się straty lub jej brak. Jest ono podstawą ubezpieczeń majątkowych. Z kolei ryzyko spekulatywne dopuszcza zarówno straty, jak i zyski⁴. Może się jednak zdarzyć, że niekiedy nawet tradycyjni ubezpieczyciele przyjmują do ochrony portfele papierów dłużnych emitowanych przez inwestorów instytucjonalnych i samorządy, które mogą przynosić zyski, jak również straty. To samo dzieje się w przypadku *the enterprise risk management* (ERM). Oczywiście zainteresowanie ryzykiem czystym ubezpieczycieli bierze się również stąd, że zachowuje się ono w dużym zakresie w sposób zgodny z prawem wielkich liczb, a w szczególności pozwala ono w miarę dokładnie przewidywać przyszłe szkody. Ryzyko spekulatywne ma też duże znaczenie dla społeczeństwa, jeśli analizujemy procesy wdrażania innowacji. Wówczas część mniej konkurencyjnych firm, które niechętnie i z opóźnieniem wdrożyły innowacje, może ponieść straty i co więcej w końcu zbankrutować. Często jednak z nawiązką zostaną one pokryte przez korzyści osiągnięte z upowszechnienia się bardziej efektywnych nowych rozwiązań. Ich wpływ na ryzyko i ryzykowność nie jest jednak jednoznaczny, gdyż niektóre zagrożenia mogą być zredukowane, ale w zamian pojawiają się nowe.

W powyższym kontekście podstawowym celem artykułu jest zaproponowanie nowoczesnej ramy konceptualnej do analizowania, modelowania i projektowania

3. D. Guegan, B. Hassani, *Risk Measurement. From Quantitative Measures to Management Decisions*, New York, Springer, 2019, s. 10–12.

4. E.G. Rejda, J.M. McNamara, op. cit.

zarządzania ryzykiem w rolnictwie. Całość rozważań podporządkowana jest natomiast tezie, że zarządzanie to z jednej strony musi stanowić spójny i całościowy system, z drugiej strony powinno być zaś inaczej konkretyzowane na poziomie pojedynczych gospodarstw rolniczych i odmiennie dla całego sektora rolnego.

Rodzaje ryzyka w rolnictwie

Istnieje wiele sposobów systematyzowania ryzyka w rolnictwie. Najbardziej pierwotny jest podział, w którym wyróżnia się ryzyko czyste oraz spekulatywne. To pierwsze zasadniczo przejawia się tylko ujemnymi odchyleniami wielkości osiągniętych od założonych celów organizacji. W dużym stopniu nie da się ich uniknąć. Odgrywa ono przy tym fundamentalną rolę w tradycyjnych ubezpieczeniach. W ryzyku spekulatywnym z kolei interesują nas również pozytywne odchylenia uzyskiwanych rezultatów w porównaniu do wcześniej przyjętych ich poziomów. Ryzyko to najczęściej wiąże się też z ryzykiem strategicznym, o długookresowej naturze. Ryzyko czyste sensownie jest łączyć przede wszystkim z ryzykiem operacyjnym, a więc odnoszącym się do stale powtarzających się decyzji produkcyjnych, z definicji mających krótko- i co najwyżej średniookresowy horyzont.

Bardzo ważny jest także podział ryzyka na gospodarcze i finansowe. Ta druga grupa obejmuje różnokierunkowe wpływy rynków finansowych (zmiany stóp procentowych, warunków dostępu do kapitału obcego, a kredytu w szczególności), rynków produktów (strata należności, zmienność warunków kredytu handlowego) oraz ryzyko płynnościowe. Bardzo często ryzyko gospodarcze dodatkowo dzieli się na endogeniczne i egzogeniczne. To pierwsze obejmuje wszystkie rodzaje zmienności, które generuje samo gospodarstwo rolne. W ujęciu szczegółowym chodzi tu o ryzyka: technologiczne, wydajności i osobowe/personalne. Źródłem ryzyka egzogenicznego są wszelkie oddziaływania otoczenia, którym bardzo trudno się przeciwstawić pojedynczemu rolnikowi. Chodzi tu zatem o oddziaływanie pogody i klimatu oraz inne zdarzenia naturalne, zmiany polityczno-instytucjonalne, regulacje transferowo-podatkowe itp. Jeśli do tego dodamy jeszcze ryzyko rynkowe/cenowe, to dochodzimy do kategorii ryzyka całego gospodarstwa/przedsiębiorstwa rolnego.

Przedstawione powyżej rodzaje ryzyka są pochodną jego czynników, inaczej źródeł. Generalnie mogą mieć one również charakter zewnętrzny – konkretyzowany w działaniach i zachowaniach konkurentów, klientów, dostawców, regulatorów i nadzorców – oraz pozostały, ale w przewadze wewnętrzny. Ta druga grupa to czynniki finansowe, operacyjne i szeroko rozumiane zarządzania. Wszystkie natomiast źródła ryzyka mogą odnosić się do skali mikro, mezo i makro. W ujęciu bardzo

zdetalizowanym źródłem ryzyka jest więcej. W rolnictwie, na przykład, Meuvissen i in. zidentyfikowali ich 22, a Harwood i in. aż 35⁵.

Poważnym źródłem egzogenicznego ryzyka gospodarczego w rolnictwie są pogoda oraz klimat. Pogodę definiuje się jako stan i procesy atmosferyczne w konkretnym miejscu i w określonym czasie. Do jej opisu stosuje się w pierwszym rzędzie następujące parametry meteorologiczne: temperaturę, opady, wilgotność i ciśnienie powietrza, promieniowanie oraz prędkość i kierunek wiatru. Jej cechą charakterystyczną jest zmienność, nawet w ciągu jednego dnia. Klimat natomiast to uśrednione wartości fizycznych i chemicznych parametrów atmosfery za co najmniej 30 ostatnich lat. Stosuje się różne klasyfikacje klimatu (np. umiarkowany) oraz jego skale, poczynając od klimatu planety, a na mikroklimacie/klimacie lokalnym kończąc.

Z pogodą wprost łączy się ryzyko pogodowe. Rozumie się przez nie potencjalne zagrożenie finansowe, na którego prawdopodobieństwo urzeczywistnienia się nie ma się większego wpływu⁶. Jest ono agregatem elementarnych ryzyk pogodowych typu fale upałów lub zimna, deszcze nawalne, wichury itd. Trzeba go zatem zaliczyć do grupy ryzyk pochodnych/wtórnych składających się z pewnej liczby ryzyk pierwotnych/elementarnych, które są w zasadzie przyczynami nieosiągnięcia założonych celów. Jego następstwem są wahania wyników ekonomiczno-finansowych podmiotów gospodarczych, najprościej mierzone za pomocą odchylenia standardowego i wariancji.

Ryzyko pogodowe w istocie ma też charakter ryzyka spekulatywnego, gdyż może wpływać zarówno negatywnie, jak i pozytywnie na sytuację ekonomiczno-finansową dowolnego podmiotu gospodarczego. W rolnictwie, ogólnie rzecz biorąc, może oddziaływać na:

- wielkość produkcji,
- ilościowy wolumen sprzedaży,
- ceny produktów i usług sprzedawanych,
- ilości zakupywanych środków produkcji,
- ceny nabywanych dóbr i usług,
- koszty dodatkowe lub ich oszczędności w zależności od przebiegu pogody⁷.

Duże znaczenie ma też podział na ryzyko dywersyfikowalne i niedywersyfikowalne⁸. To pierwsze odnosi się tylko do poszczególnych jednostek i małych ich grup, a jego istotą

5. M.P.M. Meuvissen, R.B.M. Huirne, J.B. Hardaker, *Perceptions of risks and risk management strategies, an analysis of Dutch livestock farmers*, AAEA Annual Meeting, 8–11.08.1999, Nashville, Tennessee, s. 5–15; J. Harwood, R. Heifner, K. Coble et al., *Managing risk in Farming*, USDA/ERS Agricultural Economics Report, No. 774, 1999, s. 1–8.

6. A. Schirm, *Wetterderivate – Einsatzmöglichkeiten und Bewertung*, „Research in Capital Markets and Finance”, 10.02.2001, s. 25–31.

7. D. Autier, *The main characteristics of weather derivations*, „Risk” 2000, Vol. 13, No. 9, s. 73–81.

8. D. Guegan, B. Hassani, op. cit.

jest możliwość zredukowania lub nawet wyeliminowania przez dywersyfikację. Stąd niekiedy nazywa się je również ryzykiem niesystematycznym lub szczególnym. Na tym tle ryzyko niedywersyfikowalne to ryzyko, które dotyczy całych gospodarek albo przynajmniej najważniejszych dla niej sektorów. Jego skutki zatem może odczuwać nawet całe społeczeństwo. Przykładami mogą być tu wojny, hiperinflacje i kryzysy ekonomiczne, jak również katastrofy naturalne o podłożu antropogenicznym, a także pandemie, o czym najlepiej przekonuje Covid-19, i generowane przez nie restrykcje. Z powyższych powodów ryzyko to nazywa się też fundamentalnym. Zasadniczą rolę w zapobieganiu mu i radzeniu sobie z nim, ze względu na jego rozmiary i skutki, pełnią władze publiczne. W przypadku rolnictwa właśnie to ryzyko jest standardowym argumentem na rzecz subsydiowania ubezpieczeń pól od wielu ryzyk czy potrzeby wspieranego przez budżet ich reasekurowania oraz programów tzw. pomocy kłeskowej.

Powyżej już wspomniano o ryzyku gospodarczym (ang. *enterprise risk*). Rozumie się przez nie całościowe zarządzanie ryzykiem przez podmioty zorientowane na rynki i zyski, a więc obejmujące ryzyka czyste i spekulatywne, jak również strategiczne (najbardziej fundamentalne cele finansowe i pozafinansowe) oraz operacyjne, tzn. odnoszące się do bieżącej działalności firm. Ważnym składnikiem ryzyka gospodarczego jest również ryzyko finansowe, a więc związane ze zmianami cen produktów, stóp procentowych, pieniądza i kursów walutowych. Spakietyzowanie tych ryzyk może spowodować, iż łączna ekspozycja na ryzyko firmy może zmaleć, jeśli nie są one skorelowane. Inaczej mówiąc, można wtedy wykorzystać również mechanizmy dywersyfikacji. Jest jednak możliwość, że całkowita ryzykowność biznesu wzrośnie. To prowadzi nas do pojęcia bazowego ryzyka ekonomicznego (ang. *basic economic risk*). Zgodnie z tym, gospodarstwo rolne może na przykład nabyć ubezpieczenie pól, przez co zredukuje wprawdzie ryzyko produkcyjne, ale wzrost innych ryzyk mógłby spowodować, że zwiększyłyby się odchylenie standardowe zysku brutto czy netto. Zarządzanie ryzykiem gospodarczym realizowane jest w ramach koncepcji *enterprise risk management* (ERM), której dobrym przybliżeniem na poziomie całego sektora rolnego jest koncepcja holistycznego zarządzania ryzykiem, najmocniej propagowana przez Organizację Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD).

Z ryzyk o najbardziej ogólnym znaczeniu i zastosowaniu należy jeszcze wymienić ryzyko systemowe. Zasadniczo rozumie się przez nie ryzyko związane z prowadzeniem polityki pieniężnej i fiskalnej oraz z funkcjonowaniem rynków finansowych. Jeśli ryzyko to się zmaterializuje, to zagrożony może być cały system gospodarczy i, na przykład, bankowy. Z tego powodu poważnie mogą ucierpieć oszczędności obywateli i ich dobrobyt. W tym miejscu należy dodać jednak wyraźnie, że bardzo często ryzyko niedywersyfikowalne utożsamiane jest z ryzykiem systemowym. To sytuacja

spotykana przede wszystkim w ubezpieczeniach rolnych, gdzie katastrofy naturalne, typu poważna susza, nazywane są ryzykami systemowymi.

Rolnictwo narażone jest na wiele różnorodnych ryzyk, które dają się mimo tego jednak połączyć w pięć poniższych grup:

- 1) produkcyjne,
- 2) rynkowe albo cenowe,
- 3) instytucjonalne,
- 4) personalne/osobowe,
- 5) finansowe⁹.

Ryzyko produkcyjne ma swe źródła w zmienności pogody i klimatu oraz występowaniu chorób i szkodników, a także w zmianach jakości i żyzności gleb. To niejako naturalna niepewność związana z procesami wzrostu i rozwoju organizmów żywych. Szczególnie niebezpieczne są przy tym zdarzenia o charakterze katastroficznym i epidemie chorób zwierząt oraz plagi szkodników roślin. W przypadku chorób problem polega również i na tym, że ok. 70% chorób ludzi ma pochodzenie odzwierzęce¹⁰.

Fluktuacja cen i kosztów oraz niepewny dostęp do rynków zbytu i zaopatrzenia są źródłem ryzyka cenowego. Oczywiście jego niektóre komponenty ściśle wiążą się z ryzykiem produkcyjnym. Jeśli przy tym spadki plonów prowadzą do wzrostu cen odpowiednich ziemiopłodów, to mamy do czynienia z tzw. *natural hedge*. Jednak należy wystrzegać się pochopnych generalizacji, gdyż efekt ten jest mocno hamowany przez oddziaływanie globalizacji. Postęp techniczny powoduje natomiast, że rolnictwo coraz bardziej musi korzystać z przemysłowych środków produkcji, a ich rynki w dużym stopniu są zoligopolizowane przez firmy globalne. Technizacja produkcji rolnej uzależnia ją silnie od paliw ropopochodnych, a więc i od cykli występujących na rynku ropy naftowej. Widzimy zatem, że ryzyko cenowe powinno być równocześnie analizowane i zarządzane wraz z ryzykiem produkcyjnym.

Nieprzewidywane zmiany w polityce rolnej i społeczno-gospodarczej oraz różnego typu regulacjach są istotą ryzyka instytucjonalnego. Na to nakładają się jeszcze zmiany w strukturach, układach i normach oraz zwyczajach wprost niesformalizowanych. Do ryzyka tego zalicza się również niepewność wbudowaną w system prawny i praworządność. Większość powyższych zmian w otoczeniu w znacznym stopniu dokonuje się bez możliwości ich kontrolowania przez rolników, a w systemach autorytarnych – również przez ogół obywateli.

9. M.A. Komarek, A. De Pinto, H.V. Smith, *A review of types of risks in agriculture: What we know and what we need to know*, „Agricultural Systems” 2020, Vol. 178, s. 61–73; B.J. Hardaker, G. Lien, *Probabilities for decision analysis in agriculture and rural resource economics: The need for a paradigm change*, „Agricultural Systems” 2010, Vol. 103, No. 6, s. 205–217.

10. A. Kucharski, *Prawa epidemii*, Warszawa, Wydawnictwo Relacja, 2020, s. 43–49.

Na dobrą sprawę nikt z nas nie wie, jak w przyszłości ukształtuje się nasza kondycja zdrowotna, fizyczna i psychiczna oraz naszych krewnych. To samo dotyczy rolników i ich rodzin. Wynikłe stąd ryzyko personalne może manifestować się w chorobach, wypadkach i zranieniach oraz kontuzjach, a wreszcie w śmierci. To ostatnie zdarzenie w rolnictwie szczególnie staje się dramatyczne, gdy dotyczy kierowników gospodarstw, ponieważ wtedy może pojawić się wręcz zagrożenie dla przetrwania takiej jednostki. Zauważmy ponadto, że ryzyko personalne często wiąże się z instytucjonalnym, produkcyjnym i cenowym, czego bardzo dobrym przykładem może być epidemia SARS-Cov-2. W następstwie wprowadzonych restrykcji dramatycznie zaczęło brakować pracowników sezonowych, zatrudnianych przy zbiorach owoców i warzyw niemalże w całej UE. Całkiem realnie trzeba było liczyć się wobec tego ze stratami części zbiorów i wzrostem cen. Ten rodzaj ryzyka w sposób oczywisty wiąże się z celami i funkcjonowaniem KRUS.

Źródłem ryzyka finansowego we wszelkich sektorach i podmiotach gospodarczych jest sposób ich finansowania, często redukowany do poziomu zaangażowania kapitału obcego, a więc dźwigni finansowej¹¹. Niepewność związana z kosztami i dostępnością kredytu wprost znajduje swój wyraz w stopach procentowych i innych warunkach zapisanych w stosownych kontraktach. Innymi słowy, współwystępują tu także efekty niecenowe, a więc zróżnicowanie limitów zadłużenia czy żądanych zabezpieczeń. Idąc dalej tym tropem, jest rzeczą oczywistą, że spadek plonów oraz niskie ceny uzyskiwane za sprzedane produkty rolne, przełożą się na pogorszenie zdolności kredytowej gospodarstwa albo całkowite zaprzestanie obsługi kredytu. Tym samym z łatwością dostrzeżemy, że ryzyko finansowe pozostaje w rozmaitych związkach praktycznie z wszystkimi wcześniej przybliżonymi rodzajami ryzyka.

Bardzo interesująca jest propozycja A. Millera i in., w której wyróżniono dwa główne ryzyka w rolnictwie:

- 1) operacyjne,
- 2) strategiczne¹².

Ryzyko operacyjne dzieli się na dwa podrodzaje: biznesowe i finansowe. To pierwsze obejmuje nieco sztuczną konstrukcję, a mianowicie przyjmuje się tu założenie, że gospodarstwo w całości finansowane jest kapitałem własnym. Źródłem tego ryzyka jest zmienność cen, kosztów oraz rezultatów produkcyjnych, a także szczegółowe determinanty kształtowania się tych kategorii. W przypadku zaś ryzyka finansowego

11. S.C. Gabriel, C.B. Baker, *Concept of business and financial risk*, „American Journal of Agricultural Economics” 1980, Vol. 62, s. 110–115; Y. de Mey, F. van Winsen, E. Wauters et al., *Farm-level evidence on risk balancing behavior in the EU-15*, „Agricultural Finance Review” 2014, Vol. 74, No. 1, s. 601–620.

12. A. Miller, C. Dobbins, J. Prichett, *Risk Management for Farmers*, Staff Paper 04–11, *Department of Agricultural Economics*, Purdue University, wrzesień 2004, s.1–43.

Propozycja nowoczesnej ramy konceptualnej do zarządzania ryzykiem w rolnictwie

wychodzi się z faktu, iż korzystanie również z kapitału obcego gospodarstwa skutkuje wahaniem wyników netto. Tu źródłami ryzyka są zmiany oprocentowania postawionego do dyspozycji kapitału zewnętrznego oraz jego parametry niecenowe (wymagane zabezpieczenia i zachowania kapitałobiorcy, limity zadłużenia itp.).

Ryzyko strategiczne związane jest z niepewnością co do efektów wybranej/ ogólnej orientacji organizacji na osiąganie podstawowych jej celów i pomnażanie wartości właścicielskiej. W ujęciu bardziej zagregowanym źródłem tego ryzyka jest polityka społeczno-gospodarcza państwa, w tym polityka rolna oraz procesy zachodzące w samym sektorze rolnym. Bardziej zdetalizowane spojrzenie na to ryzyko przedstawiono w tabeli 1.

Tabela 1. Źródła ryzyka strategicznego w rolnictwie

Źródła ryzyka	Konkretyzacja i przykłady
międzynarodowe	<ul style="list-style-type: none">– niepokoje społeczne w innych krajach i regionach skutkujące sankcjami ekonomicznymi– niestabilność rynków finansowych ograniczająca eksport
polityka rządu	<ul style="list-style-type: none">– nowa ekipa całkowicie zmienia kurs polityki rolnej– władze wprowadzają restrykcje w handlu międzynarodowym
regulacje rządu	<ul style="list-style-type: none">– wdraża się prawo środowiskowe ograniczające zużycie nawozów azotowych– rolnicy są zobligowani do zmian w przechowywaniu nawozów organicznych
makroekonomia	<ul style="list-style-type: none">– zachęca się do przenoszenia chowu wielkostadnego do innych krajów– umacnia się kurs waluty krajowej
społeczne	<ul style="list-style-type: none">– konsumenci odwracają się od produktów zwierzęcych– rolnictwo postrzegane jest jako źródło zanieczyszczeń i odorów
naturalne/przyrodnicze	<ul style="list-style-type: none">– wywierany jest nacisk na redukcję stosowania antybiotyków w produkcji zwierzęcej– urbanizacja ogranicza dostęp wody dla rolnictwa
uprzemysłowienie	<ul style="list-style-type: none">– starzenie się moralne i techniczne dotychczasowych systemów wytwarzania– produkcja kontraktowa utrudnia dostęp do rynków o wysokich marżach producentom niezależnym
technologie	<ul style="list-style-type: none">– ochrona patentowa innowacji biotechnologicznych i własności intelektualnej ograniczają rozwój niezależnych wytwórców– brak dostępu rolników do baz danych pozwalających ocenić uzyskiwane przez nich efekty działalności
warunki konkurencji	<ul style="list-style-type: none">– utrudnianie dostępu do rynku przez bloki regionalne, bariery pozataryfowe i inicjatywy prywatne– konkurencja o ziemię pogarsza pozycję dzierżawców

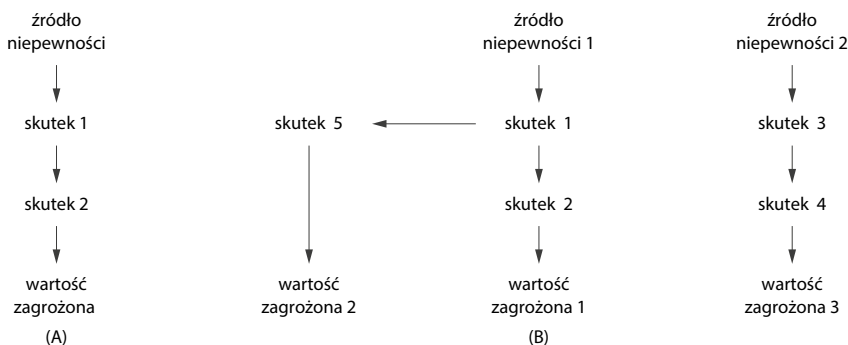
Źródło: Opracowano na podstawie A. Miller, C. Dobbins, J. Prichett et al., *Risk Management for Farmers*, Staff Paper 04-11, Department of Agricultural Economics, Purdue University, wrzesień 2004, s. 5-6.

Spostrzeżenie, że ryzyka są wzajemnie skorelowane, stało się dla van Winsena i in. bodźcem do bliższego zajęcia się sieciami ryzyka. Punktem wyjścia jest powyżej zaprezentowany iloczyn (częstości i wielkości szkód), w którym rolnicy mają w rzeczywistości problemy z oszacowaniem prawdopodobieństw i szkód. Dzieje się tak z czterech powodów:

- 1) spora ich część jest laikami w zakresie rachunku prawdopodobieństwa;
- 2) prawdopodobieństwa zwykle nie są wartościami dyskretnymi, lecz pewnymi, często z mieszanymi rozkładami, z identyfikacją których nie radzi sobie większość ludzi; szkody także mają swoje oddzielne rozkłady; do tego dochodzą jeszcze bardzo złożone rozkłady połączone wielkości i częstości wystąpienia szkód;
- 3) prawdopodobieństwa i straty są kategoriami zależnymi od kontekstu;
- 4) relacje między różnymi stochastycznymi zdarzeniami i wielkościami zdeterminowanymi oraz narażonymi na straty są wysoce złożone i wzajemnie powiązane.

Właśnie cecha powiązania i współzależności ryzyk jest istotą ich sieci i odróżnia je od spojrzenia w konwencji łańcucha przyczyn i skutków, co przedstawiono na rysunku 1. Warto tu dodać, że koncepcja sieci nawiązuje bardzo wyraźnie do *the personal construct theory* A.G. Kelly'ego z 1963 roku, która objaśnia ogólne podejście psychologiczne do analizy wszelkich zachowań ludzkich. Konkretyzacją propozycji Kelly'ego są tzw. mapy mentalne, które służą m.in. do odkrywania mechanizmów naszego rozumowania, w tym odwoływania się do prawdopodobieństw subiektywnych. Zasadniczymi elementami takich map są koncepcje, tj. fundamentalne idee, które powiązane są relacjami, wyrażającymi znaczenia, kierunki, znaki oraz intensywności. Najbardziej znanymi sieciami ryzyka niewątpliwie są holistyczny system zarządzania ryzykiem w rolnictwie OECD oraz „The Risk Response” Network Światowego Forum Ekonomicznego.

Rysunek 1. Ujęcie ryzyka jako łańcucha (A) i sieci (B)

Źródło: Opracowano na podstawie F. van Winsen, Y. de Mey, L. Lauwers et al., *Cognitive mapping: A method to elucidate and present farmers' risk perception*, „Agricultural Systems” 2013, Vol. 12, s. 13–14.

Jeśli chodzi o mapy kognitywne ryzyka, to nie ma dotychczas ustalonego standardu ich konstrukcji. Niezależnie od tego punktem wyjścia jest tu odpowiednie przetworzenie treści wywiadów z daną grupą respondentów, które opatrzone są kodami: „przyczyny”, „efekty”, „wartości zagrożone”, „zarządzanie ryzykiem”. Krótko wyjaśnijmy istotę tych terminów.

1. Przyczyny (ang. *causes*) – przekształcają mapy w węzły oraz źródła niepewności.
2. Efekty (ang. *effects*) to węzły, które odzwierciedlają skutki niepewnych zdarzeń oraz efekty wcześniejsze.
3. Wartości zagrożone ryzykiem (ang. *values at stake*) to węzły, które są istotne dla konkretnych respondentów.
4. Zarządzanie ryzykiem (ang. *risk management*) to węzły, które w istocie są instrumentami i strategiami tego typu zarządzania.

Mapy kognitywne pozwalają dokonywać analiz jakościowych. Ich węzły można grupować i łączyć relacjami, by określić związki przyczynowe. Łączenie węzłów równoznaczne jest przy tym z tworzeniem sieci ryzyka. Stąd też mapy te są szczególnie przydatne w zajmowaniu się złożonymi problemami, gdy zachowania ludzi są wprawdzie ważne, ale równocześnie mało podatne na pomiar ilościowy. Najbardziej do tego predystynowane są problemy tzw. koszarne (ang. *wicked*), w których mamy do czynienia z wieloma aktorami, a ich rozwiązanie nie jest trywialne. Inny obszar ich zastosowań to sytuacja, w której mamy dostęp do wiedzy poszczególnych ludzi, ale jej uogólnienie w postaci wiedzy naukowej jest niekompletne. Wreszcie, mapy te mogą być bardzo przydatne, gdy potrzebna jest interwencja publiczna.

Zarządzanie ryzykiem na poziomie gospodarstw rolnych

Bardzo interesująco na zarządzanie ryzykiem patrzą G. E. Rejda oraz M. J. McNamara, definiując je jako proces identyfikacji narażenia organizacji na wystąpienie strat (ang. *loss exposure*) oraz dobór odpowiednich technik radzenia sobie z nimi¹³. Przy tym przez samo narażenie rozumie się sytuację lub okoliczności, w których straty są możliwe niezależnie od tego, czy aktualnie one występują. Co nie mniej ważne, chodzi o to, aby ująć wszystkie potencjalne ekspozycje.

Zarządzanie ryzykiem powinno być działaniem celowym, tak przed pojawieniem się strat, jak i po ich wystąpieniu. W pierwszym przypadku chodzi o to, by było

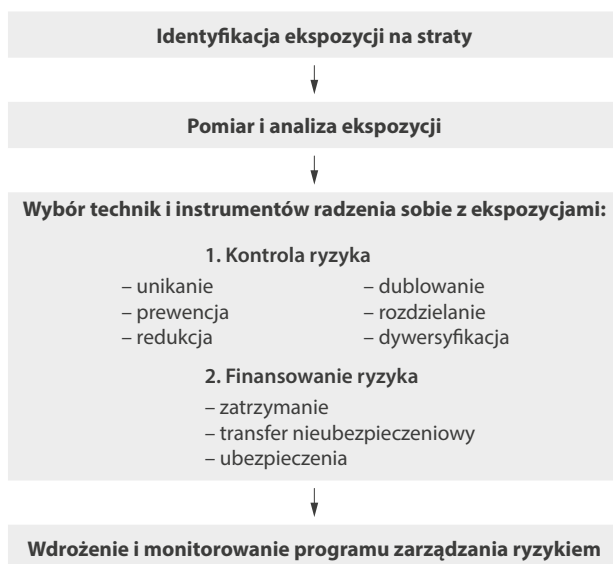
13. E.G. Rejda, J.M. McNamara, op. cit.

to działanie korzystne ekonomicznie, co implikuje konieczność przeanalizowania kosztów związanych ze stosowanymi instrumentami. Drugim celem jest redukcja lęku związanego ze skutkami materializacji się ryzyka. Trzecim celem w tym pierwszym przypadku jest wywiązanie się przez organizację ze wszystkich zobowiązań prawnych. Jeśli już strata/szkoda się pojawi, to dzięki zarządzaniu ryzykiem powinniśmy zabezpieczyć w pierwszym rzędzie przetrwanie organizacji, możliwość kontynuacji procesów operacyjnych, uzyskiwanie stabilnych zysków i stóp wzrostu oraz funkcjonowanie w sposób zrównoważony.

Rejda i McNamara najpierw prezentują tradycyjny system zarządzania ryzykiem, tj. zorientowany na radzenie sobie z ryzykiem czystym, czyli możliwością pojawienia się strat (ang. *downside risk*). Przedstawiono go na rysunku 2.

W fazie identyfikacji ekspozycji na straty, jak już sygnalizowano, trzeba starać się w miarę możliwości o kompletne ich ujęcie. Zgodnie z tym trzeba przeanalizować zagrożenie dla majątku trwałego i niematerialnego organizacji z tytułu odpowiedzialności cywilnej oraz w postaci roszczeń wobec pracowników, a także w postaci utraty zysku i nieprzestrzegania obowiązków prawnych, administracyjnych i regulacyjnych. Cenną rzeczą jest odpowiednio wczesne rozpoznanie nowych zagrożeń oraz ryzyk i niepewności związanych z tym, że organizacja funkcjonuje w określonym łańcuchu dostaw.

Rysunek 2. System zarządzania ryzykiem zorientowany na ryzyko czyste

Źródło: Opracowano na podstawie G.F. Rejda, M.J. McNamara, *Principles of Risk Management and Insurance*, Pearson Education Limited, London, New York, 2017, s. 42–43.

Pomiar i analiza ekspozycji na zagrożenia to faza, w której należy oszacować wielkość i rozkład potencjalnych strat oraz prawdopodobieństwa (częstości) ich wystąpienia. Straty te powinno się następnie uporządkować według istotności dla organizacji w sensie dotkliwości ich skutków. W ślad za tym trzeba ocenić maksymalną możliwą stratę w założonym okresie oraz prawdopodobieństwo jej pojawienia się. Dobrze jest też wypracować standard postępowania ze stratami rzadkimi, które można pominąć, o ile nie będą one miały charakteru katastroficznego.

Jak to już pokazano na rysunku 2, kontrola ryzyka zawiera aż sześć technik/instrumentów. Przedstawmy syntetycznie ich istotę oraz zalety i słabości. Unikanie ryzyka to świadome jego wyeliminowanie przez przyjęcie odpowiednich praktyk i zachowań, a więc na przykład wznoszenie budynków na terenach niezagrażonych powodzią albo zaprzestanie ryzykownej działalności. Niestety to tylko pozornie prosta metoda. W praktyce niemożliwe jest przecież uniknięcie wszystkich strat, a działalność ryzykowna może być po prostu bardzo opłacalna. Rozsądniej zatem będzie wbudować unikanie strat w zapobieganie im, czyli zredukować prawdopodobieństwa ich pojawiania się. Logicznym przedłużeniem takiej strategii jest redukcja strat, gdy się przytrafiają. Do tego można dołączyć działania polegające na dublowaniu pewnych zasobów, które będą aktywowane w razie potrzeby. Równoległe warto rozważyć izolowanie pewnych aktywów i wręcz całych zorganizowanych części przedsiębiorstwa narażonych na pojedyncze zagrożenia. Wreszcie, bardzo dobrą metodą kontroli ryzyka jest dobrze znana również w rolnictwie dywersyfikacja przedmiotowa (rodzaje aktywności, typy transakcji i grupowanie odbiorców) oraz geograficzna.

Najstarszą formą finansowania ryzyka jest jego retencja, czyli zatrzymanie. Może ona przybrać formę aktywną (świadome pozostawienie niektórych ekspozycji) oraz pasywną, niejako przypadkową, gdy nie zidentyfikowano *ex ante* pewnych zagrożeń. Według Rejdy i McNamary muszą być spełnione trzy warunki, aby retencja była skuteczna:

- 1) brakuje innych metod zarządzania ryzykiem,
- 2) największa możliwa strata nie jest zbyt poważna,
- 3) straty dają się przewidywać we względnie łatwy sposób.

Koniecznym jest też określić poziom retencji, czyli kwotę pieniężną strat, które się zatrzyma. Najprostszym sposobem jest przyjęcie wskaźnika procentowego w stosunku do przychodów ze sprzedaży, zysku/dochodu czy kapitału pracującego. Kolejnym etapem retencji jest ustalenie źródła finansowania zatrzymanych strat. W grę wchodzi tu bieżące dochody, rezerwy księgowe i gotówkowe oraz kredyty. Trzy pierwsze mieszczą się w obrębie samoubezpieczenia. Podsumujmy teraz syntetycznie zalety i wady retencji. Do pierwszej grupy można zaliczyć:

- 1) oszczędności na kosztach pokrywania strat, jeśli bieżąca ich wielkość jest niższa niż w przypadku ubezpieczeń prywatnych;
- 2) redukcja wydatków, koniecznych do poniesienia, w przypadku korzystania z ubezpieczeń;
- 3) motywowanie do podejmowania działań prewencyjnych (tym zajmuje się także KRUS);
- 4) wzrost przepływów pieniężnych, gdy ubezpieczenia byłyby droższym rozwiązaniem.

Retencja ma jednakże trzy słabości:

- 1) straty mogą być wyższe niż udziały własne i franszyzy w ubezpieczeniach;
- 2) wydatki mogą być wyższe niż na zakup ubezpieczeń, jeśli trzeba korzystać z zewnętrznego doradztwa;
- 3) mogą wzrosnąć obciążenia z tytułu podatku dochodowego, gdy tymczasem wydatki na ubezpieczenia mogą być zaliczane bezpośrednio do kosztów uzyskania przychodów.

Kontrakty różnego typu, a więc na przykład produkcyjne i marketingowe, leasing i dzierżawa oraz włączenie w strukturę firmy innych organizacji, to podstawowe instrumenty pozaubezpieczeniowego transferu ryzyka czystego. Można w ten sposób próbować pozbyć się ryzyka nieubezpieczalnego (niekiedy w tańszy sposób), na rzecz podmiotów, które lepiej sobie z tym poradzą. Należy również mieć świadomość, że możemy być skonfrontowani z nowymi ryzykami, na przykład prawnym o charakterze precedensów, co do których nie ustaliła się jeszcze linia orzekania sądów. Podmiot przejmujący ryzyko może stracić też płynność finansową, a nawet zbankrutować, co w ogóle nie poprawia pozycji jednostki transferującej ryzyko. W końcu może się okazać, że ubezpieczyciel nie doceni faktu przekazania ryzyka poza swoją branżę, nie oferując lepszych warunków ochrony.

Zdecydowanie się na zakup ubezpieczenia to trudny i złożony wybór, gdyż najpierw trzeba rozstrzygnąć o poziomie ochrony (pokrycia) ze strony oferenta tej niematerialnej usługi, wynegocjować zadowalający kontrakt i poddać się różnego typu ograniczeniom. Z reguły pokrycie jest niepełne, gdyż w umowach są przewidziane udziały własne i franszyzy oraz limity odpowiedzialności asekuratora. Łącznie ww. składniki kontraktu implikują retencję części ryzyka przez nabywcę polisy. Ubezpieczenia mają cztery potencjalne zalety:

- 1) ubezpieczony otrzymuje na ogół względnie szybko odszkodowanie, co pozwala mu kontynuować działalność;
- 2) redukcja niepewności ułatwia wydłużenie horyzontu planowania, co daje szansę na poprawienie efektywności i produktywności;

- 3) ubezpieczyciele mogą zaoferować usługi dodatkowe w postaci narzędzi kontroli ryzyka, analizy ekspozycji na zagrożenia czy likwidacji szkód;
- 4) składki ubezpieczeniowe są kosztem podatkowym.

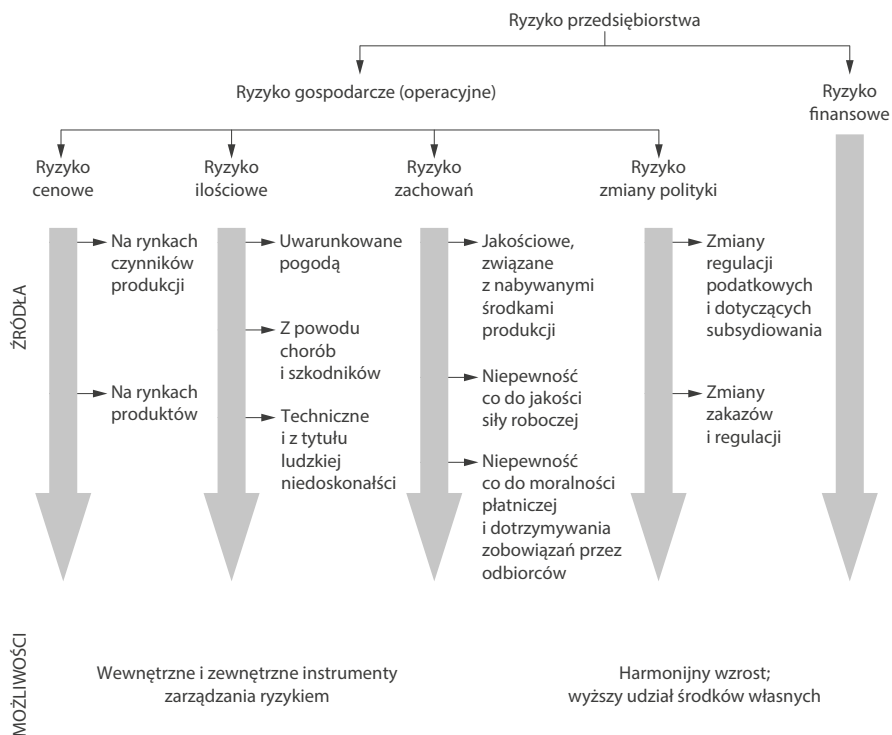
Dla równowagi trzeba również wymienić trzy słabości/wady ubezpieczeń:

- 1) wydatki ubezpieczeniowe mogą być znaczące, a poza tym mają swój koszt alternatywny; konieczność zapłacenia z góry składek w zasadzie koszt ten eliminuje, ergo: tracimy możliwość uzyskania korzyści z innego wydania funduszy na zakup polis;
- 2) zawarcie kontraktu pochłania również czas i zmusza do ścisłej współpracy z ubezpieczycielem.
- 3) demotywią do kontroli ryzyka i działań prewencyjnych oraz rozważnych zachowań ubezpieczonych.

Od ryzyka przedsiębiorstwa/gospodarstwa rolniczego wychodzą również O. Mußhoff i N. Hirschauer w swojej klasyfikacji, którą przedstawiono na rysunku 3¹⁴. Wskażmy zatem tylko kilka punktów, które wyróżniają tę systematykę. Po pierwsze, Mußhoff i Hirschauer operują ryzykiem ilościowym. Obejmuje ono zarówno ryzyka produkcyjne spowodowane głównie zmiennością pogody, jak i negatywne następstwa wystąpienia chorób oraz plag szkodników. Ta kategoria zawiera jednak wszystkie niekorzystne zjawiska występujące na styku: człowiek – technologia – środowisko naturalne. Po drugie, ww. dwójka niemieckich agroekonomistów wyróżnia ryzyko zachowań, rozumiejąc przez nie hazard moralny, a więc kategorię fundamentalną dla wszystkich ubezpieczeń. Jak wiemy, hazard ten jest pochodną asymetrii informacji. Konkretyzując to na przykładzie gospodarstwa rolniczego, możemy wskazać, że niedotrzymywanie środków produkcji przez dostawców oraz uzgodnionych parametrów przez usługodawców będzie przejawem tegoż hazardu. To także odnosi się do zatrudnionych pracowników. Po stronie sprzedaży produktów rolniczych klasyczną praktyką ze sfery hazardu moralnego będzie niedotrzymywanie warunków kontraktu przez odbiorców. Dla kompletności dodajmy, że sami rolnicy także mogą wykazywać zachowania mieszczące się w pojęciu hazard moralny. Po trzecie, Mußhoff i Hirschauer zarządzanie ryzykiem zawężają jedynie do ryzyka cenowego oraz ryzyka ilościowego, co nie wydaje się rozwiązaniem dobrym.

14. O. Mußhoff, N. Hirschauer, *Modernes Agrarmanagement. Betriebswirtschaftliche Analyse- und Planungsverfahren*, 2. Auflage, München, Verlag Franz Vahlen, 2011, s. 281–289.

Rysunek 3. Źródła ryzyka i możliwości jego zredukowania

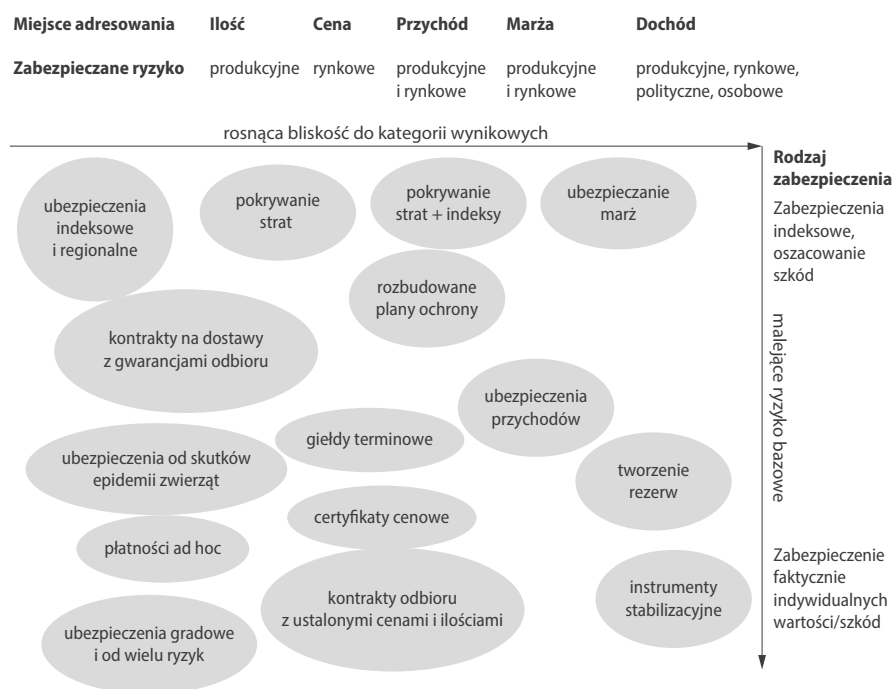
Źródło: Opracowano na podstawie O. Mußhoff, N. Hirschauer, *Modernes Agrarmanagement. Betriebswirtschaftliche Analyse- und Planungsverfahren*, 2. Auflage, München, Verlag Franz Vahlen, 2011, s. 281–282.

Do klasyfikowania ryzyka w rolnictwie oraz sposobów zabezpieczania się przed nim w bardzo interesujący sposób podeszli ekonomiści z niemieckiego instytutu "Johann Heinrich von Thünen – Institut" w Braunschweig pod kierunkiem F. Offermanna¹⁵. Całość problemu uporządkowali oni w dwóch wymiarach: rosnącej bliskości do syntetycznych kategorii wynikowych i rosnącej indywidualizacji ochrony.

15. F. Offermann, *Ausgewählte Instrumente zum Risikomanagement in der Landwirtschaft. Systematische Zusammenstellung und Bewertung*, „Thünen Working Paper” 2017, No. 72, s. 5–19.

Propozycja nowoczesnej ramy konceptualnej do zarządzania ryzykiem w rolnictwie

Rysunek 4. Miejsce adresowania i rodzaje zabezpieczeń przed ryzykiem w rolnictwie

Źródło: Opracowano na podstawie F. Offerrmann, *Ausgewählte Instrumente zum Risikomanagement in der Landwirtschaft: Systematische Zusammenstellung und Bewertung*, „Thünen Working Paper” 2017, No. 72, s. 5–8.

Bez dyskusyjnie trzeba się zgodzić z J. Leppälä, że zarządzanie ryzykiem w rolnictwie powinno być realizowane jako system holistyczny i w sposób systematyczny¹⁶. Dobrym punktem wyjścia do dalszej analizy może być już wspomniana procedura ISO 31000 pt. „Risk management – Principles and Guidelines, 1st edition” z 2009 roku. Przedstawiono ją na rysunku 5. Integralnym jej składnikiem powinno być mapowanie ryzyka w formie macierzy, w której wiersze oznaczają prawdopodobieństwo materializacji się ryzyka, natomiast kolumny pokazują jego skutki (rysunek 6).

16. J. Leppälä, *Systematic Risk Management on Farms*, „Aalto University publication series Doctoral Dissertations” 2016, No. 17, s. 3–20.

Rysunek 5. Proces zarządzania ryzykiem według ISO 31000

Źródło: Opracowano na podstawie J. Leppälä, *Systematic Risk Management on Farms*, „Aalto University publication Series Doctoral Dissertations” 2016, No. 17, s. 16–17.

Rysunek 6. Istota mapowania ryzyk

Prawdopodobieństwo realizacji się ryzyka	Skutki realizacji się ryzyka		
	wpływ niewielki	wpływ umiarkowany	wpływ wysoki
niskie	ryzyko nieistotne	ryzyko tolerowalne	ryzyko umiarkowane
średnie	ryzyko tolerowalne	ryzyko umiarkowane	ryzyko istotne
wysokie	ryzyko umiarkowane	ryzyko istotne	ryzyko nietolerowalne

Źródło: Opracowano na podstawie J. Leppälä, *Systematic Risk Management on Farms*, „Aalto University publication Series Doctoral Dissertations” 2016, No. 17, s. 17–18.

P. Schlieper skonstruował jeszcze bardziej rozbudowaną macierz ryzyka, orientując jej kolumny na wysokość możliwych strat (rysunek 7). Zauważmy przy tym, że tradycyjne ubezpieczenia rolne mieszczą się głównie w części macierzy oznaczonej jako ryzyko akceptowalne przy dostępnych instrumentach zarządzania, a niekiedy również tam, gdzie potrafi się je znacząco wysubtelnić.

Rysunek 7. Macierz ryzyka akcentująca wielkość możliwych strat

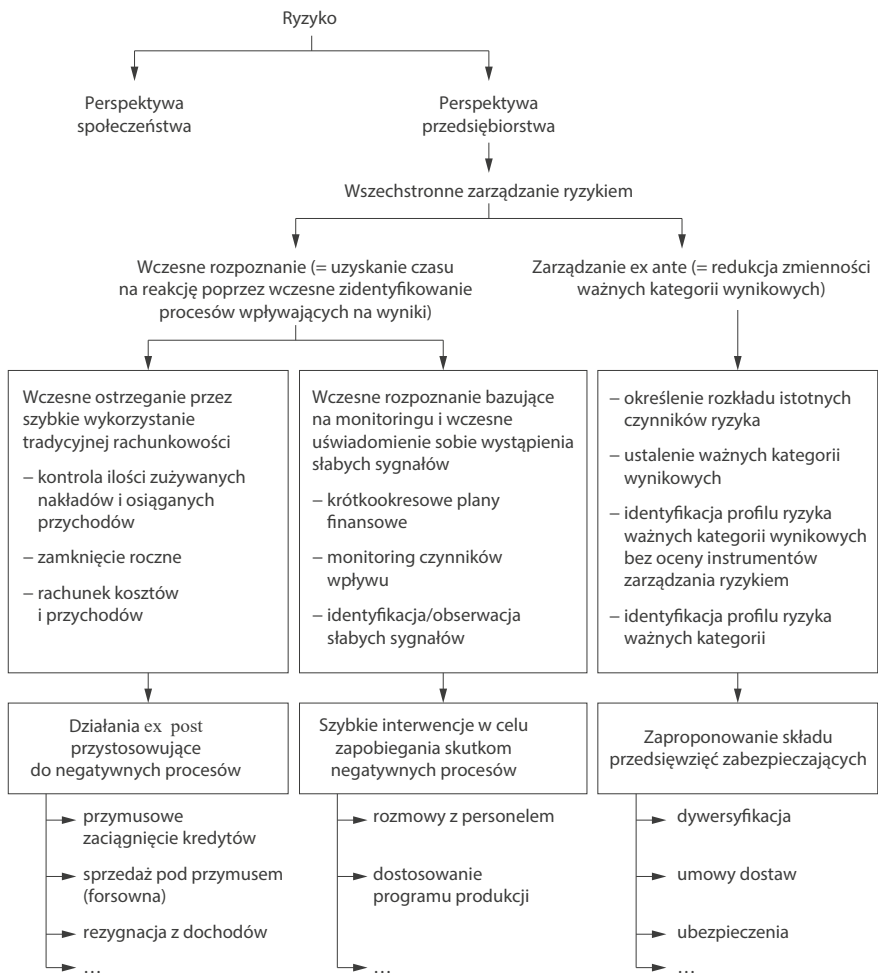
Prawdopodobieństwo strat	Wysokość strat					
	bardzo mała	mała	średnia	poważna	bardzo poważna	katastroficzna
częste						
sporadyczne						
rzadkie						
bardzo rzadkie						
małe						
praktycznie wykluczone						

ryzyko akceptowalne
 ryzyko akceptowalne przy dostępnych instrumentach
 ryzyko akceptowalne przy zaawansowanym instrumentarium
 ryzyko nieakceptowalne

Źródło: Opracowano na podstawie P. Schlieper, *Ertragsausfallversicherung und Intensität Pflanzlicher Produktion*, Wiesbaden, DUV Springer Fachmedien, 1997, s. 91–94.

Wszystko to, co powyżej przedstawiono, jeśli chodzi o podejście do zarządzania ryzykiem, mieści się w nurcie działań o charakterze głównie *ex post*. Odróżnia się od nich całościowa propozycja ww. O. Mußhoffa i N. Hirschauera, którą przedstawiono na rysunku 8. Badacze ci koncentrują się zasadniczo na perspektywie przedsiębiorstwa/gospodarstwa rolniczego, aczkolwiek dostrzegają również wymiar społeczny zarządzania ryzykiem, chociaż dalej się nim w ogóle nie zajmują. W obszarze zarządzania ryzykiem w przedsiębiorstwie Mußhoff i Hirschauer bardzo wyraźnie odróżniają działania zorientowane na wczesne wykrywanie zagrożeń, ich objaśnianie, korygowanie zachowań i procedur oraz czynności interwencyjne, a więc w znacznym stopniu o charakterze *ex post*, od tych, które *ex ante* mają zmniejszyć rozrzut kluczowych parametrów ekonomiczno-finansowych. W tej drugiej grupie mieszczą się ubezpieczenia rolne.

Rysunek 8. Składniki szeroko rozumianego zarządzania ryzykiem

Źródło: Opracowano na podstawie O. Mußhoff, N. Hirschauer, *Modernes Agrarmanagement. Betriebswirtschaftliche Analyse- und Planungsverfahren*. 2. Auflage, München, Verlag Franz Vahlen, 2011, s. 290–293.

Zarządzanie ryzykiem na poziomie sektora rolnego

Na skutek rosnącej ekspozycji rolnictwa na różne rodzaje ryzyka i interakcji między nimi potrzebujemy do zarządzania nimi systemowego podejścia, by ująć je w całej ich złożoności i holizmie. Ta systemowość wyraża się w trzech wymiarach:

1. Wzajemnym powiązaniu ryzyk elementarnych (produkcyjnego, rynkowego, personalnego, instytucjonalnego), ponieważ tylko to daje szansę na zredukowanie ryzykowności całkowitej sektora rolnego. Bez takiej perspektywy rośnie też zagrożenie, że wąska koncentracja na ryzykach typowo rolniczych spowoduje pojawienie się negatywnych zjawisk w aktywności pozarolniczej rolniczych gospodarstw domowych.
2. Ryzyka analizowane są w różnych skalach czasowych, przestrzennych i przedmiotowych. W ślad za tym musimy równocześnie operować na poziomie gospodarstw rolnych, łańcuchów żywnościowych, regionów, krajów oraz globalnym.
3. Zagłębianie się w interakcje między składnikami systemu wymaga również identyfikacji determinant ich podatności na zagrożenie i odporności na nie wraz z mechanizmami tworzenia nowych stanów równowagi, co zbiorczo określa się jako *resilience*¹⁷.

Wymiar społeczny zarządzania ryzykiem w rolnictwie *explicite* pojawił się w koncepcji holistycznej OECD¹⁸. Jej twórcy odwołali się w tym momencie do pracy R. Holzmana i S. Jorgensena, w której wyróżniono sześć rodzajów ryzyka: naturalne (przyrodnicze), zdrowotne, społeczne, ekonomiczne, polityczne oraz środowiskowe, a następnie zlokalizowano je na trzech poziomach:

- mikro, chodzi tu o ryzyko specyficzne oddziałujące tylko na pojedyncze gospodarstwa domowe;
- mezo, tj. kowarentne, a więc dotyczące grup gospodarstw lub społeczności;
- makro, czyli systemowe, którego skutki odnoszą się do regionów, a nawet całych narodów/krajów¹⁹.

Drugim źródłem inspiracji dla twórców holistycznego zarządzania ryzykiem z OECD był raport ww. autorstwa J. Harroda, R. Heifnera, K. Coble'a, J. Perry'ego i A. Somwaru pt. „Managing Risk in Farming: Concepts, Research and Analysis” z marca 1999 roku. Cała ta piątka pracowała wówczas w Economic Research Service, tj. komórce badań ekonomicznych Departamentu Rolnictwa USA. Ekonomiści ci bardzo szczegółowo analizują źródła ryzyka w rolnictwie i jego pomiar, a następnie instrumenty i strategię zarządzania nim.

Badacze OECD swoją koncepcję holistycznego zarządzania ryzykiem w rolnictwie traktowali jako odpowiedź na podejście tradycyjne do tego problemu, które

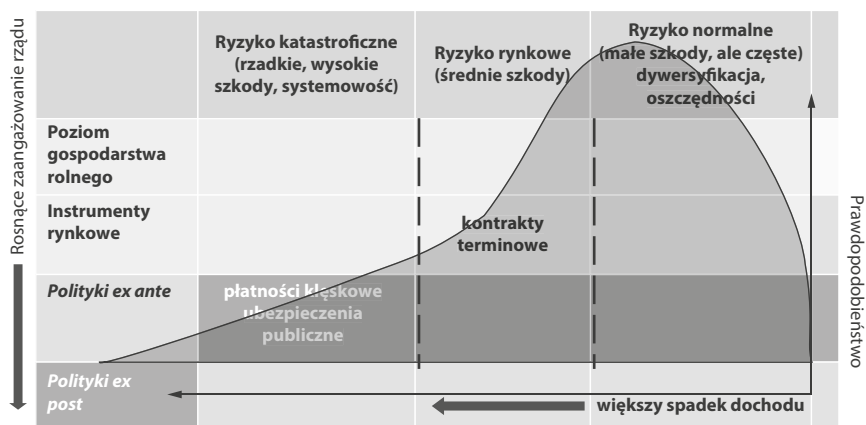
17. S. Lupton, M. Meuwissen, S. Ingrand, *Editorial introduction to the special issue risk management in agriculture*, „Agricultural Systems” 2020, Vol. 178, s. 601–605.

18. OECD, *Managing Risk in Agriculture. A Holistic Approach*, Paris 2009; OECD, *Managing Risk in Agriculture. Policy Assessment and Design*, Paris 2011.

19. R. Holzmann, S. Jorgensen, *Social risk management: A new conceptual framework for social protection, and beyond*, „International Tax and Public Finance” 2001, Vol. 8, s. 5–23.

określali jako liniowe, sekwencyjne albo statyczne. Jego istotą jest to, że najpierw identyfikuje się źródła ryzyka w gospodarstwach rolnych, następnie rolnicy dobierają instrumenty i strategie zarządzania nim, a na samym końcu może pojawić się państwo ze swoimi politykami stabilizacji przychodów i dochodów rolniczych. W rzeczywistości jednak zależności między tymi trzema składnikami nie są liniowe. Trzeba je zatem umieścić w układzie trójwymiarowym, by móc analizować i modelować oraz projektować zależności różnokierunkowe, interakcje między nimi, sprzężenia zwrotne i wyprzedzające oraz napięcia (ang. *trade-offs*), a więc traktować je jako dynamiczny, holistyczny system. Co nie mniej ważne, system ten łączy w sobie strategie zarządzania różnego typu ryzykami z politykami publicznymi zorientowanymi na łagodzenie ich skutków (wymiar *ex post*) oraz zapobieganie im (aspekt *ex ante*). Pierwszą generację powyższego systemu, z przełomu pierwszej i drugiej dekady obecnego stulecia, zaprezentowano na rysunku 9. Zauważmy, że ubezpieczenia pojawiają się na nim na przecięciu wiersza „instrumenty rynkowe” z kolumną „ryzyko rynkowe”. To zawężenie zakresu zastosowania ubezpieczeń może być wyjaśnione jedynie chęcią uzyskania przejrzystości rysunku. Z drugiej strony trzeba go natomiast traktować tylko w konwencji pewnej matrycy, schematu ułatwiającego tworzenie indywidualnego systemu w każdym kraju, odzwierciedlającego jego doświadczenia z radzeniem sobie z ryzykiem oraz przyszłą na niego ekspozycją, a także kompetencje rolników i polityków oraz zasoby budżetowe.

Rysunek 9. Pierwsza generacja holistycznego systemu zarządzania ryzykiem w rolnictwie OECD

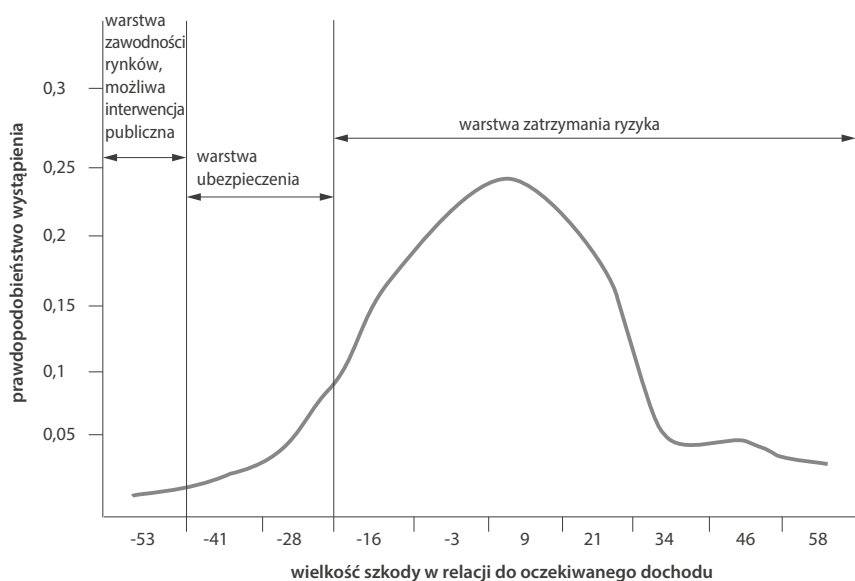

Źródło: Opracowano na podstawie OECD, *Managing Risk in Agriculture: Policy Assessment and Design*, Paris 2011, s. 53.

Propozycja nowoczesnej ramy konceptualnej do zarządzania ryzykiem w rolnictwie

Bardzo interesujące jest jeszcze inne ujęcie holistycznego zarządzania ryzykiem, a mianowicie to, w którym odwołano się do funkcji gęstości rozkładu szkody, co przedstawiono na rysunku 10. Widzimy tu trzy warstwy: zatrzymania ryzyka, jego ubezpieczenie i zawodność rynków, która może uzasadnić podjęcie jakiejś interwencji publicznej. Oczywiście granice między warstwami mogą być przesuwane. Tak samo funkcja gęstości może mieć różną charakterystykę, zależną od typu rozkładu prawdopodobieństwa.

Rysunek 10. Funkcja gęstości prawdopodobieństwa a warstwy zarządzania ryzykiem (inne spojrzenie na koncepcję holistycznego zarządzania ryzykiem)

Źródło: Opracowano na podstawie OECD, *Managing Risk in Agriculture: A Holistic Approach*, Paris 2009, s. 25–26.

W 2013 roku OECD wydała publikację poświęconą holistycznemu zarządzaniu ryzykiem w rolnictwie drobnotowarowym w krajach rozwijających się²⁰. Dokonano w niej kolejnej transformacji koncepcji holizmu, wychodząc z dobrze udokumentowanych faktów, iż w krajach słabiej rozwiniętych występuje znacznie więcej niedoskonałości rynków, szczególnie finansowych i kredytowych, niż w krajach wysoko rozwiniętych. W konsekwencji rolnicy w tej pierwszej grupie państw mają

20. D. Cervantes-Godoy, S. Kimura, J. Antón, *Smallholder Risk Management in Developing Countries*, OECD Food, Agriculture and Fisheries, Papers No. 61, Paris 2013.

do dyspozycji mniej instrumentów rynkowych zarządzania ryzykiem i zmuszeni są częściej do korzystania z narzędzi nieformalnych oraz z często bardzo wysublimowanych rozwiązań powstałych na bazie wspólnot lokalnych. Zgodnie z tym warto zwrócić uwagę na następujące zmiany i modyfikacje w systemie holistycznego zarządzania ryzykiem – w stosunku do pierwszej generacji.

1. W klasyfikacji ryzyka²¹ pojawia się ryzyko finansowe oraz ryzyko prawno-institutionalne, każdorazowo rozpatrywane na poziomie mikro, mezo i makro. To pierwsze oznacza zmiany dochodów pozarolniczych (poziom mikro), nieformalne kredyty i ubezpieczenia (poziom mezo) oraz zmiany stóp procentowych, cen aktywów finansowych i dostępu do kredytu (poziom makro). Drugi rodzaj nowego ryzyka to ryzyko z tytułu zobowiązań i odpowiedzialności cywilnej (poziom mikro), nowe lokalne polityki i regulacje (poziom mezo) oraz zmiany regulacyjne, prawa ochrony środowiska i w zakresie subsydiowania rolnictwa o charakterze regionalnym i ogólnokrajowym (poziom makro).
2. W macierzy instrumentów i strategii zarządzania ryzykiem²² znalazł się nowy poziom „wspólnota/rozwiązania nieformalne”. W przypadku działań o charakterze *ex ante* chodzi tu o systemy podziału zbiorów (ang. *crop sharing*), zarządzanie wspólnymi zasobami, wzajemność społeczną, nieformalne wspólnoty ubezpieczeniowe i naprzemienne oszczędzanie i kredytowanie (ang. *rotating savings/credit*). Z kolei działanie *ex post*, a więc łagodzące skutki materializacji się ryzyka, obejmują sprzedaż aktywów oraz transfery z sieci wspólnego wsparcia.
3. Wreszcie w macierzy odzwierciedlającej system holistycznego zarządzania ryzykiem nowy wiersz to „nieformalne strategie” (na poziomie gospodarstw rolniczych i wspólnot lokalnych), natomiast nowa kolumna to „ryzyka nieformalne i odnoszące się do wspólnot lokalnych”. Na przecięciu się tego wiersza i tej kolumny umieszczono narzędzia nieformalne, tj. wspólnotowe zasoby materialne oraz łączenie ryzyka.

Rok 2018 to kolejna odsłona holistycznego zarządzania ryzykiem w rolnictwie stworzonego przez OECD, dodajmy o charakterze dosyć zasadniczym, o czym świadczy tytuł stosownego raportu „Strengthening agricultural resilience in the face of multiple risks”²³. Akcent na „resilience” ma wynikać z faktu, iż rolnictwo coraz bardziej konfrontowane jest z długookresową i stałą niepewnością, której źródłem są zmiana klimatu i niestabilność rynków, a szczególnie produktów i instrumentów finansowych.

21. D. Cervantes-Godoy, S. Kimura, J. Antón, *Smallholder Risk Management in Developing Countries*, OECD Food, Agriculture and Fisheries, Papers No. 61, Paris 2013, s. 11.

22. *Ibidem*, s. 11.

23. K. Baldwin, E. Gray, *Strengthening agricultural resilience in the face of multiple risks*, OECD, Paris 2018.

Z drugiej zaś strony wszelkie działania zwiększające „resilience” poprawiają też jakość zarządzania ryzykiem. Oczywiście, istnieje również dodatnia pętla sprzężenia zwrotnego, biegnąca od tegoż właśnie zarządzania do wzmacniania „resilience”.

Baldwin i Gray w części pierwszej swojego raportu poświęcają dużo miejsca definiowaniu „resilience”, przywołując ujęcia Organizacji Narodów Zjednoczonych ds. Wyżywienia i Rolnictwa (FAO), Międzyrządowego Zespołu ds. Zmian Klimatu (ang. *The Intergovernmental Panel on Climate Change*, IPCC), Biura Narodów Zjednoczonych ds. Ograniczenia Ryzyka Klęsk Żywiolowych (ang. *United Nations Office for Disaster Risk Reduction*, UNDRR) i Zalecenia Rady OECD w sprawie zarządzania ryzykiem krytycznym (ang. *OECD Council Recommendation on the Governance of Critical Risks*) z 2014 roku. Ostatecznie przyjmują, iż pod pojęciem tym będą rozumieć „(...) zdolność do planowania, absorbowania i reagowania na niekorzystne wydarzenia, skutecznego do nich dostosowywania się i co najmniej przywracania stanu systemu przed ich wystąpieniem”. Myślenie i działanie w konwencji „resilience” ma mieć przy tym charakter holistyczny, co doskonale się komponuje z takim samym podejściem do zarządzania ryzykiem przez OECD.

Potrzeba zmodyfikowania dotychczasowego pojmowania holistycznego zarządzania ryzykiem w kontekście wbudowania w nie „resilience” ma wynikać z pewnych luk holizmu w zakresie instrumentarium *ex ante*, kosztów stosowania wszystkich narzędzi zarządczych, istniejących wymienności (ang. *trade-offs*), optymalizacji polityki, strategii stosowanych przez rolników, roli rządów, potencjału reagowania na niepewność i niejednoznaczność. Przykładem, do czego może to prowadzić, jest analiza kontynuacji dotychczasowego kursu w zakresie zarządzania ryzykiem. Baldwin i Gray w tym miejscu odwołują się do zwrotu „business as usual”²⁴ Wynika z niego jasno, że dalsze stosowanie obecnych praktyk rolniczych prowadzić będzie do spłaszczenia funkcji gęstości prawdopodobieństwa zdarzeń obniżających dochody rolnicze, co jest równoznaczne z przesuwaniem ciężaru pokrywania tych spadków przez budżety państw.

Zrewidowane podejście, które Baldwin i Gray nazywają „Risk Management for Resilience”, bazuje na pięciu zasadach:

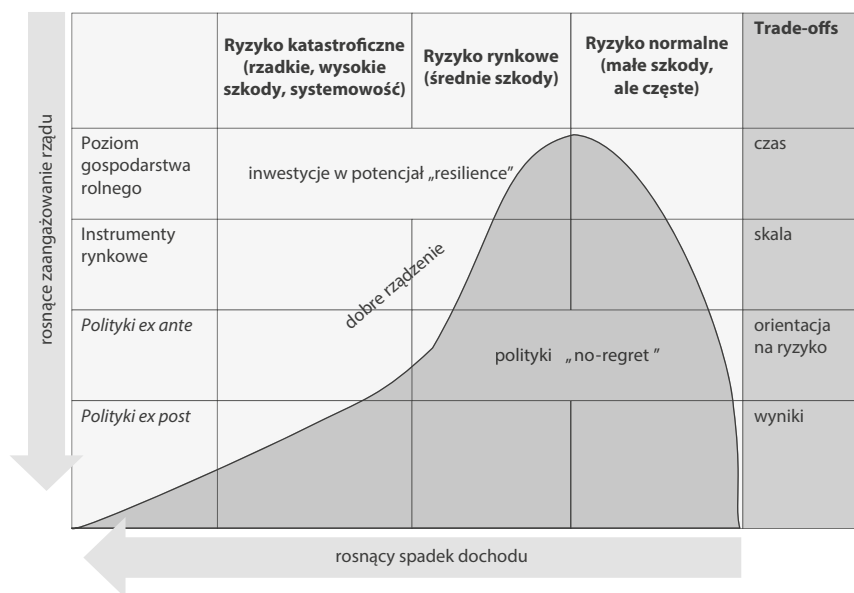
1. Ramach czasowych, a więc większej koncentracji na politykach *ex ante* i prewencji.
2. Trade-offs, tj. wyraźniejszej orientacji na analizę i wazenie potencjalnych przyszłych wyników dla różnych koncepcji politycznych.

24. Ibidem, s. 40.

Propozycja nowoczesnej ramy konceptualnej do zarządzania ryzykiem w rolnictwie

3. Procesach partycypacyjnych i współpracy. Oznacza to potrzebę większego wysiłku w zakresie koordynacji na te cechy w formułowaniu strategii i ich rozliczalności.
4. Inwestowaniu w gospodarstwach w tworzenie większego potencjału „resilience”, by umacniały się przez to przedsiębiorczość rolników oraz ich kapitał ludzki.
5. Polityce „no-regret”. W tłumaczeniu swobodnym oznacza to rezygnowanie bez żalu z działań mało skutecznych. Zamiast tego polityki te powinny zmierzać do wprowadzania ułatwień dla rolników w reagowaniu na niepewność i ryzyko, budowie sektorowych zdolności lepszego radzenia sobie z nimi na podstawie dostarczanych informacji oraz ogólnych usług dla rolnictwa, a także tworzeniu przyjaznego otoczenia dla działalności rolniczej. Ogólne spojrzenie na najnowsze podejście OECD do holistycznego zarządzania ryzykiem w rolnictwie daje rysunek 11.

Rysunek 11. Holistyczne zarządzanie ryzykiem w rolnictwie w kontekście wzmocnienia „resilience”

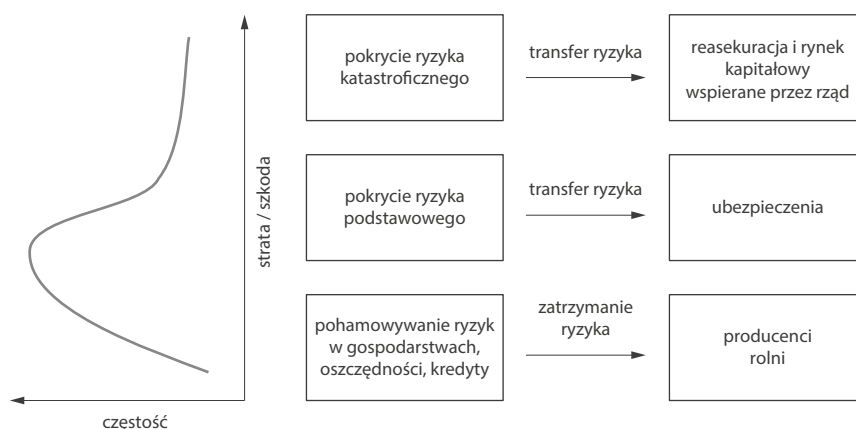

Źródło: Opracowano na podstawie K. Baldwin, E. Gray, *Strengthening agricultural resilience in the face of multiple risks*, OECD, Paris 2018, s. 21–22.

W jakimś sensie Bank Światowy również posługuje się koncepcją holistycznego zarządzania ryzykiem, aczkolwiek nazywa ją „finansowaniem ryzyka produkcyjnego

w rolnictwie²⁵. Jej istotę przedstawiono na rysunku 12. Jak widzimy, jest to konstrukcja trójpoziomowa/trójwarstwowa. Na najniższym z nich mamy ryzyka stosunkowo często występujące, np. raz na pięć lat, ale stwarzające niewielkie zagrożenia, które często są błędami w zarządzaniu gospodarstwami. W takich to przypadkach ewentualne ubezpieczenie narażone byłoby istotnie na negatywną selekcję i hazard moralny. Stąd rekomenduje się, aby z ryzykiem tym radzili sobie sami rolnicy. Warstwa pośrednia to ryzyka rzadziej już występujące, np. sześć razy w ostatnim trzydziestoleciu, ale trudniejsze do sfinansowania przez samych producentów rolnych. To sytuacja, w której sensowne może być skorzystanie z usług profesjonalnego asekuratora. Wreszcie, poziom najwyższy to możliwość realizacji się ryzyka katastroficznego, a więc takiego, które na przykład zdarzyło się raz w ostatnich dwudziestu latach, ale jego skutki były bardzo poważne, najczęściej nie do samofinansowania przez samych rolników.

Rysunek 12. Finansowanie ryzyka produkcyjnego w rolnictwie

Źródło: Opracowano na podstawie O. Mahul, J.Ch. Stutley, *Government Support to Agricultural Insurance. Challenges and options for Developing Countries*, The World Bank, Washington, D.C., 2010, s. 161.

Remedium mogą tu być: reasekuracja oraz alternatywne instrumenty transferu ryzyka na rynek kapitałowy. Często potrzebne jest tu jakieś wsparcie rządowe, chociażby z tego powodu, że rolnicy na skutek pewnych deformacji poznawczych mogą lekceważyć takie ryzyko. Władze publiczne mogą deformacje powyższe jeszcze powiększać, gdy oferować będą nieuwarunkowaną pomoc kłęskową, i to w sposób permanentny.

25. O. Mahul, J.Ch. Stutley, *Government Support to Agricultural Insurance. Challenges and Options for Developing Countries*, The World Bank, Washington, D.C., 2010, s. 80–81.

Podsumowanie

Rolnicy mają do dyspozycji szereg instrumentów wewnętrznych i zewnętrznych zarządzania ryzykiem, które mogą następnie komponować w strategię i w rozmaite konstrukcje systemowe oraz procesowe. Bardzo przydatne do tego są narzędzia nowoczesnej teorii portfelowej i bracketing. Pozwalają one m.in. radzić sobie ze zjawiskami kumulacji, kompensacji i kaskadowości ryzyk oraz nieliniowością zależności między ryzykami pojedynczymi. Bardzo ważne jest przy tym, by przez działania polityczne nie osłabiać motywacji rolników do powszechnego wypierania instrumentów zewnętrznych przez np. subsydiowane narzędzia zewnętrzne zarządzania ryzykiem. Zagrożenie to szczególnie jest duże w przypadku tzw. rozszerzonych gospodarstw rodzinnych, które są silnie powiązane z rynkami produktów oraz czynnikami produkcji pracy i kapitału, a także jednostkami funkcjonującymi w łańcuchach żywności o silnej orientacji proeksportowej. Dla tych pierwszych, jeśli są silnie zdwersyfikowane produktowo i geograficznie, najlepszą ramą odniesienia do projektowania indywidualnych i co najmniej w części sformalizowanych systemów zarządzania ryzykiem może być koncepcja ERM. Z kolei drugie, swoje zarządzanie ryzykiem powinny łączyć z jego instrumentami i mechanizmami zlokalizowanymi w obrębie dziedzinowych łańcuchów żywnościowych. Obydwa typy gospodarstw muszą też znaleźć adekwatne rozwiązania dla osiągnięcia równowagi w zakresie wysokiej konkurencyjności i odporności na szoki i zagrożenia. Wszystkie natomiast podejścia do zarządzania ryzykami w gospodarstwach rolnych powinny być składnikiem sektorowego, holistycznego systemu. Nasz kraj ma tu wiele wzorców (OECD, PSRM, Bank Światowy i propozycje autorskie różnych badaczy), a problem sprowadza się tylko do ich inteligentnego „spolonizowania”. Tak szerokie spojrzenie na zarządzanie ryzykiem w rolnictwie jest novum w polskim piśmiennictwie ekonomiczno-rolniczym, a więc może być uznane za wartość dodaną rozważań. Oznacza to dalej, zdaniem autora artykułu, że osiągnięty został przyjęty cel, a wywody podporządkowane były postawionej tezie.

Bibliografia

- Autier D.**, *The main characteristics of weather derivations*, „Risk” 2000, Vol. 13, No. 9.
- Baldwin K., Gray E.**, *Strengthening agricultural resilience in the face of multiple risks*, OECD, Paris 2018.
- Cervantes-Godoy D., Kimura S., Antón J.**, *Smallholder Risk Management in Developing Countries*, OECD Food, Agriculture and Fisheries, Papers No. 61, Paris 2013.
- de Mey Y., van Winsen F., Wauters E. et al.**, *Farm-level evidence on risk balancing behavior in the EU-15*, „Agricultural Finance Review” 2014, Vol. 74, No. 1.
- Gabriel S.C., Baker C.B.**, *Concept of business and financial risk*, „American Journal of Agricultural Economics” 1980, Vol. 62.
- Guegan D., Hassani B.**, *Risk Measurement. From Quantitative Measures to Management Decisions*, New York, Springer, 2019.
- Hardaker B.J., Lien G.**, *Probabilities for decision analysis in agriculture and rural resource economics: The need for a paradigm change*, „Agricultural Systems” 2010, Vol. 103, No. 6.
- Harwood J., Heifner R., Coble K. et al.**, *Managing risk in Farming*, USDA/ERS Agricultural Economics Report, No. 774, 1999.
- Holzmann R., Jorgensen S.**, *Social risk management: A new conceptual framework for social protection, and beyond*, „International Tax and Public Finance” 2001, Vol. 8.
- Komarek M.A., De Pinto A., Smith H.V.**, *A review of types of risks in agriculture: What we know and what we need to know*, „Agricultural Systems” 2020, Vol. 178.
- Kucharski A.**, *Prawa epidemii*, Warszawa, Wydawnictwo Relacja, 2020.
- Leppälä J.**, *Systematic Risk Management on Farms*, „Aalto University publication series Doctoral Dissertations” 2016, No. 17.
- Lupton S., Meuwissen M., Ingrand S.**, *Editorial introduction to the special issue risk management in agriculture*, „Agricultural Systems” 2020, Vol. 178.
- Mahul O., Stutley J.Ch.**, *Government Support to Agricultural Insurance. Challenges and Options for Developing Countries*, The World Bank, Washington, D.C., 2010.
- OECD**, *Managing Risk in Agriculture. A Holistic Approach*, Paris 2009.
- OECD**, *Managing Risk in Agriculture. Policy Assessment and Design*, Paris 2011.
- Meuwissen M.P.M., Huirne R.B.M., Hardaker J.B.**, *Perceptions of risks and risk management strategies, an analysis of Dutch livestock farmers*, AAEA Annual Meeting, 8–11.08.1999, Nashville, Tennessee.
- Miller A., Dobbins C., Prichett J. et al.**, *Risk Management for Farmers*, Staff Paper 04–11, Department of Agricultural Economics, Purdue University, September 2004.
- Mußhoff O., Hirschauer N.**, *Modernes Agrarmanagement. Betriebswirtschaftliche Analyse- und Planungsverfahren*, 2. Auflage, München, Verlag Franz Vahlen, 2011.
- Offermann F.**, *Ausgewählte Instrumente zum Risikomanagement in der Landwirtschaft. Systematische Zusammenstellung und Bewertung*, „Thünen Working Paper” 2017, No. 72.

Propozycja nowoczesnej ramy konceptualnej do zarządzania ryzykiem w rolnictwie

- Rejda E.G., McNamara J.M.**, *Principles of Risk Management and Insurance*, London, New York, Pearson, 2017.
- Scharner M., Pöchtrager S., Larcher M.**, *Risikoeinstellung und Risikowahrnehmung von Milchproduzenten in Österreich*, „German Journal of Agricultural Economics” 2016, Vol. 65, No. 4.
- Schirm A.**, *Wetterderivate – Einsatzmöglichkeiten und Bewertung*, „Research in Capital Markets and Finance”, 10.02.2001.
- Schlieper P.**, *Ertragsausfallversicherung und Intensität pflanzlicher Produktion*, Wiesbaden, DUV Springer Fachmedien, 1997.
- Van Winsen F., de Mey Y., Lauwers L. et al.**, *Cognitive mapping: A method to elucidate and present farmers' risk perception*, „Agricultural Systems” 2013, Vol. 122.

otrzymano: 27.01.2022
zaakceptowano: 22.03.2022

*Ten artykuł jest objęty licencją Creative Commons Attribution 4.0
Licencja międzynarodowa (CC BY 4.0)*

A proposal for a modern conceptual framework for risk management in agriculture

Jacek Kulawik

Abstract

Contemporary agriculture is exposed to a variety of shocks, both negative (pure risks) and positive (speculative risks), and thus development opportunities. Therefore agriculture is affected by external threats, however, this sector generates variability downstream of the food chains. Therefore, first, the contemporary sources of risk in agriculture and their types are reviewed, emphasizing the high importance of operational and strategic risks and their classification as chains and networks. This approach allowed a shift to risk management at the level of individual farms. Since the risks are aggregated across the entire agricultural sector, and new risks appear at this level, it was necessary to analyse the problems here. Holistic/integrated risk management seems to be the best framework in this case. This combination of a micro perspective with a sector perspective is a novelty in the national agricultural economy, and thus creates scientific added value. Consequently, the main goal of the article was achieved and the assumption was confirmed.

Keywords: holistic agricultural risk management system, risk, risk in agriculture, risk management in agriculture.

Jacek Kulawik, prof. PhD, Institute of Agricultural and Food Economics – National Research Institute in Warsaw (IERiGŻ-PIB).

Introduction

Contemporary agriculture is exposed to numerous sources of risk, i.e. the eternal dependence on nature, weather, and accelerating climate change, as well as those of a market, political, and institutional nature. Due to the growing dependence on foreign capital to support investment, restructuring and adaptation processes as well as increasing resistance to shocks, the agricultural sector interacts with financial markets in various ways. The financial risk grows rapidly in the agriculture itself, particularly on farms leasing land. The globalized financial markets themselves, as well as the global food chains, can on one hand be a source of variability in agriculture, but may on the other hand create new opportunities for risk transfer from the sector.

The problem with risk is that researchers define it in a variety of ways. For example, a simple formulation assumes that it is simply a concretization of uncertainty. In turn, the latter is described by the ISO 31000 standard from 2009 as a state that results from the lack of complete or even partial information, understanding, and knowledge about an event, its effects and/or the probability of its occurrence. This implies that the occurrence of the risk could lead to loss of property or other damage. Therefore, attempts are made to estimate this depletion by multiplying the two types of loss by the frequency/probability of their occurrence¹.

The simplest dictionary definitions of risk emphasise that something may not go as predicted. Such a term also includes uncertainty as to the future development of things important for people, such as health, well-being, or condition of a property. The reference to uncertainty and the possibility of loss/harm is, historically, the oldest way to recognize risk. Later on, however, the distinction between uncertainty and risk emerged. The division criterion was the possibility to estimate the degree of probability of future results. Accordingly, when we have a reasonably accurate estimate, we are dealing with risk, otherwise – with uncertainty². This leads us to the important division of risk into:

1. Objective, also referred to as “the degree of risk”. This is the relative variability of the present loss versus the expected loss. This risk changes inversely to the square root of the number of observed cases. Its main advantage is the possibility to measure it, e.g. by means of standard deviation or the coefficient of variation. This makes it a particularly important category for property

1. M. Scharner, S. Pöchtrager, M. Larcher, *Risikoeinstellung und Risikowahrnehmung von Milchproduzenten in Österreich*, “German Journal of Agricultural Economics” 2016, Vol. 65, No. 4, p. 131–145.
2. E.G. Rejda, J.M. McNamara, *Principles of Risk Management and Insurance*, London, New York, Pearson, 2017, p. 42–43.

insurance and risk management in business organizations and supply chains, as it adheres to a high degree to the law of large numbers.

2. Subjective, or “perceived”. This is understood as an uncertainty, the source of which is people’s psychological characteristics or their mental condition. Therefore, this risk changes within a wide range, determined by diversity of people. However, it is generally accepted that a high level of it usually means conservative and cautious behaviour. People with such an approach are more likely to buy insurance, even when they do not need it. We may say that they are characterized by high risk aversion³.

In view of the needs of this article, it is also important to distinguish between pure and speculative risk. The former occurs when there is the possibility of loss or not. It is the basis of non-life insurance. Speculative risk, on the other hand, allows for both losses and gains⁴. However, it may happen that sometimes even traditional insurers accept portfolios of debt securities issued by institutional investors and local governments for protection, which may bring profits as well as losses. The same happens in the case of the enterprise risk management (ERM). Of course, the insurers’ interest in pure risk also stems from the fact that it behaves to a large extent in a manner consistent with the law of large numbers, and in particular it allows for fairly accurate forecasting of future damages. Speculative risk is also of great importance for society when we analyse the processes of implementing innovations. Then some of the less competitive companies that reluctantly and belatedly implement innovations may suffer losses and eventually go bankrupt. Often, however, that loss will be more than covered by the benefits of the popularization of more effective, new solutions. However, their impact on risk and riskiness is not clear, as some threats may be reduced, but new ones appear instead.

In the context presented above, the main objective of the article is to propose a modern conceptual framework for analysing, modelling, and designing risk management in agriculture. Additionally, all the considerations are subordinated to the thesis that on the one hand this management has to constitute a coherent and comprehensive system, and on the other hand, it should be specified differently at the level of individual farms and differently for the entire agricultural sector.

3. D. Guegan, B. Hassani, *Risk Measurement. From Quantitative Measures to Management Decisions*, New York, Springer, 2019, p. 10–12.

4. E.G. Rejda, J.M. McNamara, op. cit.

Types of risk in agriculture

There are many ways to systematize agricultural risks. The most primitive division is that between pure and speculative risk. The former essentially manifests itself only in negative deviations of values from the planned goals of an organization. To a large extent, they cannot be prevented. At the same time, pure risk plays a fundamental role in traditional insurance. When it comes to speculative risk, we are also interested in the positive deviations from the results obtained compared to their previously adopted levels. This risk is most often related to strategic risk of a long-term nature. It makes sense to combine pure risk primarily with operational risk, i.e. relating to constantly repeating production decisions, by definition having a short- and at most medium-term horizon.

The division of risk into economic and financial is also crucial. The latter group includes multidirectional influences of financial markets (changes in interest rates, conditions of access to foreign capital, particularly loans), product markets (loss of receivables, changeability of trade loan conditions), and liquidity risk. Very often, economic risk is further divided into endogenous and exogenous. The former includes all kinds of variability that is generated by the farm itself. In detail, these are risks: technological, performance, and personal/personnel. The source of the exogenous risk are all environmental influences that are very difficult to counteract by an individual farmer. Therefore, they include the impact of weather and climate as well as other natural events, political and institutional changes, transfer and tax regulations, etc. If we add to this the market/price risk, then we come to the category of risk for the entire farm/agricultural enterprise.

The types of risk presented above are a derivative of its factors, in other words, sources. In general, they can also be external – specified via the actions and behaviour of competitors, customers, suppliers, regulators and supervisors – and remaining, but predominantly internal. The latter group is comprised of financial, operational, and broadly understood management factors. However, all sources of risk may refer to the micro, meso, and macro scale. There are even more sources of risk in a highly detailed approach. In agriculture, for example, Meuvissen et al. identified 22 of them, and Harwood et al. as much as 35⁵.

Weather and climate are a significant source of exogenous economic risk in agriculture. Weather is defined as the state and processes of the weather in a specific

5. M.P.M. Meuvissen, R.B.M. Huirne, J.B. Hardaker, *Perceptions of risks and risk management strategies, an analysis of Dutch livestock farmers*, AAEE Annual Meeting, 8–11.08.1999, Nashville, Tennessee, p. 5–15; J. Harwood, R. Heifner, K. Coble et al., *Managing risk in Farming*, USDA/ers Agricultural Economics Report, No. 774, 1999, p. 1–8.

place and at a specific time. The following meteorological parameters are primarily used for its description: temperature, precipitation, air humidity and pressure, radiation, wind speed and direction. Weather's characteristic feature is the changeability, even within one day. Climate, on the other hand, consists of the average values of physical and chemical parameters of the atmosphere for at least the last 30 years. Various climate classifications (e.g. temperate) and its scales are used, ranging from the planet's climate to the microclimate/local climate.

The weather is directly related to the weather risk. It is understood as a potential financial threat, the probability of occurrence of which is mostly independent of one's actions⁶. It is an aggregate of elementary weather risks such as heat or cold waves, torrential rains, storms, etc. Therefore, it should be included in the group of derivative/secondary risks consisting of a certain number of primary/elementary risks, which are basically the causes of failure to achieve the assumed objectives. It results in fluctuations in the economic and financial results of economic entities, most simply measured with the standard deviation and variance.

The weather risk is, in fact, also a speculative risk, as it may have a negative as well as a positive impact on the economic and financial situation of any economic entity. In agriculture, in general, it can have an effect on:

- production volume,
- quantitative sales volume,
- prices of sold products and services,
- quantities of purchased means of production,
- prices of purchased goods and services,
- additional costs or savings depending on the weather conditions⁷.

The division into diversifiable and non-diversifiable risk is also important⁸. The former applies only to individuals and small groups of them, and its essence is that it can be reduced or even eliminated by diversification. Hence, it is sometimes also referred to as non-systematic or specific risk. In comparison, non-diversifiable risk is a risk that affects entire economies, or at least the most important sectors for them. Its effects, therefore, can be felt by even a whole society. Examples include wars, hyperinflation, and economic crises, as well as anthropogenic natural disasters, and pandemics, as best argued by Covid-19, and the restrictions they generate. For the above reasons, this risk is also known as the fundamental risk. Due to its size and effects, public authorities play a key role in preventing and managing it. In the case of agriculture, this risk is

6. A. Schirm, *Wetterderivate – Einsatzmöglichkeiten und Bewertung*, "Research in Capital Markets and Finance", 10.02.2001, p. 25–31.

7. D. Autier, *The main characteristics of weatherderivatives*, "Risk" 2000, Vol. 13, No. 9, p. 73–81.

8. D. Guegan, B. Hassani, op. cit.

a standard argument in favour of subsidizing multi-risk crop insurance or the need for budget-backed reinsurance and disaster assistance programmes.

The enterprise risk has already been mentioned above. It is understood as comprehensive risk management by entities oriented at markets and profits, and thus including pure and speculative risks, as well as strategic (the most fundamental financial and non-financial goals) and operational risks, i.e. relating to the current operations of companies. An important component of economic risk is also financial risk, and therefore related to changes in product prices, interest rates, money and exchange rates. Parameterizing these risks may cause the company's overall risk exposure to decline if they are not correlated. In other words, the diversification mechanisms can then also be used; however, there is a possibility that overall business riskiness will still increase. This leads us to the concept of basic economic risk. For example, an agricultural holding may purchase crop insurance, thereby reducing production risk, but an increase in other risks could cause the gross or net profit standard deviation to increase. Economic risk management is conducted within the framework of the enterprise risk management (ERM) concept, a good approximation of which at the level of the entire agricultural sector is the concept of holistic risk management, and most strongly promoted by the Organization for Economic Cooperation and Development (OECD).

Among the risks of the most general meaning and application, one should also mention systemic risk. Basically, it is understood as risk related to the conduct of monetary and fiscal policy, as well as to the functioning of financial markets. If this risk materializes, the entire economic system and, for example, banking system, may be at risk. For this reason, citizens' savings and their welfare can be seriously affected. At this point, it should be clearly added that non-diversifiable risk is quite frequently equated with systemic risk. This is a situation that occurs primarily in agricultural insurance, where natural disasters, such as severe drought, are called systemic risks.

Agriculture is exposed to many different risks, which nonetheless can be combined into the following five groups:

- 1) production,
- 2) market or price,
- 3) institutional,
- 4) personal,
- 5) financial⁹.

9. M.A. Komarek, A. De Pinto, H.V. Smith, *A review of types of risks in agriculture: What we know and what we need to know*, "Agricultural Systems" 2020, Vol. 178, p. 61–73; B.J. Hardaker, G. Lien, *Probabilities for decision analysis in agriculture and rural resource economics: The need for a paradigmshift*, "Agricultural Systems" 2010, Vol. 103, No. 6, p. 205–217.

Production risk comes from the variability of weather and climate, the occurrence of diseases and pests, as well as changes in soil quality and fertility. It is, in a way, a natural uncertainty related to the growth and development processes of living organisms. Catastrophic events and epidemics of animal diseases as well as plant pests are particularly dangerous. In the case of diseases, the problem also lies in the fact that approx. 70% of human diseases are zoonotic¹⁰.

Price and cost fluctuations as well as uncertain access to the selling and supply markets are a source of price risk. Of course, some of its components are closely related to the production risk. If a decrease in yields leads to an increase in the prices of the relevant crops, then we are dealing with phenomenon called a natural hedge. However, it is necessary to avoid hasty generalizations, as this effect is strongly hampered by the influence of globalization. On the other hand, technical progress means that agriculture has to use more and more industrial means of production, and their markets are to a great extent oligopolized by global companies. The modernization of agricultural production makes it strongly dependent on oil-derived fuels, and thus also on the cycles occurring on the petroleum market. Thus it is simple to notice that the price risk should be analysed and managed simultaneously with the production risk.

Unpredictable changes in agricultural and socio-economic policy and various types of regulations are the essence of institutional risk. This is also overlapped by changes in structures, systems, norms, and directly informal customs. This risk also includes the uncertainty inherent to the legal system and the rule of law. Most of the aforementioned changes in the environment take place without the option of being controlled to a substantial extent by the farmers, and in authoritarian systems – by the citizens in general.

In fact, none of us know how the health and physical and mental condition of ourselves or of our relatives will develop in the future. The same applies to farmers and their families. The resulting personal risk can manifest itself in diseases, accidents, hurts and injuries, and, eventually, death. The latter event in agriculture becomes particularly dramatic when it concerns farm managers, because then there may even be a threat to the survival of the farm itself. Moreover, let us note that personnel risk is often associated with institutional, production and pricing risks, of which the SARS-CoV 2 epidemic is a very good example. As a result of the restrictions, there has been a dramatic shortage of seasonal workers employed in harvesting fruit and vegetables almost in the whole EU. Therefore, it was quite realistic to take into account the loss of part of the harvest and the increase in prices. This

10. A. Kucharski, *Prawa epidemii*, Warszawa, Wydawnictwo Relacja, 2020, p. 43–49.

type of risk is obviously related to the goals and functioning of the Agricultural Social Insurance Fund [KRUS].

The source of financial risk in all sectors and business entities is the method of their financing, often reduced to the level of foreign capital involvement, i.e. financial leverage¹¹. The uncertainty related to the costs and availability of a loan is directly expressed in the interest rates and other conditions set out in the relevant contracts. In other words, there are also non-price effects, such as differentiation of debt limits or of requested collateral. Following this train of thought, it is obvious that the decline in yields and low prices obtained for the sold agricultural products will translate into a deterioration in the creditworthiness of a farm or in a complete cessation of loan servicing. Thus, we can easily see that financial risk has various relationships with practically all the previously described types of risk.

A. Miller et al. proposed a fascinating division of risk in agriculture, according to which the two main risks are:

- 1) operational risk, and
- 2) strategic risk¹².

Operational risk is divided into two sub-types: business and financial. The former includes a somewhat artificial construction, namely an assumption that a farm is entirely financed with equity capital. The sources of this risk include the variability of prices, costs and production results, as well as the detailed determinants of the formation of these categories. Meanwhile the financial risk estimation is based on the fact that the use of a foreign capital on a farm results in fluctuations in net results. Here, the sources of risk are changes in the interest rate put at the disposal of external capital and its non-price parameters (required collaterals and behaviour of the capital recipient, debt limits etc.).

Strategic risk is related to the uncertainty as to the effects of the chosen/general focus of the organization on achieving its basic goals and increasing the ownership value. From a more aggregated point of view, the source of this risk is the socio-economic policy of the state, including the agricultural policy and the processes taking place in the agricultural sector itself. A more detailed view of this risk is shown in Table 1.

11. S.C. Gabriel, C.B. Baker, *Concept of business and financial risk*, "American Journal of Agricultural Economics" 1980, Vol. 62, p. 110–115; Y. de Mey, F. van Winsen, E. Wauters et al., *Farm-level evidence on risk balancing behavior in the EU-15*, "Agricultural Finance Review" 2014, Vol. 74, No. 1, p. 601–620.

12. A. Miller, C. Dobbins, J. Prichett, *Risk Management for Farmers*, Staff Paper 04–11, Department of Agricultural Economics, Purdue University, September 2004, p. 1–43.

Table 1. Sources of strategic risk in agriculture

Sources of risk	Concretization and examples
international	<ul style="list-style-type: none"> – the social unrest in other countries and regions leading to economic sanctions – the instability of financial markets restricting exports
the government's policy	<ul style="list-style-type: none"> – the new team completely changes the course of agricultural policy – the authorities are introducing restrictions on international trade
government regulation	<ul style="list-style-type: none"> – environmental law is being implemented to limit the consumption of nitrogen fertilizers – farmers are obligated to make changes in the storage of organic fertilizers
macroeconomics	<ul style="list-style-type: none"> – the relocation of large herd farming to other countries is encouraged – the exchange rate of the national currency is strengthening
social	<ul style="list-style-type: none"> – consumers turn away from animal products – agriculture is seen as a source of pollution and odours
natural	<ul style="list-style-type: none"> – there is pressure to reduce the use of antibiotics in animal production – urbanization limits the access of water for agriculture
industrialisation	<ul style="list-style-type: none"> – moral and technical obsolescence of the production systems to date – contract manufacturing restricts access to high-margin markets for independent producers
technologies	<ul style="list-style-type: none"> – patent protection of biotechnology innovations and intellectual property limit the development of independent producers – farmers' lack of access to databases that would allow them to assess the results of their activity
conditions of competition	<ul style="list-style-type: none"> – obstruction of market access by regional blocks, NTBs and private initiatives – competition for land deteriorates the position of the lessees

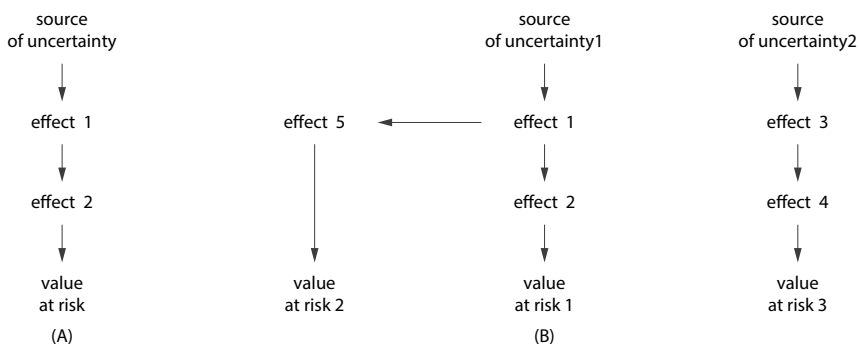
Source: Prepared on the basis of: A. Miller, C. Dobbins, J. Prichett et al., *Risk Management for Farmers*, Staff Paper 04–11, Department of Agricultural Economics, Purdue University, September 2004, p. 5–6.

The realization that risks are correlated prompted van Winsen et al. to address risk networks more closely. The starting point is the product of numbers (frequency and amount of damage) presented above, in which the farmers actually have problems with estimating probabilities and damages. There are four reasons for this:

- 1) many of them are laymen when it comes to the calculus of probability;
- 2) probabilities are usually not discrete values, but certain values, often with mixed distributions, which most people cannot identify; the damage also has its own separate breakdowns; on top of that, there are also very complex distributions linked to the size and frequency of the occurrence of damages;
- 3) probabilities and losses are context-specific categories;
- 4) the relationships between different stochastic events and quantities determined and exposed to losses are highly complex and interconnected.

It is the feature of the connection and interdependence of risks that is the essence of their network, and distinguishes them from the view of the chain of causes and effects, as shows Figure 1. It is worth noting that the concept of the network refers very clearly to A.G. Kelly’s personal construct theory from 1963, which explains a general psychological approach to the analysis of all human behaviour. The concretization of Kelly’s proposal are the “mental maps” which serve, among others, to discover individual’s reasoning mechanisms, including appealing to subjective probabilities. The essential elements of mental maps are concepts, i.e. fundamental ideas, that are related by relationships that express meanings, directions, signs and intensities. The most famous risk networks are undoubtedly the holistic OECD agricultural risk management system and the World Economic Forum’s Risk Response Network.

Figure 1. Recognizing risk as a chain (A) and a network (B)

Source: Adapted from F. van Winsen, Y. de Mey, L. Lauwers et al., *Cognitive mapping: A method to elucidate and present farmers’ risk perception*, “Agricultural Systems” 2013, Vol. 12, p. 13–14.

As far as cognitive risk maps are concerned, there is no established standard for their construction so far. Regardless of this, the starting point is correct processing of the content of the interviews with a given group of respondents, which are marked with the following codes: “causes”, “effects”, “values at risk”, “risk management”. Let’s briefly explain these terms.

1. Causes – they transform maps into nodes and sources of uncertainty.
2. Effects are nodes that reflect the effects of uncertain events as well the previous effects.
3. Values at stake are nodes which are important to specific respondents.
4. Risk management are nodes which are in fact instruments and strategies of this type of management.

Cognitive maps allow to conduct qualitative analyses. Their nodes can be grouped and linked together to establish causal relationships. Connecting nodes is synonymous with creating a risk network. Hence, these maps are especially useful in dealing with complex problems where human behaviour is important but simultaneously not very susceptible to quantification. Cognitive maps are most frequently reached for in the case of wicked problems, in which there are many actors and a solution is not trivial. Another area of their application is when there is access to individual people's knowledge, but its generalization in the form of scientific knowledge is incomplete. Finally, these maps can be of great use when a public intervention is needed.

Risk management at the level of farms

G. E. Rejda and M. J. McNamara have a very interesting view of the risk management, defining it as the process of identifying the organization's loss exposure and selecting appropriate techniques to deal with it¹³. The risk itself is understood as a situation or circumstances in which losses are possible, regardless of whether or not they are actually occurring. Last but not least, the idea is to include all possible exposures.

Risk management should be deliberate, both before and after losses occur. In the former case, the primary goal of risk management is to be economically beneficial, which implies the need to analyse the costs associated with the utilized instruments. The second goal is to reduce anxiety related to the consequences of risk materialization. The third goal is the organization's compliance with all legal obligations. If the loss/damage does occur, then risk management should make it possible to first of all secure the survival of the organization, the possibility of continuing operating processes, obtaining stable profits and growth rates, and functioning in a sustainable manner.

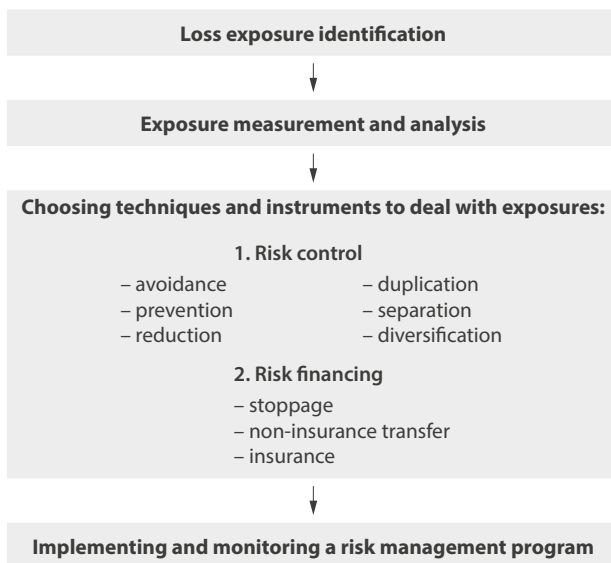
Rejda and McNamara first present the traditional risk management system, i.e. focused on dealing with pure risk, i.e. the possibility of downside risks. It is shown by figure 2.

In the phase of the loss exposure identification, as has already been mentioned, it is necessary to try to capture the loss exposure as fully as possible. Therefore, the risks to the organization's tangible and intangible assets in the form of liability and claims against employees, as well as loss of profit and non-compliance with legal,

13. E.G. Rejda, J.M. McNamara, op. cit.

administrative and regulatory obligations, have to be analysed. An early recognition of new threats as well as risks and uncertainties related to the fact that the organization operates in a particular supply chain is very valuable.

Figure 2. A clean risk oriented risk management system

Source: Prepared on the basis of G.F. Rejda, M.J. McNamara, *Principles of Risk Management and Insurance*, Pearson Education Limited, London, New York, 2017, p. 42–43.

The measurement and analysis of exposure to threats is the phase in which the size and distribution of potential losses as well as the probability (frequency) of their occurrence should be estimated. These losses should then be ranked according to their significance for the organization in terms of the severity of their effects. Consequently, the maximum possible loss in the assumed period and the probability of its occurrence must be assessed. It is also worthwhile to develop a standard for dealing with rare losses, which can be omitted as long as they are not catastrophic.

As shows Figure 2, risk control includes as many as six techniques/instruments. Let us present synthetically their essence as well as their advantages and weaknesses. Avoiding the risk is deliberately eliminating it by adopting appropriate practices and behaviours, for example erecting buildings in flood-free areas or ceasing risky activities. Unfortunately, this is only a seemingly simple method. After all, it is impossible to avoid all losses in practice, and risky activity can simply be very profitable. It will therefore be wiser to transform loss avoidance into loss prevention, that is, reducing

the probability of its occurrence. The logical extension of this strategy is to reduce losses when they happen. This can include mirroring certain resources, which will be activated when needed. It is worth considering isolating certain assets and even entire organized parts of the enterprise exposed to individual threats at the same time. Finally, a very good method of risk control is the well-known in agriculture subject diversification (types of activity, types of transactions, and grouping of recipients) and geographic diversification.

The oldest form of risk financing is its retention, i.e. its detention. It can take an active form (knowingly leaving some exposures) or a passive, somewhat accidental form, when certain threats have not been identified *ex ante*. According to Rejda and McNamara, three conditions has to be met in order for the retention to be effective:

- 1) there are no other risk management methods,
- 2) the greatest possible loss is not too serious,
- 3) losses can be predicted in a relatively easy way.

It is also imperative to specify the retention level, which is the monetary amount of the stopped losses. The easiest way is to use a percentage in relation to sales revenues, profit/income, or working capital. The next stage of retention is determining the source of financing the retained losses. It may include current income, book and cash reserves, and loans. The first three fall under the category of self-insurance. Now let's synthesize the advantages and disadvantages of retention. The former include:

- 1) savings in the cost of covering losses, if their current amount is lower than in the case of private insurance;
- 2) reduction of expenses as compared to those necessary to be incurred in the case of using insurance;
- 3) motivation to take preventive actions (which is also the responsibility of KRUS);
- 4) increased cash flow when insurance would be a more expensive option.

Retention has three weaknesses, however:

- 1) the losses may be higher than own shares and excesses in insurance,
- 2) the expenses may be higher than the cost of purchasing insurance if external advice is required;
- 3) income tax burdens may increase, while insurance expenses may be classified directly as tax deductible costs.

Various types of contracts, such as for example production and marketing contracts, leasing and lease, and the inclusion of other organizations in the structure of the company, are the basic instruments of non-insurance transfer of pure risk. This way one may try to transfer the uninsurable risk (sometimes in a cheaper way) unto entities that can handle it better. It is important to note that this may result in

new risks, for example legal ones in the form of precedents for which the ruling of courts has not yet been established. The entity taking over the risk may also lose its financial liquidity or even go bankrupt, which does not improve the position of the risk transferring entity at all. Finally, the insurer may not appreciate the fact that the risk has been transferred outside insurance industry and consequently refuse to offer better insurance conditions.

Deciding to buy insurance is a difficult and complex choice, since it involved deciding on a level of protection (coverage) by the provider of the service, negotiating a satisfactory contract, and submitting to various types of restrictions. As a rule, the coverage is incomplete, as the contracts include own shares and franchises as well as limits of the insurer's liability. Combined, the aforementioned contract components imply the retention of some of the risk by the insurance buyer. There are four potential benefits to insurance:

- 1) in general, the insured entity receives compensation relatively quickly, which allows it to continue its operation;
- 2) uncertainty reduction facilitates broadening of the planning horizon, which gives the opportunity to improve efficiency and productivity;
- 3) insurers can offer additional services in the form of risk control tools, loss exposure analysis, or loss indemnification;
- 4) insurance premiums are a tax deductible cost.

As a counterbalance, there are also three weaknesses/disadvantages of insurance:

- 1) insurance expenses may be significant and also have an opportunity cost; however, the need to pay premiums in advance, in principle, eliminates this cost, ergo: one loses the opportunity to obtain benefits from another issue of funds for the purchase of policies;
- 2) a conclusion of a contract takes time and forces the entity to closely cooperate with the insurer;
- 3) it demotivates regarding risk control, preventive actions, and prudent behaviour of the insured.

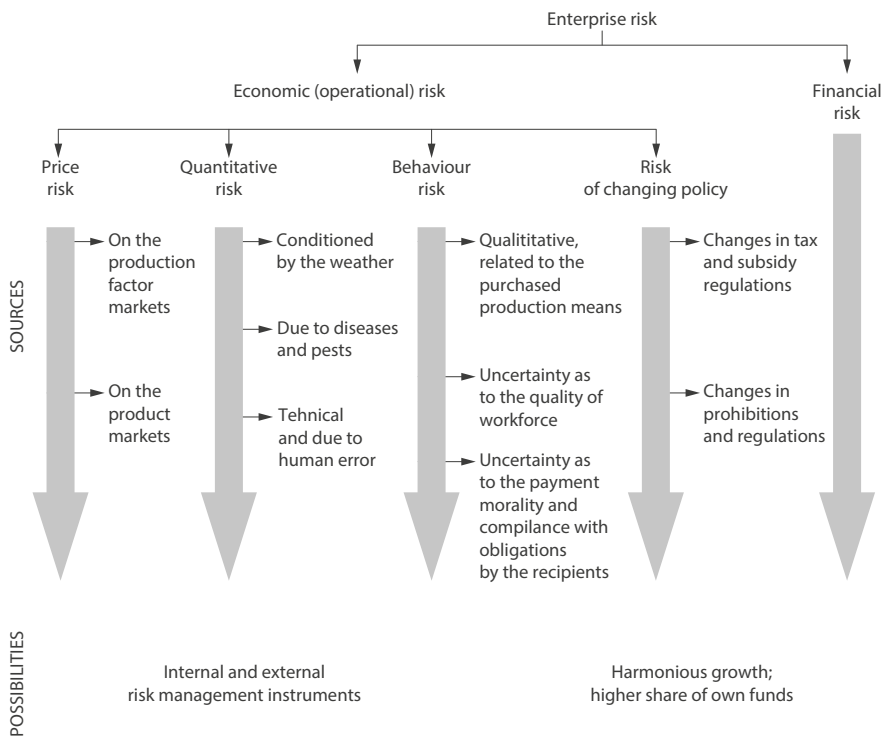
O. Mußhoff and N. Hirschauer also start from the risk to an enterprise/farm in their classification, which shows figure 3¹⁴. Therefore only a few points that distinguish this system will be noted here. First of all, Mußhoff and Hirschauer use quantitative risk. It covers both production risks caused mainly by weather changeability, and negative consequences of diseases and pest infestations. However, this category includes all the unfavourable phenomena occurring between man, technology, and

14. O. Mußhoff, N. Hirschauer, *Modernes Agrarmanagement. Betriebswirtschaftliche Analyse- und Planungsverfahren*, 2. Auflage, München, Verlag Franz Vahlen, 2011, p. 281–289.

A proposal for a modern conceptual framework for risk management in agriculture

natural environment. Secondly, the two German agroeconomists named above distinguish behaviour risk, understanding it as moral hazard, which is a fundamental category for every insurance. As we know, this hazard is a derivative of the information asymmetry. More specifically, on the example of a farm, it can be indicated that the failure of suppliers to meet the means of production and the failure of service providers to meet the agreed parameters would be a symptom of this hazard. This also applies to the employees. Regarding the sale of agricultural products, the classic moral hazard practices would be non-compliance with the terms of the contract by its recipients. For the sake of completeness, it needs to be noted that farmers themselves may also exhibit behaviours within the concept of moral hazard. Thirdly, Mußhoff and Hirschauer narrow their risk management to price and quantitative risk only, which does not seem to be a reasonable solution.

Figure 3. Risk sources and possibilities of its reduction

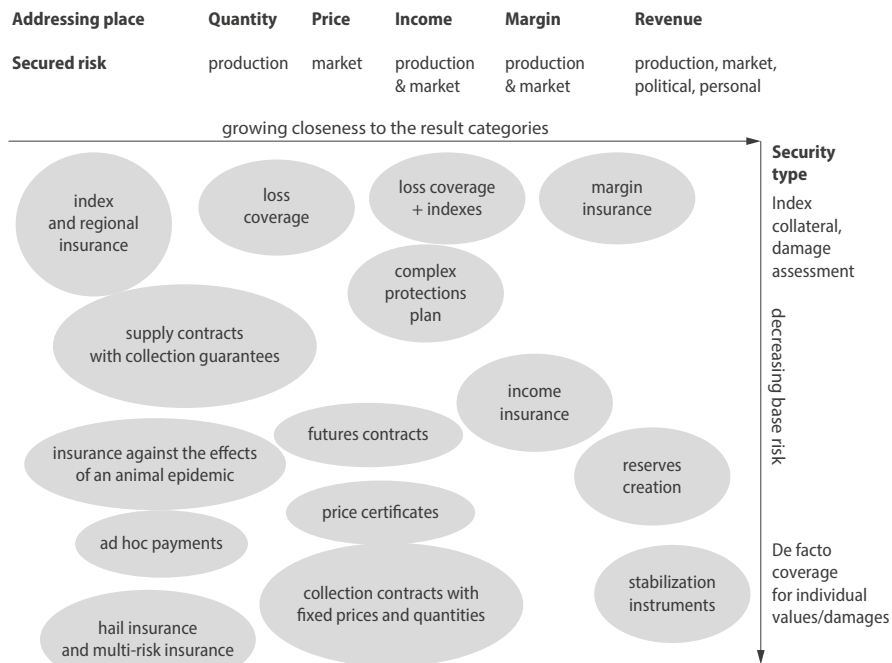

Source: Prepared on the basis of O. Mußhoff, N. Hirschauer, *Modernes Agrarmanagement. Betriebswirtschaftliche Analyse- und Planungsverfahren, 2. Auflage, München, Verlag Franz Vahlen, 2011, p. 281–282.*

A proposal for a modern conceptual framework for risk management in agriculture

Economists from the German Johann Heinrich von Thünen – Institut in Braunschweig under the supervision of F. Offermann approached the classification of risk in agriculture and ways of protecting against it in a very interesting way¹⁵. They considered the whole problem in two dimensions: the growing closeness to synthetic result categories, and the growing individualization of protection.

Figure 4. Place of addressing and types of security measures against risk in agriculture

Source: Based on F. Offermann, *Ausgewählte Instrumente zum Risikomanagement in der Landwirtschaft: Systematische Zusammenstellung und Bewertung*, “Thünen Working Paper” 2017, No. 72, p. 5–8.

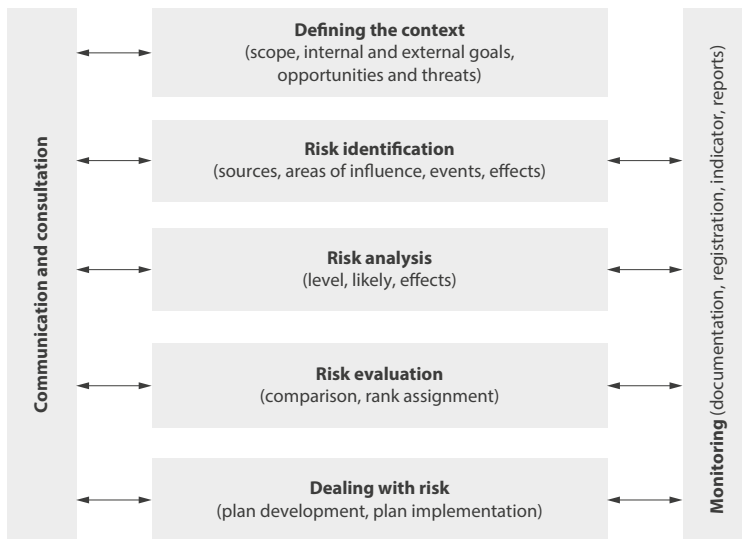
It is unquestionably necessary to agree with J. Leppälä that risk management in agriculture should be implemented as a holistic and systematic system¹⁶. A good starting point for further analysis can be the aforementioned ISO 31000 procedure

15. F. Offermann, *Ausgewählte Instrumente zum Risikomanagement in der Landwirtschaft. Systematische Zusammenstellung und Bewertung*, “Thünen Working Paper” 2017, No. 72, p. 5–19.
 16. J. Leppälä, *Systematic Risk Management on Farms*, “Aalto University publication series Doctoral Dissertations” 2016, No. 17, p. 3–20.

A proposal for a modern conceptual framework for risk management in agriculture

entitled “Risk management – Principles and Guidelines, 1st edition” in 2009. It is shown by Figure 5. Its integral component should be risk mapping in the form of a matrix, in which the lines indicate the likelihood of risk materializing, while the columns show its effects (Figure 6).

Figure 5. The ISO 31000 risk management process

Source: Based on J. Leppälä, *Systematic Risk Management on Farms*, “Aalto University publication Series Doctoral Dissertations” 2016, No. 17, p. 16–17.

Figure 6. The essence of mapping risks

The probability of the risk realization	The consequences of the risk realization		
	small influence	moderate influence	high influence
low	insignificant risk	tolerable risk	moderate risk
medium	tolerable risk	moderate risk	significant risk
high	moderate risk	significant risk	intolerable risk

Source: Based on J. Leppälä, *Systematic Risk Management on Farms*, “Aalto University publication Series Doctoral Dissertations” 2016, No. 17, p. 17–18.

P. Schlieper constructed an even more complex risk matrix, orienting its columns to the amount of possible losses (Figure 7). It should be noted that traditional agricultural insurance is mainly located in the part of the matrix marked as acceptable

risk with available management instruments, and sometimes also in places where it can be significantly refined.

Figure 7. A risk matrix that highlights the size of possible losses

Likelihood of losses	Amount of losses					
	very low	low	medium	serious	very serious	catastrophic
frequent	acceptable risk with advanced instruments	acceptable risk with advanced instruments	acceptable risk with advanced instruments	acceptable risk with advanced instruments	acceptable risk with advanced instruments	unacceptable risk
occasional	acceptable risk with advanced instruments	acceptable risk with advanced instruments	acceptable risk with advanced instruments	acceptable risk with advanced instruments	acceptable risk with advanced instruments	unacceptable risk
rare	acceptable risk	acceptable risk with advanced instruments	acceptable risk with advanced instruments	acceptable risk with advanced instruments	acceptable risk with advanced instruments	acceptable risk with advanced instruments
very rare	acceptable risk	acceptable risk	acceptable risk with advanced instruments	acceptable risk with advanced instruments	acceptable risk with advanced instruments	acceptable risk with advanced instruments
low	acceptable risk	acceptable risk	acceptable risk with advanced instruments	acceptable risk with advanced instruments	acceptable risk with advanced instruments	acceptable risk with advanced instruments
practically excluded	acceptable risk	acceptable risk	acceptable risk	acceptable risk with advanced instruments	acceptable risk with advanced instruments	acceptable risk with advanced instruments

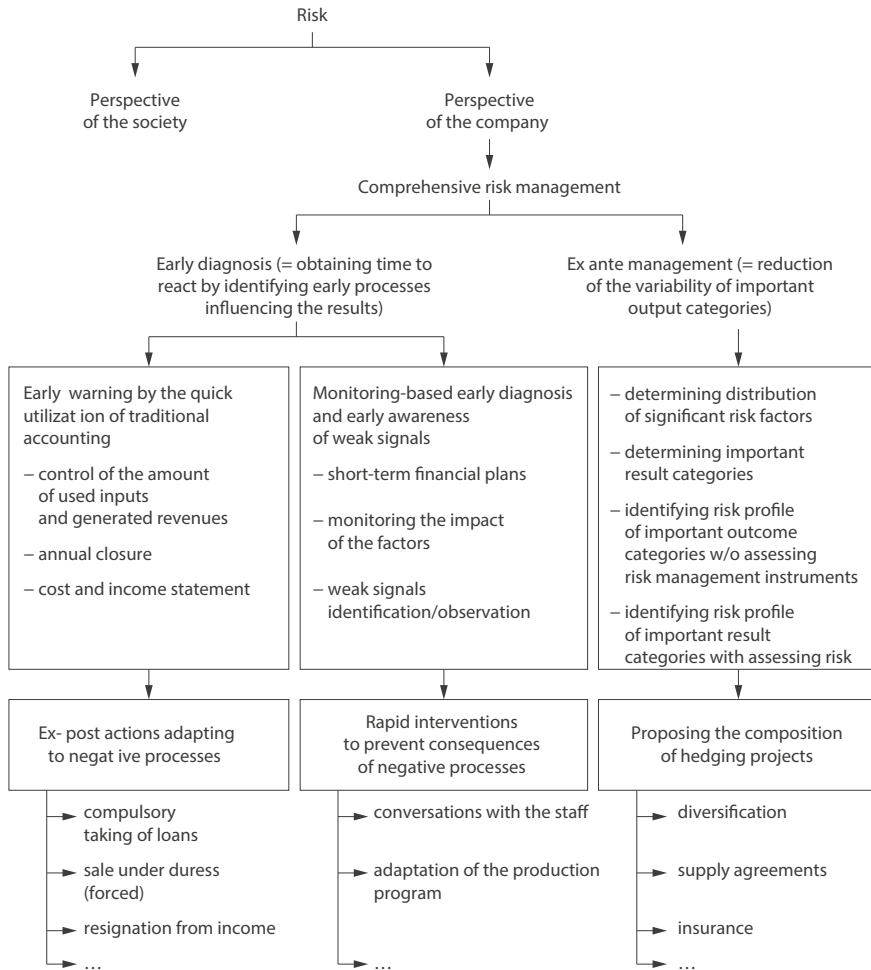
- acceptable risk
- acceptable risk with available instruments
- acceptable risk with advanced instruments
- unacceptable risk

Source: Based on P. Schlieper, *Ertragsausfallversicherung und Intensität Pflanzlicher Produktion*, Wiesbaden, DUV Springer Fachmedien, 1997, p. 91–94.

All the risk management approaches presented above fall within the parameters of mainly *ex post* activities. The overall proposal of the above-mentioned O. Mußhoff and N. Hirschauer, presented in Figure 8, differs from them. The researchers focus mainly on the enterprise/farm perspective, although they also notice the social dimension of risk management despite not taking it into account. In the area of risk management in an enterprise, Mußhoff and Hirschauer very clearly distinguish between activities focused on early detection of threats, their explanation, correcting behaviours and procedures, intervention actions, and therefore to a large extent *ex post* actions, from those which *ex ante* should reduce the dispersion of key economic and financial parameters. The second group includes agricultural insurance.

A proposal for a modern conceptual framework for risk management in agriculture

Figure 8. Components of broadly defined risk management

Source: Adapted from O. Mußhoff, N. Hirschauer, *Modernes Agricultural Management. Betriebswirtschaftliche Analyse- und Planungsverfahren. 2. Auflage, München, Verlag Franz Vahlen, 2011, p. 290–293.*

Risk management on the agricultural sector level

Due to the growing exposure of agriculture to various types of risks and interactions between them, a systemic approach to managing them is needed to cover them in all their complexity and holism. This systematicity is expressed in three dimensions:

1. Mutual linking of elementary risks (production, market, personnel, institutional), since this is the only chance to reduce the overall risk of the agricultural sector. Without this perspective, the risk that a narrow focus on typically agricultural risks will result in the appearance of negative phenomena in the non-agricultural activity of agricultural households is also growing.
2. Risks are analysed on different time, spatial, and subject scales. Therefore, simultaneous operation on the farm, food chain, region, country, and global levels is necessary.
3. Dealing with the interactions between the components of the system also requires identifying determinants of their vulnerability and resistance to threats, along with the mechanisms of creating new equilibrium states, which is collectively referred to as resilience¹⁷.

The social dimension of risk management in agriculture explicitly appeared in the OECD holistic concept¹⁸. Its authors referred at this point to the work of R. Holzmann and S. Jorgensen, in which six types of risk were distinguished: natural, health, social, economic, political, and environmental, and they were located on three levels:

- micro, it is a specific risk that affects only individual households;
- meso, i.e. covenant, and therefore affecting groups of farms or communities;
- macro, that is systemic, the effects of which apply to regions and even entire nations/countries¹⁹.

The second source of inspiration for the creators of holistic risk management from OECD was the report prepared by the organization members J. Harrod, R. Heifner, K. Coble, J. Perry, and A. Somwar entitled “Managing Risk in Farming: Concepts, Research and Analysis” in March 1999. All five of the authors were working at the time for the Economic Research Service, the economic research unit of the US Department of Agriculture. These economists analysed in great detail the

17. S. Lupton, M. Meuwissen, S. Ingrand, *Editorial introduction to the special issue risk management in agriculture*, “Agricultural Systems” 2020, Vol. 178, p. 601–605.

18. OECD, *Managing Risk in Agriculture. A Holistic Approach*, Paris 2009; OECD, *Managing Risk in Agriculture. Policy Assessment and Design*, Paris 2011.

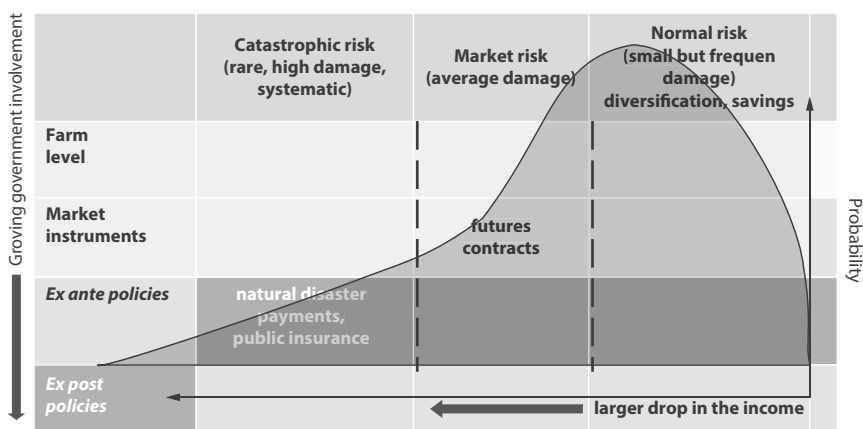
19. R. Holzmann, S. Jorgensen, *Social risk management: A new conceptual framework for social protection, and beyond*, “International Tax and Public Finance” 2001, Vol. 8, p. 5–23.

A proposal for a modern conceptual framework for risk management in agriculture

sources of risk in agriculture and its measurement, and then the instruments and strategies for managing it.

OECD researchers treated their concept of holistic risk management in agriculture as a response to the traditional approach to this problem, which they called linear, sequential, or static. Its essence is that first the sources of risk in farms are identified, then farmers choose the instruments and strategies for managing it, and at the very end the state may participate through its policies to stabilize agricultural revenues and income. However, in reality the relationships between the three components are not linear. Therefore, they need to be put in a three-dimensional system to be able to undergo analysis, modelling, and design of multidirectional relationships, interactions between them, feedbacks and pre-emptors, and trade-offs, and therefore be treated as a dynamic, holistic system. What is no less important, the system combines strategies for managing various types of risks with public policies aimed at mitigating their effects (*ex post* dimension) and preventing them (*ex ante* aspect). The first generation of the above-mentioned system at the turn of the first decade of this century is presented by Figure 9. Note that the insurances appear here at the intersection of the line “market instruments” and the column “market risk”. This narrowing of the scope of the insurance application can only be explained by the desire to make the drawing more transparent. On the other hand, it needs to be treated only as a certain matrix, a scheme that facilitates creation of an individual system in each country which would reflect its experience in dealing with risk and future exposure to it, as well as the competences of farmers and politicians, and its budget resources.

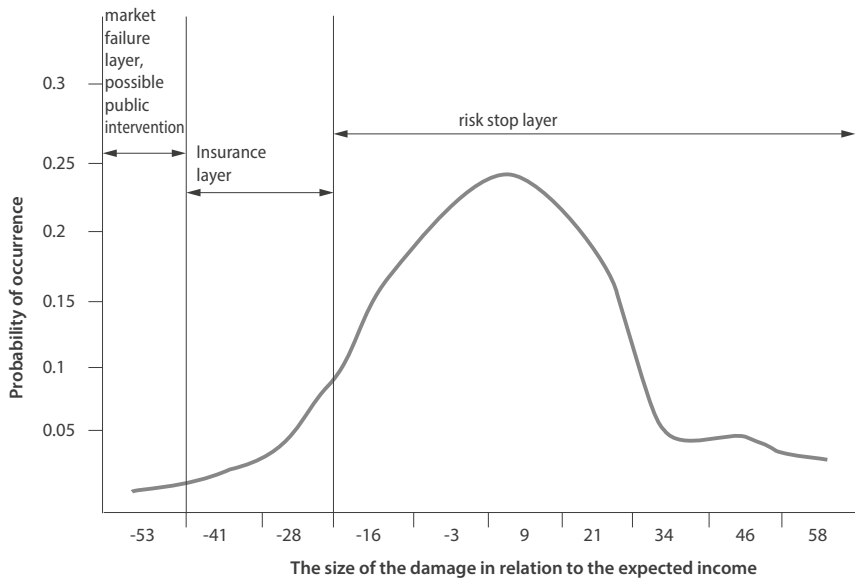
Figure 9. The first generation of the OECD's holistic risk management system in agriculture

Source: Based on OECD, *Managing Risk in Agriculture: Policy Assessment and Design*, Paris 2011, p. 53.

Another very interesting approach to holistic risk management is the one in which the loss distribution density function is referred to, as shown by Figure 10. There are three layers here: risk retention, its insurance, and market failure that could justify some public intervention. Of course, the boundaries between layers can be moved. Likewise, a density function can have different characteristics depending on the type of probability distribution.

Figure 10. Probability density function and risk management layers (a different view of the concept of holistic risk management)

Source: Based on OECD, *Managing Risk in Agriculture: A Holistic Approach*, Paris 2009, p. 25–26.

In 2013, the OECD published a publication on holistic risk management in small-scale agriculture in developing countries²⁰. Another transformation of the concept of holism has been performed in it, based on the well-documented fact that there are far more market failures, especially financial and loan failures, in less developed countries than in highly developed countries. As a result, farmers in the first group of countries have fewer market instruments for risk management at their disposal, and are forced to more frequently use informal tools and (often very sophisticated) solutions created on the basis of local communities. In line with this, it

20. D. Cervantes-Godoy, S. Kimura, J. Antón, *Smallholder Risk Management in Developing Countries*, OECD Food, Agriculture and Fisheries, Papers No. 61, Paris 2013.

is worth paying attention to the following changes and modifications from the first generation of the holistic risk management system.

1. The risk classification²¹ includes now financial risk, and legal and institutional risk, each of them considered at the micro, meso, and macro levels. The former means changes in non-farm income (micro level), informal loans and insurance (meso level), and changes in interest rates, financial asset prices, and access to loans (macro level). The latter type of new risk is the liability and civil liability risk (micro level), new local policies and regulations (meso level), and regulatory changes, environmental protection law, and regional and national agricultural subsidies (macro level).
2. In the matrix of instruments and risk management strategy²² there is a new layer of “community/informal solutions”. The ex ante activities include *crop sharing* systems, shared resource management, social reciprocity, informal insurance communities, and rotating savings/loans. Meanwhile ex post actions, i.e. mitigating the effects of risk materialisation, include the sale of assets and transfers from the joint support network.
3. Finally, in the matrix reflecting the system of holistic risk management, the new row includes “informal strategies” (at farm and local community level) and the new column includes “informal and community-related risks”. At the intersection of this row and this column, informal tools, i.e. community material resources and risk pooling, are placed.

2018 offers the next edition of the holistic risk management in agriculture created by the OECD, which is quite fundamental, as evidenced by the title of the relevant report “Strengthening agricultural resilience in the face of multiple risks”²³. The emphasis on the resilience is supposedly a result of the fact that agriculture is increasingly confronted with long-term and constant uncertainty caused by climate change and instability of markets, especially of financial products and instruments. On the other hand, any measures that increase the resilience also improve the quality of risk management. Of course, there is also a positive feedback loop that goes from this very management to the reinforcement of the resilience.

In the first part of their report, Baldwin and Gray devote a lot of space to the definition of resilience, citing the views of the Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO), The Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC), United Nations Office for Disaster Risk Reduction (UNDRR), and the OECD

21. D. Cervantes-Godoy, S. Kimura, J. Antón, *Smallholder Risk Management in Developing Countries*, OECD Food, Agriculture and Fisheries, Papers No. 61, Paris 2013, p. 11.

22. Ibidem, p. 11.

23. K. Baldwin, E. Gray, *Strengthening agricultural resilience in the face of multiple risks*, OECD, Paris 2018.

Council Recommendation on the Governance of Critical Risks of 2014. Ultimately, they assume that by this term they will understand “(...) the ability to plan, absorb and react to adverse events, adapt effectively to them, and at least restore the state of the system before they occur”. Thinking and acting in the resilience convention is to be holistic, which fits perfectly with the same OECD approach to risk management.

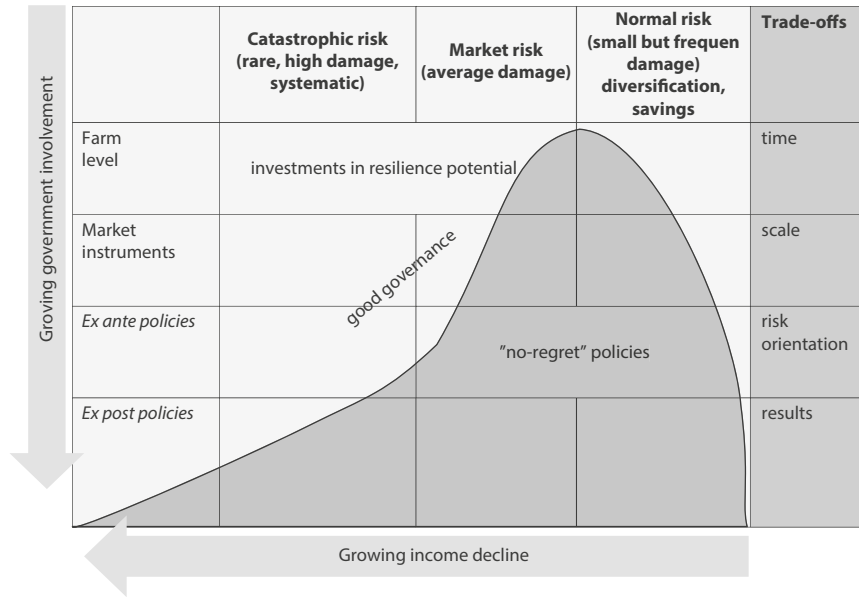
The need to modify the current understanding of holistic risk management in the context of embedding resilience into it is to result from some gaps in the holism of *ex ante* instruments, the costs of using all management tools, existing *trade-offs*, policy optimization, strategies used by farmers, the role of government, the potential to respond to uncertainty and ambiguity. An example of what this may lead to is an analysis of the continuation of the previous course in risk management. At this point, Baldwin and Gray refer to the phrase “business as usual”²⁴. It clearly shows that the continued application of current agricultural practices will lead to a flattening of the probability density function of events lowering agricultural income, which is tantamount to shifting the burden of covering these drops by state budgets.

The revised approach that Baldwin and Gray call “Risk Management for Resilience” is based on five principles:

1. Time frame, therefore greater focus should be on *ex ante* policies and prevention.
2. Trade-offs, i.e. a clearer focus on analysis of potential future outcomes of different policy concepts.
3. Participatory processes and cooperation. This implies a need for greater coordination efforts on these characteristics in strategy formulation and accountability.
4. Investing in creating a greater potential for the resilience on farms, so that the entrepreneurship of farmers and their human capital are strengthened.
5. The no-regret policy. In free translation, it means giving up on ineffective actions without regret. Instead, these policies should aim to facilitate farmers’ response to uncertainty and risk, build sectoral capacity to better deal with them on the basis of the provided information, provide general services for agriculture, and create a favourable environment for farming activity. An overall view of the OECD’s latest approach to holistic risk management in agriculture is shown by Figure 11.

24. Ibidem, p. 40.

Figure 11. Holistic risk management in agriculture in the context of enhancing the resilience

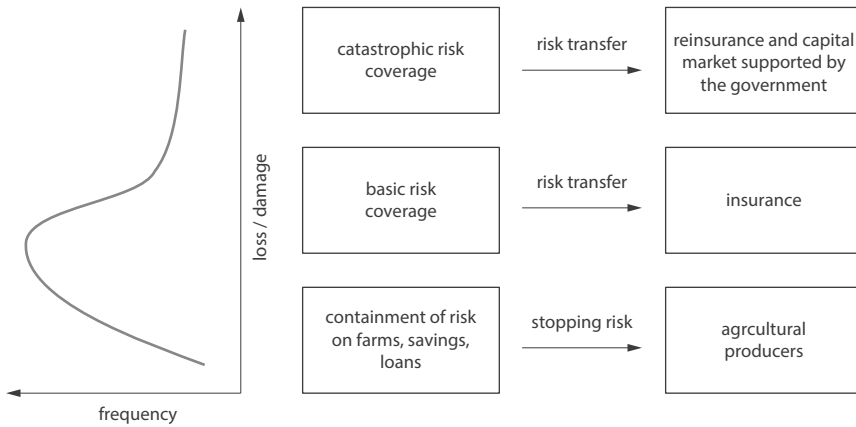

Source: Prepared on the basis of K. Baldwin, E. Gray, *Strengthening agricultural resilience in the face of multiple risks*, OECD, Paris 2018, p. 21–22.

In a sense, the World Bank also uses the concept of holistic risk management, albeit calling it “financing of production risk in agriculture”²⁵. Its essence is shown in Figure 12. As presented, it is a three level/three tier structure. The lowest of levels includes risks that occur relatively frequently, e.g. once every five years, but pose small threats, which are often errors in the farm management. In such cases, the possible insurance would be significantly exposed to negative selection and moral hazard. Hence, it is recommended that farmers themselves deal with the risk. The middle layer includes risks that occurs less frequently, for example six times in the last three decades, but more difficult to finance by agricultural producers themselves. This is a situation where it may make sense to use a professional belayer. Finally, the highest level is the possibility of the realization of a catastrophic risk, one that has happened once in the last twenty years, for example, but its effects were very serious, most often not self-financing by farmers themselves. The remedy could be reinsurance and

25. O. Mahul, J.Ch. Stutley, *Government Support to Agricultural Insurance. Challenges and Options for Developing Countries*, The World Bank, Washington, D.C., 2010, p. 80–81.

Figure 12. Production risk financing in agriculture

Source: Developed on the basis of O. Mahul, J.Ch. Stutley, *Government Support to Agricultural Insurance. Challenges and options for Developing Countries, The World Bank, Washington, D.C., 2010, p. 161.*

alternative instruments for the transfer of risk to the capital market. Often, some government support is needed here, if only because farmers, due to certain cognitive deformities, may ignore such risk. Public authorities may increase the above-mentioned deformations when they offer unconditional disaster aid – permanently.

Summary

Farmers have at their disposal a number of internal and external risk management instruments which they can compose into strategies and into various system and process structures. The tools of modern portfolio theory and bracketing are very useful for this. They allow, among others, to deal with the phenomena of accumulation, compensation and cascade of risks, as well as with non-linear relationships between individual risks. It is very important that political actions do not weaken farmers' motivation for widespread supersession of external instruments e.g. through subsidized external risk management tools. This risk is especially high in the case of the extended family farms, which are closely connected with product markets and labour and capital production factors, as well as with units operating in food chains with a strong pro-export orientation. For the former, if they are highly diversified in terms of products and geography, the ERM concept may be the best frame of reference for the design of individual and, at least in some part, formalized

risk management systems. The latter, on the other hand, should combine their risk management with its instruments and mechanisms located within the industry's food chains. Both types of farms must also find adequate solutions for achieving a balance in terms of high competitiveness and resistance to shocks and threats. On the other hand, all approaches to risk management in agricultural holdings should be part of a sectoral, holistic system. Poland has numerous models to pick from (OECD, PSRM, World Bank, various researchers), thus the issue is limited only to their intelligent "Polonization". Such a broad view of risk management in agriculture is a novelty in the Polish economic and agricultural literature, and therefore it can be considered an added value of the considerations. This further means, in the opinion of the author of this article, that the goal has been achieved, and the arguments are subordinated to the thesis.

Bibliography

- Autier D.**, *The main characteristics of weather derivatives*, "Risk" 2000, Vol. 13, No. 9.
- Baldwin K., Gray E.**, *Strengthening agricultural resilience in the face of multiple risks*, OECD, Paris 2018.
- Cervantes-Godoy D., Kimura S., Antón J.**, *Smallholder Risk Management in Developing Countries*, OECD Food, Agriculture and Fisheries, Papers No. 61, Paris 2013.
- de Mey Y., van Winsen F., Wauters E. et al.**, *Farm-level evidence on risk balancing behavior in the EU-15*, "Agricultural Finance Review" 2014, Vol. 74, No. 1.
- Gabriel S.C., Baker C.B.**, *Concept of business and financial risk*, "American Journal of Agricultural Economics" 1980, Vol. 62.
- Guegan D., Hassani B.**, *Risk Measurement. From Quantitative Measures to Management Decisions*, New York, Springer, 2019.
- Hardaker B.J., Lien G.**, *Probabilities for decision analysis in agriculture and rural resource economics: The need for a paradigm shift*, "Agricultural Systems" 2010, Vol. 103, No. 6.
- Harwood J., Heifner R., Coble K. et al.**, *Managing risk in Farming*, USDA/ERS Agricultural Economics Report, No. 774, 1999.
- Holzmann R., Jorgensen S.**, *Social risk management: A new conceptual framework for social protection, and beyond*, "International Tax and Public Finance" 2001, Vol. 8.
- Komarek M.A., De Pinto A., Smith H.V.**, *A review of types of risks in agriculture: What we know and what we need to know*, "Agricultural Systems" 2020, Vol. 178.
- Kucharski A.**, *Prawa epidemii [Epidemic laws]*, Warszawa, Wydawnictwo Relacja, 2020.
- Leppälä J.**, *Systematic Risk Management on Farms*, "Aalto University publication series Doctoral Dissertations" 2016, No. 17.

A proposal for a modern conceptual framework for risk management in agriculture

- Lupton S., Meuwissen M., Ingrand S.**, *Editorial introduction to the special issue risk management in agriculture*, "Agricultural Systems" 2020, Vol. 178.
- Mahul O., Stutley J.Ch.**, *Government Support to Agricultural Insurance. Challenges and Options for Developing Countries*, The World Bank, Washington, D.C., 2010.
- OECD**, *Managing Risk in Agriculture. A Holistic Approach*, Paris 2009.
- OECD**, *Managing Risk in Agriculture. Policy Assessment and Design*, Paris 2011.
- Meuwissen M.P.M., Huirne R.B.M., Hardaker J.B.**, *Perceptions of risks and risk management strategies, an analysis of Dutch livestock farmers*, AAEE Annual Meeting, 8–11.08.1999, Nashville, Tennessee.
- Miller A., Dobbins C., Prichett J. et al.**, *Risk Management for Farmers*, Staff Paper 04–11, Department of Agricultural Economics, Purdue University, September 2004.
- Mußhoff O., Hirschauer N.**, *Modernes Agrarmanagement. Betriebswirtschaftliche Analyse- und Planungsverfahren*, 2. Auflage, München, Verlag Franz Vahlen, 2011.
- Offermann F.**, *Ausgewählte Instrumente zum Risikomanagement in der Landwirtschaft. Systematische Zusammenstellung und Bewertung*, "Thünen Working Paper" 2017, No. 72, Braunschweig 2017.
- Rejda, E.G., McNamara J.M.**, *Principles of Risk Management and Insurance*, London, New York, Pearson, 2017.
- Scharner M., Pöchtrager S., Larcher M.**, *Risikoeinstellung und Risikowahrnehmung von Milchproduzenten in Österreich*, "German Journal of Agricultural Economics" 2016, Vol. 65, No. 4.
- Schirm A.**, *Wetterderivate – Einsatzmöglichkeiten und Bewertung*, "Research in Capital Markets and Finance", 10.02.2001.
- Schlieper P.**, *Ertragsausfallversicherung und Intensität pflanzlicher Produktion*, Wiesbaden, DUV Springer Fachmedien, 1997.
- Van Winsen F., de Mey Y., Lauwers L. et al.**, *Cognitive mapping: A method to elucidate and present farmers' risk perception*, "Agricultural Systems" 2013, Vol. 122.

received: 27.01.2022
accepted: 22.03.2022

Wydatki na realizację zadań KRUS w świetle budżetów rolnych Polski i udziałów w PKB w minionym ćwierćwieczu (1995–2020)

Andrzej Czyżewski, Ryszard Kata, Anna Matuszczak

Abstrakt

Celem artykułu było określenie poziomu wydatków budżetu rolnego Polski oraz wydatków na Kasę Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego (KRUS) z uwzględnieniem udziału krajowego budżetu rolnego oraz budżetu środków europejskich (BŚE) w długim okresie (25 lat). Autorzy podjęli próbę oszacowania funkcji trendu dla tych szeregów czasowych oraz stopnia dopasowania opisujących je równań. Pozwoliło to ocenić udziały wydatków na KRUS w krajowym budżecie rolnym oraz w ogólnym budżecie rolnym (tj. środki krajowe oraz europejskie). Kolejnym krokiem było odniesienie obu budżetów rolnych (krajowego i powiększonego o środki europejskie) do udziału w dochodzie narodowym (PKB) oraz budżecie państwa. Zabiegi te pozwoliły wskazać, jak w długim okresie zmieniła się pozycja KRUS w wydatkach budżetowych w formule udziałowej i w relacji do dochodu narodowego oraz wydatków ogólnego budżetu rolnego. Pozwoliły również stwierdzić, czy zmiany w udziałach wydatków w budżecie rolnym ogółem i krajowym podążały proporcjonalnie za zmianami PKB i wydatkami ogólnego budżetu państwa. Starano się także dociec, czy rolnictwo w Polsce, w tym KRUS, korzystało za pośrednictwem wydatków budżetowych i w sposób zrównoważony z owoców wzrostu gospodarczego kraju. We wnioskach stwierdzono, że przed integracją Polski z Unią Europejską (UE), tj. do 2004 roku rolnictwo nie było w jakimkolwiek stopniu preferowane, a wydatki budżetowe kształtowały się realnie na stabilnym, ale bardzo niskim poziomie, niepozwalającym na jego restrukturyzację. Po 2004 roku, tj. po integracji z UE, sytuacja uległa zmianie ilościowej i jakościowej, a wydatki na rolnictwo, rozwój wsi i rynki rolne realnie wzrosły, stabilizując się na około 2,5-krotnie wyższym poziomie, niżeli w okresie przedakcesyjnym. Zauważono, że przed integracją cele prorozwojowe były wyraźnie niedowartościowane w budżetach rolnych, m.in. ze względu

Andrzej Czyżewski, prof. dr hab., Instytut Ekonomii i Finansów, Uniwersytet Zielonogórski; **Ryszard Kata**, dr hab., Instytut Ekonomii i Finansów, Uniwersytet Rzeszowski; **Anna Matuszczak**, prof. dr hab., Katedra Makroekonomii i Gospodarki Żywnościowej, Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu.

na wysoką konkurencyjność celu socjalnego w postaci wydatków na KRUS. Po 2004 roku początkowo zahamowano tendencję do socjalizacji wydatków w krajowym budżecie rolnym na rzecz wzrostu wydatków modernizacyjnych, głównie ze środków UE. W następnych latach nastąpiła stabilizacja tego trendu. Udział wydatków na KRUS w ogóle wydatków budżetowych państwa zmniejszył się o blisko połowę w okresie 2003–2020 (18 lat). Niemniej w ostatnich latach 2016–2020 socjalizacja krajowego budżetu rolnego przyspieszyła, a udział KRUS w nim wzrasta.

Słowa kluczowe: budżet państwa, budżet rolny, interwencja państwa, PKB, wydatki na KRUS.

Wstęp

Jednym z głównych powodów interwencji państwa w gospodarkę są zawodności mechanizmu rynkowego, które szczególnie dotkliwie ujawniają się w sektorze rolnym. Obecnie decydenci wielu, także w najbardziej rozwiniętych krajów nie godzą się na głęboki dysparytet dochodów rolników względem innych grup społeczno-zawodowych, niestabilność dochodów rolniczych, niską rentowność aktywów zaangażowanych w produkcję rolną, jak również niestabilne i rosnące ceny żywności dla konsumentów¹. Dodatkowo ich obowiązkiem jest zadbanie o bezpieczeństwo żywnościowe, zapewnienie konkurencyjności i efektywności rolnictwa oraz zachowanie i wsparcie gospodarstw rolnych. Mechanizm rynkowy nie doprowadza samoczynnie do realizacji tych celów, stąd też konieczne są jego korekta i kompensacja, która następuje głównie poprzez wydatki publiczne, kierowane na realizację funkcji polityki fiskalnej, przede wszystkim alokacyjnej i redystrybucyjnej.

Przyczyny i skutki niesprawności mechanizmu rynkowego w rolnictwie są szeroko opisywane w literaturze². Generalnie niesprawność mechanizmu rynkowego prowadzi do nieefektywnej alokacji zasobów w rolnictwie, niskiej efektywności czynników produkcji w tym sektorze, wysokiego ryzyka produkcji rolnej

1. J.W. Hopkins, M.A. Taylor, *Are U.S. Farm Programs Good Public Policy? Taking Policy Performance Seriously*, Communication presented at the American Agricultural Economics Association Annual Meetings, 5–8.08.2001, Chicago 2001; A. Matuszczak, *Ewolucja kwestii agrarnej a środowiskowe dobra publiczne*, Warszawa, IERiGŻ-PIB, 2020.

2. N. Acocella, *Zasady polityki gospodarczej*, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 2002; J. Wilkin, *Interwencjonizm państwowy w rolnictwie – dlaczego był, jest i będzie* [w:] *Dostosowywanie polskiego rynku rolnego do wymogów UE*, Warszawa, IERiGŻ-PIB, 2003; J.S. Zegar, *Dochoły w rolnictwie w okresie transformacji i integracji europejskiej*, Warszawa, IERiGŻ-PIB, 2008; J.S. Zegar, *Kwestia agrarna w Polsce*, Warszawa, IERiGŻ-PIB, 2018; A. Czyżewski (red.), *O potrzebie koordynacji procesów globalizacji i polityki makroekonomicznej względem rolnictwa*, Warszawa, Instytut Nauk Ekonomicznych PAN, 2009.

i niepewności jej efektów oraz deprecjacji dochodowej rolników wynikającej m.in. z faktu, że mechanizm rynkowy nie uwzględnia (tj. nie wycenia i dostarcza rolnikom) opłat za współtworzenie dóbr publicznych i pozytywnych efektów zewnętrznych³. Dodatkowo mamy do czynienia z paradoksem rozwoju, zgodnie z którym wraz z rozwojem społeczno-gospodarczym rośnie poziom wsparcia rolnictwa⁴, co wynika najczęściej z dwóch kwestii, mianowicie rekompensaty wcześniejszego odpływu części wytworzonej nadwyżki ekonomicznej do pozarolniczego otoczenia oraz opłaty za korzystanie przez społeczeństwo z dodatnich efektów zewnętrznych i dóbr publicznych związanych z działalnością rolniczą⁵. Stąd zasadność korekty mechanizmu rynkowego.

Cele, które służą teźże kompensacie wyznaczane są przez polityki sektorowe, a w przypadku rolnictwa UE, od kilku dekad – przez wspólną politykę rolną (WPR). Zauważyć należy, że od blisko 30 lat (od reformy MacSharry'ego) jej instrumentarium podlega ewolucji – następuje odejście od instrumentów typu rynkowego (regulowania podaży, oddziaływania na popyt, cen interwencyjnych) na rzecz pozarynkowych (subsydiiów oraz dotacji bezpośrednich i pośrednich, instrumentów polityki strukturalnej)⁶. Reformy, którym podlegała WPR odniosły sukces – przyczyniły się do poprawy równowagi rynkowej oraz wzrostu i stabilizacji dochodów rolniczych, ale nie rozwiązały w pełni problemu dysparytetu dochodów rolniczych. Interwencjonizm w rolnictwie realizowany przez różne instrumenty, jednak zasadniczo bazujący na wydatkach budżetowych (szerzej transferach finansowych do rolnictwa), można uznać za uniwersalny, gdyż unifikują się rozwiązania wprowadzone w różnych częściach świata, w szczególności zaś w krajach wysoko rozwiniętych gospodarczo (UE, USA, Japonii, Kanadzie i wielu innych)⁷.

3. O. Mancur, *The Logic of Collective Action: Public Goods and the Theory of Groups* (Revised ed.), Cambridge, Harvard University Press, 1971; R.J. Brunstad, I. Gaaslad, E. Vardal, *Agriculture as a provider of public goods: a case study of Norway*, „Agricultural Economics” 1995, Vol. 13, s. 39–49; R.J. Brunstad, I. Gaaslad, E. Vardal, *Multifunctionality of agriculture: an inquiry into the complementarity between landscape preservation and food security*, „European Review of Agricultural Economics” 2005, Vol. 32(4), s. 469–488; D. Baldock, *Conceptual Framework on Public Goods Provided Through Agriculture in the EU*, Working Document for the Meeting of the Technical Working Group „Public Goods”, European Network for Rural Development, 2009.
4. A. Czyżewski, P. Kułyk, *Zmiany w systemie wsparcia rolnictwa i jego makroekonomicznym otoczeniu w wysoko rozwiniętych krajach OECD w długim okresie (1990–2012)* [w:] *Kierunki rozwoju rolnictwa i polityk rolnych – wyzwania przyszłości (Synteza)*, red. R. Grochowska, Warszawa, IERiGŻ-PIB, 2014.
5. A. Matuszczak, *Ewolucja kwestii agrarnej a środowiskowe dobra publiczne*, Warszawa, IERiGŻ-PIB, 2020.
6. M. Wigier, K. Chmurzyńska, *Interwencjonizm w agrobiznesie na przykładzie PROW 2007–2013 – teoria i praktyka*, „Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej” 2011, nr 90, s. 25–40; A. Matuszczak, *Ewolucja kwestii agrarnej a środowiskowe dobra publiczne*, Warszawa, IERiGŻ-PIB, 2020.
7. P. Kułyk, *Finansowe wsparcie rolnictwa w krajach o różnym poziomie rozwoju gospodarczego*, Poznań, Wyd. Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, 2013.

Wskazać należy, że interwencjonizm w rolnictwie ma dodatkowo swoje korzenie w szeroko pojętej kwestii agrarnej, rozumianej jako problemy, które rodzi sektor rolny w gospodarce, a które to są odczuwane na różnych poziomach przez całą gospodarkę, społeczeństwo i środowisko naturalne⁸. Dotyczą one m.in. takich kwestii jak: 1) wspomniany dysparytet dochodów rolniczych, będący m.in. skutkiem drenażu nadwyżki ekonomicznej; 2) wysoka zależność sektora rolnego od pozostałych ogniw (tj. od sektora środków produkcji dla rolnictwa i od przetwórstwa); 3) a także zasygnalizowane zapewnienie bezpieczeństwa żywnościowego; 4) wyższy od przeciętnego poziom bezrobocia na wsi; 5) wykluczenie społeczne; 6) gorszy dostęp do usług podstawowych; 7) starzenie się ludności wiejskiej; 8) zanikanie rolników, jako osobnej warstwy społecznej; 9) zagrożenie dla żywotności obszarów wiejskich; 10) zanik bioróżnorodności; 11) zanieczyszczenie i erozja gleb; 12) ograniczoność zasobów wody; 13) bezpieczeństwo żywności; 14) wzrost zmienności cen produktów rolnych; 15) wzrost ryzyka produkcji rolnej spowodowanego zmianami klimatycznymi⁹. Zmiany klimatyczne i wyzwania ekologiczne skłoniły UE do podjęcia nowych, ambitnych zobowiązań międzynarodowych w zakresie ochrony środowiska i klimatu (EC 2018), ujętych m.in. w strategii Europejskiego Zielonego Ładu (EC 2019). W opinii Komisji

8. J. Wilkin, *Współczesna kwestia agrarna*, Warszawa, WN PWN, 1986; P. McMichael, *Rethinking globalisation: the agrarian question revisited*, „Review of International Political Economy” 1997, Vol. 4(4), s. 630–662; M. Adamowicz, *Teoretyczne uwarunkowania rozwoju rolnictwa z uwzględnieniem procesów globalizacji i międzynarodowej integracji*, „Roczniki Nauk Rolniczych. Seria G” 2008, nr 94(2), s. 49–64; A. Czyżewski, A. Matuszczak, *Dylematy kwestii agrarnej w panoramie dziejów*, „Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej” 2011, nr 90, s. 5–23; H. Bernstein, *Is There an Agrarian Question in the 21st Century?*, „Canadian Journal of Development Studies” 2011, Vol. 36(1), s. 449–460; J.S. Zegar, *Kwestia agrarna w niepodległej Rzeczypospolitej – aspekt ekonomiczny*, „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy” 2019, nr 59(3), s. 83–94.
9. J. Guthman, *Agrarian Dreams: The Paradox of Organic Farming in California*, Berkeley, University of California Press, 2004; J. Wilkin, *Uwarunkowania rozwoju polskiego rolnictwa w kontekście europejskim i globalnym. Implikacje teoretyczne i praktyczne*, Referat przygotowany na VIII Kongres Ekonomistów Polskich: *Polska w gospodarce światowej – szanse i zagrożenia rozwoju*, 29–30 listopada 2007, Warszawa 2007; B. Yu, L. You, S. Fan, *A Typology of Food Security in Developing Countries under High Food Prices*, Contributed Paper prepared for presentation at the International Association of Agricultural Economists Conference, 16–22.08.2009, Beijing, China; A. Tarnowska, *Ekonomiczna dostępność żywności w krajach Unii Europejskiej*, „Roczniki Naukowe SERiA” 2010, t. 12, z. 1, s. 224–229; FAO, *Global food losses and food waste*, 2011, <http://www.fao.org/3/a-i2697e.pdf>, dostęp 13.06.2020; J.D. van der Ploeg, *The New Peasantries: Struggles for Autonomy and Sustainability in an Era of Empire and Globalization*, London, Routledge, 2012; A. Jakubowska, *Starzenie się zasobów pracy na obszarach wiejskich – analiza regionalna*, „Roczniki Naukowe SERiA” 2016, t. 18, z. 5, s. 54–59; E. Wasilewska, *Starość demograficzna obszarów wiejskich i jej zróżnicowanie*, „Roczniki Naukowe SERiA” 2017, t. 104, z. 3; W.J. Cosgrove, F.R. Rijsberman, *World water vision: making water everybody's business*, Oxon-New York, World Water Council, 2014; J. Krysztofiak, K. Pawlak, *Ekonomiczna dostępność żywności w gospodarstwach domowych krajów Unii Europejskiej*, „Zeszyty Naukowe Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego w Zielonej Górze” 2017, z. 7, s. 179–195; A. Wąs, P. Kobus, *Implikacje mechanizmu degressywności płatności bezpośrednich w WPR 2020+ w Polsce [w:] Subsydia a ekonomika, finanse i dochody gospodarstw rolniczych*, red. M. Soliwoda, nr 4, Warszawa, IERiGŻ-PIB, 2018.

Europejskiej rolnicy mają do odegrania ważną rolę w procesie przeciwdziałania zmianie klimatu, ochrony środowiska i zachowania bioróżnorodności, zaś WPR i względnie wysokie wydatki publiczne kierowane na nią pozostaną kluczowymi narzędziami wspierającymi te wysiłki, jednocześnie zapewniając godziwe warunki życia rolnikom oraz ich rodzinom. Cele WPR mają swoje odzwierciedlenie w wydatkach budżetowych na rolnictwo (ze środków UE i krajowych). Jednym z nich jest tytułowy problem dotyczący KRUS, o którym dalej mowa.

Współcześnie, wobec kryzysów gospodarczych oraz pogłębiających się problemów ekologicznych i klimatycznych w aspekcie globalnym i regionalnym, nie jest już kwestią sporu, czy wspierać rolnictwo poprzez mechanizm budżetowy (wydatki publiczne). Jest natomiast kwestią otwartą, gdzie leżą ewentualne granice ingerencji państwa w mechanizm rynkowy w rolnictwie oraz jakie realizować cele polityki rolnej i przy użyciu jakich instrumentów, aby rolnictwo stawało się ważnym elementem zrównoważonego rozwoju i efektywnie pełniło swoje funkcje. Tym samym warto badać poziom, udziały i strukturę wydatków budżetowych na rolnictwo, w tym na KRUS, będących odzwierciedleniem dbałości o aspekt zrównoważenia społecznego, jak również ekonomicznego mieszkańców obszarów wiejskich. Szczególnie interesująca wydaje się być analiza wydatków budżetowych na rolnictwo oraz KRUS w długim okresie, dokonana na tle zmian w udziale w produkcie krajowym brutto (PKB) czy wydatków budżetu państwa ogółem, gdyż pokazuje długookresowe i trwałe tendencje w zakresie polityki fiskalnej wobec rolnictwa oraz obiektywnie oceni te tendencje.

Przedmiotem niniejszego artykułu jest analiza wydatków budżetowych na rolnictwo, w tym na KRUS, w Polsce w długim okresie, tj. w latach 1995–2020 w kontekście ich poziomu, struktury oraz tendencji, jakie występowały w tym zakresie. Powyższe wielkości zostaną następnie odniesione do udziałów w PKB i w budżecie państwa.

W niniejszym artykule przez wydatki budżetu państwa rozumiemy wydatki budżetu krajowego wraz z budżetami wojewodów. Z kolei przez budżet rolny Polski, określane także w artykule jako budżet rolny ogółem, rozumiemy ogół wydatków publicznych kierowanych bezpośrednio lub pośrednio do rolnictwa i na obszary wiejskie, w tym na KRUS. Na budżet rolny Polski składają się zatem:

- wydatki z budżetu krajowego kierowane na rolnictwo, rozwój wsi i rynki rolne wraz z budżetami wojewodów oraz rezerwami celowymi i wydatkami zaplanowanymi w innych częściach budżetowych a skierowanymi do sektora rolnego; wydatki te będziemy też określać mianem krajowego budżetu rolnego lub mianem wydatków krajowych na rolnictwo;
- wydatki ze środków europejskich kierowane do rolnictwa i na obszary wiejskie w ramach instrumentów I i II filaru Wspólnej Polityki Rolnej; wydatki te

instytucjonalnie były przypisane do budżetu krajowego do roku 2009, od roku 2010 są natomiast ujmowane w budżecie środków europejskich (BSE).

Zasadniczy okres badań obejmuje lata 1995–2020, co w odniesieniu do analizy dynamiki w ujęciu jednopodstawowym (rok bazowy 1995) oraz łańcuchowym (porównanie do roku poprzedniego) daje szereg czasowy obejmujący 25 lat. Tak długi okres (ćwierć wieku) pozwala na dostrzeżenie długoletnich tendencji w rozwoju badanych wielkości (wydatków budżetu rolnego, w tym KRUS, wydatków budżetu państwa oraz PKB), analizę trendu i ustalenie jego funkcji oraz poszukiwanie związków pomiędzy badanymi wielkościami. Dodać należy, że okres przedakcesyjny sprowadzono do dwóch średnich z lat 1996–1999 oraz 2000–2003. Zadecydował tu argument o potrzebie uproszczenia ww. analizy. Warto podkreślić, że lata te odnoszą się do okresów przed akcesją Polski do Unii Europejskiej, kiedy to wydatki budżetowe na badane w artykule tytuły miały charakter rosnącej funkcji liniowej i były bardziej przewidywalne, a także względnie stabilne. Były też one odpowiednio niższe aniżeli po integracji z UE. Przedstawione instrumentarium badań pozwoli zweryfikować dwie tezy badawcze: pierwszą, iż „rolnictwo w ograniczonym stopniu korzystało z efektów wzrostu gospodarczego Polski w okresie 1995–2020” oraz drugą, że „na przestrzeni badanego ćwierćwiecza względnie maleje w Polsce udział wydatków budżetowych na KRUS, tj. socjalizacja Budżetu rolnego, chociaż po 2013 roku udział ten nieznacznie wzrasta”.

Źródła materiałów empirycznych i metodyka badań

Źródłem materiałów empirycznych na temat wydatków budżetu rolnego Polski były przede wszystkim dane Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi (wcześniej Ministerstwa Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej) w postaci corocznych *Informacji o projekcie budżetu państwa i budżetu środków europejskich w zakresie rolnictwa, rozwoju wsi oraz rynków rolnych i funduszy celowych oraz budżetów wojewodów*, przygotowane corocznie opinie (ekspertyzy) o ustawie budżetowej w odniesieniu do wymienionych części budżetowych dla Biura Informacji i Dokumentacji Kancelarii Senatu RP (do 2017 roku) oraz w niektórych latach dla Sejmowej Komisji Rolnictwa i Rozwoju Wsi¹⁰, a także opracowania w ramach badań własnych dla pozostałych lat¹¹.

10. Publikowane także w wersji skróconej w periodyku „Wieś Jutra” (publikacje w latach 2003–2017).

11. A. Czyżewski, P. Kułyk, *Zmiany w systemie wsparcia rolnictwa i jego makroekonomicznym otoczeniu w wysoko rozwiniętych krajach OECD w długim okresie (1990–2012)* [w:] *Kierunki rozwoju rolnictwa i polityk rolnych – wyzwania przyszłości (Synteza)*, red. R. Grochowska, Warszawa, IERiGŻ-PIB, 2014.

Ponadto źródłem materiałów były dane Głównego Urzędu Statystycznego (GUS) na temat PKB i inflacji oraz dochodów gospodarstw domowych rolników, dostępne w postaci *Rocznych wskaźników makroekonomicznych* zapisanych w ustawach budżetowych (z lat 1995–2020) oraz *Roczników statystycznych rolnictwa* z lat 2007–2020, *Budżetów gospodarstw domowych* (z lat 2016–2019) a także *Informacji – Sytuacja gospodarstw domowych w świetle wyników badań budżetów gospodarstw domowych* (z lat 2003–2020). Źródłem danych były także publikacje Najwyższej Izby Kontroli (NIK) dotyczące wykonania budżetów państwa. W analizie zmienności badanych wielkości, tj. wydatków na KRUS, wydatków na sektor rolny ogółem, a także wydatków budżetu państwa i PKB zastosowano formułę udziałową. Wielkości objęte badaniem ujmowano i analizowano w wartościach nominalnych, tj. w cenach bieżących. Dla ustalenia trendu kształtowania się poszczególnych wielkości objętych analizą wykorzystano addytywny model tendencji rozwojowej w postaci nieliniowej funkcji trendu.

Wydatki na KRUS w świetle struktury budżetu rolnego Polski (krajowego i BŹE)

Poniżej przedstawiono dane dotyczące nominalnego poziomu (w cenach bieżących) oraz struktury budżetu rolnego Polski w minionym ćwierćwieczu, ze szczególnym uwzględnieniem środków kierowanych na KRUS, a także z podziałem na finansowanie krajowe i z UE. Zauważyć można, że w ciągu badanego okresu nastąpił trzykrotny nominalny wzrost wydatków na KRUS (z 6,3 mld zł do 18,9 mld zł), przy czym wydatki budżetu rolnego wzrosły w tym samym okresie blisko sześciokrotnie (z 8,7 mld zł do 49,5 mld zł) przede wszystkim dzięki wsparciu płynącemu z UE, które wynikało z objęcia polskiego sektora rolnego wspólną polityką rolną począwszy od 2004 roku (por. tabela 1). Mimo że wcześniej trafiały do polskiego rolnictwa środki pomocowe z UE (jak np. z tytułu SAPARD), to kluczowym było przystąpienie do UE, kiedy to rolnicy otrzymali wsparcie dochodów w postaci dopłat bezpośrednich, płatności z tytułu gospodarowania na obszarach o niekorzystnych warunkach (ONW), programów rolnośrodowiskowych i innych. Jednocześnie możemy obserwować istotne zmiany w strukturze budżetu rolnego ogółem w wyniku objęcia rolnictwa wsparciem z funduszy UE. Środki europejskie od 2004 roku stanowiły od 20% do ponad 51% całego budżetu rolnego Polski i stały się nie tylko znacznym uzupełnieniem dla krajowych transferów kierowanych do rolnictwa i na obszary wiejskie, lecz także te krajowe strumienie w jakimś stopniu zastępowały. Wskazuje na to malejący udział budżetu krajowego w budżecie rolnym ogółem, gdy ujmujemy go bez dotacji do KRUS (por. tabela 1).

Wydatki na realizację zadań KRUS w świetle budżetów rolnych Polski i udziałów w PKB

Tabela 1. Poziom i struktura wydatków budżetu rolnego Polski ogółem (środki krajowe i UE), z uwzględnieniem KRUS w latach 1995–2020 w cenach bieżących

Rok	Budżet rolny ogółem w mln zł	w tym (w mln zł)		Struktura wydatków budżetu rolnego ogółem (w %)		
		wydatki na KRUS w mln zł	środki wydatkowane z UE w mln zł	wydatki na KRUS	wydatki pochodzące ze środków UE	wydatki z budżetu krajowego bez KRUS
1995	8 673,6	6 269,1	-	72,3	-	27,7
Średnia 1996–1999	13 738,0	10 378,5	-	74,9	-	25,1
Średnia 2000–2003	20 396,7	15 392,1	1 165,3	75,6	5,7	18,8
2004	26 700,3	15 607,6	5 352,2	58,5	20,0	21,5
2005	30 241,0	14 538,1	8 808,4	48,1	29,1	22,8
2006	34 166,2	14 968,8	10 927,4	43,8	32,0	24,2
2007	45 470,8	15 152,0	11 814,0	33,3	26,0	40,7
2008	57 207,7	15 771,4	14 928,3	27,6	26,1	46,3
2009	49 055,2	16 558,0	13 205,0	33,8	26,9	39,3
2010	50 687,6	16 187,8	21 092,1	31,9	41,6	26,5
2011	46 773,4	15 811,7	24 007,4	33,8	51,3	14,9
2012	49 777,8	15 906,6	22 300,1	32,0	44,8	23,2
2013	52 504,8	16 490,1	25 029,4	31,4	47,7	20,9
2014	54 237,6	16 698,6	26 716,8	30,8	49,3	20,0
2015	55 240,9	17 565,7	28 561,8	31,8	51,7	16,5
2016	53 760,0	18 238,9	27 117,5	33,9	50,4	15,6
2017	48 414,9	17 924,8	20 803,4	37,0	43,0	20,0
2018	48 739,1	17 936,4	22 008,5	36,8	45,2	18,0
2019	47 467,5	17 700,5	20 588,5	37,3	43,4	19,3
2020	49 533,5	18 943,2	21 140,0	38,2	42,7	19,1

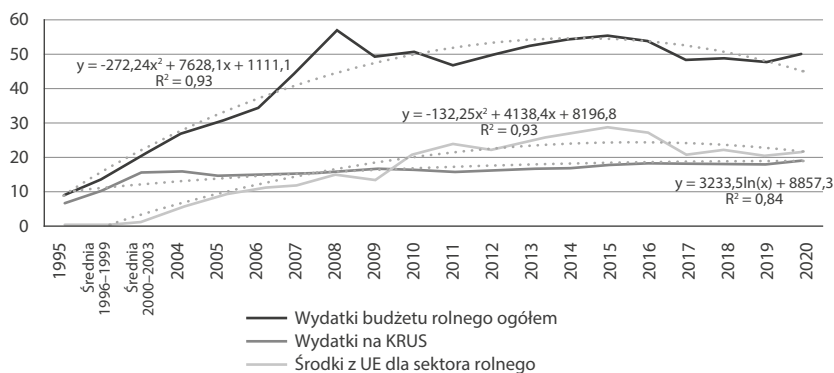
Źródło: Dane MRiRW na temat projektów oraz wykonania budżetu państwa i budżetu środków europejskich w zakresie rolnictwa, rozwoju wsi oraz rynków rolnych z lat 1995–2020.

Spoglądając na trzy analizowane grupy wydatków budżetowych (por. wykres 1), możemy zauważyć, że w przypadku dwóch z nich – wydatków budżetowych na sektor rolny ogółem oraz środków z UE, zasilających ten budżet, zmiany w ostatnim ćwierćwieczu (1995–2020) miały charakter wielomianu drugiego stopnia z względnie dobrze dopasowaną linią trendu ($R^2=93\%$, por. wykres 1). W przypadku obu tych pozycji wielkości wzrastały w pierwszym okresie, by po kilku latach integracji

Wydatki na realizację zadań KRUS w świetle budżetów rolnych Polski i udziałów w PKB

Polski z UE osiągnąć wielkości maksymalne, a w ostatnim czasie, zwłaszcza od 2017 roku zacząć systematycznie spadać. Obliczenia wykazały także, iż występuje pomiędzy tymi dwoma wielkościami dodatnia, istotna korelacja (0,74), co świadczy o tym, że środki europejskie miały od 2004 roku znaczący wpływ nie tylko na skokowy wzrost wielkości funduszy publicznych kierowanych do rolnictwa, lecz także stabilizowały wydatki budżetowe na rolnictwo, które razem z tymi środkami wykazywały znacznie mniejszą zmienność, w porównaniu do wydatków pochodzących tylko z budżetu krajowego. Na tym tle wydatki na cele społeczne i socjalne, związane przede wszystkim z realizacją funkcji redystrybucyjnej polityki fiskalnej, czyli głównie środki przeznaczone na KRUS (trzecia grupa), przyczyniają się do wzrostu dochodów gospodarstw domowych rolników, a przez to do redukcji dysparytetu dochodowego rolników w stosunku do innych grup społeczno-zawodowych oraz do zmniejszenia nadmiernych rozpiętości dochodowych w obrębie gospodarstw rolnych¹². Ich poziom najbliższy był przebiegowi logarytmicznemu – od 1995 roku wzrastał, przy czym od około połowy badanego okresu wydatki te stabilizowały się, przyrastając nieznacznie (por. wykres 1). W ostatnich pięciu latach kształtowały się one przeciętnie na poziomie ok. 18 mld zł.

Wykres 1. Wydatki na KRUS oraz środki z UE dla sektora rolnego na tle wydatków budżetu rolnego ogółem w latach 1995–2020 (w mld zł)

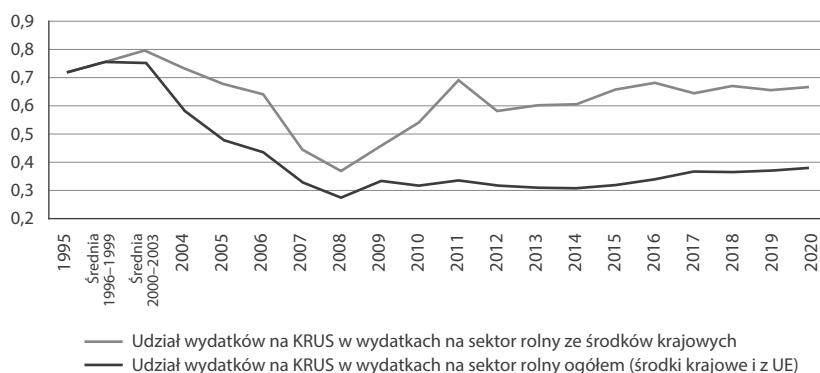

Źródło: Dane MRiRW na temat projektów oraz wykonania budżetu państwa i budżetu środków europejskich w zakresie rolnictwa, rozwoju wsi oraz rynków rolnych z lat 1995–2020.

12. J. Kulawik, *Polityka fiskalna i budżetowa a finanse polskiego rolnictwa*, „Zagadnienia Ekonomiki Rolnej” 2009, nr 4(321), s. 21–39; S. Juszczak, P. Gołasa, M. Wysokiński, *Redystrybucyjna rola Wspólnej Polityki Rolnej Unii Europejskiej – przesłanki teoretyczne i rezultaty*, „Ekonomista” 2016, nr 5, s. 704–726; H. Runowski, *Zróżnicowanie dochodów ludności rolniczej między krajami Unii Europejskiej i kierunki ich zmian*, „Wieś i Rolnictwo” 2018, nr 2(179), s. 65–84; R. Kata, *Wewnątrzsektorowe nierówności dochodów gospodarstw rolniczych w Polsce w latach 2004–2017*, „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy” 2020, nr 61, s. 26–42.

Wydatki socjalne dystrybuowane przez KRUS pochłaniają nominalnie największą część środków w analizowanych budżetach rolnych, jeśli rozważymy krajowe transfery kierowane do sektora rolnego (stanowią one średnio blisko $\frac{2}{3}$ z nich, por. wykres 2), z wyraźną tendencją spadkową w pierwszych latach integracji z UE. Dostrzec także trzeba, że w ciągu ostatnich pięciu lat (2016–2020) wydatki na KRUS realnie obniżyły się o blisko 5% (nominalny wzrost wydatków na KRUS wyniósł 3,8% przy inflacji skumulowanej równej 8,96%¹³). Jest to o tyle niezrozumiałe, że liczba świadczeniobiorców po silnym spadku ustabilizowała się (w II kw. 2021 roku spadła do 1,04 mln, kiedy w 1998 roku było ich jeszcze ponad 2 mln), przeciętne wypłacane świadczenie emerytalno-rentowe wzrosło natomiast do poziomu 1 438 zł (w II kw. 2021 roku). Jak wspomniano wyżej, zmniejsza się liczba ubezpieczonych, mniej osób płaci składki na FER, wyłącza się również osoby niespełniające warunków ubezpieczenia rolnego.

Wykres 2. Udział wydatków na KRUS w wydatkach na sektor rolny ze środków krajowych oraz ogółem (krajowe oraz z UE) w Polsce w latach 1995–2020

Źródło: Dane MRiRW na temat projektów oraz wykonania budżetu państwa i budżetu środków europejskich w zakresie rolnictwa, rozwoju wsi oraz rynków rolnych z lat 1995–2020.

Jeśli uwzględnimy natomiast ogół wydatków na sektor rolny (środki krajowe oraz fundusze z UE), to wówczas obserwuje się, że udział KRUS względnie wzrasta (w latach 2014–2020 przyrost o 7,4 pkt. proc.), jednakże jest to efektem zmniejszających się transferów z UE, co skutkuje malejącą kwotą wydatków na polski sektor rolny ogółem (spadły w tym okresie o 9% z 54,2 mld zł do 49,5 mld zł). Niemniej w 2020 roku wydatki środków publicznych na KRUS w kwocie 18,94 mld zł stanowią

13. GUS, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ceny-handel/wskazniki-cen/wskazniki-cen-towarow-i-uslug-konsumpcyjnych-pot-inflacja-/roczne-wskazniki-cen-towarow-i-uslug-konsumpcyjnych/>, 2021, dostęp 7.07.2021.

dwukrotność funduszy, które będą wydane w tym roku na rolnictwo, rozwój wsi, rynki rolne w krajowym budżecie rolnym (9,45 mld zł). Warto zauważyć, iż w 2019 roku wskaźnik ten wynosił odpowiednio 192%, w 2018 roku – 204%, w 2017 roku – 185%, w 2016 roku – 217%, w 2015 roku – 189%, w 2014 roku – 152%¹⁴. Można zatem uznać, że w ostatniej unijnej perspektywie finansowej, a szczególnie w latach 2016–2020, miał miejsce ponowny wzrost socjalizacji budżetu rolnego, wynikający wprost z malejących wydatków na cele rozwojowe. Zabezpieczenie socjalne płynące z KRUS jest istotne, zwłaszcza dla posiadaczy małych i bardzo małych gospodarstw rolnych, które przeważają w strukturze agrarnej Polski. W związku z nadmierną polaryzacją dochodów wewnątrz sektora rolnego w Polsce można by jednak rozważyć większe zróżnicowanie składki na KRUS w zależności od obszaru gospodarstwa, a jeszcze lepiej – jego wielkości ekonomicznej. Dodać należy, że wydatki na cele socjalne są w pewnym stopniu traktowane jako konkurencyjne wobec środków kierowanych na cele rozwojowe rolnictwa i gospodarstw rolnych, związane chociażby z ich modernizacją. Konkurencyjność tych wydatków ujawnia się, gdyż przy oszczędnym budżecie większe wydatki na KRUS ograniczają siłą rzeczy wydatki na inne tytuły budżetowe, w tym wydatki prorozwojowe. Niemniej dodać trzeba, że ze względu na odmienne ich przeznaczenie są to wydatki z dwóch różnych niezależnych grup.

Wydatki budżetu rolnego wraz z KRUS w relacji do budżetu Polski ogółem oraz PKB

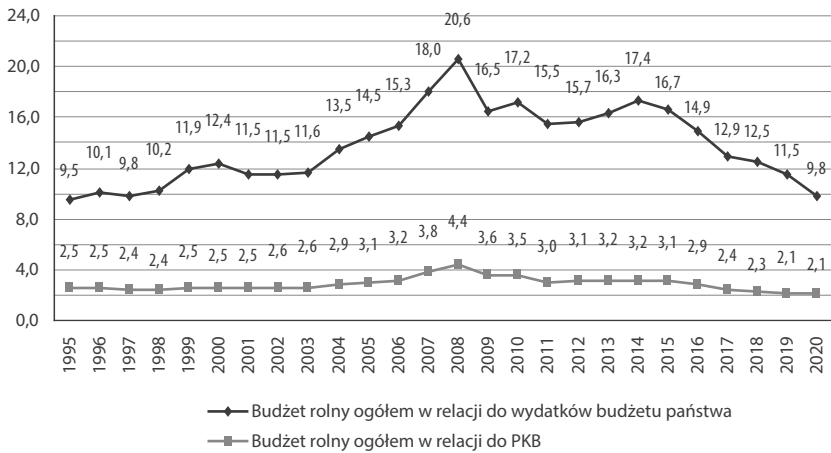
Od kilku lat systematycznie spadają udziały wydatków na sektor rolny oraz KRUS w ogóle wydatków budżetowych państwa. Jeżeli spojrzymy na udział budżetu rolnego wraz z KRUS w wydatkach budżetu państwa ogółem, to zauważymy, że w okresie przedakcesyjnym (1995–2003) wynosił on średnio 10,9%, wykazując pewne roczne odchylenia, przy niewielkim trendzie wzrostowym (z 9,5% w roku 1995 do 11,6% w roku 2003). Od 2004 roku obserwowany był wyraźny wzrost udziału wydatków budżetu rolnego w wydatkach budżetu państwa, z 13,5% w 2004 roku, aż do 20,6% w 2008 roku. Kolejno nastąpił spadek tej relacji i jej względna stabilizacja na poziomie średnio 16,5% w latach 2009–2014 (wykres 3). Od 2015 roku

14. A. Czyżewski, *Opinie o budżecie rolnym Polski*, napisane na podstawie projektów Ustaw Budżetowych w częściach dotyczących m.in. rolnictwa, łowiectwa, rozwoju wsi oraz rynków rolnych, a także KRUS, wraz z funduszami celowymi, publikowane przez Dział Informacji i Ekspertyz Biura Informacji i Dokumentacji Kancelarii Senatu RP dla lat 1999–2017 oraz „Wieś Jutra” (2003–2017), a dla pozostałych lat opracowanych na podstawie materiałów źródłowych MRiRW oraz KRUS w ramach badań własnych, 1995–2020.

Wydatki na realizację zadań KRUS w świetle budżetów rolnych Polski i udziałów w PKB

obserwujemy natomiast stałą tendencję do spadku tej relacji, z 16,7% w roku 2015 do 9,8% w roku 2020. Taka tendencja oznacza, że rolnictwo w Polsce względnie traci na znaczeniu w ramach alokacji i redystrybucji funduszy publicznych poprzez mechanizm budżetowy. Sam udział wydatków na KRUS w budżecie państwa ogółem w 2020 roku wyniósł 4,12%, podczas gdy w 1998 roku było to 10,16%, a więc od tego czasu zmniejszył się realnie blisko aż 2,5 razy¹⁵.

Wykres 3. Budżet rolny ogółem (z KRUS i środkami europejskimi) w relacji do budżetu państwa i PKB według cen bieżących w latach 1995–2020 (w % udziału)

Źródło: Dane MRiRW na temat projektów oraz wykonania budżetu państwa i budżetu środków europejskich w zakresie rolnictwa, rozwoju wsi oraz rynków rolnych z lat 1995–2020 oraz dane GUS, <https://stat.gov.pl/wskazniki-makroekonomiczne/>, dostęp 7.07.2021.

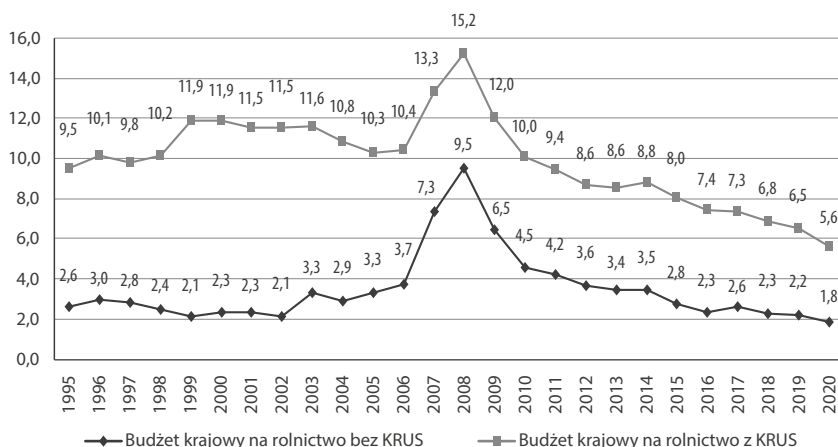
Znaczenie sektora rolnego wraz z KRUS można odnieść również do wypracowywanego PKB. Wydatki na omawiany sektor w relacji do wytworzonego PKB były najwyższe w 2008 roku, kiedy stanowiły aż 4,4% dochodu narodowego. Od tego czasu systematycznie spadają, kształtując się w ostatnich latach na poziomie niższym (2,1%) aniżeli na początku badanego okresu (2,5%), por. wykres 3. Świadczyć to może o tym, że rolnictwo w ograniczonym stopniu korzysta z efektów wzrostu gospodarczego, gdy korzyści z niego zmierzmy poprzez wydatki budżetowe

15. A. Czyżewski, *Opinie o budżecie rolnym Polski*, napisane na podstawie projektów Ustaw Budżetowych w częściach dotyczących m.in. rolnictwa, łowiectwa, rozwoju wsi oraz rynków rolnych, a także KRUS, wraz z funduszami celowymi, publikowane przez Dział Informacji i Ekspertyz Biura Informacji i Dokumentacji Kancelarii Senatu RP dla lat 1999–2017 oraz „Wieś Jutra” (2003–2017), a dla pozostałych lat opracowanych na podstawie materiałów źródłowych MRiRW oraz KRUS w ramach badań własnych, 1995–2020.

Wydatki na realizację zadań KRUS w świetle budżetów rolnych Polski i udziałów w PKB

transferowane do rolników, na rynki rolne i na obszary wiejskie. Jak wykazano¹⁶, tempo wzrostu budżetu rolnego było niższe od tempa wzrostu PKB w analizowanym okresie¹⁷. Jeszcze bardziej tę „deprecjację” rolnictwa w polityce fiskalnej państwa widać, gdy weźmiemy pod uwagę wydatki krajowe na rolnictwo, rynki rolne i obszary wiejskie, czyli bez środków europejskich (wykres 4). Udział wydatków krajowych na rolnictwo (łącznie z KRUS) w wydatkach ogółem budżetu państwa w okresie przedakcesyjnym, jak wspomniano wyżej, wynosił przeciętnie 10,9%, zaś bez KRUS – 2,56%. W pierwszych latach członkostwa Polski w UE (2004–2008) średni udział wydatków na rolnictwo w budżecie państwa wzrósł odpowiednio do poziomu 12% i 5,36%, wykazując wyraźną tendencję wzrostową (wykres 4). W 2008 roku udział ten osiągnął najwyższy poziom w całym badanym okresie, tj. odpowiednio 15,2% i 9,5%. W kolejnych latach widać jednak wyraźną tendencję spadkową tych wielkości, do poziomu zaledwie 5,6% (wydatki z KRUS) i 1,84% (bez KRUS). W latach 2009–2020 średni udział wydatków krajowych na rolnictwo w budżecie państwa wynosił 8,3% łącznie z KRUS, zaś bez KRUS – 3,3%.

Wykres 4. Udział wydatków na rolnictwo ze środków krajowych w wydatkach budżetu państwa w latach 1995–2020 (w %)

Źródło: Dane MRiRW na temat projektów oraz wykonania budżetu państwa i budżetu środków europejskich w zakresie rolnictwa, rozwoju wsi oraz rynków rolnych z lat 1995–2020.

16. A. Czyżewski, R. Kata, A. Matuszczak, *Wpływ krajowych i unijnych wydatków budżetowych na alokację czynników produkcji w polskim rolnictwie*, „Ekonomista” 2019, nr 1, s. 45–72.

17. Jeżeli jednak wydatki na rolnictwo „oczyszczymy” z wydatków na KRUS, to wówczas tendencja jest inna, wskazująca na korzyści netto sektora rolnego w okresie poakcesyjnym, gdyż średnioroczne tempo wzrostu wydatków na ten sektor wyprzedzało wzrost PKB, A. Czyżewski, R. Kata, A. Matuszczak., *Wpływ krajowych i unijnych wydatków budżetowych na alokację czynników produkcji w polskim rolnictwie*, „Ekonomista” 2019, nr 1, s. 45–72.

W wydatkach budżetu krajowego na rolnictwo zasadnicze znaczenie ma dotacja do KRUS, realizująca cele funkcji redystrybucyjnej polityki fiskalnej. W okresie przedakcesyjnym jej udział w tym budżecie wynosił przeciętnie 76,2%. Po przystąpieniu Polski do UE i objęciu rolnictwa wsparciem w ramach WPR udział wydatków na KRUS w wydatkach budżetu krajowego zmniejszył się do średnio 55,8% w latach 2004–2012, co wynikało z alokowania większych środków jako wkładu krajowego w ramach dopłat bezpośrednich i innych instrumentów WPR. To zmniejszenie udziału KRUS w krajowym budżecie rolnym oznaczało także zmianę jakościową w kierunku większego znaczenia alokacyjnych i stabilizacyjnych celów polityki rolnej względem celów redystrybucyjnych (dochodowo-socjalnych). Od 2013 roku obserwujemy ponowny wzrost udziału dotacji na KRUS w krajowym budżecie rolnym z 60% w 2013 roku do nawet 68,5% w 2016 roku. Średnio w latach 2013–2020 udział ten wynosił 65%¹⁸.

Podsumowanie

Przedstawione w niniejszym artykule dane i przeprowadzone na ich podstawie analizy wskazują, że:

1. Wydatki budżetu w części poświęconej sektorowi rolnemu przez wiele lat były wyrazem kompromisu pomiędzy tym, co konieczne, a tym, co możliwe. Jednocześnie nie można powiedzieć, że ten sektor gospodarki był w jakimkolwiek stopniu preferowany, co podnosiłoby jego konkurencyjność wobec innych gałęzi. Zasadne natomiast jest twierdzenie, że do 2003 roku wydatki kształtowały się na stabilnym, ale bardzo niskim poziomie, niepozwalającym na spełnienie założonych priorytetów polityki gospodarczej państwa, mających na celu restrukturyzację sektora rolnego¹⁹.
2. Od 2004 roku, tj. po integracji Polski z UE, sytuacja uległa istotnej zmianie zarówno ilościowej, jak i jakościowej. Analiza ustaw budżetowych dowodzi, że głównie dzięki współfinansowaniu funduszy i programów unijnych, a także uzupełniającemu finansowaniu dopłat obszarowych (bezpośrednich) przez budżet krajowy wydatki na sektor rolny wzrosły, stabilizując się na poziomie około 2,5-krotnie wyższym aniżeli w okresie przedakcesyjnym. W tym stanie rzeczy

18. A. Czyżewski, R. Kata, A. Matuszczak, *Wpływ krajowych i unijnych wydatków budżetowych na alokację czynników produkcji w polskim rolnictwie*, „*Ekonomista*” 2019, nr 1, s. 45–72.

19. Chodziło tu np. o wydzielenie środków na renty strukturalne, zalesianie gruntów, a także o nakłady na realizację zadań z zakresu postępu biologicznego, dopłat do mleka w klasie Ekstra, budowy systemu IACS (zintegrowany system zarządzania i kontroli), a także na kontynuację zadań Izby Rolniczych.

możliwa stała się realizacja prorozwojowych, restrukturyzacyjnych celów względem krajowej polityki rolnej.

3. Cele prorozwojowe w budżetach były wyraźnie niedowartościowane przed integracją Polski z UE, co jak można przypuszczać miało miejsce ze względu na konkurencyjność celu socjalnego w postaci wydatków na KRUS. Po integracji Polski z UE sytuacja uległa istotnej zmianie. Początkowo (2004–2008) zahamowana została tendencja do socjalizacji wydatków budżetowych na rzecz wzrostu wydatków na przemiany strukturalne rolnictwa i na obszarach wiejskich (nota bene finansowanych głównie ze środków UE), by w ostatnich latach 2016–2020 relatywnie wzrosnąć. Niemniej analiza ustaw budżetowych wskazuje, iż udział wydatków na KRUS w ogóle wydatków budżetu państwa po roku 2003 zmniejszył się blisko o połowę, by w ostatnich latach ponownie istotnie wzrosnąć. Niestety w ostatnim okresie ponownie zaznacza się niezrównoważenie pomiędzy obydwoma celami poprzez relatywnie wyższe dowartościowanie celów społecznych (przy czym poziom wydatków na KRUS cechuje minimalna tendencja wzrostowa, przy stabilizującej się liczbie beneficjentów) przy deprecjacji celów prorozwojowych, z tytułu kurczących się przepływów z UE, a tym samym malejącej ogólnej kwocie wydatków na budżet rolny. W takiej sytuacji państwo powinno zwiększyć krajowy składnik budżetu, czego jednak nie robi w wystarczającym stopniu. Warto także zauważyć, że wydatki na KRUS w pewnym stopniu pełniły klasyczną funkcję stabilizacyjną w ramach wydatków fiskalnych. Z jednej strony oczywiste jest, że dotacja do KRUS nie była zależna od potrzeb socjalnych rolników, z drugiej jednak strony ich modelująca rola polegała na tym, iż w okresie przedintegracyjnym w znaczącym stopniu generowały one dochody rolnicze poprzez transfery socjalne, niwelując w ten sposób niedostatki wynikające z zaniedbanych procesów reprodukcji.
4. Rolnictwo, jeśli mierzyć korzyści dla tego sektora poprzez wydatki budżetowe transferowane do rolników, na rynki rolne i na obszary wiejskie, w całym badanym okresie korzystało z owoców wzrostu gospodarczego w minionym ćwierćwieczu (1995–2020) w stopniu niezrównoważonym. Sektorowe wydatki budżetowe ustępowały wzrostowi PKB. Jednak wyeliminowanie z tych wydatków transferów przekazywanych na KRUS powoduje, że ocena sytuacji po 2003 roku jest inna, gdyż średnioroczne tempo przyrostu wydatków na sektor rolny wyprzedzało wzrost PKB.

Bibliografia

- Acocella N.**, *Zasady polityki gospodarczej*, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 2002.
- Adamowicz M.**, *Teoretyczne uwarunkowania rozwoju rolnictwa z uwzględnieniem procesów globalizacji i międzynarodowej integracji*, „Roczniki Nauk Rolniczych. Seria G” 2008, nr 94(2).
- Baldock D.**, *Conceptual Framework on Public Goods Provided Through Agriculture in the EU*, Working Document for the Meeting of the Technical Working Group „Public Goods”, European Network for Rural Development, 2009.
- Bernstein H.**, *Is There an Agrarian Question in the 21st Century?*, „Canadian Journal of Development Studies” 2011, Vol. 36(1).
- Brunstad R.J., Gaaslad I., Vardal E.**, *Multifunctionality of agriculture: an inquiry into the complementarity between landscape preservation and food security*, „European Review of Agricultural Economics” 2005, Vol. 32(4).
- Brunstad R.J., Gaaslad I., Vardal E.**, *Agriculture as a provider of public goods: a case study of Norway*, „Agricultural Economics” 1995, Vol. 13.
- Cosgrove W.J., Rijsberman F.R.**, *World water vision: making water everybody's business*, Oxon-New York, World Water Council, 2014.
- Czyżewski A.**, *Opinie o budżecie rolnym Polski*, napisane na podstawie projektów Ustaw Budżetowych w częściach dotyczących m.in. rolnictwa, łowiectwa, rozwoju wsi oraz rynków rolnych, a także KRUS, wraz z funduszami celowymi, publikowane przez Dział Informacji i Ekspertyz Biura Informacji i Dokumentacji Kancelarii Senatu RP dla lat 1999–2017 oraz „Wieś Jutra” (2003–2017), a dla pozostałych lat opracowanych na podstawie materiałów źródłowych MRiRW oraz KRUS w ramach badań własnych, 1995–2020.
- Czyżewski A.** (red.), *O potrzebie koordynacji procesów globalizacji i polityki makroekonomicznej względem rolnictwa*, Warszawa, Instytut Nauk Ekonomicznych PAN, 2009.
- Czyżewski A., Kata R., Matuszczak A.**, *Wpływ krajowych i unijnych wydatków budżetowych na alokację czynników produkcji w polskim rolnictwie*, „Ekonomista” 2019, nr 1.
- Czyżewski A., Kułyk P.**, *Zmiany w systemie wsparcia rolnictwa i jego makroekonomicznym otoczeniu w wysoko rozwiniętych krajach OECD w długim okresie (1990–2012)* [w:] *Kierunki rozwoju rolnictwa i polityk rolnych – wyzwania przyszłości (Synteza)*, red. R. Grochowska, Warszawa, IERiGŻ-PIB, 2014.
- Czyżewski A., Matuszczak A.**, *Dylematy kwestii agrarnej w panoramie dziejów*, „Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej” 2011, nr 90.
- EC**, *Regulation of the European Parliament and of the Council Establishing Rules on Support for Strategic Plans to be drawn up by Member States under the Common Agricultural Policy (...)* COM(2018) 392 final, Brussels, European Commission, 2018.

Wydatki na realizację zadań KRUS w świetle budżetów rolnych Polski i udziałów w PKB

- EC, *Communication From The Commission to the European Parliament, the European Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. The European Green Deal*, COM(2019) 640 final, Brussels, European Commission, 2019.
- FAO, *Global food losses and food waste*, 2011, <http://www.fao.org/3/a-i2697e.pdf>, dostęp 13.06.2020.
- FAO, <http://www.fao.org/worldfoodsituation/foodpricesindex/en/>, 2021, dostęp 7.07.2021.
- Guthman J., *Agrarian Dreams: The Paradox of Organic Farming in California*, Berkeley, University of California Press, 2004.
- GUS, *Rocznik statystyczny rolnictwa 2008 r. i następne 2012, 2016, 2018, 2020 r.*, Warszawa.
- GUS, *Rocznik statystyczny rolnictwa i obszarów wiejskich 2007 r.*, Warszawa 2007.
- GUS, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ceny-handel/wskazniki-cen/wskazniki-cen-towarow-i-uslug-konsumpcyjnych-pot-inflacja-/roczne-wskazniki-cen-towarow-i-uslug-konsumpcyjnych/>, 2021, dostęp 7.07.2021.
- Hopkins J.W., Taylor M.A., *Are U.S. Farm Programs Good Public Policy? Taking Policy Performance Seriously*, Communication presented at the American Agricultural Economics Association Annual Meetings, 5–8.08.2001, Chicago 2001.
- Jakubowska A., *Starzenie się zasobów pracy na obszarach wiejskich – analiza regionalna*, „Roczniki Naukowe SERiA” 2016, t. 18, z. 5.
- Juszczak S., Gołasa P., Wysokiński M., *Redystrybucyjna rola Wspólnej Polityki Rolnej Unii Europejskiej – przesłanki teoretyczne i rezultaty*, „Ekonomista” 2016, nr 5.
- Kata R., *Wewnątrzsektorowe nierówności dochodów gospodarstw rolniczych w Polsce w latach 2004–2017*, „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy” 2020, nr 61.
- Kryztofiak J., Pawlak K., *Ekonomiczna dostępność żywności w gospodarstwach domowych krajów Unii Europejskiej*, „Zeszyty Naukowe Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego w Zielonej Górze” 2017, z. 7.
- Kulawik J., *Polityka fiskalna i budżetowa a finanse polskiego rolnictwa*, „Zagadnienia Ekonomiki Rolnej” 2009, nr 4(321).
- Kułyk P., *Finansowe wsparcie rolnictwa w krajach o różnym poziomie rozwoju gospodarczego*, Poznań, Wyd. Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, 2013.
- Mancur O., *The Logic of Collective Action: Public Goods and the Theory of Groups* (Revised ed.), Cambridge, Harvard University Press, 1971.
- Matuszczak A., *Ewolucja kwestii agrarnej a środowiskowe dobra publiczne*, Warszawa, IERiGŻ-PIB, 2020.
- McMichael P., *Rethinking globalisation: the agrarian question revisited*, „Review of International Political Economy” 1997, Vol. 4(4).
- Ploeg van der J. D., *The New Peasantries: Struggles for Autonomy and Sustainability in an Era of Empire and Globalization*, London, Routledge, 2012.
- Runowski H., *Zróżnicowanie dochodów ludności rolniczej między krajami Unii Europejskiej i kierunki ich zmian*, „Wieś i Rolnictwo” 2018, nr 2(179).
- Tarnowska A., *Ekonomiczna dostępność żywności w krajach Unii Europejskiej*, „Roczniki Naukowe SERiA” 2010, t. 12, z. 1.

Wydatki na realizację zadań KRUS w świetle budżetów rolnych Polski i udziałów w PKB

- Wasilewska E.**, *Starość demograficzna obszarów wiejskich i jej zróżnicowanie*, „Roczniki Naukowe SERiA” 2017, t. 104, z. 3.
- Wąs A., Kobus P.**, *Implikacje mechanizmu degressywności płatności bezpośrednich w WPR 2020+ w Polsce* [w:] *Subsydia a ekonomika, finanse i dochody gospodarstw rolniczych*, red. M. Soliwoda, nr 4, Warszawa, IERiGŻ-PIB, 2018.
- Wigier M., Chmurzyńska K.**, *Interwencjonizm w agrobiznesie na przykładzie PROW 2007–2013 – teoria i praktyka*, „Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej” 2011, nr 90.
- Wilkin J.**, *Współczesna kwestia agrarna*, Warszawa, WN PWN, 1986.
- Wilkin J.**, *Interwencjonizm państwowy w rolnictwie – dlaczego był, jest i będzie* [w:] *Dostosowywanie polskiego rynku rolnego do wymogów UE*, Warszawa, IERiGŻ-PIB, 2003.
- Wilkin J.**, *Uwarunkowania rozwoju polskiego rolnictwa w kontekście europejskim i globalnym. Implikacje teoretyczne i praktyczne*, Referat przygotowany na VIII Kongres Ekonomistów Polskich: *Polska w gospodarce światowej – szanse i zagrożenia rozwoju*, 29–30 listopada 2007, Warszawa 2007.
- Yu B., You L., Fan S.**, *A Typology of Food Security in Developing Countries under High Food Prices*, Contributed Paper prepared for presentation at the International Association of Agricultural Economists Conference, 16–22.08.2009, Beijing, China.
- Zegar J.S.**, *Dochody w rolnictwie w okresie transformacji i integracji europejskiej*, Warszawa, IERiGŻ-PIB, 2008.
- Zegar J.S.**, *Kwestia agrarna w Polsce*, Warszawa, IERiGŻ-PIB, 2018.
- Zegar J.S.**, *Kwestia agrarna w niepodległej Rzeczypospolitej – aspekt ekonomiczny*, „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy” 2019, nr 59(3).

otrzymano: 23.01.2022
zaakceptowano: 01.03.2022

Expenditure on the implementation of KRUS tasks in the light of Poland's agricultural budgets and shares in GDP in the past quarter of the century (1995–2020)

Andrzej Czyżewski, Ryszard Kata, Anna Matuszczak

Abstract

The objective of the article was to determine the level of expenditure of the Polish agricultural budget and expenditure on the Agricultural Social Insurance Fund (KRUS), taking into account the share of the national agricultural budget and the budget of European funds in a long term (25 years). The authors attempted to estimate the function of the trend for these time series and the degree of matching of the equations describing them. This made it possible to assess the share of KRUS expenditure in the national agricultural budget and in the general agricultural budget (i.e. national and European funds). The next step was to refer both agricultural budgets (national and increased by European funds) to the share in the national income (GDP) and the state budget. These procedures allowed to indicate how the position of KRUS in budget expenditure in the share formula and in relation to the national income and expenditure of the general agricultural budget has changed in the long term. They also made it possible to determine whether the changes in the share of expenditure in the total agricultural budget and the national budget were proportional to the changes in GDP and expenditure of the general state budget. Attempts were also made to find out whether agriculture in Poland, including KRUS, benefited from the economic growth of the country through budget expenditure and in a sustainable manner. In the conclusions, it was stated that before Poland's accession to the European Union (EU), i.e. until 2004, agriculture was not favoured in any way, and budget expenditures were at a stable, but very low level, which did not make it possible for its restructuring. After 2004, i.e. after integration with the EU, the situation changed in terms of quantity and quality, and expenditure on agriculture, rural development and agricultural markets actually increased, stabilising at a level about 2.5 times higher than in the pre-accession period. It was noted that before the integration,

Andrzej Czyżewski, PhD, Institute of Economics and Finance, University of Zielona Góra; **Ryszard Kata**, PhD, Institute of Economics and Finance, University of Rzeszów; **Anna Matuszczak**, PhD, Department of Macroeconomics and Food Economics, University of Economics in Poznań.

the development goals were clearly undervalued in agricultural budgets, among others due to the high competitiveness of the social goal in the form of expenditure on KRUS. After 2004, the tendency to socialise expenditure in the national agricultural budget for the growth of modernisation expenditure, mainly from EU funds, was initially slowed down. This trend stabilised in the subsequent years. The share of expenditure on KRUS in the total state budget expenditures decreased by nearly one half between 2003 and 2020 (18 years). However, in recent years, i.e. 2016–2020, the socialization of the national agricultural budget has accelerated, and the share of KRUS in it has been increasing.

Keywords: state budget, agricultural budget, state intervention, GDP, spending on KRUS.

Introduction

One of the main reasons for state intervention in the economy is the failure of the market mechanism, which is particularly badly revealed in the agricultural sector. Currently, many decision-makers, including in the most developed countries, do not agree with the profound inequality of farmers' incomes in relation to other social and occupational groups, the instability of agricultural incomes, the low profitability of assets involved in agricultural production, as well as unstable and rising food prices for consumers¹. Furthermore, it is their duty to ensure food security as well as competitiveness and efficiency of agriculture, and to preserve and support farms. The market mechanism does not automatically lead to the achievement of these objectives so it is necessary to adjust and compensate it, which takes place mainly through public expenditure, directed to the implementation of the fiscal policy function, primarily the allocation and redistribution function.

The causes and effects of market mechanism failing in agriculture are widely described in various publications². In general, the failure of the market mechanism leads to inefficient allocation of resources in agriculture, low efficiency of production

-
1. J.W. Hopkins, M.A. Taylor, *Are U.S. Farm Programs Good Public Policy? Taking Policy Performance Seriously, Communication presented at the American Agricultural Economics Association Annual Meetings, 5–8.08.2001, Chicago 2001*; A. Matuszczak, *Ewolucja kwestii agrarnej a środowiskowe dobra publiczne*, Warszawa, IERiGŻ-PIB, 2020.
 2. N. Acocella, *Zasady polityki gospodarczej*, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 2002; J. Wilkin, *Interwencjonizm państwowy w rolnictwie – dlaczego był, jest i będzie* [in:] *Dostosowywanie polskiego rynku rolnego do wymogów UE*, Warszawa, IERiGŻ-PIB, 2003; J.S. Zegar, *Dochody w rolnictwie w okresie transformacji i integracji europejskiej*, Warszawa, IERiGŻ-PIB, 2008; J.S. Zegar, *Kwestia agrarna w Polsce*, Warszawa, IERiGŻ-PIB, 2018; A. Czyżewski (red.), *O potrzebie koordynacji procesów globalizacji i polityki makroekonomicznej względem rolnictwa*, Warszawa, Instytut Nauk Ekonomicznych PAN, 2009.

factors in this sector, high risk of agricultural production and uncertainty of its effects and income depreciation of farmers resulting, among others, from the fact that the market mechanism does not take into account (i.e. does not value and provide farmers with) fees for co-creating public goods and positive external effects³. In addition, there is a development paradox, according to which, along with the social and economic development, the level of agricultural support increases⁴, which results most often from two issues: compensation for the earlier outflow of a part of the generated economic surplus to the non-agricultural environment and fees for the use of positive external effects and public goods related to agricultural activities by the society⁵. Hence, the justified adjustment of the market mechanism.

The objectives for this compensation have been set by sector-specific policies and, in the case of EU agriculture, by the common agricultural policy (CAP) for several decades. It should be noted that for nearly 30 years (since the MacSharry reform) its instrumentation has been subject to evolution. There has been a shift from market-based instruments (regulating supply, impact on demand, intervention prices) to non-market-based instruments (subsidies, direct and indirect subsidies, structural policy instruments)⁶. The reforms to which the cap was subjected were successful. They contributed to improving the market balance as well as growth and stabilisation of agricultural incomes, but they did not fully solve the problem of agricultural income inequality. Interventionism in agriculture carried out by various instruments, but essentially based on budget expenditure (more broadly: financial transfers to agriculture), can be considered universal, as the solutions introduced in different parts of the world are unified, specifically in economically highly developed countries (EU, USA, Japan, Canada and many others)⁷.

3. O. Mancur, *The Logic of Collective Action: Public Goods and the Theory of Groups* (Revised ed.), Cambridge, Harvard University Press, 1971; R.J. Brunstad, I. Gaaslad, E. Vardal, *Agriculture as a provider of public goods: a case study of Norway*, "Agricultural Economics" 1995, Vol. 13, p. 39–49; R.J. Brunstad, I. Gaaslad, E. Vardal, *Multifunctionality of agriculture: an inquiry into the complementarity between landscape preservation and food security*, "European Review of Agricultural Economics" 2005, Vol. 32(4), p. 469–488; D. Baldock, *Conceptual Framework on Public Goods Provided Through Agriculture in the EU*, Working Document for the Meeting of the Technical Working Group "Public Goods", European Network for Rural Development, 2009.
4. A. Czyżewski, P. Kułyk, *Zmiany w systemie wsparcia rolnictwa i jego makroekonomicznym otoczeniu w wysoko rozwiniętych krajach OECD w długim okresie (1990–2012)* [in:] *Kierunki rozwoju rolnictwa i polityk rolnych – wyzwania przyszłości (Synteza)*, red. R. Grochowska, Warszawa, IERiGŻ-PIB, 2014.
5. A. Matuszczak, *Ewolucja kwestii agrarnej a środowiskowe dobra publiczne*, Warszawa, IERiGŻ-PIB, 2020.
6. M. Wigier, K. Chmurzyńska, *Interwencjonizm w agrobiznesie na przykładzie PROW 2007–2013 – teoria i praktyka*, "Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej" 2011, nr 90, p. 25–40; A. Matuszczak, *Ewolucja kwestii agrarnej a środowiskowe dobra publiczne*, Warszawa, IERiGŻ-PIB, 2020.
7. P. Kułyk, *Finansowe wsparcie rolnictwa w krajach o różnym poziomie rozwoju gospodarczego*, Poznań, Wyd. Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, 2013.

It should be noted that interventionism in agriculture also has its roots in the broadly-defined agrarian issue, understood as problems that the agricultural sector generates in the economy, and which are experienced at various levels by the entire economy, society and the natural environment⁸. They relate, among others, to such issues as: 1) the aforementioned inequality of agricultural income, resulting, among others, from the drainage of the economic surplus; 2) the high dependence of the agricultural sector on other links (i.e. on the sector of means of production for agriculture and on processing); 3) as well as the signalled guarantee of food security; 4) a higher than average level of unemployment in rural areas; 5) social exclusion; 6) worse access to basic services; 7) aging of the rural population; 8) disappearance of farmers as a separate social layer; 9) threat to the vitality of rural areas; 10) loss of biodiversity; 11) pollution and erosion of soil; 12) limitation of water resources; 13) food security; 14) increased volatility of agricultural product prices; 15) increased risk of agricultural production caused by climate change⁹. Climate change and environmental challenges have prompted the EU to take on new, ambitious international commitments in the area of environment and climate protection (EC 2018), contained, among others, in the European Green Deal Strategy (EC 2019). According to the European Commission, farmers play an important role

8. J. Wilkin, *Współczesna kwestia agrarna*, Warszawa, WN PWN, 1986; P. McMichael, *Rethinking globalisation: the agrarian question revisited*, "Review of International Political Economy" 1997, Vol. 4(4), p. 630–662; M. Adamowicz, *Teoretyczne uwarunkowania rozwoju rolnictwa z uwzględnieniem procesów globalizacji i międzynarodowej integracji*, "Roczniki Nauk Rolniczych. Seria G" 2008, nr 94(2), p. 49–64; A. Czyżewski, A. Matuszczak, *Dylematy kwestii agrarnej w panoramie dziejów*, "Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej" 2011, nr 90, p. 5–23; H. Bernstein, *Is There an Agrarian Question in the 21st Century?*, "Canadian Journal of Development Studies" 2011, Vol. 36(1), p. 449–460; J.S. Zegar, *Kwestia agrarna w niepodległej Rzeczypospolitej – aspekt ekonomiczny*, "Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy" 2019, nr 59(3), p. 83–94.
9. J. Guthman, *Agrarian Dreams: The Paradox of Organic Farming in California*, Berkeley, University of California Press, 2004; J. Wilkin, *Uwarunkowania rozwoju polskiego rolnictwa w kontekście europejskim i globalnym. Implikacje teoretyczne i praktyczne*, Referat przygotowany na VIII Kongres Ekonomistów Polskich: *Polska w gospodarce światowej – szanse i zagrożenia rozwoju*, 29–30 November 2007, Warszawa 2007; B. Yu, L. You, S. Fan, *A Typology of Food Security in Developing Countries under High Food Prices*, Contributed Paper prepared for presentation at the International Association of Agricultural Economists Conference, 16–22.08.2009, Beijing, China; A. Tarnowska, *Ekonomiczna dostępność żywności w krajach Unii Europejskiej*, "Roczniki Naukowe SERiA" 2010, t. 12, z. 1, p. 224–229; FAO, *Global food losses and food waste*, 2011, <http://www.fao.org/3/a-i2697e.pdf>, access 13.06.2020; J.D. van der Ploeg, *The New Peasantries: Struggles for Autonomy and Sustainability in an Era of Empire and Globalization*, London, Routledge, 2012; A. Jakubowska, *Starzenie się zasobów pracy na obszarach wiejskich – analiza regionalna*, "Roczniki Naukowe SERiA" 2016, t. 18, z. 5, p. 54–59; E. Wasilewska, *Starość demograficzna obszarów wiejskich i jej zróżnicowanie*, "Roczniki Naukowe SERiA" 2017, t. 104, z. 3; W.J. Cosgrove, F.R. Rijsberman, *World water vision: making water everybody's business*, Oxon-New York, World Water Council, 2014; J. Krysztofiak, K. Pawlak, *Ekonomiczna dostępność żywności w gospodarstwach domowych krajów Unii Europejskiej*, "Zeszyty Naukowe Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego w Zielonej Górze" 2017, z. 7, p. 179–195; A. Wąs, P. Kobus, *Implikacje mechanizmu degressywności płatności bezpośrednich w WPR 2020+ w Polsce [in:] Subsydia a ekonomika, finanse i dochody gospodarstw rolniczych*, red. M. Soliwoda, nr 4, Warszawa, IERiGŻ-PIB, 2018.

in the process of combating climate change, protecting the environment and preserving biodiversity, whereas CAP and the relatively high public expenditure directed at it will remain a key tool to support these efforts, while ensuring decent living conditions for farmers and their families. The objectives of CAP are reflected in the budgetary expenditure on agriculture (from EU and national funds). One of them is the problem specified in the title, regarding KRUS, which is referred to below.

Nowadays, in the face of economic crises and deepening environmental and climate problems in the global and regional aspects, it is no longer a matter of dispute whether to support agriculture through a budgetary mechanism (public expenditure). On the other hand, there is an open issue regarding where the possible borders of state interference in the market mechanism in agriculture lie and which objectives of the agricultural policy should be implemented, and which instruments should be used to make agriculture an important element of sustainable development and effectively perform its functions. Thus, it is worth examining the level, shares and structure of budget expenditure on agriculture, including KRUS, which reflects care for the aspect of social as well as economic sustainability of rural residents. The analysis of budget expenditure on agriculture and KRUS in the long term, compared to the changes in the share in gross domestic product (GDP) or expenditure of the state budget in total, seems to be particularly interesting, as it shows long-term and permanent trends in the area of fiscal policy towards agriculture and objectively assesses these trends.

The subject of this article is the analysis of budget expenditures on agriculture, including KRUS, in Poland in a long term, i.e. between 1995 and 2020 in the context of their level, structure and trends that occurred in this area. These figures will then be applied to the shares in GDP and in the state budget.

In this article, the expenditure of the state budget is understood as the expenditure of the national budget together with the budgets of voivodes. On the other hand, the agricultural budget of Poland, also referred to in the article as the total agricultural budget, is understood as public expenditure provided directly or indirectly to agriculture and rural areas, including KRUS. Poland's agricultural budget therefore consists of:

- expenditure from the national budget allocated to agriculture, rural development and agricultural markets, together with the voivodes' budgets and special-purpose reserves and expenditure planned in other parts of the budget and directed to the agricultural sector; we will also refer to this expenditure as the national agricultural budget or as national expenditure on agriculture;
- European expenditure on agriculture and rural areas under instruments I and II of the common agricultural policy; this expenditure was institutionally allocated to the national budget until 2009 and since 2010 it has been included in the budget of European funds.

The general period of research covers the period from 1995 to 2020, which in terms of the analysis of dynamics in a single base (base year 1995) and chain (comparison to the previous year) gives a time series covering 25 years. Such a long period (a quarter of a century) allows for noticing long-term trends in the development of the surveyed quantities (agricultural budget expenditures, including KRUS, state budget expenditures and GDP), analysing the trend and determining its function and searching for relationships between the surveyed quantities. It should be added that the pre-accession period was reduced to two averages from 1996–1999 and 2000–2003. The argument about the need to simplify the above-mentioned analysis was decisive here. It is worth emphasizing that these years refer to the periods before Poland's accession to the European Union, when budget expenditures on the titles examined in the article were of a growing linear function and were more predictable and also relatively stable. They were also accordingly lower than after accession to the EU. The presented research instrument will allow to verify two research theses: the first one that “agriculture has benefited to a limited extent from the effects of economic growth in Poland in the period between 1995 and 2020” and the second one that “over the quarter of the researched century, the share of budget expenditures on KRUS in Poland is relatively decreasing, i.e. the socialization of the Agricultural Budget, although this share increases slightly after 2013”.

Sources of empirical materials and research methodology

The source of empirical materials on the expenditure of the Polish agricultural budget were mainly data of the Ministry of Agriculture and Rural Development (formerly the Ministry of Agriculture and Food Economy) in the form of annual *Information on the draft state budget and the budget of European funds in the field of agriculture, rural development and agricultural markets and special purpose funds and provincial budgets*, annually prepared opinions (expert opinions) on the budget law in relation to the above-mentioned budgetary parts for the Office of Information and Documentation of the Chancellery of the Senate of the Republic of Poland (until 2017) and in some years for the Sejm Committee on Agriculture and Rural Development¹⁰, as well as studies as own research for the remaining years¹¹. Additionally,

10. Also published in abbreviated version in “Wież Jutra” (publications in 2003–2017).

11. A. Czyżewski, P. Kułyk, *Zmiany w systemie wsparcia rolnictwa i jego makroekonomicznym otoczeniu w wysoko rozwiniętych krajach OECD w długim okresie (1990–2012)* [in:] *Kierunki rozwoju rolnictwa i polityk rolnych – wyzwania przyszłości (Synteza)*, ed. R. Grochowska, Warszawa, IERiGŻ-PIB, 2014.

the source of the materials was the data obtained from the Central Statistical Office (GUS) on GDP and inflation as well as income of farm households, available in the form of *Annual Macroeconomic Indicators* recorded in budget acts (from 1995–2020) and Statistical Yearbooks of agriculture from 2007–2020, *Household budgets* (from 2016–2019) as well as *Information on the situation of households in the light of the results of household budget surveys* (from 2003–2020). Also publications of the Supreme Chamber of Control (NIK) on the implementation of state budgets were the source of data. In the analysis of the volatility of the studied values, i.e. expenditure on KRUS, expenditure on the agricultural sector in total, as well as expenditure of the state budget and GDP, the share formula was applied. The quantities covered by the study were recorded and analysed in nominal values, i.e. at current prices. In order to determine the trend of the individual values covered by the analysis, an additive development trend model in the form of a non-linear trend function was used.

Expenditure on KRUS in the light of the structure of Poland's agricultural budget (national and budget of European funds)

The following are data on the nominal level (in current prices) and the structure of Poland's agricultural budget in the past quarter of a century, with particular emphasis on measures directed at KRUS, as well as broken down by national and EU. It can be noted that during the researched period there was a threefold nominal increase in spending on KRUS (from PLN 6.3 billion to PLN 18.9 billion), while agricultural budget expenditures increased almost by six times in the same period (from PLN 8.7 billion to PLN 49.5 billion) mainly due to the support from the EU, which resulted from the inclusion of the Polish agricultural sector in the common agricultural policy in 2004 (see Table 1). Although in the past, the Polish agriculture received aid from the EU (such as SAPARD), the key aspect here was the accession to the EU, when farmers received income support in the form of direct subsidies, payments for management in disadvantaged areas, agricultural and environmental programmes, and others. At the same time, we can observe significant changes in the structure of the agricultural budget as a result of the inclusion of agriculture in the support from EU funds. Since 2004, European funds have accounted for 20% to over 51% of Poland's total agricultural budget and have not only become a significant complement to domestic transfers to agriculture and rural areas, but have also (to some extent) replaced these national streams. This is indicated by the declining share of the national budget in the total agricultural budget, when it is approached without a subsidy made to KRUS (see Table 1).

Expenditure on the implementation of KRUS tasks in the light of Poland's agricultural budgets

Table 1. The level and structure of expenditure of the Polish agricultural budget in total (national and EU funds), taking into account KRUS in the period from 1995 to 2020 in current prices

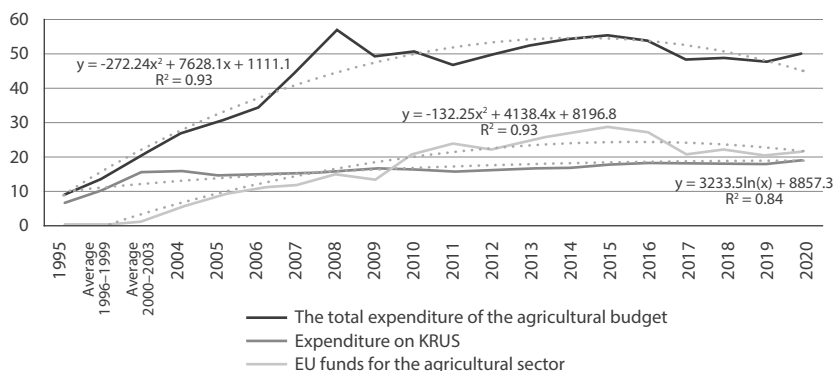
Year	Total agricultural budget in mPLN	of which (in mPLN)		Structure of total agricultural budget expenditure (in %)		
		expenditure on KRUS in mPLN	funds spent from the EU in mPLN	expenditure on KRUS	EU-funded expenditure	expenditure from the national budget without KRUS
1995	8,673.6	6,269.1	-	72.3	-	27.7
Average of 1996–1999	13,738.0	10,378.5	-	74.9	-	25.1
Average of 2000–2003	20,396.7	15,392.1	1,165.3	75.6	5.7	18.8
2004	26,700.3	15,607.6	5,352.2	58.5	20.0	21.5
2005	30,241.0	14,538.1	8,808.4	48.1	29.1	22.8
2006	34,166.2	14,968.8	10,927.4	43.8	32.0	24.2
2007	45,470.8	15,152.0	11,814.0	33.3	26.0	40.7
2008	57,207.7	15,771.4	14,928.3	27.6	26.1	46.3
2009	49,055.2	16,558.0	13,205.0	33.8	26.9	39.3
2010	50,687.6	16,187.8	21,092.1	31.9	41.6	26.5
2011	46,773.4	15,811.7	24,007.4	33.8	51.3	14.9
2012	49,777.8	15,906.6	22,300.1	32.0	44.8	23.2
2013	52,504.8	16,490.1	25,029.4	31.4	47.7	20.9
2014	54,237.6	16,698.6	26,716.8	30.8	49.3	20.0
2015	55,240.9	17,565.7	28,561.8	31.8	51.7	16.5
2016	53,760.0	18,238.9	27,117.5	33.9	50.4	15.6
2017	48,414.9	17,924.8	20,803.4	37.0	43.0	20.0
2018	48,739.1	17,936.4	22,008.5	36.8	45.2	18.0
2019	47,467.5	17,700.5	20,588.5	37.3	43.4	19.3
2020	49,533.5	18,943.2	21,140.0	38.2	42.7	19.1

Source: Ministry of Agriculture and Rural Development, data on projects and implementation of the state budget and the budget of European funds in the area of agriculture, rural development and agricultural markets from 1995–2020.

Looking at the three groups of budget expenditure analysed (cf. Figure 1), we can notice that in the case of two of them, the total budget expenditure on the agricultural sector and the EU funds contributing to this budget, the changes in the last quarter of the century (1995–2020) were second-degree polynomials with a relatively well-matched trend line ($R^2=93\%$, cf. Figure 1). In the case of both of these items, the volumes increased in the first period, in order to achieve maximum values after several

years of Poland's accession to the EU, and recently, especially since 2017, they have started to decline systematically. The calculations also showed that there is a positive, significant correlation between the two figures (0.74), which shows that European funds have had a significant impact not only on the stepped increase in the amount of public funds provided to agriculture since 2004, but also stabilised budget expenditure on agriculture, which, together with these funds, showed a much lower volatility, compared to expenditure obtained only from the national budget. When analysed in view of the above, the expenditure on social objectives, mainly related to the implementation of the redistributive function of the fiscal policy, i.e. primarily funds provided to KRUS (the third group), contribute to the increase in income of farm households, and thus to the reduction of the income inequality of farmers in relation to other social and occupational groups and to the reduction of excessive income spreads within farms¹². Their level was the closest to the logarithmic process. Since 1995 it has been increasing, while approximately since halfway of the examined period these expenditures have stabilised, while slightly increasing (cf. Figure 1). In the last five years, they were on average at the approximate level of PLN 18 billion.

Figure 1. Expenditure on KRUS and EU funds for the agricultural sector compared to the total expenditure of the agricultural budget in 1995–2020 (in billion PLN)

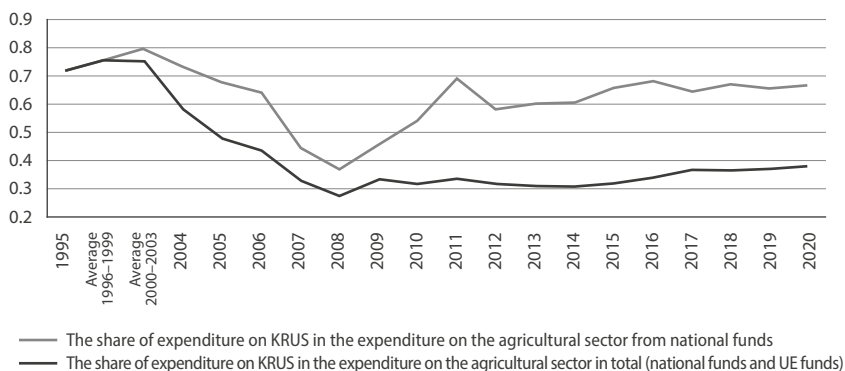
Source: Ministry of Agriculture and Rural Development, data on projects and implementation of the state budget and the budget of European funds in the area of agriculture, rural development and agricultural markets from 1995–2020.

12. J. Kulawik, *Polityka fiskalna i budżetowa a finanse polskiego rolnictwa*, “Zagadnienia Ekonomiki Rolnej” 2009, nr 4(321), p. 21–39; S. Juszczak, P. Gołasa, M. Wysokiński, *Redystrybucyjna rola Wspólnej Polityki Rolnej Unii Europejskiej – przesłanki teoretyczne i rezultaty*, “Ekonomista” 2016, nr 5, p. 704–726; H. Runowski, *Zróżnicowanie dochodów ludności rolniczej między krajami Unii Europejskiej i kierunki ich zmian*, “Wieś i Rolnictwo” 2018, nr 2(179), p. 65–84; R. Kata, *Wewnątrzsektorowe nierówności dochodów gospodarstw rolniczych w Polsce w latach 2004–2017*, “Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy” 2020, nr 61, p. 26–42.

Expenditure on the implementation of KRUS tasks in the light of Poland's agricultural budgets

Nominally, social expenditures distributed by KRUS consume the most funds in the analysed agricultural budgets, if we consider national transfers to the agricultural sector (on average they represent nearly $\frac{2}{3}$ of them, see Figure 2), with a clear downward trend in the first years of accession to the EU. It should also be noted that in the last five years (2016–2020), expenditure on KRUS actually decreased by nearly 5% (the nominal increase in expenditure on KRUS amounted to 3.8% with cumulative inflation equal to 8.96%)¹³. This is incomprehensible because the number of beneficiaries after a strong decline, stabilised (in Q2 of 2021, it fell to 1.04 million, when in 1998 there were still over 2 million of them), while the average pension benefit paid increased to the level of PLN 1,438 (in Q2 of 2021). As it has already been mentioned above, the number of insured persons is decreasing, fewer persons are paying Pension and Disability Fund contributions and those who do not meet the conditions for agricultural insurance are excluded.

Figure 2. The share of expenditure on KRUS in the expenditure on the agricultural sector from national and total funds (national and EU) in Poland in 1995–2020

Source: Ministry of Agriculture and Rural Development, data on projects and implementation of the state budget and the budget of European funds in the area of agriculture, rural development and agricultural markets from 1995–2020.

If we take into account the total expenditure on the agricultural sector (national funds and EU funds), then it is observed that the share of KRUS has been relatively increasing (in 2014–2020, an increase by 7.4 percentage points), nevertheless this is the result of decreasing transfers from the EU, which results in a decreasing

13. GUS, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ceny-handel/wskazniki-cen/wskazniki-cen-towarow-i-uslug-konsumpcyjnych-pot-inflacja-roczne-wskazniki-cen-towarow-i-uslug-konsumpcyjnych/>, 2021, access 7.07.2021.

amount of expenditure on the Polish agricultural sector in total (it decreased by 9% from PLN 54.2 billion to PLN 49.5 billion in this period). Nevertheless, in 2020, public expenditure on KRUS in the amount of PLN 18.94 billion constitutes twice the funds that will be spent this year on agriculture, rural development, agricultural markets in the national agricultural budget (PLN 9.45 billion). It is worth noting that in 2019 this ratio was 192%, in 2018 – 204%, in 2017 – 185%, in 2016 – 217%, in 2015 – 189%, in 2014 – 152%, respectively¹⁴. It can therefore be concluded that in the last EU financial perspective, and specifically in 2016–2020, there was once again an increase in the socialisation of the agricultural budget, directly resulting from decreasing the expenditure for development purposes. The social security provided by KRUS is important, particularly for the owners of small and very small farms, which are the predominating ones in the agrarian structure of Poland. Nevertheless, due to the excessive polarisation of incomes within the agricultural sector in Poland, a greater variation in the contribution to KRUS depending on the area of the farm, and even better – its economic size, could be considered. It should be added that social expenditure is to some extent treated as competitive with measures aimed at the development of agriculture and agricultural holdings, for example in relation to their modernisation. The competitiveness of the expenditure is revealed because, with a budget that is cost-effective, higher expenditure on KRUS necessarily limits expenditure on other budget titles, including pro-development expenditure. However, it should be added that due to their different purpose, they are expenditures from two different independent groups.

Expenditure of the agricultural budget including KRUS in relation to the total Polish budget and GDP

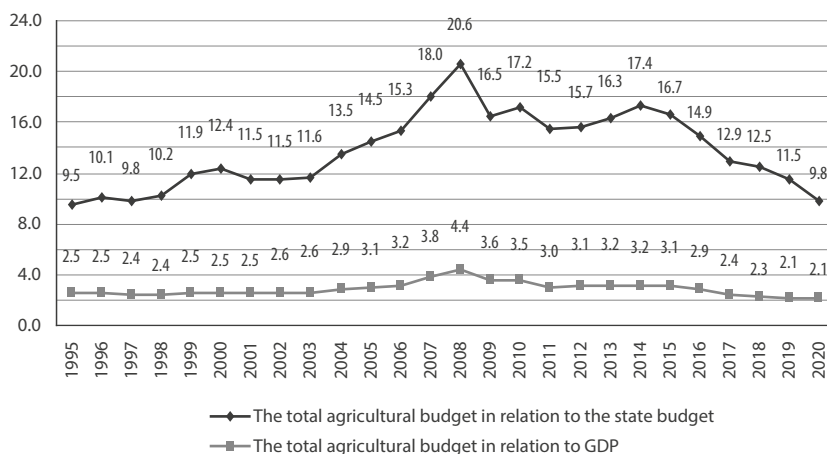
For several years, the share of expenditure on the agricultural sector and KRUS in the total state budget expenditures, has been systematically decreasing. If you look at the share of the agricultural budget together with KRUS in the total state budget expenditure, you will notice that in the pre-accession period (1995–2003) it was on average 10.9%, showing some annual deviations, with a slight upward trend

14. A. Czyżewski, *Opinie o budżecie rolnym Polski*, written on the basis of draft Budget Acts in parts related to: agriculture, hunting rural development and agricultural market development as well as KRUS along with special-purpose funds, published by the Department of Information and Expert Opinion of the Information and Documentation Bureau of the Polish Senate Office for 1999–2017 and “Wieś Jutra” (2003–2017), and for the remaining years, prepared on the basis of source materials obtained from the Ministry of Agriculture and Rural Development and KRUS as part of own research, 1995–2020.

Expenditure on the implementation of KRUS tasks in the light of Poland's agricultural budgets

(from 9.5% in 1995 to 11.6% in 2003). Since 2004, there has been a clear increase in the share of agricultural budget expenditure in the state budget, from 13.5% in 2004 to 20.6% in 2008. Subsequently, this relation decreased and its relative stabilisation took place at the level of 16.5% on average in 2009–2014 (Figure 3). Since 2015, however, we have observed a constant tendency to decrease this relation, from 16.7% in 2015 to 9.8% in 2020. Such a trend means that agriculture in Poland is relatively losing importance in the allocation and redistribution of public funds through the budgetary mechanism. The share of expenditure on KRUS in the total state budget in 2020 alone amounted to 4.12%, while in 1998 it was 10.16%. Since that period it has decreased in real terms nearly by as much as 2.5 times¹⁵.

Figure 3. The total agricultural budget (with KRUS and European funds) in relation to the state budget and GDP at current prices in 1995–2020 (% share)

Source: Ministry of Agriculture and Rural Development; data on projects and implementation of the state budget and the budget of European funds in the area of agriculture, rural development and agricultural markets from 1995–2020 and Central Statistical Office data, <https://stat.gov.pl/wskazniki-macroekonomiczne/>, access 7.07.2021.

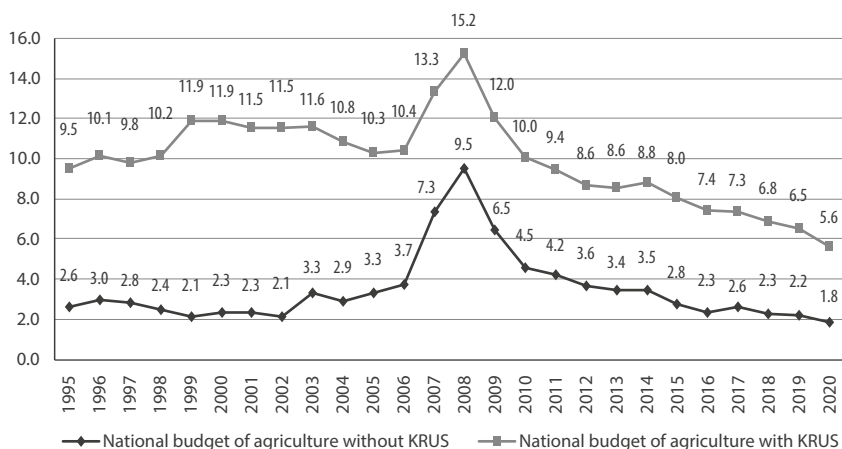
15. A. Czyżewski, *Opinie o budżecie rolnym Polski*, written on the basis of draft Budget Acts in parts related to: agriculture, hunting rural development and agricultural market development as well as KRUS along with special-purpose funds, published by the Department of Information and Expert Opinion of the Information and Documentation Bureau of the Polish Senate Office for 1999–2017 and “Wies Jutra” (2003–2017), and for the remaining years, prepared on the basis of source materials obtained from the Ministry of Agriculture and Rural Development and KRUS as part of own research, 1995–2020.

The importance of the agricultural sector together with KRUS can also be related to the GDP generated. Expenditure on the discussed sector in relation to the GDP generated was the highest in 2008, when it constituted as much as 4.4% of national income. Since that period, the expenditure has been systematically decreasing, achieving in the recent years a lower level (2.1%) than at the beginning of the researched period (2.5%), cf. Figure 3. This may indicate that agriculture is benefiting from the effects of economic growth to a limited extent, when the benefits are measured through budget expenditure transferred to farmers, to agricultural markets and to rural areas. As shown¹⁶, the growth rate of the agricultural budget was lower than the GDP growth rate in the analysed period¹⁷. This depreciation of agriculture in the state's fiscal policy can be seen even more when taking into account the national expenditure on agriculture, agricultural markets and rural areas, i.e. without European funds (Figure 4). The share of domestic expenditure on agriculture (including KRUS) in the total expenditure of the state budget in the pre-accession period, as mentioned above, was 10.9%, and without KRUS – 2.56%, on average. In the first years of Poland's EU membership (2004–2008), the average share of agricultural expenditure in the state budget increased to 12% and 5.36%, respectively, showing a clear upward trend (Figure 4). In 2008, this share reached the highest level in the entire researched period, i.e. 15.2% and 9.5%, respectively. In the subsequent years, however, a clear downward trend in these figures has been observed, to the level of only 5.6% (expenditure with KRUS) and 1.84% (excluding KRUS). In the period from 2009 to 2020, the average share of domestic expenditure on agriculture in the state budget was 8.3%, including KRUS, and without KRUS – 3.3%.

16. A. Czyżewski, R. Kata, A. Matuszczak, *Wpływ krajowych i unijnych wydatków budżetowych na alokację czynników produkcji w polskim rolnictwie*, "Ekonomista" 2019, nr 1, p. 45–72.

17. If the expenditure for agriculture is "cleared" from expenditure for KRUS, then this tendency will be different and it will indicate the net benefits of the agricultural sector in the post-accession period, since the average yearly growth rate of expenditure for this sector, exceeded the growth rate of GDP. A. Czyżewski, R. Kata, A. Matuszczak., *Wpływ krajowych i unijnych wydatków budżetowych na alokację czynników produkcji w polskim rolnictwie*, "Ekonomista" 2019, nr 1, p. 45–72.

Figure 4. The share of national agricultural expenditure in national budget expenditure in 1995–2020 (in %)

Source: Ministry of Agriculture and Rural Development, data on projects and implementation of the state budget and the budget of European funds in the area of agriculture, rural development and agricultural markets from 1995–2020.

In the expenditure of the national budget on agriculture, the subsidy to KRUS, which implements the objectives of the redistributive function of fiscal policy, is crucial. In the pre-accession period, its share in this budget was 76.2%, on average. After Poland's accession to the EU and agricultural support under CAP, the share of expenditure on KRUS in the expenditure of the national budget decreased to an average of 55.8% in 2004–2012, which resulted from allocating larger funds as a national contribution under direct subsidies and other CAP instruments. This decrease in the KRUS share in the national agricultural budget also meant a qualitative change towards the greater importance of allocative and stabilising agricultural policy objectives in relation to the redistributive (income and social) objectives. Since 2013, we have once again observed an increase in the share of subsidies for KRUS in the national agricultural budget, from 60% in 2013 to as much as 68.5% in 2016. This share was 65% in 2013–2020, on average¹⁸.

18. A. Czyżewski, R. Kata, A. Matuszczak, *Wpływ krajowych i unijnych wydatków budżetowych na alokację czynników produkcji w polskim rolnictwie*, "Ekonomista" 2019, nr 1, p. 45–72.

Conclusion

The data and analyses presented in this article shows that:

1. The expenditure of the budget in the part allocated to the agricultural sector has been a compromise between what is necessary and what is possible, for many years. At the same time, it cannot be stated that this sector of the economy was favoured in any way, which would increase its competitiveness in relation to other sectors. It is reasonable to say that until 2003, the expenditure was at a stable but very low level, which did not allow for meeting the assumed priorities of the state's economic policy aimed at restructuring the agricultural sector¹⁹.
2. Since 2004, i.e. after Poland's accession to the EU, the situation has changed significantly both in terms of quantity and quality. The analysis of budget laws shows that, mainly thanks to the co-financing from EU funds and programmes, as well as the complementary financing of region-based (direct) subsidies from the national budget, expenditure on the agricultural sector increased, stabilising at a level about 2.5 times higher than in the pre-accession period. In such a situation, it became possible to achieve pro-development restructuring goals in relation to the national agricultural policy.
3. The pro-development goals in the budgets were clearly undervalued before Poland's accession to the EU, which was presumably due to the competitiveness of the social goal in the form of spending on KRUS. After Poland's accession to the EU, the situation has changed significantly. Initially (in 2004–2008), the tendency to socialise budget expenditure for the increase in expenditure on structural changes in agriculture and rural areas (mainly financed by EU funds) slowed down, with a relative increase in 2016–2020. Nevertheless, the analysis of the budget laws indicates that the share of expenditure on KRUS, and generally the state budget expenditure after 2003, decreased by nearly half, and in recent years significantly increased again. Unfortunately, in recent years, the imbalance between the two goals has been again marked by a relatively higher valuation of social goals (with the level of spending on KRUS characterized by a minimal upward trend, with a stabilising number of beneficiaries), with the depreciation of development goals due to shrinking flows

19. What is meant here, for example, is the allocation of funds for structural pensions, afforestation of land, as well as expenditure on the implementation of tasks in the area of biological progress, milk subsidies in the Extra class, the construction of the IACS system (integrated management and control system), as well as the continuation of tasks of Agricultural Chambers.

from the EU, and thus decreasing the overall amount of expenditure on the agricultural budget. In such a situation, the state should increase the national component of the budget, which, however, is not done sufficiently. It is also worth noting that expenditure on KRUS to some extent performed a classic stabilising function as part of fiscal expenditures. On the one hand, it is clear that the subsidy to KRUS did not depend on the social needs of farmers, but on the other hand, their modelling role consisted in the fact that during the pre-accession period, they generated agricultural income to a significant extent through social transfers, thus eliminating the shortcomings resulting from neglected reproductive processes.

4. When measured by the benefits to the sector through budget expenditure transferred to farmers, to agricultural markets and to rural areas, agriculture benefited from the outcome of economic growth over the last quarter of the century (1995–2020) throughout the researched period in an unsustainable way. Sectoral fiscal expenditure gave in to the GDP growth. However, the elimination of transfers to KRUS from these expenditures means that the assessment of the situation after 2003 is different, as the average annual growth rate of expenditure on the agricultural sector was ahead of GDP growth.

Bibliography

- Acocella N.**, *Zasady polityki gospodarczej*, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 2002.
- Adamowicz M.**, *Teoretyczne uwarunkowania rozwoju rolnictwa z uwzględnieniem procesów globalizacji i międzynarodowej integracji*, "Roczniki Nauk Rolniczych. Seria G" 2008, nr 94(2).
- Baldock D.**, *Conceptual Framework on Public Goods Provided Through Agriculture in the EU*, Working Document for the Meeting of the Technical Working Group "Public Goods", European Network for Rural Development, 2009.
- Bernstein H.**, *Is There an Agrarian Question in the 21st Century?*, "Canadian Journal of Development Studies" 2011, Vol. 36(1).
- Brunstad R.J., Gaaslad I., Vardal E.**, *Multifunctionality of agriculture: an inquiry into the complementarity between landscape preservation and food security*, "European Review of Agricultural Economics" 2005, Vol. 32(4).
- Brunstad R.J., Gaaslad I., Vardal E.**, *Agriculture as a provider of public goods: a case study of Norway*, "Agricultural Economics" 1995, Vol. 13.
- Cosgrove W.J., Rijsberman F.R.**, *World water vision: making water everybody's business*, Oxon-New York, World Water Council, 2014.

Expenditure on the implementation of KRUS tasks in the light of Poland's agricultural budgets

- Czyżewski A.**, *Opinie o budżecie rolnym Polski*, written on the basis of draft Budget Acts in parts related to: agriculture, hunting rural development and agricultural market development as well as KRUS along with special-purpose funds, published by the Department of Information and Expert Opinion of the Information and Documentation Bureau of the Polish Senate Office for 1999–2017 and “Wieś Jutra” (2003–2017), and for the remaining years, prepared on the basis of source materials obtained from the Ministry of Agriculture and Rural Development and KRUS as part of own research, 1995–2020.
- Czyżewski A.** (red.), *O potrzebie koordynacji procesów globalizacji i polityki makroekonomicznej względem rolnictwa*, Warszawa, Instytut Nauk Ekonomicznych PAN, 2009.
- Czyżewski A., Kata R., Matuszczak A.**, *Wpływ krajowych i unijnych wydatków budżetowych na alokację czynników produkcji w polskim rolnictwie*, “*Ekonomista*” 2019, nr 1.
- Czyżewski A., Kułyk P.**, *Zmiany w systemie wsparcia rolnictwa i jego makroekonomicznym otoczeniu w wysoko rozwiniętych krajach OECD w długim okresie (1990–2012)* [in:] *Kierunki rozwoju rolnictwa i polityk rolnych – wyzwania przyszłości (Synteza)*, red. R. Grochowska, Warszawa, IERiGŻ-PIB, 2014.
- Czyżewski A., Matuszczak A.**, *Dylematy kwestii agrarnej w panoramie dziejów*, “*Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej*” 2011, nr 90.
- EC, *Regulation of the European Parliament and of the Council Establishing Rules on Support for Strategic Plans to be drawn up by Member States under the Common Agricultural Policy (...)* COM(2018) 392 final, Brussels, European Commission, 2018.
- EC, *Communication From The Commission to the European Parliament, the European Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. The European Green Deal*, COM(2019) 640 final, Brussels, European Commission, 2019.
- FAO, *Global food losses and food waste*, 2011, <http://www.fao.org/3/a-i2697e.pdf>, access 13.06.2020.
- FAO, <http://www.fao.org/worldfoodsituation/foodpricesindex/en/>, 2021, access 7.07.2021.
- GUS, *Rocznik statystyczny rolnictwa 2008 r. i następne 2012, 2016, 2018, 2020 r.*, Warszawa.
- GUS, *Rocznik statystyczny rolnictwa i obszarów wiejskich 2007 r.*, Warszawa 2007.
- GUS, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ceny-handel/wskazniki-cen/wskazniki-cen-towarow-i-uslug-konsumpcyjnych-pot-inflacja-/roczne-wskazniki-cen-towarow-i-uslug-konsumpcyjnych/>, 2021, access 7.07.2021.
- Guthman J.**, *Agrarian Dreams: The Paradox of Organic Farming in California*, Berkeley, University of California Press, 2004.
- Hopkins J.W., Taylor M.A.**, *Are U.S. Farm Programs Good Public Policy? Taking Policy Performance Seriously*, Communication presented at the American Agricultural Economics Association Annual Meetings, 5–8.08.2001, Chicago 2001.
- Jakubowska A.**, *Starzenie się zasobów pracy na obszarach wiejskich – analiza regionalna*, “*Roczniki Naukowe SERiA*” 2016, t. 18, z. 5.
- Juszczyk S., Gołasa P., Wysokiński M.**, *Redystrybucyjna rola Wspólnej Polityki Rolnej Unii Europejskiej – przesłanki teoretyczne i rezultaty*, “*Ekonomista*” 2016, nr 5.

Expenditure on the implementation of KRUS tasks in the light of Poland's agricultural budgets

- Kata R.**, *Wewnątrzsektorowe nierówności dochodów gospodarstw rolniczych w Polsce w latach 2004–2017*, "Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy" 2020, nr 61.
- Krysztofiak J., Pawlak K.**, *Ekonomiczna dostępność żywności w gospodarstwach domowych krajów Unii Europejskiej*, "Zeszyty Naukowe Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego w Zielonej Górze" 2017, z. 7.
- Kulawik J.**, *Polityka fiskalna i budżetowa a finanse polskiego rolnictwa*, "Zagadnienia Ekonomiki Rolnej" 2009, nr 4(321).
- Kułyk P.**, *Finansowe wsparcie rolnictwa w krajach o różnym poziomie rozwoju gospodarczego*, Poznań, Wyd. Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, 2013.
- Mancur O.**, *The Logic of Collective Action: Public Goods and the Theory of Groups* (Revised ed.), Cambridge, Harvard University Press, 1971.
- Matuszczak A.**, *Ewolucja kwestii agrarnej a środowiskowe dobra publiczne*, Warszawa, IERiGŻ-PIB, 2020.
- McMichael P.**, *Rethinking globalisation: the agrarian question revisited*, "Review of International Political Economy" 1997, Vol. 4(4).
- Ploeg van der J. D.**, *The New Peasantries: Struggles for Autonomy and Sustainability in an Era of Empire and Globalization*, London, Routledge, 2012.
- Runowski H.**, *Zróżnicowanie dochodów ludności rolniczej między krajami Unii Europejskiej i kierunki ich zmian*, "Wieś i Rolnictwo" 2018, nr 2(179).
- Tarnowska A.**, *Ekonomiczna dostępność żywności w krajach Unii Europejskiej*, "Roczniki Naukowe SE-RiA" 2010, t. 12, z. 1.
- Wasilewska E.**, *Starość demograficzna obszarów wiejskich i jej zróżnicowanie*, "Roczniki Naukowe SERiA" 2017, t. 104, z. 3.
- Wąs A., Kobus P.**, *Implikacje mechanizmu degresywności płatności bezpośrednich w WPR 2020+ w Polsce* [in:] *Subsydia a ekonomika, finanse i dochody gospodarstw rolniczych*, red. M. Soliwoda, nr 4, Warszawa, IERiGŻ-PIB, 2018.
- Wigier M., Chmurzyńska K.**, *Interwencjonizm w agrobiznesie na przykładzie PROW 2007–2013 – teoria i praktyka*, "Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej" 2011, nr 90.
- Wilkin J.**, *Współczesna kwestia agrarna*, Warszawa, WN PWN, 1986.
- Wilkin J.**, *Interwencjonizm państwowy w rolnictwie – dlaczego był, jest i będzie* [in:] *Dostosowywanie polskiego rynku rolnego do wymogów UE*, Warszawa, IERiGŻ-PIB, 2003.
- Wilkin J.**, *Uwarunkowania rozwoju polskiego rolnictwa w kontekście europejskim i globalnym. Implikacje teoretyczne i praktyczne*, Referat przygotowany na VIII Kongres Ekonomistów Polskich: *Polska w gospodarce światowej – szanse i zagrożenia rozwoju*, 29–30.11.2007, Warszawa 2007.
- Yu B., You L., Fan S.**, *A Typology of Food Security in Developing Countries under High Food Prices*, Contributed Paper prepared for presentation at the International Association of Agricultural Economists Conference, 16–22.08.2009, Beijing, China.
- Zegar J.S.**, *Dochody w rolnictwie w okresie transformacji i integracji europejskiej*, Warszawa, IERiGŻ-PIB, 2008.

Expenditure on the implementation of KRUS tasks in the light of Poland's agricultural budgets

Zegar J.S., *Kwestia agrarna w Polsce*, Warszawa, IERiGŻ-PIB, 2018.

Zegar J.S., *Kwestia agrarna w niepodległej Rzeczypospolitej – aspekt ekonomiczny*, “Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy” 2019, nr 59(3).

received: 23.01.2022
accepted: 01.03.2022

This article is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International license (CC BY 4.0)

Uwagi de lege lata i de lege ferenda co do charakteru ubezpieczenia społecznego rolników na podstawie art. 5a i 5b ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników

Ernest Nasternak

Abstrakt

W opracowaniu podjęto polemikę w zakresie oceny charakteru ubezpieczenia społecznego rolników na podstawie art. 5a oraz art. 5b ustawy z 20 grudnia 1990 roku o ubezpieczeniu społecznym rolników (Dz. U. 2021 poz. 266 ze zm.). W wyniku utrwalonej praktyki, co do obowiązkowego charakteru ubezpieczenia społecznego rolników na podstawie art. 5a tej ustawy, może dochodzić do rozbieżności w zakresie interpretowania rozwiązań zawartych w ustawie o ubezpieczeniu społecznym rolników, ale może mieć to również istotny wpływ na inne uprawnienia, m.in. dotyczące udzielania (lub zwrotu) pomocy finansowej na rozpoczęcie działalności pozarolniczej na obszarach wiejskich, z której to rolnicy mogą być wykluczeni. Należy dodać, że z tego powodu omawiana problematyka jest bardzo istotna nie tylko w kontekście ubezpieczenia społecznego rolników. Co ciekawe tematyka ta w zasadzie nie jest poruszana w literaturze, brak jest więc stanowiska w tym zakresie.

Słowa kluczowe: KRUS, ubezpieczenie społeczne rolników, ustawa o ubezpieczeniu społecznym rolników.

Ernest Nasternak, doktor nauk prawnych, radca prawny, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Politechnika Warszawska – Wydział Samochodów i Maszyn Roboczych.

Wstęp

Zgodnie z przepisami ustawy z 20 grudnia 1990 roku o ubezpieczeniu społecznym rolników¹ ubezpieczeniu temu podlega się z mocy ustawy albo na wniosek. Charakter ww. ubezpieczenia, tzn. z mocy ustawy albo na wniosek, nabiera znaczenia chociażby w kontekście rozwiązań określonych w rozporządzeniu Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z 25 lipca 2016 roku w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania, wypłaty oraz zwrotu pomocy finansowej na operacje typu „Premie na rozpoczęcie działalności pozarolniczej” w ramach poddziałania „Pomoc na rozpoczęcie pozarolniczej działalności gospodarczej na obszarach wiejskich” objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020. Beneficjenci tego działania muszą w określonym trybie zostać wyłączeni z ubezpieczenia społecznego rolników i objęci ubezpieczeniem społecznym w systemie powszechnym, aby spełnić warunki związane z przyznawaną pomocą na rozpoczęcie działalności pozarolniczej. Problem pojawił się w praktyce, gdy jednostki terenowe Kasy Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego odmówiły beneficjentom tego działania możliwości wyłączenia z ubezpieczenia społecznego rolników po złożeniu przez nich wniosków w tym zakresie. W powyższym kontekście powstała kwestia związana zarówno z charakterem ubezpieczenia, to znaczy, czy jest to ubezpieczenie na wniosek, czy z mocy ustawy, jak i z możliwością rezygnacji z tego ubezpieczenia. Rozstrzygnięcie w tym zakresie dotyczy także szeregu innych rozwiązań określonych w samej ustawie o ubezpieczeniu społecznym rolników w odniesieniu do indywidualnych spraw związanych z podleganiem ubezpieczeniu społecznemu rolników oraz nabywaniem prawa do świadczeń z tego ubezpieczenia. Zatem jest to istotne zagadnienie w kontekście interpretacji przepisów o ubezpieczeniu społecznym rolników.

Analiza problemu

Zgodnie z art. 3 ww. ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników, tak jak już wspomniano, ubezpieczeniu podlega się z mocy ustawy albo na wniosek. Ubezpieczenie z mocy ustawy jest ubezpieczeniem obowiązkowym. Obowiązek ubezpieczenia powstaje z chwilą spełnienia określonych dla danego ubezpieczenia warunków i ustaje w momencie ich ustania. Podleganie określonemu rodzajowi ubezpieczeń społecznych wynika bowiem z przepisów o charakterze bezwzględnie

1. Dz. U. 2021 poz. 266 ze zm.

obowiązującym. Przepisy te kreują określony stosunek ubezpieczenia z mocy samego prawa według stanu prawnego z daty powstania obowiązku ubezpieczenia². Zatem skoro elementy stosunku ubezpieczenia obowiązkowego z mocy ustawy są kształtowane przez ustawę w sposób bezwzględnie obowiązujący, to tym samym wyłączają wpływ woli stron na jego treść i w konsekwencji wyłączają możliwość ustania tego ubezpieczenia w wyniku złożenia określonego oświadczenia woli, jeżeli nie przewidują tego przepisy ustawy.

Z kolei ubezpieczenie na wniosek jest to ubezpieczenie dobrowolne i do objęcia tym ubezpieczeniem wymagane jest wyrażenie woli strony, czyli złożenie wniosku o objęcie tym ubezpieczeniem, o ile spełnione są warunki określone w ustawie. Objęcie ubezpieczeniem na wniosek następuje od dnia wskazanego we wniosku o objęcie ubezpieczeniem, nie wcześniej jednak niż od dnia, w którym wniosek został złożony³. Zgodnie z art. 3 ust. 3 tej ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników osoba podlegająca ubezpieczeniu na wniosek może w każdym czasie odstąpić od ubezpieczenia, składając oświadczenie woli w tej sprawie. Zatem tylko w przypadku podlegania ubezpieczeniu społecznemu rolników na wniosek istnieje możliwość odstąpienia od tego ubezpieczenia w dowolnym czasie przez złożenie stosownego oświadczenia. Również objęcie ubezpieczeniem na wniosek jest zależne od woli osoby, która chce podlegać takiemu ubezpieczeniu pod warunkiem, że spełnia pozostałe warunki określone w przepisach ustawy.

Wobec powyższego pozostaje do rozstrzygnięcia, jaki charakter należy przypisać ubezpieczeniu społecznemu rolników na podstawie art. 5a ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników i czy mamy w tym zakresie do czynienia z różnicami w stosunku do ubezpieczenia społecznego rolników na podstawie art. 5b ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników, który to przepis dotyczy również kwestii związanej ze zbiegiem ubezpieczeń z systemu rolniczego i systemu powszechnego.

Jak wspomniano powyżej, organ rentowy odpowiedzialny za obsługę tego ubezpieczenia przedstawia jednolite stanowisko, zgodnie z którym ubezpieczeni na podstawie art. 5a ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników podlegają temu ubezpieczeniu z mocy ustawy i nie mogą w wyniku złożenia wniosku zostać wyłączeni z tego ubezpieczenia, dopóki spełniają warunki ustawowe do podlegania temu ubezpieczeniu. Tego typu pogląd zdaje się znajdować potwierdzenie również w literaturze – jest wyprowadzany z treści art. 5a ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników. A mianowicie rolnik lub domownik, który podlegając ubezpieczeniu w pełnym zakresie z mocy ustawy nieprzerwanie przez co najmniej trzy lata, rozpocznie

2. Por. wyrok Sądu Najwyższego z 11 lutego 1999 roku, II UKN 461/98.

3. Art. 3 ust. 2a ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników.

prowadzenie pozarolniczej działalności gospodarczej lub rozpocznie współpracę przy prowadzeniu tej działalności, podlega nadal temu ubezpieczeniu w okresie prowadzenia pozarolniczej działalności gospodarczej lub współpracy przy prowadzeniu tej działalności, jeżeli spełnia określone w tym przepisie warunki. Autor stanowiska w zakresie podlegania ubezpieczeniu społecznemu rolników z mocy ustawy na podstawie art. 5a ww. ustawy zwraca uwagę na sformułowanie zawarte w tym przepisie, a mianowicie zwrot „podlega nadal temu ubezpieczeniu”⁴. W związku z tym fragmentem przepisu, autor wskazuje na obowiązkowe, czyli z mocy ustawy podleganie rolniczemu ubezpieczeniu społecznemu grupy rolników-przedsiębiorców. Jednocześnie ten sam autor dopatruje się innego charakteru ubezpieczenia społecznego rolników w stosunku do osób podlegających temu ubezpieczeniu na podstawie art. 5b ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników. Nie dokonuje jednak szczegółowej analizy w tym zakresie poza stwierdzeniem, że w tym przypadku mamy do czynienia z podwójnym ubezpieczeniem społecznym, obowiązkowym w ZUS jako zleceniobiorca (lub odpowiednio – członek rady nadzorczej) i dobrowolnym w KRUS jako rolnik⁵. Należy wskazać, że zgodnie z art. 5b ust. 1 ww. ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników, rolnik lub domownik, który podlegając ubezpieczeniu w pełnym zakresie z mocy ustawy, został objęty innym ubezpieczeniem społecznym z tytułu wykonywania umowy, o której mowa w art. 6 ust. 1 pkt 4 ustawy z 13 października 1998 roku o systemie ubezpieczeń społecznych, lub powołania do rady nadzorczej, podlega nadal temu ubezpieczeniu w okresie wykonywania umowy, o której mowa w art. 6 ust. 1 pkt 4 ustawy z 13 października 1998 roku o systemie ubezpieczeń społecznych, lub pełnienia funkcji w radzie nadzorczej pomimo objęcia go z tego tytułu innym ubezpieczeniem społecznym, jeżeli przychód osiągany z tego tytułu w rozliczeniu miesięcznym nie przekracza kwoty równej minimalnemu wynagrodzeniu za pracę, ustalonemu na podstawie odrębnych przepisów. Trudno jest dociec z czego wynika takie stanowisko, co do dobrowolnego charakteru ubezpieczenia na podstawie art. 5b ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników, gdyż w tym przepisie również jest użyte sformułowanie o dalszym podleganiu ubezpieczeniu rolniczemu w okresie wykonywania umowy, o której mowa w art. 6 ust. 1 pkt 4 ustawy z 13 października 1998 roku o systemie ubezpieczeń społecznych, lub pełnienia funkcji w radzie nadzorczej. Raczej nie wynika to z ust. 2 w art. 5b ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników, gdzie zagwarantowano ubezpieczonemu możliwość odstąpienia w każdym czasie od ubezpieczenia rolniczego po złożeniu w Kasie oświadczenia

4. D. Puślecki, *Ubezpieczenie rolników wykonujących umowy cywilno-prawne i prowadzących działalność gospodarczą w Kasie Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego*, Stowarzyszenie Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu, Roczniki Naukowe, t. XVII, z. 2, s. 204.

5. *Ibidem*, s. 204

o odstąpieniu od tego ubezpieczenia, nie wcześniej jednak niż od dnia, w którym to oświadczenie zostało złożone w Kasie. Gdyby przyjąć, że jest to ubezpieczenie dobrowolne na wniosek, wtedy tworzenie odrębnego upoważnienia do odstąpienia od tego ubezpieczenia byłoby pozbawione podstaw, gdyż inne wcześniej wspomniane przepisy na to zezwalają. Jestem zdania, że mając właśnie na względzie przywołany ust. 2 w art. 5b tej ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników, można wnioskować przeciwnie do stanowiska o dobrowolnym charakterze podlegania ubezpieczeniu na podstawie tego przepisu. Jeżeli nie przyjęto by przedstawionej argumentacji, zastanawiające byłoby po co racjonalny ustawodawca przewidział możliwość odstąpienia od ubezpieczenia na podstawie ust. 2 w art. 5b ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników, skoro ubezpieczony na wniosek może zrezygnować z tego ubezpieczenia w dowolnym momencie na podstawie art. 3 ust. 3 tej ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników.

Jednocześnie należy zwrócić uwagę, że tego typu rozwiązania o możliwości odstąpienia od ubezpieczenia społecznego rolników brakuje w art. 5a ww. ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników. Zatem przyjmując tylko dobrowolny jego charakter, istniałaby możliwość odstąpienia od tego ubezpieczenia w myśl art. 3 ust. 3 ww. ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników. Należy przy tym wziąć pod uwagę, że podleganie ubezpieczeniu społecznemu rolników w przypadku prowadzenia jednocześnie działalności rolniczej i pozarolniczej stanowi wyjątkową sytuację, w której osoby prowadzące pozarolniczą działalność gospodarczą mogą podlegać ubezpieczeniu społecznemu rolników, mimo że właściwe jest dla nich ubezpieczenie w systemie powszechnym. W związku z tym, iż zasadą jest wyłączenie z obowiązku rolniczego ubezpieczenia społecznego osób spełniających warunki do objęcia innym ubezpieczeniem społecznym⁶, art. 5a tej ustawy powinien być interpretowany w sposób ścisły i stosowany jedynie w przypadku spełnienia wszystkich wskazanych w nim warunków. Omawiany przepis pozwala na podleganie przez rolnika lub domownika ubezpieczeniu społecznemu rolników, jeżeli wyrażą taką wolę w odpowiednim oświadczeniu. Przepis nie zawiera więc wynikającego z ustawy obowiązku podlegania ubezpieczeniu społecznemu rolników przez rolnika lub domownika, który podejmuje prowadzenie pozarolniczej działalności gospodarczej, lecz pozostawia do wyboru system ubezpieczenia⁷. Tym samym art. 5a ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników, nie statuuje zasady prymatu, inaczej obowiązku podlegania rolniczemu ubezpieczeniu społecznemu w przypadku zbiegu tego ubezpieczenia

6. Art. 7 ust. 1 i art. 16 ust. 3 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników.

7. Por. Wyrok Sądu Najwyższego z 18 października 2005 roku, sygn. akt II UK 41/05, OSNP rok 2006, nr/15-16, poz. 250.

z ubezpieczeniem społecznym w systemie powszechnym z tytułu prowadzenia pozarolniczej działalności gospodarczej⁸.

Zatem można przyjąć, że ubezpieczenie na podstawie art. 5a ww. ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników jest ubezpieczeniem na wniosek, powstającym na podstawie oświadczenia woli złożonego przed organem rentowym o chęci kontynuowaniu ubezpieczenia społecznego rolników (art. 5a ust. 1 pkt 1 ww. ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników). Niewyartykułowanie przez prawodawcę wyraźnego stwierdzenia, że jest to ubezpieczenie na wniosek, nie może być tłumaczone na niekorzyść ubezpieczonych (nie przemawiają za tym raczej funkcjonalne i systemowe), którzy są zobowiązani innymi przepisami do podjęcia kroków zmierzających do ustania tego ubezpieczenia i objęcia ich ubezpieczeniem właściwym dla osób prowadzących pozarolniczą działalność gospodarczą.

Co do zasady, jak już powyżej wspomniano, obowiązek ubezpieczeń społecznych wynikający z powszechnego systemu ubezpieczeń społecznych, a uregulowany w przepisach o systemie ubezpieczeń społecznych, wyłącza obowiązek ubezpieczenia uregulowany w ustawie z 20 grudnia 1990 roku o ubezpieczeniu społecznym rolników. Wynika to z art. 7 ust. 1 i art. 16 ust. 3 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników. Przepisy te regulują pierwszeństwo powszechnego systemu ubezpieczeń społecznych w stosunku do ubezpieczeń społecznych rolników. Wyjątek od tej zasady został uregulowany w art. 5a ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników. Zgodnie z tym przepisem rolnik podejmujący działalność gospodarczą, w warunkach w nim określonych, może wybrać tytuł ubezpieczenia rolniczego, ale wymaga to złożenia przez ubezpieczonego oświadczenia woli wyrażającego zamiar pozostania w tym ubezpieczeniu.

Tym samym powinna przysługiwać ubezpieczonym na podstawie art. 5a ww. ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników, możliwość odstąpienia od tego ubezpieczenia w dowolnym czasie, po złożeniu oświadczenia w tej sprawie na podstawie art. 3 ust. 3 tej ustawy.

Nadto należy zwrócić uwagę, że zasadnicza zmiana w zakresie treści i tym samym charakterze ubezpieczenia, na podstawie art. 5a ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników, nastąpiła od 2 maja 2004 roku. Należy bowiem mieć na względzie, że obowiązujący przed tą datą art. 5a ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników nie przewidywał obowiązku wyboru typu ubezpieczenia poprzez składanie stosownych oświadczeń woli, tak jak jest to w stanie prawnym istniejącym od 2 maja 2004 roku. Przepis art. 5a ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników

8. Por. Wyrok Sądu Najwyższego z 30 czerwca 2000 roku, sygn. akt II UKN 618/99, OSNP rok 2002, nr 1, poz. 27.

w brzmieniu obowiązującym do 2 maja 2004 roku, stanowił że rolnik lub domownik, który podlegając ubezpieczeniu rolniczemu w pełnym zakresie z mocy ustawy nieprzerwanie co najmniej jeden rok, podejmuje pozarolniczą działalność gospodarczą nie będąc pracownikiem i nie pozostając w stosunku służbowym, podlega nadal temu ubezpieczeniu. Rolnik lub domownik może podlegać innemu ubezpieczeniu społecznemu wówczas, gdy złoży Zakładowi Ubezpieczeń Społecznych lub Kasie Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego oświadczenie, że chce podlegać innemu ubezpieczeniu społecznemu z tytułu pozarolniczej działalności gospodarczej, o ile spełnia w tym zakresie warunki określone w odrębnych przepisach.

Zatem ubezpieczony jako rolnik prowadzący gospodarstwo rolne i podlegający, w związku z powyższym z mocy ustawy, ubezpieczeniu społecznemu rolników przez okres dłuższy niż jeden rok przed rozpoczęciem prowadzenia działalności gospodarczej był uprawniony do podlegania w dalszym ciągu ubezpieczeniu społecznemu rolników i co należy podkreślić z mocy ustawy, zgodnie z art. 5a omawianej ustawy, gdyż podjęcie działalności pozarolniczej nie wpływało w jakikolwiek sposób na zmianę obowiązkowego charakteru tego ubezpieczenia. Ewentualnie rolnik na wniosek mógł być objęty ubezpieczeniem w systemie powszechnym, jeżeli wyraził taką wolę poprzez złożenie stosownego oświadczenia w Kasie Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego albo w Zakładzie Ubezpieczeń Społecznych. W ówczesnym stanie prawnym rolnik nie był zatem zobowiązany w dacie rozpoczęcia prowadzenia działalności gospodarczej do zgłaszania tego faktu Kasie Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego i składania oświadczenia woli o chęci dalszego kontynuowania ubezpieczenia społecznego rolników. Przeciwnie, takie oświadczenie składał jedynie w przypadku, gdyby chciał, aby objęto go ubezpieczeniem w systemie powszechnym z tytułu prowadzenia pozarolniczej działalności gospodarczej. Zmiana stanu prawnego w kwestii podlegania ubezpieczeniu społecznemu rolników nastąpiła 2 maja 2004 roku po nowelizacji art. 5a ustawy, przez art. 1 pkt 3 ustawy z 2 kwietnia 2004 roku o zmianie ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników oraz o zmianie niektórych innych ustaw⁹. Znowelizowany art. 5a ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników uzależnił możliwość wyboru rolniczego ubezpieczenia, w razie zbiegu z obowiązkiem ubezpieczenia społecznego z tytułu prowadzenia pozarolniczej działalności gospodarczej, od spełnienia szeregu warunków. Przepis ten wykluczył możliwość pozostania w rolniczym ubezpieczeniu społecznym rolników tych rolników, którzy prowadzili pozarolniczą działalność gospodarczą opodatkowaną na zasadach ogólnych. Natomiast rolnicy, którzy prowadzili pozarolniczą działalność gospodarczą opodatkowaną podatkiem ryczałtowym nie wyższym niż 2 528 złotych,

9. Dz. U. nr 91 poz. 873.

zamierzający nadal podlegać rolniczemu ubezpieczeniu społecznemu, powinni byli – stosownie do przejściowego przepisu art. 5 ustawy zmieniającej – wykazać spełnianie nowych warunków. Mianowicie do 30 września 2004 roku powinni przedstawić Kasie zaświadczenie właściwego urzędu skarbowego o opodatkowaniu prowadzonej działalności gospodarczej w 2003 roku podatkiem ryczałtowym. Niedostarczenie tego dokumentu powodowało wyłączenie z ubezpieczenia rolniczego z końcem trzeciego kwartału 2004 roku zgodnie z art. 5 ust. 3 przywołanej ustawy zmieniającej (z 2 kwietnia 2004 roku). Przepis art. 5 ustawy nowelizującej z 2 kwietnia 2004 roku były przedmiotem oceny Trybunału Konstytucyjnego. Trybunał zakwestionował konstytucyjność przepisu zawartego w art. 5 ust. 2 ustawy zmieniającej z 2 kwietnia 2004 roku w zakresie wyłączenia z ubezpieczenia rolniczego ze względu na formę opodatkowania¹⁰. W wyniku tego orzeczenia forma opodatkowania prowadzonej przez rolnika działalności gospodarczej nie ma obecnie znaczenia dla dalszego podlegania ubezpieczeniu rolniczemu. O możliwości kontynuowania ubezpieczenia rolniczego decyduje zasadniczo w obecnym stanie prawnym wysokość należnego podatku dochodowego od prowadzonej działalności pozarolniczej, która została określona w ustawie i jest corocznie waloryzowana, a jej przekroczenie skutkuje wyłączeniem z ubezpieczenia społecznego rolników przy jednoczesnym dalszym prowadzeniu oprócz działalności rolniczej także pozarolniczej działalności gospodarczej. Poza tym rolnik lub domownik na podstawie obecnie obowiązującego art. 5a ust. 1 pkt 1 ww. ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników jest zobowiązany złożyć oświadczenie o chęci kontynuowania tego ubezpieczenia w terminie 14 dni od dnia rozpoczęcia wykonywania pozarolniczej działalności gospodarczej lub współpracy przy tej działalności. Należy dodać, że obowiązek złożenia oświadczenia o chęci kontynuowania ubezpieczenia rolniczego powstał od 2 maja 2004 roku. Zatem można z tego wywnioskować, że rolnik lub domownik na podstawie obecnie obowiązującego przepisu (art. 5a ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników) nie podlega ubezpieczeniu społecznemu rolników obowiązkowo z mocy ustawy, a jest to ubezpieczenie dobrowolne, które obejmuje takiego rolnika lub domownika, jeżeli złoży stosowne oświadczenie o chęci kontynuowania ubezpieczenia społecznego rolników i spełni pozostałe warunki wynikające z tego przepisu, mimo że właściwe jest dla niego ubezpieczenie z mocy ustawy w systemie powszechnym z tytułu prowadzonej pozarolniczej działalności gospodarczej. Można się ewentualnie jeszcze zastanowić, czy zmiana charakteru ubezpieczenia społecznego rolników dokonana w związku z nowelizacją przepisów z 2 maja 2004 roku nie nastąpiła „przez

10. Wyrok TK z 13 marca 2006 roku, P 8/05, OTK 2006-A nr 3, poz. 28, Dz. U. nr 46 poz. 335 z 21 marca 2006 roku.

przypadek”, skoro organ rentowy utrzymuje przeciwne stanowisko. Niemniej jednak w obecnym stanie prawnym wydaje się uzasadnione interpretowanie tego zagadnienia w ten sposób, że rolnicy i domownicy ubezpieczeni na podstawie art. 5a ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników mogą zrezygnować z tego ubezpieczenia, jeżeli złożą wniosek w tym zakresie, ponieważ jest to ubezpieczenie na wniosek.

Z kolei w art. 5b ww. ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników można dopatrywać się jego obowiązkowego charakteru ze względu na podobieństwo do art. 5a tejże ustawy, przed omawianą powyżej zmianą z 2 maja 2004 roku. Przemawia za tym również fakt, że ustawodawca zdecydował się na stworzenie możliwości rezygnacji z ubezpieczenia na podstawie art. 5b, w wyniku złożenia w Kasie Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego oświadczenia o odstąpieniu od tego ubezpieczenia. Gdyby było to ubezpieczenie o charakterze dobrowolnym, tworzenie możliwości rezygnacji z ubezpieczenia na podstawie tego przepisu byłoby zbędne, gdyż taką możliwość daje art. 3 ust. 3 obowiązującej ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników.

Zakończenie

Mając na względzie powyżej przytoczone argumenty, uzasadniona wydaje się być zmiana interpretacji w odniesieniu do obowiązkowego charakteru ubezpieczenia na podstawie art. 5a ww. ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników. Warto również rozważyć zmianę w odniesieniu do interpretacji dobrowolnego charakteru ubezpieczenia na podstawie art. 5b tejże ustawy. Ma to nie tylko znaczenie w odniesieniu do przepisów o ubezpieczeniu społecznym rolników, lecz także jest istotne, jak wskazano na początku opracowania, w kontekście sprawnego funkcjonowaniu działań pomocowych dla rolników ze środków UE. Przepisy prawa uzależniają wypłatę środków finansowych od spełnienia określonych warunków, a to wymaga właściwej interpretacji rozwiązań przyjętych w ustawie o ubezpieczeniu społecznym rolników. Poza tym warto mieć na względzie, że proces zmierzający do ustalenia treści normy prawnej zawartej w przepisie prawnym nie ustaje, dopóki nie dojdzie do usunięcia wątpliwości narastających podczas interpretacji przepisów. Można ten artykuł potraktować jako głos w dyskusji, która dzięki niemu zostanie zapoczątkowana, albo wstęp do głębszych analiz, które pozwolą rozwiązać powstałe wątpliwości. Ze względu na ograniczoną objętość artykułu, nie mogły zostać rozwiane wszystkie wątpliwości, powstałe po zapoznaniu się ze stanowiskiem w nim zawartym i dlatego może rozstrzygające będzie w tym zakresie orzecznictwo sądowe, jeżeli ktoś zdecyduje się na zakwestionowanie stanowiska jednostek terenowych Kasy.

Bibliografia

- Puślecki D.**, *Ubezpieczenie rolników wykonujących umowy cywilno-prawne i prowadzących działalność gospodarczą w Kasie Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego*, Stowarzyszenie Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu, Roczniki Naukowe, t. XVII, z. 2.
- Wyrok Sądu Najwyższego** z 11 lutego 1999 roku, II UKN 461/98.
- Wyrok Sądu Najwyższego** z 18 października 2005 roku, sygn. akt II UK 41/05, OSNP rok 2006, nr/15–16, poz. 250.
- Wyrok Sądu Najwyższego** z 30 czerwca 2000 roku, sygn. akt II UKN 618/99, OSNP rok 2002, nr 1, poz. 27.
- Wyrok Trybunału Konstytucyjnego** z 13 marca 2006 roku, P 8/05, OTK 2006-A nr 3, poz. 28, Dz. U. nr 46, poz. 335 z 21 marca 2006 roku.

otrzymano: 23.01.2022
zaakceptowano: 20.04.2022

Lex lata and lex ferenda remarks regarding the character of farmers' social insurance based on Articles 5a and 5b of the Act on Farmers' Social Insurance

Ernest Nasternak

Abstract

In the study, a polemic was undertaken regarding the assessment of the nature of farmers' social insurance pursuant to Article 5a and Article 5b of the Act on Farmers' Social Insurance of 20 December 1990 (Journal of Laws 2021, item 266, as amended). As a result of an established practice, as to the compulsory nature of social insurance for farmers pursuant to Article 5a of this Act, there may be discrepancies in the interpretation of solutions contained in the Act on Farmers' Social Insurance but it may also have a significant impact on other rights, including the granting (or reimbursement) of financial assistance for the commencement of non-agricultural activities in rural areas, from which farmers may be excluded. It should be added that, for this reason, this issue is very important not only in the context of farmers' social insurance. Interestingly, this subject matter is not generally addressed in the literature, so there is no standpoint in this regard.

Keywords: KRUS, farmers' social insurance, act on farmers' social insurance.

Ernest Nasternak, PhD in legal sciences, legal advisor, Ministry of Agriculture and Rural Development, Warsaw University of Technology – Faculty of Automotive and Construction Machinery Engineering.

Introduction

In accordance with the provisions of the Act on Farmers' Social Insurance of 20 December 1990¹, individuals are subject to this insurance based on the Act or upon request. The nature of the above-mentioned insurance, i.e. by virtue of the Act or upon request, becomes important, for example, in the context of the solutions set out in the Regulation of the Minister of Agriculture and Rural Development of 25 July 2016 on the detailed conditions and procedure for granting, paying and reimbursing financial assistance for operations such as "Premiums for the start of non-agricultural activities" under the following sub-measure "Aid for the start of non-agricultural economic activities in rural areas" covered by the Rural Development Programme for 2014–2020. Beneficiaries of this measure must, in a certain way, be excluded from the farmers' social insurance and covered by the social insurance under the general scheme in order to meet the conditions associated with the aid granted for the start-up of non-agricultural activities. The problem arose in practice when the local units of the Agricultural Social Insurance Fund refused the beneficiaries of this measure the possibility of excluding farmers from social insurance after submitting applications in this regard. In the above context, there was a question related to both the nature of the insurance, i.e. whether it is insurance upon request or by virtue of the law, as well as the possibility of resigning from this insurance. The decision in this respect also applies to a number of other solutions specified in the Act on Farmers' Social Insurance in relation to individual matters related to being subject to farmers' social insurance and acquiring the right to the benefits resulting from this insurance. Therefore, this is an important issue in the context of interpreting the provisions on farmers' social insurance.

Problem analysis

Pursuant to Article 3 of the above-mentioned Act on Farmers' Social Insurance, as already mentioned, individuals are subject to the insurance by virtue of the Act or upon request. Insurance by virtue of the act constitutes compulsory insurance. The insurance obligation arises when the conditions specified for a given insurance are met and ceases when they cease to exist. Being subject to a certain type of social insurance results from mandatory provisions. These provisions create a specific

1. Dz. U. 2021 poz. 266 ze zm.

insurance relation by virtue of the law itself according to the legal status of the date of the obligation to insure occurring². Therefore, since the elements of the compulsory insurance relation by virtue of the Act are shaped by the Act in an absolutely binding manner, they thus exclude the influence of the will of the parties on its content and, consequently, exclude the possibility of termination of this insurance as a result of submitting a specific declaration of will, if not provided for in the provisions of the Act.

On the other hand, insurance upon request is voluntary insurance and to be covered by this insurance, it is required to express the will of the party, i.e. to submit an application for coverage of this insurance, provided that the conditions specified in the Act are met. Insurance coverage upon request shall take place from the date indicated in the application for insurance, but not earlier than the date on which the application was submitted³. Pursuant to Article 3 section 3 of the Act on Farmers' Social Insurance, an individual subject to insurance upon request may withdraw from insurance at any time by submitting a declaration of will in this matter. Thus, only if farmers are subject to social insurance upon request, it is possible to withdraw from this insurance at any time by submitting an appropriate statement. Insurance coverage upon request is also dependent on the will of the person who wants to be covered by such insurance, provided that this person meets the other conditions specified in the provisions of the Act.

In view of the above, it remains to be decided what character should be attributed to farmers' social insurance on the basis of Article 5a of the Act on Farmers' Social Insurance and whether we are dealing with differences in relation to the social insurance of farmers in this respect, in accordance with Article 5b of the Act on Farmers' Social Insurance, which also applies to the issue related to the convergence of insurance from the agricultural system and the general system.

As mentioned above, the pension authority responsible for handling this insurance presents a uniform position, according to which the insured persons, pursuant to Article 5a of the Act on Farmers' Social Insurance are subject to this insurance by virtue of the Act and may not, as a result of submitting an application, be excluded from this insurance as long as they meet the statutory conditions for being subject to this insurance. This type of standpoint seems to be confirmed also in the literature – it is derived from Article 5a of the Act on Farmers' Social Insurance. Namely, a farmer or a householder who, being subject to full insurance by virtue of the Act, continuously for at least three years, starts conducting non-agricultural business

2. Cf. Wyrok Sądu Najwyższego z 11 lutego 1999 roku, II UKN 461/98.

3. Art. 3 ust. 2a ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników.

activity or starts cooperation in conducting this activity, continues to be subject to this insurance during the period of conducting non-agricultural business activity or cooperation in conducting this activity, if he meets the conditions specified in this provision. The author of the standpoint in the scope of being subject to farmers' social insurance under the Act on the basis of Article 5a of the above-mentioned Act notes the wording contained in this provision, namely the phrase "continues to be subject to this insurance"⁴. In connection with this part of the provision, the author points to the being obligatorily (by virtue of the Act) subject to agricultural social insurance of a group of farmers-entrepreneurs. Simultaneously, the same author sees a different nature of the farmers' social insurance in relation to the persons covered by this insurance pursuant to Article 5b of the Act on Farmers' Social Insurance. However, the author does not conduct a detailed analysis in this respect, apart from the statement that in this case we are dealing with double social insurance, compulsory in ZUS (Social Insurance Institution) as a contractor (or – respectively – a member of the supervisory board) and voluntary in KRUS (Agricultural Social Insurance Fund) as a farmer⁵. It is important to note that pursuant to Article 5b section 1 of the above-mentioned Act on Farmers' Social Insurance, a farmer or a household-er who, being subject to insurance to the full extent under the Act, was covered by another social insurance for the performance of the contract referred to in Article 6 section 1 point 4 of the Act of 13 October 1998 on the social security system, or appointment to the supervisory board, is still subject to this insurance during the period of performance of the contract referred to in Article 6 section 1 point 4 of the Act of 13 October 1998 on the social security system, or performing a function on the supervisory board despite being covered by another social insurance in this respect, if the income generated in this respect in the monthly settlement does not exceed the amount equal to the minimum remuneration for work, determined on the basis of separate provisions. It is difficult to find out where such a standpoint comes from regarding the voluntary nature of insurance pursuant to Article 5b of the Act on Farmers' Social Insurance, because this provision also uses the wording on further subject to agricultural insurance during the period of performance of the contract referred to in Article 6 section 1 point 4 of the Act of 13 October 1998 on the social security system, or performing a function in the supervisory board. It does not clearly result from section 2 of Article 5b of the Act on Farmers' Social Insurance, where the insured person was guaranteed the possibility of withdrawing

4. D. Puślecki, *Ubezpieczenie rolników wykonujących umowy cywilno-prawne i prowadzących działalność gospodarczą w Kasie Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego*, Stowarzyszenie Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu, Roczniki Naukowe, t. XVII, z. 2, p. 204.

5. *Ibidem*, p. 204.

from agricultural insurance at any time after submitting a declaration of withdrawal from this insurance to the Fund, but not earlier than from the date on which this declaration was submitted to the Fund. Assuming that this insurance is voluntary upon request, the creation of a separate authorisation to withdraw from that insurance would be groundless, as other provisions referred to above allow for it. I am of the opinion that, taking into account the above-mentioned section 2 of Article 5b of this Act on Farmers' Social Insurance, it is possible to make requests contrary to the position of a voluntary nature of being subject to insurance on the basis of this provision. If the presented arguments were not accepted, it would be puzzling why the rational legislator provided for the possibility of withdrawing from the insurance on the basis of section 2 of Article 5b of the Act on Farmers' Social Insurance, since the insured may, upon request, resign from this insurance at any time pursuant to Article 3 section 3 of this Act on Farmers' Social Insurance.

At the same time, it should be noted that this type of solution on the possibility of withdrawing from farmers' social insurance is missing in Article 5a of the above-mentioned Act on Farmers' Social Insurance. Therefore, assuming only its voluntary nature, it would be possible to withdraw from this insurance pursuant to Article 3 section 3 of the above-mentioned Act on Farmers' Social Insurance. It should be kept in mind that being subject to the farmers' social insurance in the case of conducting both agricultural and non-agricultural activities is an exceptional situation where persons conducting non-agricultural economic activities may be subject to farmers' social insurance, despite the fact that it is appropriate for them to be insured under the general system. Due to the fact that the principle is to exclude persons from the obligation of agricultural social insurance, who meet the conditions to be covered by another social insurance⁶, Article 5a of this Act should be interpreted strictly and applied only if all the conditions specified therein are met. This provision allows a farmer or a householder to be subject to the farmers' social insurance if they state such a will in an appropriate declaration. Therefore, the provision does not contain the statutory obligation to be subject to the farmers' social insurance by a farmer or a householder who undertakes non-agricultural business activity, but leaves a choice of the insurance system⁷. Thus, Article 5a of the Act on Farmers' Social Insurance does not establish the principle of primacy, otherwise the obligation to be subject to agricultural social insurance in the event of the concurrence of this insurance

6. Art. 7 ust. 1 i art. 16 ust. 3 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników.

7. Cf. Wyrok Sądu Najwyższego z 18 października 2005 roku, sygn. akt II UK 41/05, OSNP rok 2006, nr/15-16, poz. 250.

with social insurance in the general system for conducting non-agricultural business activity⁸.

Therefore, it can be assumed that the insurance pursuant to Article 5a of the above-mentioned Act on Farmers' Social Insurance constitutes insurance upon request, arising on the basis of a declaration of intent submitted to the pensions authority about the willingness to continue to be covered by farmers' social insurance (Article 5a section 1 point 1 of the Act on Farmers' Social Insurance). Failure by the legislator to expressly state that it is insurance upon request, cannot be interpreted to the detriment of insured persons (functional and systemic reasons do not support this) who are obliged by other provisions to take steps to terminate this insurance and to cover them with insurance appropriate for persons conducting non-agricultural business activity.

Generally, as already mentioned above, the obligation of social security resulting from the universal social security system, and regulated in the provisions on the social security system, excludes the obligation of insurance regulated in the Act of 20 December 1990 on Farmers' Social Insurance. As specified in Article 7 section 1 and Article 16 section 3 of the Act on Farmers' Social Insurance. These provisions regulate the primacy of the general social security system over farmers' social security. An exception to this rule has been regulated in Article 5a of the Act on Farmers' Social Insurance. Under that provision, a farmer who commences a business activity under the conditions laid down therein, may choose the title of agricultural insurance, but this requires the insured person to submit a declaration of will expressing hi/hers intention to remain covered by that insurance.

Thus, the insured person should be entitled, pursuant to Article 5a of the above-mentioned Act on Farmers' Social Insurance, to the possibility of withdrawing from this insurance at any time, after submitting a statement on this matter pursuant to Article 3 section 3 of the Act.

In addition, it should be noted that a fundamental change in the content and the same nature of insurance, pursuant to Article 5a of the Act on Farmers' Social Insurance, took place starting on 2 May 2004. It should be kept in mind that Article 5a of the Act on Farmers' Social Insurance did not provide for the obligation to choose the type of insurance by submitting appropriate declarations of will, as it is in the legal status existing since 2 May 2004. The provision of Article 5a of the Act on Farmers' Social Insurance in the wording in force until 2 May 2004, provided that a farmer or a householder who, being subject to agricultural insurance to the full extent

8. Cf. Wyrok Sądu Najwyższego z 30 czerwca 2000 roku, sygn. akt II UKN 618/99, OSNP rok 2002, nr 1, poz. 27.

continuously for at least one year under the Act, undertakes non-agricultural business activity without being an employee and without remaining in a service relation, is still subject to this insurance. A farmer or householder may be subject to other social insurance if he/she submits a statement to the Social Insurance Institution or the Agricultural Social Insurance Fund that he/she wants to be subject to other social insurance for non-agricultural business activity, provided that he/she meets the conditions specified in separate regulations in this regard.

Therefore, the insured person as a farmer running a farm and subject, in connection with the above, by virtue of the Act, to farmers' social insurance for a period longer than one year before the commencement of business activity was entitled to continue to be subject to the farmers' social insurance and which should be emphasized by virtue of the Act, in accordance with Article 5a of the discussed Act, because taking up non-agricultural activities did not in any way change the compulsory nature of this insurance. Alternatively, the farmer could be covered by insurance in the general system, upon request, if he/she expressed such will by submitting an appropriate statement to the Agricultural Social Insurance Fund or the Social Insurance Institution. In the legal situation at that time, the farmer was therefore not obliged, on the date of commencement of business activity, to report this fact to the Agricultural Social Insurance Fund and to submit a declaration of will on the willingness to continue farmers' social insurance. On the contrary, he/she made such a statement only if he/she wanted to be insured under the general system for non-agricultural business activity. A change in the legal status in the matter of subjecting farmers to social insurance occurred on 2 May 2004 after the amendment of Article 5a of the Act, by Article 1 point 3 of the Act of 2 April 2004 amending the Act on Farmers' Social Insurance and amending certain other acts⁹. The revised Article 5a of the Act on Farmers' Social Insurance, made it possible to choose agricultural insurance, in the event of coincidence with the obligation of social insurance for conducting non-agricultural business activity, subject to the fulfilment of a number of conditions. This provision excluded the possibility of farmers who carried out non-agricultural economic activities taxed on general principles to remain covered by agricultural social insurance. On the other hand, farmers who conducted non-agricultural business activity taxed with a flat-rate tax not higher than PLN 2,528, intending to continue to be subject to agricultural social insurance, should – pursuant to the transitional provision of Article 5 of the amending act – demonstrate compliance with the new conditions. Namely, by 30 September 2004, they should present to the Fund a certificate from the appropriate tax office on the taxation of

9. Dz. U. nr 91 poz. 873.

their business in 2003 with a flat-rate tax. Failure to provide this document resulted in exclusion from agricultural insurance at the end of the third quarter of 2004 in accordance with Article 5 section 3 of the aforementioned Amending Act (of 2 April 2004). The provision of Article 5 of the Amending Act of 2 April 2004 were subjected to an assessment by the Constitutional Tribunal. The Tribunal questioned the constitutionality of the provision contained in Article 5 section 2 of the Amending Act of 2 April 2004 regarding exclusion from agricultural insurance due to the form of taxation¹⁰. As a result of this ruling, the form of taxation of the farmer's business activity is currently irrelevant for the purposes of continuing to be subject to agricultural insurance. The possibility of continuing agricultural insurance is generally determined in the current legal status by the amount of income tax due on non-agricultural activities, which was specified in the Act and is annually valorised, while its exceeding results in excluding farmers from social insurance while at the same time continuing to conduct non-agricultural business activities in addition to agricultural activities. In addition, a farmer or householder on the basis of the currently applicable Article 5a section 1 point 1 of the above-mentioned Act on Farmers' Social Insurance is obliged to submit a statement on the willingness to continue this insurance within 14 days from the date of commencement of non-agricultural business activity or cooperation in this activity. It should be added that the obligation to submit a declaration of willingness to continue agricultural insurance arose on 2 May 2004. It can be concluded that a farmer or householder, based on the currently applicable provision (Article 5a of the Act on Farmers' Social Insurance) is not subject to farmers' social insurance obligatorily by virtue of the Act, and it constitutes voluntary insurance that covers such a farmer or householder, if he/she submits an appropriate statement on the willingness to continue the farmers' social insurance and meets the other conditions resulting from this provision, despite the fact that it is appropriate for him/her to be insured under the Act in the general system for non-agricultural business activities. Alternatively, it may be considered whether the change in the nature of farmers' social insurance in connection with the amendment of the regulations of 2 May 2004 did not occur "by accident", since the pension authority maintains the opposite position. Nevertheless, in the current legal situation, it seems justified to interpret this issue in such a way that farmers and householders insured under Article 5a of the Act on Farmers' Social Insurance may resign from this insurance if they submit an application in this respect, because it constitutes insurance upon request.

10. Wyrok TK z 13 marca 2006 roku, P 8/05, OTK 2006-A nr 3, poz. 28, Dz. U. nr 46 poz. 335 z 21 marca 2006 roku.

On the other hand, in Article 5b of the above-mentioned Act on Farmers' Social Insurance, its compulsory nature can be seen due to its similarity to Article 5a of the same Act, before the above-mentioned amendment of 2 May 2004. This is also supported by the fact that the legislator decided to create the possibility of resigning from insurance on the basis of Article 5b, as a result of submitting a declaration of withdrawal from this insurance to the Agricultural Social Insurance Fund. If it were a voluntary insurance, creating the possibility of resigning from insurance under this provision would be unnecessary, because this possibility is ensured by Article 3 section 3 of the Act on Farmers' Social Insurance in force.

Conclusions

Taking into account the above arguments, it seems justified to change the interpretation with regard to the compulsory nature of insurance pursuant to Article 5a of the above-mentioned Act on Farmers' Social Insurance. It is also worth considering a change in relation to the interpretation of the voluntary nature of insurance pursuant to Article 5b of the said Act. This is not only important with regard to the provisions on farmers' social insurance, but it is also important, as pointed out at the beginning of the study, in the context of the smooth functioning of aid measures for EU-funded farmers. The provisions of the law make the payment of funds subject to certain conditions, and this requires a proper interpretation of the solutions adopted in the Act on Farmers' Social Insurance. In addition, it is worth bearing in mind that a process aimed at determining the content of a legal norm contained in a legal provision does not cease until the doubts that arise during the interpretation of the provisions are removed. This article can be treated as an opinion in the discussion that will be initiated thanks to it, or as an introduction to more profound analyses that will allow to resolve the doubts that have arisen. Due to the limited volume of the article, all doubts, which arose after reading the standpoint contained in it, could not be resolved, and therefore, maybe the court judicature will be decisive in this respect, if someone decides to challenge the standpoint of the Fund's field units.

Bibliography

Puślecki D., *Ubezpieczenie rolników wykonujących umowy cywilno-prawne i prowadzących działalność gospodarczą w Kasie Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego*, Stowarzyszenie Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu, Roczniki Naukowe, t. XVII, z. 2.

Wyrok Sądu Najwyższego z 11 lutego 1999 roku, II UKN 461/98.

Wyrok Sądu Najwyższego z 18 października 2005 roku, sygn. akt II UK 41/05, OSNP rok 2006, nr/15–16, poz. 250.

Wyrok Sądu Najwyższego z 30 czerwca 2000 roku, sygn. akt II UKN 618/99, OSNP rok 2002, nr 1, poz. 27.

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 13 marca 2006 roku, P 8/05, OTK 2006-A nr 3, poz. 28, Dz. U. nr 46, poz. 335 z 21 marca 2006 roku.

received: 23.01.2022
accepted: 20.04.2022

Polskie ubezpieczenia gospodarcze wobec zjawisk katastroficznych, w tym pandemicznych (wpływ zdarzeń katastroficznych na rynek ubezpieczeń rolnych)

Stanisław Nowak, Radosław Nowak

Abstrakt

Pandemia koronawirusa SARS-CoV-2, również na kontynencie europejskim, spowodowała chorobę, śmierć milionów ofiar oraz poważne straty materialne. W Polsce, podobnie jak w innych państwach, istotnie wpłynęła na rynki finansowe, a wśród nich na sferę funkcjonowania ubezpieczeń gospodarczych, których elementem są dobrowolne i obowiązkowe ubezpieczenia rolne.

Przedmiotem niniejszego opracowania jest przegląd i sygnalizacja kryzysowych oddziaływań zjawisk katastroficznych, także dotyczących ryzyka pandemicznego, na życie społeczne i gospodarcze kraju, w tym wpływu na obszar związany z funkcjonowaniem ubezpieczeń dla rolnictwa.

Analizie poddano przede wszystkim kwestie klęskowego oddziaływania katastrof naturalnych, ze szczególnym uwzględnieniem zjawiska pandemii oraz udziału ubezpieczeniowej metody kompensacji szkód i jej skutków materialnych.

Analizę uzupełniają wnioski i propozycje autorów, co do zadań i form działania państwa, instytucji międzynarodowych oraz rynku ubezpieczeń w przypadkach wielce prawdopodobnych, kolejnych tego typu zjawisk.

Celem opracowania jest ocena wpływu metody ubezpieczeniowej na zarządzanie i przeciwdziałanie rodzajom ryzyk katastroficznych, w tym pandemicznych.

Słowa kluczowe: COVID-19, ryzyka pandemiczne, ubezpieczenia rolne, zarządzanie ryzykiem katastrof naturalnych, zjawiska katastroficzne.

Stanisław Nowak, dr, Izba Gospodarcza Ubezpieczeń i Obsługi Ryzyka; **Radosław Nowak**, mgr, Izba Gospodarcza Ubezpieczeń i Obsługi Ryzyka.

Wstęp

Zjawiska katastroficzne (bez względu na swoją naturę), których doświadczamy w ostatnich latach, powodują konieczność podejmowania bardziej skutecznych działań z zakresu zarządzania ryzykiem. Potrzeby dotyczą przede wszystkim działań o charakterze systemowym, ze szczególnym uwzględnieniem metody ubezpieczeniowej. Przykładem jest, m.in. trapiąca świat od listopada 2019 roku pandemia COVID-19¹, która poza oddziaływaniem w postaci wywoływania choroby zakaźnej, głęboko odbija się na gospodarkach i życiu społecznym państw nią dotkniętych, wywołując kryzysy natury społecznej i gospodarczej. Co oczywiste, dotyczą one także tych części gospodarek, tych branż, które związane są z rolnictwem.

Autorzy niniejszego artykułu poddają weryfikacji hipotezy o ubezpieczalności ryzyka pandemii oraz istnieniu obiektywnej potrzeby wprowadzenia obowiązkowości ochrony ubezpieczeniowej, w zakresie życia i zdrowia obywateli RP, z uwzględnieniem ludności obszarów wiejskich.

Celem opracowania jest ocena wpływu metody ubezpieczeniowej na zarządzanie i przeciwdziałanie ryzykom katastroficznym, z uwzględnieniem ryzyk pandemicznych.

Przyjęte metody badawcze opierają się na studiach literatury, analizie informacji ze źródeł wtórnych oraz obserwacji uczestniczącej dotyczącej zachowań rynku ubezpieczeniowego w Polsce.

Ubezpieczenia wobec zjawisk katastroficznych

Zdarzenia o charakterze katastrof naturalnych, niezależnie od źródeł, które je wywołują, spowodowały wyższą niż to miało miejsce we wcześniejszych latach, ekspozycję dóbr i interesów społecznych na ryzyka katastroficzne, w tym o charakterze pandemicznym. Skutkiem tego jest konieczność zwrócenia szczególnej uwagi na planowanie działań z zakresu zarządzania ryzykiem, również prewencyjnych, z uwzględnieniem ubezpieczeń jako metody przenoszenia ryzyka katastroficznego. Pozwoli to na ograniczenie strat zarówno w majątku, jak i osobowych. Winno się

1. 17 listopada 2019 roku w Chinach miał miejsce prawdopodobnie pierwszy przypadek COVID-19, a 9 stycznia 2020 roku Światowa Organizacja Zdrowia (WHO) ogłosiła, że w chińskim Wuhan występuje tajemnicze zapalenie płuc związane z zakażeniem niepoznanym dotąd koronawirusem: *Pandemia koronawirusa na świecie i w Polsce – kalendarium*, <https://www.medicover.pl/o-zdrowiu/pandemia-koronawirusa-na-swiecie-i-w-polsce-kalendarium,7252,n,192>, dostęp 25.02.2022.

to odbywać, zdaniem autorów, w sposób maksymalnie zorganizowany, w skali makro, tj. z uwzględnieniem pierwszoplanowej roli instytucji państwowych i międzynarodowych², ale także z udziałem towarzystw ubezpieczeniowych. Zakłady ubezpieczeń bowiem dysponują:

- danymi na temat szkód, odszkodowań i świadczeń, koniecznymi przy identyfikacji ryzyk;
- danymi ubezpieczonych osób prywatnych i przedsiębiorców;
- doświadczeniem w likwidacji szkód;
- doświadczeniem w działaniach prewencyjnych;
- doświadczeniem w mitygacji oraz restytucji szkód.

Tylko takie podejście zapewni społeczeństwom, w tym przedsiębiorcom, równowagę ekonomiczną oraz gwarancje zachowania majątku, tak prywatnego, jak i publicznego³.

Tabela 1. Liczba katastrof naturalnych na świecie w latach 1991–2017

	Susze i pożary	Powodzie i osuwiska	Burze i huragany
1991	46	116	152
1997	66	151	149
2007	65	242	255
2017	79	346	258

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Polska Izba Ubezpieczeń, Deloitte, Raport: Klimat ryzyka. Jak prewencja i ubezpieczenia mogą ograniczyć wpływ katastrof naturalnych na otoczenie?, Warszawa 2019, www.piu.org.pl, dostęp 23.02.2022.

2. Funkcjonujące obecnie w Polsce projekty z zakresu zarządzania ryzykiem katastrof naturalnych, to przede wszystkim:
 - a) System Monitoringu Suszy Rolniczej w Polsce (SMSR),
 - b) Informatyczny System Osłony Kraju przed nadzwyczajnymi zagrożeniami (ISOK),
 - c) RescEU – europejski system walki z klęskami żywiołowymi,
 - d) 44 MPA – projekt adaptacji do zmian klimatu w 44 polskich miastach,
 - e) Alert RCB.
3. Polska Izba Ubezpieczeń, Deloitte, Raport: Klimat ryzyka. Jak prewencja i ubezpieczenia mogą ograniczyć wpływ katastrof naturalnych na otoczenie?, Warszawa 2019, www.piu.org.pl, dostęp 23.02.2022. Autorzy raportu podają, że w samym 2017 roku straty materialne wywołane katastrofami naturalnymi osiągnęły 338 mld. zł przy ubezpieczalności na poziomie 140 mld.

Raport Światowej Organizacji Meteorologicznej (WMO) *Atlas of Mortality and Economic Losses from Weather, Climate and Water Extremes (1970–2019)* wskazuje na zwyżkującą tendencję katastrof będących skutkiem zmian klimatu⁴. W Europie odnotowano w tym czasie 1 672 zarejestrowanych katastrof, 159 438 zgonów i 476,5 mld USD strat w gospodarce. Najczęściej były to powodzie (38%) i burze (32%). Jednak główną przyczyną zgonów były ekstremalne temperatury (93%), z 148 109 ofiarami śmiertelnymi. Powodzie i burze przyniosły najwięcej strat ekonomicznych w Europie (odpowiednio 36% i 44%). Tylko dwie ekstremalne fale upałów z lat 2003 i 2010 spowodowały 127 946 zgonów, co stanowi 80% łącznej liczby ofiar śmiertelnych. Powódź z 2002 roku w Niemczech przyniosła straty w wysokości 16,48 mld USD i była najkosztowniejszym wydarzeniem w Europie w ciągu 50 lat. Analiza klęsk i katastrof pokazuje, że powodzie rzeczne (22%), burze (14%) oraz powodzie (10%) były najczęściej występującymi zagrożeniami w Europie. Fale upałów spowodowały największą liczbę strat w ludziach (89%). Pięć zagrożeń spowodowało większość strat ekonomicznych. Są to powodzie rzeczne, burze ogólne, burze pozatropikalne, powodzie i susze.

Należy podkreślić, że większość strat z tytułu klęsk żywiołowych jest nieubezpieczona. W ciągu ostatnich 10 lat średnio 33,8% strat finansowych na świecie było objętych ubezpieczeniem, co stanowi nieznaczny wzrost wobec wartości dla 30 lat (30,7%)⁵.

Badania Global Risks Perception Survey wskazują, że po raz pierwszy w historii tematy związane z klimatem i konsekwencje jego zmian to najważniejsze zagrożenia o charakterze długoterminowym pod względem prawdopodobieństwa ich wystąpienia⁶. Są to w kolejności:

- ekstremalne warunki pogodowe,
- niepowodzenie działań na rzecz klimatu,
- klęski naturalne,
- utrata różnorodności biologicznej,
- klęski żywiołowe spowodowane przez człowieka.

4. Światowa Organizacja Meteorologiczna (WMO), *Atlas śmiertelności i strat ekonomicznych z powodu ekstremów pogodowych, klimatycznych i wodnych (1970–2019)*, WMO-nr 1267, https://library.wmo.int/index.php?lvl=notice_display&id=21930#_YhZNvIqZM2w, dostęp 23.02.2022.

5. Polska Izba Ubezpieczeń, Deloitte, *Raport: Klimat ryzyka. Jak prewencja i ubezpieczenia mogą ograniczyć wpływ katastrof naturalnych na otoczenie?*, Warszawa 2019, www.piu.org.pl, dostęp 23.02.2022, s. 11.

6. Światowe Forum Ekonomiczne, *The Global Risks Report 2020, Insight Report, 15th Edition*, we współpracy z Marsh & McLennan and Zurich Insurance Group, <https://www.weforum.org/reports/the-global-risks-report-2020>, dostęp 26.02.2022.

Tabela 3. Najważniejsze zagrożenia o charakterze długoterminowym, pod względem prawdopodobieństwa ich wystąpienia, w latach 2015–2020

2015	2016	2017	2018	2019	2020
Konflikt między państwowy	Przymusowe migracje	Ekstremalne warunki pogodowe	Ekstremalne warunki pogodowe	Ekstremalne warunki pogodowe	Ekstremalne warunki pogodowe
Ekstremalne warunki pogodowe	Ekstremalne warunki pogodowe	Przymusowe migracje	Kłęski naturalne	Niepowodzenie działań na rzecz klimatu	Niepowodzenie działań na rzecz klimatu
Kłęski rządów krajowych	Niepowodzenie działań na rzecz klimatu	Kłęski naturalne	Cyberataki	Kłęski naturalne	Kłęski naturalne
Upadek państwa spowodowany kryzysem	Konflikt międzynarodowy	Ataki terrorystyczne	Oszustwa i kradzieże danych	Oszustwa i kradzieże danych	Utrata różnorodności biologicznej
Bezrobocie	Katastrofy naturalne	Oszustwa i kradzieże danych	Niepowodzenie działań na rzecz klimatu	Cyberataki	Kłęski żywiołowe spowodowane przez człowieka

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Światowe Forum Ekonomiczne, *The Global Risks Report 2020, Insight Report, 15th Edition*, we współpracy z Marsh & McLennan and Zurich Insurance Group, 15.01.2020, <https://www.weforum.org/reports/the-global-risks-report-2020>, dostęp 26.02.2022.

Zmiany klimatu następują znacznie szybciej, niż można się tego było spodziewać, powodując bezprecedensowe, ekstremalne zjawiska pogodowe na całym świecie. Ostatnie lata są najcieplejsze w historii, a kłęski żywiołowe stają się coraz bardziej intensywne i częstsze. Przewiduje się, że globalne temperatury mogą wzrosnąć o co najmniej 3°C do końca tego stulecia, czyli dwa razy więcej niż maksymalny limit pozwalający uniknąć najpoważniejszych problemów gospodarczych, społecznych i konsekwencji środowiskowych⁷.

Powyższe wskazuje jednoznacznie, że ocieplenie klimatu i wynikające stąd skutki, dotkną Polskę w mocniejszym stopniu niż dotychczas, co spowoduje, m.in. pogorszenie warunków rozwoju roślin i zwiększenie ich podatności na choroby. Nastąpi to niezależnie od problemów z niskimi temperaturami, zaś skumulowanie tych dwóch czynników wpłynie na bardzo poważne straty w rolnictwie i ogrodnictwie⁸.

7. Ibidem.

8. Polska Izba Ubezpieczeń, Deloitte, Raport: *Klimat ryzyka. Jak prewencja i ubezpieczenia mogą ograniczyć wpływ katastrof naturalnych na otoczenie?*, Warszawa 2019, www.piu.org.pl, dostęp 23.02.2022, s. 11.

Nie ulega wątpliwości, że nękająca świat katastrofa, jaką jest pandemia COVID-19, zmieniła cały rynek ubezpieczeniowy. Jednak pytanie się w pierwszej połowie 2022 roku o pełne skutki jej oddziaływania na ubezpieczenia w Polsce jest nieco przedwczesne. Istnieje potencjalne ryzyko dalszego jej rozwoju i wchodzenia w kolejne etapy, z niewiadomym czasowym i skutkowym nasileniem.

Warto podkreślić, że wspomniana etapowość pokrywa się z wyodrębnianiem trzech okresów, w których następuje realizacja skutków pandemii dla sektora ubezpieczeniowego i samych ubezpieczeń, tj. krótko, średnio i długoterminowego. Kluczowe są tu okresy: średnio, a przede wszystkim długoterminowy, kiedy to mają miejsce następujące zjawiska⁹:

- 1) dostosowanie strategii działania ubezpieczycieli do nowych warunków,
- 2) zmiany w zakresie oceny ryzyka,
- 3) wzrost stawek ubezpieczeniowych,
- 4) zmniejszenie apetytu na ryzyko po stronie zakładów ubezpieczeń,
- 5) pojawienie się efektów zastosowania nowoczesnych technologii,
- 6) pojawienie się innowacji produktowych.

Pojawienie się pandemii spowodowało, że zakłady ubezpieczeń Działu I, chcąc sprostać oczekiwaniom klientów, zdecydowały się poszerzyć swoje oferty przede wszystkim o świadczenia dotyczące pobytu w szpitalu z powodu COVID-19, pobytu na OIOM czy niewydolności oddechowej, gwarantując jednocześnie świadczenia na wypadek śmierci ubezpieczonego w wyniku tej choroby. Ubezpieczeni otrzymali również doraźną pomoc na okres kwarantanny w ramach produktów typu *assistance*. W Dziale II wprowadzono natomiast przede wszystkim zmiany w ramach produktów typu *travel* (np. hospitalizacji i leczenia z powodu COVID-19, wykonania testu, pobytu opiekuna w przypadku zachorowania dziecka, itp.).

Pandemia spowodowała uruchomienie wielu procesów, które w znaczący sposób oddziałują na rynek ubezpieczeniowy i wymagają odpowiednich działań zabezpieczających. Dotyczy to w pierwszym rzędzie rosnącej szkodowości, w perspektywie średnioterminowej, przede wszystkim w ubezpieczeniach zdrowotnych i na życie, utraty pracy, niskiego wkładu przy kredytach hipotecznych, turystycznych czy finansowych. To jedno z kluczowych zagrożeń dla rynku ubezpieczeniowego. Podstawowymi źródłami niebezpieczeństw są między innymi¹⁰:

- 1) zwiększona presja związana z poziomem składek ubezpieczeniowych, na tle rosnącej szkodowości,
- 2) pogarszające się warunki ekonomiczne,

9. A. Śliwiński, *Pandemia COVID-19 a sektor ubezpieczeń*, w druku.

10. J.W. Przybytniowski, *Rynek ubezpieczeń gospodarczych w dobie COVID-19*, w druku.

- 3) zwiększenie zakresu wyłączeń odpowiedzialności w niektórych ubezpieczeniach, zwłaszcza zdrowotnych i na życie.

Z punktu widzenia teorii ubezpieczeń zaraza w postaci pandemii koronawirusa powinna być zaliczana do kategorii masowego ryzyka katastroficznego¹¹, jednak o wymiernej naturze wywołanych nią zdarzeń, a z tej racji – ubezpieczalnych. Dla rynku ubezpieczeniowego, a szczególnie zakładów ubezpieczeń i podmiotów działających w sferach oceny ryzyka, dystrybucji ubezpieczeń oraz świadczeń odszkodowawczych, pandemię należy rozpatrywać w co najmniej dwu kategoriach:

- 1) w roli podmiotów obsługujących ubezpieczeniowo polską gospodarkę, z racji realizowanej misji ubezpieczeń gospodarczych;
- 2) skutków realizacji ryzyka pandemii dla tychże podmiotów wraz z konsekwencjami, zobowiązaniami i uprawnieniami przedsiębiorców działających na rynku, w tym z możliwością korzystania ze wsparcia państwa w postaci środków i narzędzi walki z pandemią.

Rozpatrując problem w pierwszej płaszczyźnie zauważamy, że w doktrynie i praktyce ubezpieczeniowej przyjmuje się, że podstawowa misja ubezpieczeń (gospodarczych)¹² to kompensowanie szkód i strat wywołanych działaniem różnego rodzaju ryzyka o wielorakim charakterze, w tym przyrodniczym (np. powodzie) czy społecznym (np. choroba, nieszczęśliwy wypadek, strajk).

Zjawiska takie, zwane w praktyce zdarzeniami losowymi, działające niekorzystnie na dobra osobiste człowieka (życie i zdolność do pracy) lub wszelakie wartości materialne (mienie, odpowiedzialność cywilną), powodują powstanie szkód, które należy skompensować (np. odbudową zniszczonego pożarem domu), a nadto pokryć potrzeby materialne spowodowane działaniem ryzyka (np. uzyskanie środków finansowych na kompensatę utraconych dochodów, po śmierci żywiciela rodziny).

Ubezpieczenia zatem to specyficzny rodzaj działalności gospodarczej, w której spełnienie świadczenia (odszkodowania) uwarunkowane jest wystąpieniem zdarzenia losowego, którego następstwem jest szkoda lub potrzeba materialna powstała

11. Za ryzyko katastroficzne należy uznać ryzyko wywołane przez siły przyrody w przypadku masowego występowania. Więcej: T. Michalski, A. Śliwiński, R. Pajewska-Kwaśny et al., *Ryzyko katastroficzne*, Warszawa, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, 2016.

12. Choć nie jedna. Ma znaczącą, a niedocenianą dotąd w Polsce rolę jednego z rodzajów funkcji finansowej ubezpieczeń gospodarczych, wyrażającej się w okresach wcześniejszych wspieraniem rozwoju gospodarki narodowej, a współcześnie – wykorzystaniem zasobów i strumieni finansowych ubezpieczeń do forsowania globalnego, regionalnego i krajowego wzrostu gospodarczego poprzez inwestycje. I. Jędrzejczyk, *Ubezpieczenia jako źródła kapitału na cele inwestycyjne*, Referat wygłoszony 16.11.2016 roku podczas konferencji naukowej na Wydziale Zarządzania UW pt. *Rynki finansowo-ubezpieczeniowe na tle kryzysów gospodarczych*, materiały w posiadaniu Izby Gospodarczej Ubezpieczeń i Obsługi Ryzyka.

u członka ubezpieczonej zbiorowości, objętego ochroną od skutków szkód powstałych z realizacji konkretnego ryzyka¹³.

Stąd zgoła oczywistym jest tu powszechny, wręcz trywialny pogląd, że ubezpieczenia żyją z ryzyka. Na tle owego stwierdzenia wypada postawić kolejne ważne pytania:

- 1) na ile ryzyko oddziaływania koronawirusa jest zjawiskiem ubezpieczalnym oraz czy powinno ono być obejmowane ochroną ubezpieczeniową?
- 2) czy obecny rynek ubezpieczeń – tak polskich, jak i całej Wspólnoty Europejskiej – jest w stanie i ewentualnie w jakim stopniu skompensować jego materialne oraz osobowe następstwa?
- 3) czy w poczuciu społecznej misji ubezpieczyciele powinni osiągać zyski z realizacji ubezpieczeń pandemicznych, a jeśli tak, to jak je zagospodarować?

Rozwój rynku ubezpieczeń ryzyk pandemicznych

Pandemia COVID-19 wpływa na działalność zakładów ubezpieczeń w sposób bezpośredni poprzez zmiany zdrowotne, takie jak wzrost liczby zachorowań i zgonów, ale również pośrednio, tj. poprzez niskie stopy procentowe czy inne zaburzenia natury finansowej¹⁴. Zjawiska pandemiczne determinują również w znacznym stopniu zachowania podmiotów w zakresie czynności dystrybucji ubezpieczeń. Odnosi się to również do innych niż ubezpieczyciele przedsiębiorstw realizujących funkcję dystrybucyjną (pośredników ubezpieczeniowych). Ma to miejsce zwłaszcza w zakresie komunikacji z konsumentami i wykorzystania nowoczesnych narzędzi technologicznych, w tym form kontaktu oraz obsługi na odległość.

Zdaniem autorów, zakres i skutki zdarzeń o charakterze pandemicznym wymagają w związku z tym szczególnych działań w sferze compliance po stronie profesjonalnych uczestników rynku oraz stosownych regulacji prawnych i typu soft law

13. Zob. w kwestii szczególnej formy umowy ubezpieczenia, orzeczenie SN sygn. IVCSK 125/06, w którym tenże Sąd uznał, że umowa ubezpieczenia nie jest umową wzajemną w rozumieniu Kodeksu Cywilnego. Nie ma bowiem w niej ekwiwalentności, jaka cechuje te umowy. Obowiązek świadczenia ubezpieczyciela powstaje bowiem tylko wtedy, gdy zajdzie zdarzenie losowe (ubezpieczeniowe), w wyniku którego powstaje szkoda (strata), którą ubezpieczyciel pokrywa. Samo udzielenie ochrony ubezpieczeniowej, określonej w umowie ubezpieczenia, nie stanowi świadczenia wzajemnego, bez spełnienia się ryzyka (zdarzenia losowego), wywołującego szkodę. Co więcej, bez wymiernej, oznaczonej umową szkody (straty), nie ma podstaw do świadczenia (odszkodowania) z umowy.

14. J.W. Przybytniowski, A. Grzebieniak, W. Pacholarz, *Wybrane aspekty ubezpieczeń gospodarczych w Polsce i na świecie w dobie pandemii COVID-19*, Olsztyn, Instytut Badań Gospodarczych, 2021.

(np. wytycznych, opinii organów nadzoru)¹⁵, które umożliwią podmiotom dostosowanie się do zmienionych warunków funkcjonowania na rynku oraz umożliwią udzielanie rzeczystwej ochrony w zakresie skutków zdarzeń.

O ile wielkość, zakres i następstwa gospodarczo-społeczne pandemii mogły zaszkodzić państwa i rynki gospodarcze skalą zdarzeń, o tyle zachowanie polskiego rynku ubezpieczeniowego (także wielu innych państw)¹⁶ wydaje się być nieadekwatne do skali potrzeb i oczekiwań społeczno-gospodarczych oraz możliwości intelektualno-produktowych rynku ubezpieczeń. Tym bardziej, że istotą działalności tego rynku powinno być tworzenie urządzeń zabezpieczających i kompensujących skutki wystąpienia ryzyka zdarzeń losowych.

Wstępne rozeznanie zachowań polskich ubezpieczycieli w reakcji na ujawnione ryzyko pandemii wskazuje, że poza standardowymi działaniami zakładów ubezpieczeń, które próbują stworzyć warunki dla objęcia ochroną, część rynku zachowawczo ograniczyła zainteresowanie pandemią do częściowych działań odszkodowawczych (np. ubezpieczenia kosztów leczenia szpitalnego czy objęcia ochroną materialną skutków zgonu). W praktyce część firm ubezpieczeniowych nie wyraziła wręcz zainteresowania prowadzeniem ochrony ubezpieczeniowej skutków tego ryzyka. Nawet po pełnych dwu kolejnych latach wyniszczającego oddziaływania pandemii trudno dostrzec w planach rozwoju wielu polskich ubezpieczycieli szczególne zamierzenia, odpowiadające wyzwaniom ryzyka pandemii. Jak wynika z wypowiedzi przedstawicieli zakładów ubezpieczeń, nawet tych „przodujących” w zainteresowaniach problemem, obserwowany wzrost ubezpieczeń zdrowotnych wynika z samorzutnego wzrostu zapotrzebowania na nie ze strony ubezpieczających się, przy niewystarczającym działaniu akwizycyjnym ubezpieczycieli¹⁷.

15. Na temat funkcji *compliance* i tzw. miękkiego prawa w działalności dystrybutorów ubezpieczeń, zob. R. Nowak, *Otoczenie prawne pośrednika ubezpieczeniowego jako dystrybutora ubezpieczeń* [w:] *Administracyjno-finansowe konteksty zarządzania – wybrane zagadnienia*, red. nauk. K. Iglicka-Okólska, M. Dobrzyński, Warszawa, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Sekcja Wydawnicza Wydziału Zarządzania UW, 2021, s. 120–151.

16. Więcej na temat funkcjonowania ubezpieczeń gospodarczych w dobie pandemii COVID-19 w Polsce i na świecie przez pryzmat zachowań klienta na tym rynku, sytuacji ekonomicznej poszczególnych państw, jak również samego rynku ubezpieczeń Działu II, zob. J.W. Przybytniowski A. Grzebierniak, W.M. Pacholarz, *Wybrane aspekty ubezpieczeń gospodarczych w Polsce i na świecie w dobie pandemii COVID-19*, *op. cit.*

17. O wzroście potrzeby ochrony mówi m.in. prezes TU Wiener – A. Włodarczyk-Moczkowska: „(...) pandemia spowodowała wzrost obaw Polaków o brak dostępu do opieki medycznej, ryzyko ciężkiej choroby najbliższej osoby czy jej śmierci (...)”. Przedstawiciel największej grupy ubezpieczycieli na polskim rynku PZU – T. Kulik, zwraca też uwagę, że w 2022 roku „prawdopodobnie nadal będziemy zmagać się z COVID-19 i choć ryzyko zostało w dużym stopniu «oswojone», to wpływ pandemii i zwiększonej śmiertelności wciąż może odbijać się na wynikach w segmencie ubezpieczeń na życie, zwłaszcza w I i II kwartale”. P. Skwirowski, *To będzie trudny rok ubezpieczycieli* [w:] „Rzeczpospolita” z 4.01.2022, s. A–19.

Warto zauważyć, że w sytuacjach występowania zdarzeń pandemicznych, wszelkiego rodzaju restrykcje i ograniczenia aplikowane społeczeństwu przez państwo – poprzez ich wpływ na poczucie niepewności konsumentów rynku ubezpieczeniowego – zwiększają popyt na usługi ubezpieczeniowe zabezpieczające skutki tych zdarzeń. Równocześnie zjawiska o charakterze pandemicznym mogą stanowić dla firm ubezpieczeniowych wręcz pretekst do wypracowania takich rozwiązań, które przekraczają standardowy zakres, jaki wiąże się z podstawową funkcją ochrony ubezpieczeniowej i transferu ryzyka, chociażby w zakresie kalkulacji składek¹⁸.

Uderzający jest również powszechny niedosyt ochrony w ubezpieczeniach majątkowych, np. typu utraconych korzyści (BI) czy podobnych – choćby finansowych¹⁹. W tych ostatnich, mało aktywne zachowanie wykazuje np. część banków, często przeciw akcjonariuszy zakładów ubezpieczeń, które z racji profesji także winny być zainteresowane rozwiązaniem problemu szkód i strat spowodowanych pandemią poprzez metodę ubezpieczeniową.

Tymczasem dla ubezpieczycieli, a szczególnie tych dysponujących znaczącym potencjałem wielu milionów ubezpieczonych, w tym osób i podmiotów objętych już ochroną lub potencjalnie możliwych do ubezpieczenia (banki, sektor paliwowy, sprzedaż towarowa), ryzyko pandemiczne tworzy szczególne możliwości akwizycyjne. Stąd w powszechnych ubezpieczeniach wypadkowych i życiowych, a nawet majątkowych, należałoby wywoływać atmosferę społecznego zainteresowania obywateli czy podmiotów gospodarczych takimi właśnie produktami ubezpieczeniowymi, materialnie kompensującymi skutki wystąpienia tego rodzaju ryzyka.

W praktyce prób rozwiązań, najszybciej i najpełniejsze pokrycie w zakresie skutków COVID-19, w latach 2020–2021 zaoferowały, jak się wydaje, Generali i PZU. Pomijając w tym miejscu merytoryczną ocenę wartości poszczególnych warunków ubezpieczeń (OWU), należy podkreślić, że efektów liczbowych akwizycji ubezpieczeń pandemicznych wśród podmiotów objętych ochroną należałoby poszukiwać:

- w możliwości dostępu do jak największej liczby podmiotów potencjalnie zainteresowanych już wprowadzonymi – masowymi, powszechnymi ubezpieczeniami grupowymi, ubezpieczeniami na życie czy NNW oraz pokrewnymi;

18. J.W. Przybytniowski, A. Grzebieniak, W.M. Pacholarz, *Wybrane aspekty ubezpieczeń gospodarczych w Polsce i na świecie w dobie pandemii COVID-19*, op. cit.

19. Największe emocje dotyczące ewentualnego pokrycia szkód spowodowanych przez pandemię COVID-19, związane są z ubezpieczeniami utraty zysku (BI), w szczególności na terenie USA, Wielkiej Brytanii czy Francji. Na wyspach brytyjskich Sąd Najwyższy orzekł, że klauzule ubezpieczenia związane z wystąpieniem chorób mogą mieć zastosowanie do ochrony skutków pandemii, zobowiązując tym samym firmy ubezpieczeniowe do rekompensowania strat przy zaistnieniu określonych zdarzeń szkodowych, takich jak zamknięcie lokalu, więcej: E. Nowosielska, *Ubezpieczenie utraty zysku a straty wywołane przez COVID-19*, www.wtwco.com, dostęp 14.02.2022.

- w skutecznie prowadzonej akwizycji zarówno w grupach już objętych ochroną, jak i w tworzeniu możliwości ubezpieczenia w powszechnej sieci klientów (np. w bankach, sieciach sprzedaży masowej), z zastosowaniem pakietów lojalnościowych,
- w uaktywnieniu działań akwizycyjnych i proponowaniu nowych OWU (typu utrata zysku) w ubezpieczeniach majątkowych.

I tak, w potężnym, obsługiwany już od lat portfelu grupowych ubezpieczeń życiowych, poszerzenie zakresu dotychczasowej zakresu ochrony, o ryzyko skutków pandemii (choćby tylko uwzględniając zdarzenia śmierci, kosztów leczenia czy znaczącej utraty zdrowia) nie wymagałoby szczególnych zabiegów akwizycyjnych, jeśli nie wiązałyby się to ze znaczącą podwyżką dotychczasowej składki.

Podobnie, stosowane już lub sukcesywnie wprowadzane nowe formy pakietów lojalnościowych w masowych sieciach sprzedaży (np. przez stacje paliw, w produktach bankowych) mogą być zamieniane lub uzupełniane o pandemiczne rodzaje ubezpieczeń.

Pozyskane w ten sposób środki składkowe mogą stać się źródłem wielomilionowych funduszy kompensujących szkody czy finansowania działań prewencyjnych²⁰. Ponadto, co wydaje się szczególnie ważne, mogą wspierać środki inwestycyjne państwa, w rozwoju gospodarczo-społecznym (choćby w sferach szczególnie zainteresowania rynku ubezpieczeniowego, a w tym systemami rentowymi czy opieki zdrowotnej).

Społeczno-gospodarcza waga problemu nakazywałaby więc podjęcie starań o powołanie stosownych zespołów naukowo-praktycznych badających skutki pandemii w różnych kategoriach ryzyka. Zespoły te powinny być wyposażone w stosowne środki dla przeprowadzenia pilnych prac służących polityce państwa lub konkretnym podmiotom rynków finansowo-ubezpieczeniowych.

Powtarzalność, w ostatnich latach, zjawisk powszechnego oddziaływania coraz to nowych rodzajów ryzyka katastroficznego na życie, zdrowie czy interes majątkowy – zarówno państwa jak jego obywateli oraz podmiotów gospodarujących – wymaga bowiem pilnych badań i wniosków, przynajmniej aproksymacyjnych.

W świetle teorii i praktyki ubezpieczeniowej odpowiedź na pytanie o ubezpieczalność obecnego ryzyka pandemii wydaje się więc oczywista. Jest to odpowiedź twierdząca i to zarówno w Dziale I – ubezpieczeń życiowych, jak i Dziale II – majątkowym. Przy czym, co do Działu II, stan rozwoju polskiego rynku gospodarczego, w tym ubezpieczeniowego, mimo wieloletniego procesu transformacji, nie sprzyja

20. W zapomnianej już praktycznie formie oddziaływania zapobiegawczego ubezpieczycieli.

powszechności zapotrzebowania na taką ochronę, głównie z powodu ograniczonych możliwości finansowych (opłacania taryfowej składki) przez podmioty gospodarcze.

Sumując, skoro ochroną może być objęty każdy rodzaj mierzalnego ryzyka, a obecny stan epidemii COVID-19 wydaje się możliwym do aktuarialnej oceny ryzyka pandemii, tylko od sprawności działań redystrybucyjnych rynku zależy powszechność takiej ochrony. Ze wstępnej oceny zasad, warunków i sprawności akwizycyjnej rynku wynika jednak, że niestety nie jest on, w obecnym stanie rozwoju, sprostać gospodarczo-społecznemu zapotrzebowaniu na efektywną ochronę ubezpieczeniową pandemii, z punktu widzenia spełniania zasad funkcji ochronnej ubezpieczeń.

Zgłębiając ów problem, należałoby zauważyć, że z powodu twierdzącej odpowiedzi na pytanie o ekonomiczną, a przede wszystkim społeczną opłacalność ubezpieczeń ryzyka pandemii, do pełnego wyjaśnienia granic owej opłacalności niezbędne jest przypomnienie, że misją ubezpieczeń jest realizacja szeregu funkcji. Wśród nich normą wiodącą jest spełnianie funkcji ochrony ubezpieczeniowej, realizowanej poprzez wykonywanie trzech jej zasad, tj.: pełności, realności i powszechności ochrony.

W obecnym stanie polskiego rynku ubezpieczeń, na którym dominuje niepodzielnie zasada osiągania stałego zysku i pierwszeństwa potrzeby osiągania profitów finansowych, trudno odnaleźć rodzaje ubezpieczeń, w których wszystkie owe trzy zasady byłyby wiodące²¹.

Podobne wątpliwości nasuwają się, kiedy zauważymy, że poza funkcją ochronną, ubezpieczenia pełnią również inne, a wśród nich:

1) funkcję prewencyjną, w formułach:

- materialnej, finansującej przedsięwzięcia promujące pożądane zachowania ubezpieczających (np. współfinansowanie rozwoju ośrodków zdrowotnych) oraz
- normatywnej, czyli tworzenia norm prawnych w ubezpieczeniach wymuszających pożądane zachowania podmiotów objętych ochroną²²;

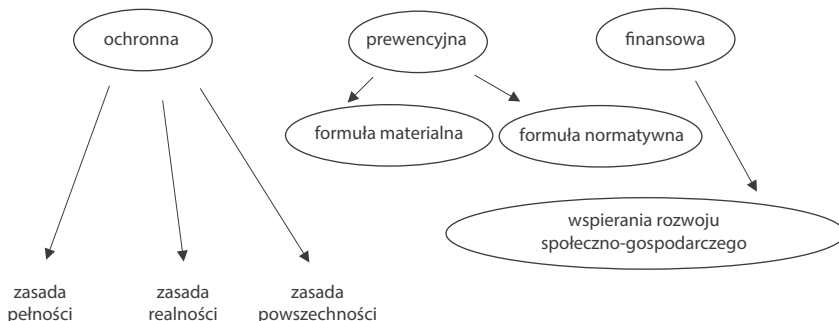
2) funkcje finansowe, z których kiedyś wywiedziono, nieco zaniedbaną dziś, funkcję wspierania rozwoju społeczno-gospodarczego kraju²³.

21. Por. S. Nowak, J. Jagodziński, M. Łazęcki, *Polski model ubezpieczeń – pora na moderację i modernizację (problemy spełniania funkcji ubezpieczeniowych)* [w:] *Polski rynek ubezpieczeń na tle kryzysów społeczno-gospodarczych*, red. A.Z. Nowak, S. Nowak, J. Jagodziński, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe Wydziału Zarządzania UW, 2016.

22. Wśród omal zapomnianej na współczesnym polskim rynku ubezpieczeń, realizacji materialnej sfery funkcji prewencyjnej, chyba najpełniej realizuje ją Grupa PZU, o czym pisze M. Rudke: „PZU od wielu lat prowadzi własne programy prewencyjne i wspiera przedsięwzięcia propagujące bezpieczne zachowania na drodze, nad wodą i w górach (...). W 2020 r. PZU i PZU Życie na działania związane z prewencją i sponsoringiem przeznaczyły ponad 77 mln złotych (...)”. M. Rudke, *Dobre polisy przyniosły sukces w rankingu* [w:] „Rzeczpospolita” z 28.05.2021.

23. Zob. w tej kwestii I. Jędrzejczyk, *Ubezpieczenia jako źródła kapitału na cele inwestycyjne*, op. cit.

Rysunek 1. Funkcje ubezpieczeń

Źródło: Opracowanie własne.

Tak więc, rozważając problem ubezpieczalności i możliwości akwizycyjnych na polskim rynku ubezpieczeń pandemicznych, należy podkreślić, że o ile pierwsza faza stosunku prawnego ubezpieczenia, tj. zawieranie umowy i opłata składki, w obecnym stanie praktyki rynku spełniana jest generalnie w sposób zgodny z zasadami istoty ubezpieczeń, o tyle faza druga – świadczeniowo-odszkodowawcza przeżywa istotny kryzys. Dzieje się to z racji zdecydowanej dominacji zasady stałego zysku po stronie podaźowej tego rynku.

Powszechność ubezpieczeń ryzyka pandemicznego

Przebieg pandemii koronawirusa w Polsce wykazuje swoistą dynamikę jego form oddziaływania na zdrowie człowieka oraz powoduje niewyjaśnione dotąd skutki zdrowotne dla ludzkich organizmów w przyszłości. Medyczne informacje w tej kwestii pełne są przykładów szczególnie niekorzystnego wpływu dla osób, które przeszły chorobę, na ich zdrowie tu i teraz. Tym bardziej trudno jest szacować skutki przyszłe.

Powyższe informacje dla zarażonych wirusem wpływają znacząco na ich prognozy zdrowotne. Nie można bowiem wykluczyć niekorzystnego wpływu na zdrowie, życie oraz zdolność do pracy kilku milionów polskich rekonwalescentów tejże choroby. Taki stan może mieć istotne skutki społeczno-gospodarcze oraz znacznie komplikować aktuarialne szacunki rezerw ubezpieczeń dotkniętych tym rodzajem ryzyka.

Warto przy tym podkreślić następujący fakt: z badania EY 2021 Global Insurance Consumer Survey oraz jego polskiego odpowiednika wynika, że wskutek pandemii koronawirusa ponad 60% badanych (w Polsce i na świecie) obawia się nagłej

utruty swoich bliskich, a ponadto prawie 61% osób z grupy krajów rozwijających się utraciło całość bądź część dochodu²⁴.

Rozwiązaniem ewentualnych, wynikających stąd problemów aktuarialnych mogą być limity sum ubezpieczenia dla poszczególnych rodzajów świadczeń. Znacznie trudniejsze w realizacji może być prowadzenie ubezpieczeń majątkowych, głównie typu utraconych zysków, choćby z uwagi na przewidywaną prawdopodobną wysoką składkę oraz wspomniany już niedostatek środków finansowych przedsiębiorców na jej opłacenie. Mimo istnienia od ponad 30 lat polskiego rynku ubezpieczeniowego, w modelu gospodarki liberalnej, nie wypracowano niestety stosownych tradycji zawierania ubezpieczeń z tej grupy. Z racji ustrojowych nie należy oczekiwać wprowadzenia obowiązku zawierania majątkowych ubezpieczeń tego typu, dlatego pozostają, jak się wydaje, środki edukacji ubezpieczeniowej dla potencjalnie potrzebujących przedsiębiorców.

Zgoła inaczej należałoby potraktować potrzebę rozważenia, czy powinno się realizować kroki prawno-organizacyjne dla wprowadzenia powszechnego ubezpieczenia utraty życia, zdrowia, choroby lub zdolności do pracy oraz kosztów leczenia osób fizycznych (niezależnie od wieku, płci czy wykonywanego zawodu), wynikłych w następstwie realizacji ryzyka chorób pandemicznych (masowych).

Podobnie, ideowo-ustrojowe preferencje dla rynkowego modelu ubezpieczeń gospodarczych, wskazujące na umowną formę powstawania stosunków prawnych tych ubezpieczeń²⁵, nie zlikwidowały ustawowej formy powstania ubezpieczeń w polskich unormowaniach legislacyjnych dotyczących ubezpieczeń w ogólności. Zachowano nadal, mimo zmian ustrojowych i modelowych, ustawowy charakter dla znacznej części systemu ubezpieczeń społecznych²⁶, w tym nawet tych, które dotyczą ubezpieczeń osobowych (wypadki w drodze do pracy i z pracy). Polski ustawodawca

24. Globalne badanie EY 2021 Global Insurance Consumer Survey zostało przeprowadzone w okresie maj–sierpień 2021 roku na grupie 4 200 osób w siedmiu krajach (Brazylia, Kanada, Japonia, Niemcy, Filipiny, RPA i USA). Respondenci byli pytani o finansowe skutki pandemii, plany, zainteresowanie różnymi rodzajami ubezpieczeń i preferencje zakupowe, https://www.ey.com/pl_pl/banking-capital-markets/konsumenci-stracili-w-pandemii-poczucie-bezpieczestwa-i-szukaj-m, dostęp 14.03.2022.

25. Zob. ustawa z 28 lipca 1990 roku o działalności ubezpieczeniowej, Dz. U. 1996 nr 11 poz. 62 ze zm.

26. Por. Z. Brodecki, W. Marek, W. Mogiński et al., *Ubezpieczenia w świetle zmieniającego się pojęcia odpowiedzialności* [w:] *Studia Ubezpieczeniowe*, t. X, s. 101–115. Poczynając od uchwalenia w 1974 roku ustawy kodeks pracy, nastąpiło rozdzielenie ubezpieczeń społecznych od gospodarczych, wywodzonych i w znacznej części regulowanych przepisami kodeksu cywilnego (ustawa z 23.04.1964, Dz. U. nr 16 poz. 93 ze zm.). W polskim systemie prawnym oddzielne uregulowania dotyczą również ubezpieczeń społecznych rolników, które regulują przepisy nowelizowanej kilkakrotnie ustawy z 20 grudnia 1990 roku o ubezpieczeniu społecznym rolników (Dz. U. 1991 nr 7 poz. 24.). Zob. m.in. M. Podstawka, *Problemy związane z reformowaniem systemu ubezpieczeń społecznych rolników* [w:] *Ubezpieczenia na rzecz gospodarki globalnej, sektorów i regionów*, red. I. Jędrzejczyk, Warszawa, Oficyna Wydawnicza Edward Mitek, 2015.

tworząc nowy, rynkowy model prawno-organizacyjny ubezpieczeń gospodarczych (a także społecznych), nie dopełnił niestety warunku jednoznaczności podziałów (rozdzielenia rodzajowego) unormowanych ubezpieczeń gospodarczych i stworzył kilka niejednoznacznych podziałów obowiązującego modelu tych ubezpieczeń.

W świecie, w którym żyjemy, na człowieka są sprowadzane nieszczęścia o masowym charakterze, wynikające ze zmian środowiska jego bytowania (np. przyrodniczego czy działalności gospodarczej). Mimo postępu nauk medycznych, ludzkość od wieków trapią choroby i zarazy, także natury pandemicznej, o masowym charakterze, niszczące zdrowie i życie ludzi. Osobowe i materialne skutki tych zdarzeń stają się niemożliwe do udźwignięcia przez poszczególne jednostki czy rodziny, a nawet przez państwo, jeśli jego udział zostanie sprowadzony do roli jedynego beneficjenta środków kompensujących owe szkody i straty.

Bez powszechności ochrony ubezpieczeniowej pokrycie materialnych kosztów takich zjawisk będzie wielce utrudnione, nawet dla finansów państwa (świadczenia, koszty leczenia, ulgi, dotacje). Prosty rachunek ekonomiczny odnoszony do strat i potrzeb materialnych, wynikłych z zaistniałych już zachorowań, dowodzi potrzeby i aproksymacji odszkodowawczej dla tego zjawiska w celu wypracowania modelu postępowania zaradczego.

W powszechnym ubezpieczeniu od ryzyk pandemicznych (masowych), z obowiązkiem jego posiadania przez wszystkich obywateli RP²⁷, może zostać stworzony celowy fundusz zabezpieczający wydatki, bez sięgania wyłącznie do środków publicznych. Ideowe przesłanki obowiązku ubezpieczenia jedynie dla rodzajów ryzyka OC, wobec sensu społeczno-ekonomicznego ochrony, powinny tu zostać pominięte, tym bardziej, że realizowane od 1990 roku ubezpieczenie budynków w gospodarstwach rolnych w formie obowiązkowej okazało się społecznie i gospodarczo – niezbędnym dla tego sektora.

W razie uznania racji tezy o obowiązku ubezpieczenia ryzyka pandemii w zakresie życia i zdrowia osób fizycznych na obszarze Polski, należałoby przeanalizować w środowiskach praktyki i nauki ubezpieczeń potrzebę wystąpienia do organów UE z inicjatywą rozważenia obowiązkowości takiej ochrony w formule stosownych aktów europejskiego prawa ubezpieczeniowego.

27. O obowiązkowej (prawnie) formie ochrony ubezpieczeniowej na polskim rynku ubezpieczeń, w okresie neoliberalnej formuły rynkowej oraz o innych formach przymusu zawierania umów ubezpieczenia, zob. S. Nowak, *Problemy 25-lecia polskiego rynku ubezpieczeń (przymus ubezpieczenia w rolnictwie)* [w:] I. Jędrzejczyk, *Ubezpieczenia na rzecz gospodarki globalnej, sektorów i regionów*, op. cit.

Ryzyka katastroficzne i pandemiczne a ubezpieczenia dla rolnictwa

Ubezpieczenia, które w polskim systemie ubezpieczeń gospodarczych powszechnie nazywamy ubezpieczeniami rolnymi, mieszczą się, co do zasady, w Dziale II zgodnie z załącznikiem do ustawy o działalności ubezpieczeniowej²⁸, stanowiąc rodzaje ubezpieczeń majątkowych. Wydaje się jednak, że na problematykę tę warto spojrzeć w szerszym ujęciu, tj. w kontekście potrzeb (obiektywnych) ludności i podmiotów zajmujących się rolnictwem oraz gospodarką rolną. Wówczas, w kręgu naszego zainteresowania znajdzie się znacznie większe spektrum produktów ubezpieczeniowych zarówno z Działu II, jak i Działu I, poczynając od ubezpieczeń wypadkowych czy na życie, na ubezpieczeniach finansowych kończąc.

O skutkach ekonomicznych pandemii, także w odniesieniu do gospodarki rolnej, mówi się głównie w kontekście jej (negatywnego w przeważającej mierze) wpływu na gospodarkę, odwołując się do podstawowych wskaźników makroekonomicznych²⁹:

- produktu krajowego brutto,
- bezrobocia,
- inflacji,
- deficytu sektora finansów publicznych,
- długu sektora finansów publicznych.

Gospodarka rolna, jak każda inna, narażona jest na możliwość wystąpienia strat, wywołujących ujemne dla niej skutki. Wahania wyników produkcji, będące następstwem ryzyka gospodarowania, kwalifikujemy jako szkody, o ile przybierają większe rozmiary. Cechą strat w rolnictwie jest trudność ich precyzyjnego oszacowania w praktyce. Występowaniu szkód sprzyja charakterystyka gospodarki rolnej, która z reguły jest sezonowa, (powodując spiętrzenie podaży produktów), odbywa się w znacznej części „pod gołym niebem” i na otwartej przestrzeni³⁰. Oddziałujące na gospodarkę czynniki ryzyka utożsamiane są najczęściej z warunkami pogodowymi (huraganami, gradobiciami, powodziami, suszami, mrozami i przymrozkami). Inne czynniki i źródła ryzyka wywoływane są głównie przez otoczenie gospodarcze

28. Zgodnie z definicją zawartą w załączniku do ustawy są to „Pozostałe ubezpieczenia osobowe oraz ubezpieczenia majątkowe”.

29. A. Majchrzycka-Guzowska, *Wybrane problemy polityki fiskalnej w okresie pandemii* [w:] *Administracyjno-finansowe konteksty zarządzania – wybrane zagadnienia*, op. cit., s. 7–38.

30. E. Stroiński, *Ubezpieczenia majątkowe i osobowe w rolnictwie*, Warszawa, Wydawnictwo Akademii Finansów, 2016, s. 15.

(np. spadki cen czy popytu), ale także środowiskowe (np. występowanie chorób masowych u ludzi) i polityczno-prawne (np. polityka podatkowa państwa wobec sektora rolnego).

Podążając za E. Stroińskim, możemy więc wyróżnić kilka kategorii strat w rolnictwie³¹:

- straty będące następstwem klęsk żywiołowych,
- inne straty majątkowe wynikające ze środowiska naturalnego i społecznego,
- straty ekonomiczne,
- straty osobowe.

Szczególnymi rodzajami strat, charakterystycznymi dla rolnictwa, są masowe padnięcia zwierząt gospodarskich (szczególnie bydła, trzody chlewnej i koni) wywoływane przez epidemie zwierząt (epizootie) oraz ich ubój z konieczności. Traktuje się je analogicznie jak klęski żywiołowe. Do najbardziej znanych tego typu zdarzeń masowych zaliczamy, np. choroby afrykańskiego pomoru świń (ASF), „wściekłych krów” czy „ptasiej grypy”, które miały charakter zjawisk pandemicznych. Odpowiednikiem epizootii wśród roślin są epifitozy, czyli masowe występowanie zachorowań na jedną chorobę w danym czasie i miejscu wśród roślin³².

Występowanie strat powoduje konieczność stosowania metod i narzędzi zapewniających odpowiednią ochronę produkcji rolnej, w tym odpowiedniego (efektywnego) zarządzania ryzykiem, którego elementem są ubezpieczenia³³. Warunki prawne dla działań ochronnych ze strony państwa stwarza prawo europejskie, a przede wszystkim rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) Nr 1305/2013 z 17 grudnia 2013 roku w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) i uchylającym rozporządzenie Rady (WE) nr 1698/2005³⁴.

Zdaniem M. Kaczały i K. Łyskawy zarządzający gospodarstwem rolnym, według indywidualnej oceny, na podstawie indywidualnych celów, wiedzy dotyczącej specyfiki gospodarstwa oraz własnych doświadczeń, definiuje ryzyko odnoszące się do danego gospodarstwa. Oznacza to, że przedsiębiorca rolny samodzielnie określa wielkość ubytków, która będzie dla niego maksymalnie możliwa do zaakceptowania³⁵.

31. Ibidem, s. 25.

32. J. Boczek, *Nauka o szkodnikach roślin uprawnych*, wyd. III poprawione i uzupełnione, Warszawa, SGGW, 1998, s. 413.

33. Więcej na temat otoczenia przedsiębiorstwa i zarządzania ryzykiem, zob. m.in. R. Nowak, op. cit.

34. Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) Nr 1305/2013 z 17 grudnia 2013 roku w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) i uchylającym rozporządzenie Rady (WE) nr 1698/2005 (Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej L 347/487).

35. M. Kaczała, K. Łyskawa, *Ubezpieczenia przedsiębiorstw/gospodarstw rolnych [w:] Ubezpieczenia w zarządzaniu ryzykiem przedsiębiorstwa*, t. 2, L. Gąsioriewicz, J. Monkiewicz, Warszawa, Wydawnictwo Poltext, 2010, s. 156–159.

Pandemia COVID-19 jest masowym zjawiskiem o charakterze katastroficznym, które dotknęło ogół społeczeństwa i znaczną część gałęzi gospodarki oraz branż, z większym lub mniejszym skutkiem. Jej następstwem było wprowadzenie w wielu krajach stanu wyjątkowego czy stanów o zbliżonym charakterze (np. stanu zagrożenia epidemicznego na terenie Polski), co spowodowało istotne w swych konsekwencjach ograniczenia w działalności podmiotów gospodarczych, również w sektorze rolno-spożywczym mającym oczywiście ogromne znaczenie gospodarcze. Ograniczenia te dotyczą przede wszystkim takich obszarów aktywności gospodarczej, jak przemieszczanie się towarów i usług oraz ludności, w tym międzynarodowej wymiany handlowej czy działalności sektora hotelarskiego i gastronomicznego powiązanych z sektorem produkcji rolnej. Powodują one także pogorszenie sytuacji na rynku pracy i spadek dochodów gospodarstw domowych na obszarach wiejskich³⁶, co jest widoczne zwłaszcza w kontekście wysokiej wrażliwości społeczno-ekonomicznej wsi na skutki pandemii³⁷. Rezultatem tego jest „wzrost ekspozycji polskiego sektora rolnego i polskiej wsi na ryzyko pandemiczne w związku z wystąpieniem SARS-CoV-2 i COVID-19, z powodu którego spodziewane straty mogą przybrać katastroficzne rozmiary (...)”^{38, 39}.

Ubezpieczenie, jako uznana forma transferu ryzyka, staje się w obliczu różnego rodzaju klęsk i kryzysów, szczególnie pożądaną metodą zabezpieczenia życia, zdrowia czy mienia oraz interesów majątkowych przedsiębiorstw szeroko pojmowanego sektora rolnego. Pozwala bowiem na sprawne prowadzenie gospodarki rolnej, wpływa na efektywną alokację zasobów gospodarstwa rolnego oraz sprzyja poczuciu stabilności⁴⁰.

36. P. Szajner, *Wpływ pandemii COVID-19 na sytuację na rynkach rolnych w Polsce* [w:] „Ubezpieczenia w Rolnictwie – Materiały i Studia” 2020, nr 1(73), s. 73–116, Kasa Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego, <https://www.krus.gov.pl/czasopismo/>, dostęp 25.02.2022.

37. Zob. I. Jędrzejczyk, *Ekspozycja na ryzyko sytuacji pandemicznej COVID-19 i wrażliwość społeczno-ekonomiczna obszarów wiejskich i agrobiznesu* [w:] „Ubezpieczenia w Rolnictwie – Materiały i Studia” 2020, nr 1(73), s. 7–71. Wstępne wyniki badania zróżnicowania przestrzennego poziomu wrażliwości społeczno-ekonomicznej na skutki sytuacji pandemicznej COVID-19, przeprowadzone w 2020 roku, wskazują, że do obszarów o najwyższym zbiorczym wskaźniku wrażliwości społeczno-ekonomicznej na zdarzenia ekstremalne należą powiaty: włocławski – wskaźnik 1,0; tarnowski – wskaźnik 0,99; inowrocławski – wskaźnik 0,97; grudziądzki – wskaźnik 0,92 oraz krośnieński – wskaźnik 0,90. Należy przy tym zaznaczyć, że badanie to, z uwagi na przebieg pandemii i termin jego przeprowadzenia, nie obejmowało weryfikacji empirycznej oceny.

38. I. Jędrzejczyk, *Ekspozycja na ryzyko sytuacji pandemicznej COVID-19 i wrażliwość społeczno-ekonomiczna obszarów wiejskich i agrobiznesu*, op. cit., s. 8.

39. W odmiennej opinii P. Szajnera, recesja w gospodarce, będąca następstwem pandemii koronawirusa, ma względnie nieznaczny wpływ na funkcjonowanie rynku podstawowych produktów rolnych w kraju, szczególnie odnośnie handlu zagranicznego i fluktuacji cen w łańcuchu dostaw, P. Szajner, op. cit., s. 73–116.

40. A. Kurdyś-Kujawska, *Determinanty wykorzystania dobrowolnych ubezpieczeń w rolnictwie*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin-Polonia” 2018, Vol. LII, 1 sectio H, <http://oeconomia.annales.umcs.pl>, dostęp 14.02.2022.

Ubezpieczeniami rolnymi (w ujęciu wąskim) objętych jest w naszym kraju ok 30% upraw, a ochroną ubezpieczeniową w zakresie szkód żywiołowych objętych jest 140 tys. rolników⁴¹.

Tabela 4. Najczęściej ubezpieczane ryzyka produkcji rolnej w latach 2008 –2019

Grad	47,6%
Przymrozki wiosenne	24,3%
Ujemne skutki przezimowania	20,1%
Huragan, deszcz nawalny	4,40%
Uderzenie pioruna, osunięcie się ziemi, lawina	2,5 %
Susza	0,57%
Powódź	0,43%

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, *Ubezpieczenia z uwzględnieniem stabilizacji dochodów jako instrumenty zarządzania ryzykiem w rolnictwie*, wrzesień, 2020, <https://piragro.pl/wp-content/uploads/2020/10/Ubezpieczenia-z-uwzgl%C4%99dnieniem-stabilizacji-dochod%C3%B3w-jako-instrumenty-zarz%C4%85dzania-ryzykiem-w-rolnictwie.pdf>, dostęp 21.02.2022.

Wydaje się jednak, że w obliczu bieżących zdarzeń szkodowych i współczesnych rodzajów ryzyka, związanych także z występowaniem szkód będących następstwem katastrof naturalnych, w tym pandemii, dotychczasowe ubezpieczeniowe metody i modele zabezpieczania działalności człowieka i materialnych skutków ryzyka stają się niewystarczające⁴². Teza ta może mieć uzasadnienie w obliczu danych wskazujących relatywnie niską penetrację dobrowolnych ubezpieczeń w sektorze rolnym. Badania wskazują kilka podstawowych cech, rzutujących na prawdopodobieństwo zawarcia takiej umowy ubezpieczenia⁴³:

- klasa gleb w gospodarstwie rolnym,
- zasoby środków trwałych gospodarstwa,
- przebieg szkodowy,
- wysokość składki ubezpieczeniowej.

41. Polska Izba Ubezpieczeń, Deloitte, *Raport: Jak ubezpieczenia zmieniają Polskę i Polaków*, Warszawa 2017.

42. Więcej S. Nowak, *Rynkowy model polskich ubezpieczeń gospodarczych w rolnictwie w okresie przygotowań do wejścia do UE (lata 1990–2004)* [w:] „Ubezpieczenia w Rolnictwie – Materiały i Studia” 2021, nr 2(76), s. 105–126. Odnosząc się do czasów współczesnych, autor skupia uwagę na analizie przebiegu „procesów zabezpieczających życie i zdrowie mieszkańców obszarów wiejskich oraz gospodarke rolną metodami ubezpieczeniowymi, realizowanych w okresie od przyjęcia przez Polskę rynkowych zasad gospodarowania do czasu wejścia do Unii Europejskiej w 2004 roku”.

43. A. Kurdyś-Kujawska, op. cit.

Innym determinantem korzystania z ubezpieczeń rolnych wydaje się być także wielkość gospodarstwa zgodnie z zasadą, że „im większe gospodarstwo rolne, tym większy zakres korzystania z ubezpieczeń (nieobowiązkowych)”⁴⁴.

Zwiększeniu poziomu korzystania z ubezpieczeń gospodarczych przez mieszkańców obszarów wiejskich nie sprzyja również niższy statystycznie poziom ich dochodów, a co za tym idzie zasobności materialnej ludności zajmującej się gospodarką rolną. Do tego dochodzą także relatywnie słabo rozwinięte usługi publiczne oraz infrastruktura⁴⁵.

Poprawie efektywności społecznej ubezpieczeń rolnych w obliczu zjawisk katastroficznych nie sprzyjają również zjawiska pogłębiającej się inflacji, wzrostu cen⁴⁶ i ograniczania konsumpcji, połączone z pogorszeniem społecznych ocen sytuacji gospodarczej Polski i wzrostem obaw, co do sytuacji własnej Polaków i ich rodzin, odnotowanych pod koniec 2021 roku⁴⁷. Badania ankietowe przeprowadzone przez S. Kalinowskiego i W. Wybudę wskazują na społeczne obawy przed wzrostem poziomu ubóstwa w kraju i bezrobocia w Polsce⁴⁸. Obrazuje to poniższa tabela.

Tabela 5. Nastroje społeczne dot. poziomu ubóstwa i bezrobocia

Obawy przed wzrostem poziomu ubóstwa w kraju	87% ankietowanych
Poczucie skrajnego ubóstwa subiektywnego	7% ankietowanych
Poczucie względnego ubóstwa subiektywnego	38% ankietowanych
Pesymistyczne prognozy zmian w najbliższych 12 miesiącach w ich sytuacji dochodowej	50% ankietowanych
Obawy wzrostu bezrobocia w Polsce	ponad 90%
Obawy przed utratą własnej pracy	ponad 20%

Źródło: Opracowanie własne na podstawie S. Kalinowski, W. Wybuda, *Sytuacja ekonomiczno-społeczna ludności w czasie pandemii koronawirusa w Polsce [w:] Konsekwencje pandemii COVID-19, Państwo i społeczeństwo*, red. nauk. K. Hajder, M. Musiał-Karg, M. Górny, <https://www.researchgate.net/>, dostęp 16.02.2022.

44. T. Czuba, *Ubezpieczenia gospodarstw rolnych w Polsce – wyniki badań empirycznych* [w:] „Ubezpieczenia w Rolnictwie – Materiały i Studia” 2020, nr 2(74), s. 197–218. Z badań przeprowadzonych przez autora wynika, że poziom korzystania z ubezpieczeń dobrowolnych w gospodarstwach rolnych o powierzchni od 5 ha do 15 ha wynosi 91%, w gospodarstwach o pow. 15,1–50 ha jest to 95%, zaś nawet 100% w gospodarstwach o pow. powyżej 50 ha.
45. Na ten temat zob. J. Jędrzejczyk, *Ekspozycja na ryzyko sytuacji pandemicznej COVID-19 i wrażliwość społeczno-ekonomiczna obszarów wiejskich i agrobiznesu*, op. cit., s. 17.
46. Zgodnie z danymi Głównego Urzędu Statystycznego ceny towarów i usług konsumpcyjnych według szybkiego szacunku w grudniu 2021 roku w porównaniu z analogicznym miesiącem ub. roku wzrosły o 8,6% (wskaźnik cen 108,6), a w stosunku do poprzedniego miesiąca wzrosły o 0,9% (wskaźnik cen 100,9), <https://stat.gov.pl/>, dostęp 16.02.2022.
47. Na podstawie: Fundacja Centrum Badania Opinii Społecznej, *Roczny bilans nastrojów społecznych*, s. 2, www.cbos.pl.
48. S. Kalinowski, W. Wybuda, *Sytuacja ekonomiczno-społeczna ludności w czasie pandemii koronawirusa w Polsce* [w:] red. nauk. K. Hajder, M. Musiał-Karg, M. Górny, *Konsekwencje pandemii COVID-19, Państwo i społeczeństwo*, s. 35–53, <https://www.researchgate.net/>, dostęp 16.02.2022.

Również statystycznie pesymistyczne pozostają nastroje i prognozy rolników badanych w 2021 roku przez GUS. Wynika to m.in. z analizy pt. „Koniunktura w gospodarstwach rolnych w I półroczu 2021 r.”⁴⁹. Opinie te uwarunkowane były kilkoma czynnikami:

- formą prawną gospodarstwa rolnego,
- powierzchnią użytków rolnych,
- ukierunkowaniem produkcyjnym gospodarstw rolnych,
- rodzajem prowadzonych upraw i gatunków/grup użytkowych utrzymywanych zwierząt gospodarskich, oraz
- wiekiem i wykształceniem osoby kierującej gospodarstwem rolnym.

Okazało się, że największy pesymizm przejawiały osoby kierujące gospodarstwami indywidualnymi, zwłaszcza prowadzącymi produkcję zwierzęcą, użytkownicy gospodarstw o powierzchni do 1 ha użytków rolnych oraz o powierzchni pow. 50 ha.

Szczególne znaczenie branży rolnej dla gospodarki krajowej przejawia się m.in. poprzez obejmowanie obszarów aktywności gospodarczej na terenach wiejskich obowiązkowością w zakresie ubezpieczeń gospodarczych oraz systemem dopłat do ubezpieczeń rolnych⁵⁰. W polskim systemie prawnym obowiązkowość (w zakresie gospodarki rolnej) odnosi się wyłącznie do ubezpieczeń budynków i budowli w gospodarstwie rolnym oraz odpowiedzialności cywilnej rolników⁵¹. Obecnie także producenci rolni mają obowiązek ubezpieczenia 50% powierzchni upraw rolnych z dopłatami państwa w przypadku uzyskania płatności bezpośrednich z Unii Europejskiej.

Powyższe może rodzić postulat rozszerzenia katalogu ubezpieczeń obowiązkowych dla wsi i rolnictwa. Mogłoby to mieć uzasadnienie zwłaszcza w kontekście występowania zjawisk katastroficznych (także klimatycznych) i innych, które ograniczają skalę penetracji produktów wśród potencjalnie zainteresowanych, a także w kontekście występującej, w związku z tym, potrzeby nowoczesnej polityki państwa

49. Główny Urząd Statystyczny, *Koniunktura w gospodarstwach rolnych w I półroczu 2021 r.*, 30 września 2021 r., www.stat.gov.pl.

50. Stosowanie dopłat do ubezpieczeń rolnych następuje na podstawie umów zawieranych przez ministerstwo odpowiedzialne za politykę rolną, a poszczególnymi towarzystwami ubezpieczeniowymi, prowadzącymi działalność w zakresie ubezpieczeń rolnych. W 2022 roku są to umowy z Powszechnym Zakładem Ubezpieczeń S.A., Towarzystwem Ubezpieczeń Wzajemnych „TUW”, Generali Towarzystwem Ubezpieczeń S.A., Poczтовым Towarzystwem Ubezpieczeń Wzajemnych, InterRisk Towarzystwem Ubezpieczeń S.A. Vienna Insurance Group, TUZ Towarzystwem Ubezpieczeń Wzajemnych, Vereinigte Hagelversicherung VVaG (siedziba w Gießen), Oddział VH VVaG TUW w Polsce, Sopockim Towarzystwem Ubezpieczeń ERGO Hestia S.A..

51. Ustawa o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych z 2003 roku (Dz. U. 2003 nr 124 poz. 1152) wprowadza m.in. obowiązkowe ubezpieczenie odpowiedzialności cywilnej rolników z tytułu posiadania gospodarstwa rolnego i obowiązkowe ubezpieczenia budynków wchodzących w skład gospodarstwa rolnego od ognia i innych zdarzeń losowych.

biorącej pod uwagę funkcjonowanie krajowego sektora rolnego w ramach jednolitego rynku europejskiego⁵². W tym znaczeniu potrzeba zabezpieczenia dochodów gospodarstw domowych zajmujących się produkcją rolną wymagałaby ekstraordynaryjnego potraktowania również ubezpieczeń wypadkowych i na życie oraz ubezpieczeń związanych z utratą dochodu i przerwami w działalności.

Warto przypomnieć, że jeśli chodzi o dopłaty do umów ubezpieczeń rolnych, to stanowią one narzędzie będące instrumentem polityki państwa (interwencjonizmu)⁵³, mającym na celu rozwój produkcji rolnej. Istotne znaczenie ma tu ustawa z 7 lipca 2005 roku o ubezpieczeniach upraw rolnych i zwierząt gospodarskich⁵⁴, która określa zasady:

- stosowania dopłat do składek z tytułu zawarcia umów ubezpieczenia od ryzyka wystąpienia skutków zdarzeń losowych w rolnictwie,
- zawierania i wykonywania umów obowiązkowego ubezpieczenia upraw od określonego ryzyka wystąpienia skutków zdarzeń losowych w rolnictwie,
- udzielania dotacji celowej na pokrycie części odszkodowań z tytułu szkód spowodowanych przez suszę.

Zwróćmy przy tym uwagę, że przyczyną wprowadzenia systemu dotowania ubezpieczeń upraw w Polsce były: z jednej strony – wysoki poziom i częstotliwość występowania zjawisk o charakterze katastroficznym, a z drugiej – także konieczność ograniczenia udzielanej doraźnie pomocy państwa⁵⁵.

Podkreślenia więc wymaga to, że stosowanie przez producentów rolnych ubezpieczeniowej metody transferu ryzyka niesie za sobą szereg korzyści związanych⁵⁶:

- 1) ze stabilizacją dochodów (pozwala np. na zachowanie produkcji bez konieczności korzystania z kredytów lub z innych źródeł finansowania),
- 2) z podniesieniem wiarygodności producenta rolnego w kontaktach z instytucjami kredytującymi,
- 3) z możliwością zaangażowania się w kolejne specjalizacje, bez konieczności samodzielnego ponoszenia skutków realizacji ryzyka.

W 2022 roku, dopłaty z budżetu państwa stosuje się do składek producentów rolnych z tytułu zawarcia umów ubezpieczenia od wystąpienia określonych zdarzeń losowych, powodujących negatywne skutki dla produkcji rolnej, tj.:

52. S. Nowak, *Rynkowy model polskich ubezpieczeń gospodarczych w rolnictwie w okresie przygotowań do wejścia do UE (lata 1990–2004)*, op. cit., s. 124.

53. Więcej na temat form interwencjonizmu państwa w gospodarce rolną na świecie, zob. M. Kaczała, K. Łyskawa, *Ubezpieczenia przedsiębiorstw/gospodarstw rolnych*, op. cit., s. 162–163.

54. Ustawa z 7 lipca 2005 roku o ubezpieczeniach upraw rolnych i zwierząt gospodarskich, Dz. U. 2005 nr 150 poz. 1249, tekst ujednolicony.

55. M. Kaczała, K. Łyskawa, *Wpływ ubezpieczeń dotowanych upraw na wynik finansowy wybranych rodzajów produkcji roślinnej*, „Wiadomości Ubezpieczeniowe” 2020, nr 4, s. 33–55.

56. M. Kaczała, K. Łyskawa, *Ubezpieczenia przedsiębiorstw/gospodarstw rolnych*, op. cit., s. 162–163.

- 1) huraganu, powodzi, deszczu nawalnego, gradu, pioruna, obsunięcia się ziemi, lawiny, suszy, ujemnych skutków przezimowania lub przymrozków wiosennych – dla produkcji roślinnej (tj. upraw zbóż, kukurydzy, rzepaku, rzepiku, chmielu, tytoniu, warzyw gruntowych, drzew i krzewów owocowych, truska-wek, ziemniaków, buraków cukrowych lub roślin strączkowych);
- 2) huraganu, powodzi, deszczu nawalnego, gradu, pioruna, obsunięcia się ziemi, lawiny, uboju z konieczności – dla produkcji zwierzęcej (tj. bydła, koni, owiec, kóz, drobiu lub świń).

Poziom dopłat w 2022 roku określa rozporządzenie Rady Ministrów z 22 listopada 2021 roku⁵⁷. Wysokość dopłaty wynosi 65% składki do 1 ha upraw rolnych i 65% składki do 1 szt. zwierzęcia gospodarskiego.

Aby realizacja procesu przebiegała właściwie, zakłady ubezpieczeń zawierają odpowiednie umowy ubezpieczenia z producentami rolnymi do wyczerpania w danym roku limitu dopłat, których wysokość dla danego ubezpieczyciela określa się w umowach w sprawie dopłat.

Warto przy tym zauważyć, że w 2022 roku na dopłaty przeznaczono w sumie ponad 1,4 mld zł (z uwzględnieniem 500 mln zł rezerwy), czyli o 500 mln zł więcej niż w 2021 roku. Ograniczenie wysokości dopłat w 2021 roku spowodowane było, m.in. przesunięciem środków budżetowych na walkę z pandemią COVID-19 i wsparcie gospodarki⁵⁸.

Należy podkreślić, że system wspierania dopłatami ubezpieczeń rolniczych pozostaje w dalszym ciągu, pomimo podejmowanych starań, mało skuteczny i nieefektywny. Świadczą o tym np. wyniki kontroli przeprowadzonej przez Najwyższą Izbę Kontroli (NIK) w latach 2017–2019 (a więc jeszcze przed pandemią koronawirusa). Izba wskazała, że stosunkowo niewielu rolników ubezpiecza swoje uprawy nawet pomimo obowiązku ich zabezpieczenia poprzez umowę ubezpieczenia⁵⁹. W związku z tym zakładane przez państwo efekty dopłat w postaci zwiększenia areału objętego ubezpieczeniem nie zostały osiągnięte, pomimo podwyższenia wysokości stawek

57. Rozporządzenie Rady Ministrów z 22 listopada 2021 roku w sprawie wysokości dopłat do składek z tytułu ubezpieczenia upraw rolnych i zwierząt gospodarskich w 2022 roku, Dz. U. 2021 poz. 2159.

58. Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, *projekt rozporządzenia Rady Ministrów dot. wysokości dopłat do składek z tytułu ubezpieczeń upraw rolnych i zwierząt gospodarskich w 2022 roku*, <https://www.gov.pl/web/premier/projekt-rozporzadzenia-rady-ministrow-w-sprawie-wysokosci-doplat-do-skladek-z-tytułu-ubezpieczenia-upraw-rolnych-i-zwierząt-gospodarskich-w-2022-r2>, dostęp 22.03.2022; M. Rematowska, *W 2022 r. nie zabraknie pieniędzy na ubezpieczenia upraw i zwierząt gospodarskich*, www.krir.pl, dostęp 17.02.2022.

59. Zestawienie liczby zawartych umów ubezpieczenia z liczbą udzielonych płatności bezpośrednich pokazuje, że obowiązek ubezpieczeń min. 50% upraw realizowało w 2017 roku 15,2% producentów rolnych, a 17,6% w 2018 roku, Najwyższa Izba Kontroli, *Informacja o wynikach kontroli, Wspieranie środkami publicznymi systemu ubezpieczeń rolniczych*, KRR.430.009.2019, nr ewid. 21/2020/P/19/047/KRR, Warszawa 2020, s. 30–31, www.nik.gov.pl, dostęp 16.02.2022, zob. także A.M. Olkiewicz, *Ubezpieczeniowe instrumenty wspierania gospodarstw rolnych w zakresie upraw*, „Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu” 2018, t. 20, z. 4, s. 139–145.

taryfowych ubezpieczenia i weryfikacji zasad wyliczania wysokości dopłat do składek. Na taką sytuację wpływ miało, zdaniem NIK, finansowanie i pomoc z budżetu Skarbu Państwa. Pomoc ta dotyczyła skutków szkód wywołanych zdarzeniami atmosferycznymi, w większości poza systemem ubezpieczenia i pomimo braku realizacji obowiązku ubezpieczania upraw^{60, 61}.

Pozostałymi elementami, które stanowią o niższej niż zakładano popularności ubezpieczeń są przede wszystkim⁶²:

- niska opłacalność produkcji rolnej,
- brak powszechności ubezpieczeń,
- nieubezpieczanie upraw o wysokim ryzyku powstania szkód (np. tereny zalewowe),
- brak obowiązku egzekwowania ubezpieczeń,
- skomplikowana procedura likwidacji szkód.

Za krok w dobrym kierunku należałoby więc uznać projektowane zmiany w systemie dopłat do ubezpieczeń rolnych. Rządowy projekt ustawy o Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa przewiduje bowiem możliwość umorzenia rolnikom części zobowiązań wobec Agencji, a także dokonania przez rolnika cesji części dopłat bezpośrednich na poczet swojej składki ubezpieczeniowej, niezależnie od faktu, iż nie zawiera on postulowanej obowiązkowości ubezpieczeń⁶³.

Zakończenie

Pandemia, której następstwem jest choroba COVID-19, to jedynie przykład rodzajów ryzyk, których źródłem są rozliczne zdarzenia natury przyrodniczej, społecznej czy gospodarczej. Niosą one ze sobą kryzysogenne skutki o często ogromnej skali nieszczęść i potencjale niszczącym ludność, w tym warunki jej gospodarowania oraz bytowania.

60. Najwyższa Izba Kontroli, *Informacja o wynikach kontroli, Wspieranie środkami publicznymi systemu ubezpieczeń rolniczych*, KRR.430.009.2019, nr ewid. 21/2020/P/19/047/KRR, Warszawa 2020, www.nik.gov.pl, dostęp 16.02.2022.

61. Zgodnie z wynikami kontroli NIK, w latach 2017–2019 udzielono wsparcia poza systemem ubezpieczenia na łączną kwotę 2 821 142,4 tys. zł. Polegało ono na udzielaniu bezpośredniej pomocy finansowej oraz stosowaniu ulg poprzez obniżanie czynszu dzierżawnego i przesunięciu terminów płatności lub rozłożeniu na raty należności. Jednocześnie, w tym samym okresie, dopłaty do składek z tytułu ubezpieczeń rolnych wyniosły 1 540 300 tys. zł, natomiast po aneksowaniu umów – 1 462 817 tys. zł, Najwyższa Izba Kontroli, *Informacja o wynikach kontroli, Wspieranie środkami publicznymi systemu ubezpieczeń rolniczych*, op. cit., s. 22–28.

62. Ibidem.

63. Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, *Projekt ustawy o Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa*, przyjęty przez rząd 28 grudnia 2021 roku, skierowany do Sejmu 5 stycznia 2022 roku, <https://www.gov.pl/web/premier/projekt-ustawy-o-zmianie-ustawy-o-agencji-restrukturyzacji-i-modernizacji-rolnictwa2>, dostęp 25.02.2022.

Zarówno samoistne zdarzenia katastroficzne, jak i skutki wielowiekowych, niekorzystnych dla środowiska przyrodniczego zmian klimatu czy warunków bytowania i działań człowieka, w opinii wielu ośrodków i ekspertów, mogą prowadzić do realizacji szczególnych rodzajów ryzyka o potencjale niszczącym nawet życie naszej planety.

Mimo często wręcz apokaliptycznych wizji świata, współcześnie rządzący, dla realizacji partykularnych interesów, nie zdecydowali dotąd zgodnie o stworzeniu koniecznych i powszechnie obowiązujących prawnych zasad ludzkiego postępowania w celu przeciwdziałania skutkom takich zdarzeń. Nie powołano niezbędnych funduszy dla skutecznej kompensacji powstających stąd szkód. Dotyczy to także podjęcia różnorodnych działań zabezpieczających dalsze niszczenie środowiska bytowania ludzkiego. Egoizm interesów własnych (na tle potencjalnych możliwości) posunięty jest do tego stopnia, że wobec przodującej w takich działaniach zapobiegawczo-finansujących Unii Europejskiej czynione bywają zarzuty nadmiernego interwencjonizmu i niepotrzebnego inwestowania w przedsięwzięcia zabezpieczające.

Niestety Polska nie jest postrzegana w grupie liderów koniecznych przemian. Ma to miejsce z różnych powodów zarówno natury gospodarczej, jak i uwarunkowań społeczno-ustrojowych. Nie bez znaczenia jest tu również stopień rozwoju techniki i technologii bytowania oraz gospodarowania (np. problemy energetyki opartej na węglu), zamożności czy niedorozwoju gospodarczego. Problemy pogłębiają dodatkowo względy mentalne znacznej części społeczeństwa i rządzących.

Przypomnijmy, że dotychczas nie dopracowaliśmy się niestety uchwalenia norm ustawowych kompleksowo zabezpieczających prawno-organizacyjny i finansowy system działania państwa, jego organów oraz organizacji i podmiotów w przypadkach wystąpienia szkód natury katastroficznej.

Jak wynika z przedstawionej analizy, krajowy system ubezpieczeń gospodarczych niewystarczająco sprawnie zareagował na potrzeby ochronne natury ludzkiej i gospodarczej wywołane wystąpieniem zjawiska katastroficznego, jakim jest bez wątpienia pandemia koronawirusa.

Lepszych efektów w zakresie dystrybucji ubezpieczeniowych produktów pandemicznych, należałoby poszukać w portfelu zawartych już i funkcjonujących umów ubezpieczeń. Szczególnie wśród podmiotów i osób objętych dotychczas masowymi ubezpieczeniami grupowymi na życie i pokrewnymi, w sieciach sprzedaży masowej oraz w opracowywaniu i wdrażaniu nowych produktów, także w zakresie ubezpieczeń majątkowych.

Produkty i oferty ochrony ubezpieczeniowej pojawiające się obecnie na polskim rynku nie są wystarczająco adekwatne do skali zapotrzebowań gospodarki i oczekiwań społeczności, również z uwagi na ich niedostatki promocyjno-akwizycyjne.

Uznając zatem za zasadne hipotezy o ubezpieczalności ryzyka pandemicznego i istniejącej na polskim rynku potrzebie obligatoryjności ubezpieczenia skutków oddziaływania ryzyka pandemii na życie i zdrowie osób fizycznych, należałoby podjąć działania zmierzające do:

- 1) przeprowadzenia wśród przedstawicieli praktyki i nauki ubezpieczeń, stosownej analizy celowości;
- 2) wprowadzenia powszechnego, obowiązkowego ubezpieczenia tego ryzyka;
- 3) wystąpienia do organów UE o wprowadzenie obowiązku stosownymi aktami prawnymi;
- 4) stworzenia celowego funduszu kompensacyjnego, bez konieczności sięgania do środków publicznych, jako wiodących czy jedynych źródeł kompensacji.

Zarządzanie ryzykiem w rolnictwie, zdaniem autorów, wymaga również większej aktywności państwa i kompleksowego podejściu do problemu, zwłaszcza w obliczu zdarzeń o charakterze masowym, takich jak zjawiska katastroficzne wywołane anomaliami pogodowymi czy sanitarnymi. Konieczne są przede wszystkim działania polegające na identyfikowaniu źródeł ryzyka w gospodarstwach rolnych, edukacji rolników w kierunku stosowania i wykorzystania narzędzi zarządzania ryzykiem i compliance oraz wsparciu w zakresie zapobiegania ryzykom i łagodzenia ich skutków⁶⁴.

Jedną z form wykorzystania ubezpieczeniowej metody transferu ryzyka związanej z prowadzeniem gospodarstwa rolnego, może być większe niż dotychczas zastosowanie wzajemności ubezpieczeniowej⁶⁵ oraz zastosowanie obligatoryjności w odniesieniu do ubezpieczeń dotyczących życia i zdrowia osób prowadzących gospodarke rolną oraz ubezpieczeń związanych z utratą dochodu i przerwami w działalności.

64. Więcej na temat w projekcie *Ubezpieczenia z uwzględnieniem stabilizacji dochodów, jako instrumenty zarządzania ryzykiem w rolnictwie*, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, <https://www.gov.pl/web/rolnictwo/ubezpieczenia-rolnicze>, dostęp 21.02.2022.

65. O planach wdrożenia nowego systemu ubezpieczeniowego dla rolników, na podstawie wzajemności członkowskiej mówił premier M. Morawiecki na posiedzeniu Sejmowej Komisji Rolnictwa i Rozwoju Wsi 10 lutego 2022 roku, *Premier: Wdrażamy nowy system ubezpieczeniowy dla rolników*, <https://forsal.pl/biznes/rolnictwo/artykuly/8353958,nowy-system-ubezpieczeniowy-dla-rolnikow.html>, dostęp 23.02.2022. Podobnie wicepremier, minister rolnictwa Henryk Kowalczyk: „Nowy system ubezpieczeń w rolnictwie, który jest obecnie przygotowywany, umożliwi natychmiastowe udzielanie pomocy przez zakłady ubezpieczeń, odciążając w tym zakresie budżet państwa (...). Zakupiliśmy udziały w TUV Pocztownym i budujemy ofertę ubezpieczeniową. Mam nadzieję, że w drugiej połowie lutego wyjdziemy z ofertą ubezpieczeniową, korzystną dla rolników, z dopłatą z budżetu ok. ⅓ do składki ubezpieczeniowej. Chcemy, by ubezpieczenia były kompleksowe, dla wszystkich ryzyk, łącznie z suszą”, *Kowalczyk: Nowy system ubezpieczeń rolnych odciąży budżet państwa*, <https://forsal.pl/biznes/rolnictwo/artykuly/8344338,nowy-system-ubezpieczen-rolnych-budzet-panstwa-henryk-kowalczyk.html>, dostęp 23.02.2022.

Bibliografia

- Brodecki Z., Marek W., Mogilski W. et al.**, *Ubezpieczenia w świetle zmieniającego się pojęcia odpowiedzialności* [w:] *Studia Ubezpieczeniowe*, Tom X, Warszawa – Poznań 1989.
- Boczek, J.**, *Nauka o szkodnikach roślin uprawnych*, Wyd. III poprawione i uzupełnione, Warszawa, SGGW, 1998.
- Czuba, T.**, *Ubezpieczenia gospodarstw rolnych w Polsce – wyniki badań empirycznych* [w:] „Ubezpieczenia w Rolnictwie – Materiały i Studia” 2020, nr 2(74).
- Forsal.pl**, *Kowalczyk: Nowy system ubezpieczeń rolnych odciąży budżet państwa*, <https://forsal.pl/biznes/rolnictwo/artykuly/8344338,nowy-system-ubezpieczen-rolnych-budzet-panstwa-henryk-kowalczyk.html>, dostęp 23.02.2022.
- Forsal.pl**, *Premier: Wdrażamy nowy system ubezpieczeniowy dla rolników*, <https://forsal.pl/biznes/rolnictwo/artykuly/8353958,nowy-system-ubezpieczeniowy-dla-rolnikow.html>, dostęp 23.02.2022.
- Fundacja Centrum Badania Opinii Społecznej**, *Roczny bilans nastrojów społecznych*, www.cbos.pl.
- Global Insurance Consumer Survey**, globalne badanie EY 2021, przeprowadzone w okresie maj – sierpień 2021 roku na grupie 4 200 osób w siedmiu krajach (Brazylia, Kanada, Japonia, Niemcy, Filipiny, RPA i USA), https://www.ey.com/pl_pl/banking-capital-markets/konsumenci-stracili-w-pandemii-poczucie-bezpieczestwa-i-szukaj-m, dostęp 14.03.2022.
- Główny Urząd Statystyczny**, *Szybki szacunek inflacji w grudniu 2021*, <https://stat.gov.pl/>, dostęp 16.02.2022.
- Główny Urząd Statystyczny**, *Koniunktura w gospodarstwach rolnych w I półroczu 2021 r.*, www.stat.gov.pl.
- Jędrzejczyk I.**, *Ekspozycja na ryzyko sytuacji pandemicznej COVID-19 i wrażliwość społeczno-ekonomiczna obszarów wiejskich i agrobiznesu* [w:] „Ubezpieczenia w Rolnictwie – Materiały i Studia” 2020, nr 1(73).
- Jędrzejczyk I.**, *Ubezpieczenia jako źródła kapitału na cele inwestycyjne*, Referat wygłoszony 16.11.2016 podczas konferencji naukowej pt. Rynki finansowo-ubezpieczeniowe na tle kryzysów gospodarczych na Wydziale Zarządzania UW, materiały w posiadaniu Izby Gospodarczej Ubezpieczeń i Obsługi Ryzyka.
- Kaczala M., Łyskawa K.**, *Wpływ ubezpieczeń dotowanych upraw na wynik finansowy wybranych rodzajów produkcji roślinnej*, „Wiadomości Ubezpieczeniowe” 2020, nr 4.
- Kaczala M., Łyskawa K.**, *Ubezpieczenia przedsiębiorstw/gospodarstw rolnych* [w:] *Ubezpieczenia w zarządzaniu ryzykiem przedsiębiorstwa*, red. L. Gąsioriewicz, J. Monkiewicz, t. 2, Warszawa, Wydawnictwo Poltext, 2010.
- Kalinowski S., Wybuda W.**, *Sytuacja ekonomiczno-społeczna ludności w czasie pandemii koronawirusa w Polsce* [w:] *Konsekwencje pandemii COVID-19, Państwo i Społeczeństwo*, red. nauk. K. Hajder, N. Musiał-Karg, M. Górny, <https://www.researchgate.net/>, dostęp 16.02.2022.
- Kancelaria Prezesa Rady Ministrów**, *Projekt rozporządzenia Rady Ministrów dot. wysokości dopłat do składek z tytułu ubezpieczeń upraw rolnych i zwierząt gospodarskich w 2022 roku*, <https://www.gov.pl/web/premier/projekt-rozporzadzenia-rady-ministrow-w-sprawie-wysokosci-doplat-do-skladek-z-tytułu-ubezpieczenia-upraw-rolnych-i-zwierzat-gospodarskich-w-2022-r2>, dostęp 22.03.2022.

Polskie ubezpieczenia gospodarcze wobec zjawisk katastroficznych, w tym pandemicznych

- Kancelaria Prezesa Rady Ministrów**, *Projekt ustawy o Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa*, przyjęty przez rząd 28 grudnia 2021 roku (skierowany do Sejmu 5 stycznia 2022 roku), <https://www.gov.pl/web/premier/projekt-ustawy-o-zmianie-ustawy-o-agencji-restrukturyzacji-i-modernizacji-rolnictwa2>, dostęp 25.02.2022.
- Kurdyś-Kujawska A.**, *Determinanty wykorzystania dobrowolnych ubezpieczeń w rolnictwie*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin-Polonia” 2018, Vol. LII, 1 sectio H, <http://oeconomia.annales.umcs.pl>, dostęp 14.02.2022.
- Majchrzycka-Guzowska A.**, *Wybrane problemy polityki fiskalnej w okresie pandemii* [w:] *Administracyjno-finansowe konteksty zarządzania – wybrane zagadnienia*, red. nauk. K. Iglicka-Okólska, M. Dobrzyński, Warszawa, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Sekcja Wydawnicza Wydziału Zarządzania UW, 2021.
- Medicover.pl**, *Pandemia koronawirusa na świecie i w Polsce – kalendarium*, <https://www.medicover.pl/o-zdrowiu/pandemia-koronawirusa-na-swiecie-i-w-polsce-kalendarium,7252,n,192>, dostęp 25.02.2022.
- Michalski T., Śliwiński A., Pajewska-Kwaśny R. et al.**, *Ryzyko katastroficzne*, Warszawa, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, 2016.
- Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi**, sprawozdanie ze spotkania inauguracyjnego projekt „Ubezpieczenia z uwzględnieniem stabilizacji dochodów, jako instrumenty zarządzania ryzykiem w rolnictwie”, wrzesień 2020, <https://www.gov.pl/web/rolnictwo/ubezpieczenia-rolnicze>, dostęp 21.02.2022.
- Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi**, *Ubezpieczenia z uwzględnieniem stabilizacji dochodów jako instrumenty zarządzania ryzykiem w rolnictwie*, wrzesień 2020, <https://piragoo.pl/wp-content/uploads/2020/10/Ubezpieczenia-z-uwzgl%C4%99dnieniem-stabilizacji-dochod%C3%B3w-jako-instrumenty-zarz%C4%85dzania-ryzykiem-w-rolnictwie.pdf>, dostęp 21.02.2022.
- Najwyższa Izba Kontroli**, *Informacja o wynikach kontroli, Wspieranie środkami publicznymi systemu ubezpieczeń rolniczych*, KRR.430.009.2019, nr ewid. 21/2020/P/19/047/KRR, Warszawa 2020, www.nik.gov.pl, dostęp 16.02.2022.
- Nowak R.**, *Otoczenie prawne pośrednika ubezpieczeniowego jako dystrybutora ubezpieczeń* [w:] *Administracyjno-finansowe konteksty zarządzania – wybrane zagadnienia*, red. nauk. K. Iglicka-Okólska, M. Dobrzyński, Warszawa, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Sekcja Wydawnicza Wydziału Zarządzania UW, 2021.
- Nowak S.**, *Rynkowy model polskich ubezpieczeń gospodarczych w rolnictwie w okresie przygotowań do wejścia do UE (lata 1990–2004)* [w:] „Ubezpieczenia w Rolnictwie – Materiały i Studia” 2021, nr 2(76).
- Nowak S.**, *Problemy 25-lecia polskiego rynku ubezpieczeń (przymus ubezpieczenia w rolnictwie)* [w:] *Ubezpieczenia na rzecz gospodarki globalnej, sektorów i regionów*, red. nauk. I. Jędrzejczyk, Warszawa, Oficyna Wydawnicza Edward Mitek, 2015.
- Nowak S., Jagodziński J., Łazęcki M.**, *Polski model ubezpieczeń – pora na moderację i modernizację (problemy spełniania funkcji ubezpieczeniowych)* [w:] *Polski rynek ubezpieczeń na tle kryzysów społeczno-gospodarczych*, red. A.Z. Nowak, S. Nowak, J. Jagodziński, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe Wydziału Zarządzania UW, 2016.

Polskie ubezpieczenia gospodarcze wobec zjawisk katastroficznych, w tym pandemicznych

- Nowosielska E.**, *Ubezpieczenie utraty zysku a straty wywołane przez COVID-19*, www.wtco.com, dostęp 14.02.2022.
- Olkiewicz A.M.**, *Ubezpieczeniowe instrumenty wspierania gospodarstw rolnych w zakresie upraw*, „Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu” 2018, t. 20, z. 4.
- Podstawka M.**, *Problemy związane z reformowaniem systemu ubezpieczeń społecznych rolników* [w:] *Ubezpieczenia na rzecz gospodarki globalnej, sektorów i regionów*, red. I. Jędrzejczyk, Warszawa, Oficyna Wydawnicza Edward Mitek, 2015
- Polska Izba Ubezpieczeń, Deloitte**, *Raport „Jak ubezpieczenia zmieniają Polskę i Polaków”*, Warszawa 2017.
- Polska Izba Ubezpieczeń, Deloitte**, *Raport: Klimat ryzyka. Jak prewencja i ubezpieczenia mogą ograniczyć wpływ katastrof naturalnych na otoczenie?*, Warszawa 2019, www.piu.org.pl, dostęp 23.02.2022.
- Przybytniowski J.W.**, *Rynek ubezpieczeń gospodarczych w dobie COVID-19*, w druku.
- Przybytniowski J.W., Grzebieniak A., Pacholarz W.M.**, *Wybrane aspekty ubezpieczeń gospodarczych w Polsce i na świecie w dobie pandemii COVID-19*, Olsztyn, Instytut Badań Gospodarczych, 2021.
- Rematowska M.**, *W 2022 r. nie zabraknie pieniędzy na ubezpieczenia upraw i zwierząt gospodarskich*, www.krir.pl, dostęp 17.02.2022.
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) Nr 1305/2013** z 17 grudnia 2013 roku w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) i uchylającym rozporządzenie Rady (WE) nr 1698/2005, Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej L 347/487.
- Rozporządzenie Rady Ministrów** z 22 listopada 2021 roku w sprawie wysokości dopłat do składek z tytułu ubezpieczenia upraw rolnych i zwierząt gospodarskich w 2022 roku, Dz. U. 2021 poz. 2159.
- Rudke M.**, *Dobre polisy przyniosły sukces w rankingu* [w:] „Rzeczpospolita” z 28.05.2021 roku.
- Skwirowski P.**, *To będzie trudny rok ubezpieczycieli* [w:] „Rzeczpospolita” z 4.01.2022 roku.
- Stroiński E.**, *Ubezpieczenia majątkowe i osobowe w rolnictwie*, Warszawa, Wydawnictwo Akademii Finansów, 2016.
- Szajner P.**, *Wpływ pandemii COVID-19 na sytuację na rynkach rolnych w Polsce* [w:] „Ubezpieczenia w Rolnictwie – Materiały i Studia” 2020, nr 1(73), <https://www.krus.gov.pl/czasopismo/>, dostęp 25.02.2022.
- Śliwiński A.**, *Pandemia COVID-19 a sektor ubezpieczeń*, w druku.
- Światowa Organizacja Meteorologiczna (WMO)**, *Atlas śmiertelności i strat ekonomicznych z powodu ekstremów pogodowych, klimatycznych i wodnych (1970–2019)*, WMO-nr 1267, https://library.wmo.int/index.php?lvl=notice_display&id=21930#.YhZNvIqZM2w, dostęp 23.02.2022.
- Światowe Forum Ekonomiczne**, *The Global Risks Report 2020, Insight Report, 15th Edition*, we współpracy z Marsh & McLennan and Zurich Insurance Group, <https://www.weforum.org/reports/the-global-risks-report-2020>, dostęp 26.02.2022.
- Ustawa** z 23 kwietnia 1964 roku kodeks cywilny, Dz. U. nr 16 poz. 93 ze zm.
- Ustawa** z 22 maja 2003 roku o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych, Dz. U. 2003 nr 124 poz. 1152.

Polskie ubezpieczenia gospodarcze wobec zjawisk katastroficznych, w tym pandemicznych

Ustawa z 20 grudnia 1990 roku o ubezpieczeniu społecznym rolników, Dz. U. 1991 nr 7 poz. 24, tekst ujednolicony.

Ustawa z 28 lipca 1990 roku o działalności ubezpieczeniowej, Dz. U. 1996 nr 11 poz. 62 ze zm.

Ustawa z 7 lipca 2005 roku o ubezpieczeniach upraw rolnych i zwierząt gospodarskich, Dz. U. 2005 nr 150 poz. 1249, tekst ujednolicony.

Włodarczyk-Mroczkowska A., *Nadrobiliśmy parę lat. Wiele rozwiązań zostanie już z nami* [w:] „Rzeczpospolita” z 3.08.2021 roku.

Wyrok Sądu Najwyższego z 20 października 2006 roku, syg. akt IVCSK 125/06, <http://www.sn.pl/sites/orzecznictwo/Orzeczenia2/IV%20CSK%20125-06-1.pdf>, dostęp 11.03.2022.

otrzymano: 14.03.2022
zaakceptowano: 26.04.2022

*Ten artykuł jest objęty licencją Creative Commons Attribution 4.0
Licencja międzynarodowa (CC BY 4.0)*

Polish business insurance with reference to the catastrophic phenomena, including pandemic ones (impact of catastrophic events on the agricultural insurance market)

Stanisław Nowak, Radosław Nowak

Abstract

The SARS-CoV-2 coronavirus pandemic, also on the European continent, caused illness, the death of millions of victims and serious material damage. In Poland, similarly to other countries, it significantly impacted the financial markets, and among them the area of functioning of business insurance, which includes voluntary and compulsory agricultural insurance.

The subject of this study is a review and signalling of crisis impacts of catastrophic phenomena, also related to pandemic risk, on the social and economic life of the country, including the impact on the area related to the functioning of insurance for agriculture.

The issues of the calamity impact of natural disasters, with particular emphasis on the phenomenon of the pandemic and the share of the insurance method of compensation for damage and its material effects, were analysed.

The analysis is complemented by the authors' conclusions and proposals as to the tasks and forms of action of the country, international institutions and the insurance market in cases of high probability of occurrence of further phenomena of this type.

The objective of the study is to assess the impact of the insurance method on the management and counteracting types of catastrophic risks, including pandemic risks.

Keywords: COVID-19, pandemic risks, agricultural insurance, natural disaster risk management, catastrophic phenomena.

Stanisław Nowak, PhD, Chamber of Commerce for Insurance and Risk Management; **Radosław Nowak**, MA, Chamber of Commerce for Insurance and Risk Management.

Introduction

Catastrophic phenomena (regardless of their nature), which we have been experiencing in recent years, make it necessary to take more effective actions in the area of risk management. The needs primarily relate to activities of a systemic nature, with particular emphasis on the insurance method. The COVID-19 pandemic is an example, which has been troubling the world since November 2019¹, and which, apart from its impact in the form of causing an infectious disease, has a profound impact on the economies and social life of the countries affected by it, causing social and economic crises. Undoubtedly, they also affect those parts of the economy and those sectors that are related to agriculture.

The authors of this article attempt to verify the hypothesis about the insurance possibility of the risk of a pandemic and the existence of an objective need to introduce the obligation of insurance protection in the area of life and health of Polish citizens, taking into account the population of rural areas.

The objective of the study is to assess the impact of the insurance method on the management and prevention of catastrophic risks, taking into account pandemic risks.

The adopted research methods are based on literature studies, analysis of information from secondary sources and participatory observation regarding the behaviour of the insurance market in Poland.

Insurance with reference to catastrophic events

Events such as natural disasters, regardless of the sources that cause them, resulted in a higher exposure of social goods and interests to catastrophic risks, including pandemic ones, than in previous years. This results in the need to pay particular attention to the planning of risk management activities, including preventive ones, taking into account insurance as a method of transferring catastrophic risk. This will enable to limit losses, both in property as well as personal losses. According to the authors, this should be done in the most organised manner possible, on a macro scale, i.e. taking into account the

1. On 17 November 2019 in China, there was probably the first case of COVID-19, and on 9 January 2020, the World Health Organization (WHO) announced that in Chinese Wuhan there is a mysterious pneumonia associated with an infection previously unknown, namely coronavirus: *Pandemia koronawirusa na świecie i w Polsce – kalendarium*, <https://www.medicover.pl/o-zdrowiu/pandemia-koronawirusa-na-swiecie-i-w-polsce-kalendarium,7252,n,192>, access 25.02.2022.

primary role of state and international institutions², but also with the participation of insurance companies. Insurance companies are in possession of the following:

- data on damages, compensations and benefits necessary for the identification of risks;
- data of insured individuals and entrepreneurs;
- experience in the liquidation of damage;
- experience in preventive actions;
- experience in mitigation and losses restitution.

Only such an approach will ensure economic balance for societies, including entrepreneurs, and guarantees for the preservation of assets, both private and public³.

Table 1. The number of natural disasters in the world in 1991–2017

	Droughts and fires	Floods and landslides	Storms and hurricanes
1991	46	116	152
1997	66	151	149
2007	65	242	255
2017	79	346	258

Source: Own study based on the Polish Insurance Association, Deloitte, Report: *Climate of risk. How can prevention and insurance reduce the impact of natural disasters on the environment?*, Warsaw 2019, www.piu.org.pl, access 23.02.2022.

The report of the World Meteorological Organization (WMO) entitled: “Atlas of Mortality and Economic Losses from Weather, Climate and Water Extremes (1970–2019)” indicates an increasing trend of disasters resulting from climate change⁴. At that time, there were 1,672 registered disasters, 159,438 deaths and USD 476.5 billion in economic losses recorded in Europe. Most often, they were floods (38%) and storms (32%). However, the main cause of death was extreme

2. The currently operating projects in Poland in the area of natural disaster risk management primarily include:
 - a) Agricultural Drought Monitoring System in Poland (SMSR),
 - b) Information System of the National Shield against Extraordinary Hazards (ISOK),
 - c) RescEU – European system for combating natural disasters,
 - d) 44 MPA – project of adaptation to climate change in 44 Polish cities,
 - e) RCB alert.
3. Polska Izba Ubezpieczeń, Deloitte, *Raport: Klimat ryzyka. Jak prewencja i ubezpieczenia mogą ograniczyć wpływ katastrof naturalnych na otoczenie?*, Warsaw 2019, www.piu.org.pl, access 23.02.2022. The authors of the report state that in 2017 alone, material losses caused by natural disasters amounted to PLN 338 billion, with insurability at the level of PLN 140 billion.
4. World Meteorological Organization (WMO), *Atlas of Mortality and Economic Losses from Weather, Climate and Water Extremes (1970–2019)*, WMO-No. 1267, https://library.wmo.int/index.php?vl=notice_display&id=21930#YhZNVlqZM2w, access 23.02.2022.

temperatures (93%), with 148,109 fatalities. Floods and storms caused the most economic losses in Europe (36% and 44% respectively). Only two extreme heat waves from 2003 and 2010 caused 127,946 deaths, representing 80% of the total number of fatalities. The 2002 flooding in Germany caused losses of USD 16.48 billion and it was the most expensive incident in Europe in 50 years. The analysis of disasters shows that river floods (22%), storms (14%) and floods (10%) were the most common threats in Europe. Heat waves caused the highest number of losses in people (89%). Five threats caused most of the economic losses. These are river floods, general storms, non-tropical storms, floods and droughts.

It should be noted here that the majority of natural disaster losses are uninsured. In the last 10 years, an average of 33.8% of financial losses in the world were covered with insurance, which represents a slight increase compared to the value for 30 years (30.7%)⁵.

The Global Risks Perception Survey indicates that for the first time in history climate-related topics and the consequences of climate change are the most important long-term risks in terms of their probability of occurrence⁶. They are as follows (in order):

- extreme weather conditions,
- climate action failure,
- natural disasters,
- biodiversity loss,
- man-made natural disasters.

Table 3. The most important long-term threats, in terms of their probability of occurrence, in 2015–2020

2015	2016	2017	2018	2019	2020
Interstate conflict	Forced migration	Extreme weather conditions	Extreme weather conditions	Extreme weather conditions	Extreme weather conditions
Extreme weather conditions	Extreme weather conditions	Forced migration	Natural disasters	Climate action failure	Climate action failure
Disasters of national governments	Climate action failure	Natural disasters	Cyber attacks	Natural disasters	Natural disasters

5. Polska Izba Ubezpieczeń, Deloitte, *Raport: Klimat ryzyka. Jak prewencja i ubezpieczenia mogą ograniczyć wpływ katastrof naturalnych na otoczenie?*, Warsaw 2019, www.piu.org.pl, access 23.02.2022, p. 11.

6. World Economic Forum, *The Global Risks Report 2020, Insight Report*, 15th Edition, in cooperation with Marsh & McLennan and Zurich Insurance Group, <https://www.weforum.org/reports/the-global-risks-report-2020>, access 26.02.2022.

Polish business insurance with reference to the catastrophic phenomena

2015	2016	2017	2018	2019	2020
Collapse of the state caused by crisis	International conflict	Terrorist attacks	Fraud and data theft	Fraud and data theft	Biodiversity loss
Unemployment rate	Natural disasters	Fraud and data theft	Climate action failure	Cyber attacks	Man-made natural disasters

Source: Own study based on the World Economic Forum, *The Global Risks Report 2020, Insight Report, 15th Edition*, in cooperation with Marsh & McLennan and Zurich Insurance Group, 15 January 2020, <https://www.weforum.org/reports/the-global-risks-report-2020>, access 26.02.2022.

Climate change is occurring much faster than expected, causing unprecedented extreme weather events around the world. The last years have been the warmest in history, and natural disasters are becoming more intense and frequent. It is anticipated that global temperatures will rise by at least 3°C by the end of this century, twice the maximum limit for avoiding the most serious economic, social and environmental problems⁷.

The above clearly indicates that the warming of the climate and the resulting effects will affect Poland to a greater extent than before, which will result, among others, in deterioration of the conditions for the development of plants and increase their susceptibility to diseases. This will happen regardless of the problems with low temperatures, and the accumulation of these two factors will affect very serious losses in agriculture and horticulture⁸.

There is no doubt that the catastrophic incident in the world, namely the COVID-19 pandemic, has changed the entire insurance market. However, it is somewhat premature to ask in the first half of 2022 about the full effects of its impact on the insurance market in Poland. There is a potential risk of further development and advancement, with unknown temporal and effectual severity.

It is worth underlining that the above-mentioned staging coincides with the separation of three periods in which the effects of the pandemic on the insurance sector and insurance itself take place, i.e. short, medium and long-term. The following periods are key here: medium and, above all, long-term, when the following phenomena occur⁹:

- 1) adapting the insurers' strategy to the new conditions,
- 2) changes in the scope of risk assessment,
- 3) increased insurance rates,
- 4) reduced risk of appetite of insurance companies,

7. Ibidem.

8. Polska Izba Ubezpieczeń, Deloitte, Raport: *Klimat ryzyka. Jak prewencja i ubezpieczenia mogą ograniczyć wpływ katastrof naturalnych na otoczenie?*, Warsaw 2019, www.piu.org.pl, access 23.02.2022, p. 11.

9. A. Śliwiński, *Pandemia COVID-19 a sektor ubezpieczeń*, in print.

- 5) the emergence of the effects of the use of modern technologies,
- 6) the emergence of product innovations.

The occurrence of the pandemic resulted in the fact that Life insurance companies, in order to meet the expectations of customers, decided to extend their offers primarily to benefits related to hospital stays due to COVID-19, stays in the ICU or with respiratory failures, while guaranteeing benefits in the event of death of the insured as a result of this disease. Insured persons also received emergency assistance for the period of quarantine as part of assistance products. In the case of non-life insurance, however, changes were introduced primarily with regard to travel products (e.g. hospitalization and treatment due to COVID-19, performance of a test, stay of a caregiver in the event of a child's illness, etc.).

The pandemic has triggered many processes that have a significant impact on the insurance market and require the appropriate security measures. This applies primarily to increasing claims, in the medium term, mainly in health and life insurance, loss of job, low contribution to mortgage, travel or financial loans. This is one of the key threats to the insurance market. The main sources of threats are, among others¹⁰:

- 1) increased pressure related to the level of insurance premiums as the number of claims increases;
- 2) deteriorating economic conditions;
- 3) increase scope of liability exclusions in certain insurance policies, in particular health and life insurance.

From the point of view of insurance theory, a disease in the form of the coronavirus pandemic should be classified as a mass catastrophic risk¹¹, however, of a measurable nature of events caused by it, and therefore – insurable. For the insurance market, in particular insurance companies and entities operating in the areas of risk assessment, insurance distribution and compensation, the pandemic should be considered in at least two categories:

- 1) as entities providing insurance services to the Polish economy, due to the mission of business insurance;
- 2) the impact of the pandemic risk for these entities, along with the consequences, obligations and powers of entrepreneurs operating on the market, including the possibility of using state support in the form of measures and tools to combat the pandemic.

10. J.W. Przybytniowski, *Rynek ubezpieczeń gospodarczych w dobie COVID-19*, in print.

11. The risk posed by natural forces in the event of mass occurrence should be considered a catastrophic risk. More: T. Michalski, A. Śliwiński, R. Pajewska-Kwaśny et al., *Ryzyko katastroficzne*, Warsaw, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, 2016.

When considering the issue on the first layer, you can notice that in the insurance doctrine and practice¹² it is assumed that the basic mission of (economic) insurance is to compensate for damage and losses caused by various types of risks of a multiple nature, including natural (e.g. floods) or social (e.g. illness, accident, strike).

Such phenomena, in practice called random events, adversely affecting the personal rights of a person (life and ability to work) or any material values (property, civil liability), cause damage that should be compensated (e.g. reconstruction of a house destroyed by fire), and additionally cover material needs caused by the risk (e.g. obtaining funds to compensate lost income, after the death of a family provider).

Insurance is therefore a specific type of business activity in which the fulfilment of a provision (compensation) is preconditioned by the occurrence of a fortuitous event, the consequence of which is a damage or material need arising from a member of the insured group, covered by protection against the effects of damage resulting from the implementation of a specific risk¹³.

Hence, it is quite obvious here that there is a common, even trivial view that insurance lives from risk. Having this statement in mind, it is appropriate to ask further important questions:

- 1) to what extent is the risk of coronavirus impact an insurance phenomenon and should it be covered by insurance?
- 2) is the current insurance market able and possibly to what extent to compensate for its material and personal consequences, both in terms of Poland and the entire European Community?
- 3) in the sense of a social mission, should insurers profit from the implementation of pandemic insurance, and if so, how to manage it?

12. Not one, though. It has a significant, and so far underestimated role in Poland, one of the types of financial functions of business insurance, expressed in earlier periods by supporting the development of the national economy, and nowadays – using the resources and financial flows of insurance to push global, regional and national economic growth through investments. I. Jędrzejczyk, *Ubezpieczenia jako źródła kapitału na cele inwestycyjne*, Paper delivered on 16 November 2016 during a scientific conference at the Faculty of Management of the University of Warsaw entitled: “Financial and insurance markets in times of economic crises”, materials held by the Chamber of Commerce for Insurance and Risk Management.

13. See, regarding the specific form of the insurance contract, the decision of the Supreme Court, ref. no. IVCSK 125/06, in which the same Court considered that the insurance contract is not a reciprocal contract under the Civil Code. It does not contain the equivalence that characterises these contracts. The obligation of provision of the insurer arises only if a fortuitous (insurance) event occurs, as a result of which a damage (loss) that the insurer covers arises. The mere provision of insurance protection, specified in the insurance contract, does not constitute a mutual benefit, without the fulfilment of the risk (fortuitous event), causing damage. Moreover, without the quantifiable damage (loss) specified in the contract, there is no basis for providing (compensation) under the contract.

Development of the pandemic risk insurance market

The COVID-19 pandemic has a direct impact on the activity of insurance companies through health changes, such as an increase in the number of illnesses and deaths, but also indirectly, i.e. through low interest rates or other finance-related disturbances¹⁴. Pandemic-related phenomena also significantly determine the behaviour of entities in the area of insurance distribution activities. This also applies to enterprises other than insurers performing a distribution function (insurance agents). This is specifically the case with regard to communication with consumers and the use of modern technological tools, such as forms of contact and remote services.

According to the authors, the scope and effects of pandemic events therefore require specific compliance actions on the part of professional market participants and appropriate legal regulations as well as soft law (e.g. guidelines, opinions of supervisory authorities) that will enable entities to¹⁵ adapt to the changed conditions of functioning on the market and will make real protection possible in terms of the effects of events.

While the size, scope as well as social and economic consequences of the pandemic may have surprised countries and economic markets with the scale of events, the behaviour of the Polish insurance market (also in many other countries)¹⁶ seems to be inadequate to the scale of social and economic needs and expectations as well as intellectual and product possibilities of the insurance market. This is even more so because the essence of the activity of this market should be the creation of devices securing and compensating the effects of the occurrence of the risk of fortuitous events.

The research on the behaviour of Polish insurers in response to the revealed risk of a pandemic indicates that apart from standard activities of insurance companies that try to create conditions for coverage, a part of the market conservatively limited the interest in the pandemic to partial compensatory actions (e.g. insurance of costs of hospital treatment or material protection of the effects of death). In practice, some

14. J.W. Przybytniowski, A. Grzebieniak, W. Pacholarz, *Wybrane aspekty ubezpieczeń gospodarczych w Polsce i na świecie w dobie pandemii COVID-19*, Olsztyn, Instytut Badań Gospodarczych, 2021.

15. Regarding the compliance function and the so-called soft law in the activities of insurance distributors, see R. Nowak, *Otoczenie prawne pośrednika ubezpieczeniowego jako dystrybutora ubezpieczeń* [in:] *Administracyjno-finansowe konteksty zarządzania – wybrane zagadnienia*, red. nauk. K. Iglicka-Okólska, M. Dobrzyński, Warszawa, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Sekcja Wydawnicza Wydziału Zarządzania UW, 2021, p. 120–151.

16. More about the functioning of business insurance in the era of the COVID-19 pandemic in Poland and in the world through the prism of customer behaviour on this market, the economic situation of individual countries, as well as the insurance market of non-life insurance itself, see J.W. Przybytniowski A. Grzebieniak, W.M. Pacholarz, *Wybrane aspekty ubezpieczeń gospodarczych w Polsce i na świecie w dobie pandemii COVID-19*, op. cit.

insurance companies did not even express any interest in providing insurance protection for the effects of this risk. Even after two years of the devastating impact of the pandemic, it is difficult to see in the development plans of many Polish insurers any specific intentions, corresponding to the pandemic risk challenges. According to the statements of representatives of insurance companies, even those “leading” when it comes to the interest in the problem, the observed increase in health insurance results from the spontaneous increase in the demand for them by policyholders, with insufficient acquisition activity of insurers¹⁷.

It is worth noting that in situations of pandemic-related events, all kinds of restrictions and limitations applied to society by the state increase the demand for insurance services securing the effects of these events, through their impact on the sense of uncertainty of insurance market consumers. At the same time, pandemic phenomena may even be a pretext for insurance companies to develop such solutions that exceed the standard scope, which is associated with the basic function of insurance protection and risk transfer, for example in the area of calculating premiums¹⁸.

It is also striking to see the widespread lack of protection in property insurance, e.g. the type of lost benefits (BI) or similar ones, such as financial benefits¹⁹. In the case of the latter benefits, some banks, which are often shareholders of insurance companies, show behaviours that are not too active and banks, due to the profession, should also be interested in solving the problem of damage and losses caused by the pandemic through the insurance method.

However, for insurers, and especially those with significant potential of many millions of insured persons, including people and entities already covered or potentially insurable (banks, fuel sector, commodity sales), the pandemic risk creates specific acquisition opportunities. Hence, in general accident and life insurance, and even property insurance, it would be necessary to create an atmosphere of public

17. The president of TU Wiener – A. Włodarczyk-Moczkowska speaks about the increase in the need for protection: “(...) the pandemic caused an increase in concerns of Poles about the lack of access to medical care, the risk of serious illness of the closest person or their death (...)”. A representative of the largest group of insurers on the Polish market, PZU – T. Kulik, also points out that in 2022 “We will probably still struggle with COVID-19 and although the risk has been largely «tamed», the impact of the pandemic and increased mortality can still be reflected in the outcomes of the life insurance segment, especially in the second quarter”. P. Skwirowski, *To będzie trudny rok ubezpieczycieli* [in:] “Rzeczpospolita” dated 4 January 2022, p. A–19.

18. J.W. Przybytniowski, A. Grzebieniak, W.M. Pacholarz, *Wybrane aspekty ubezpieczeń gospodarczych w Polsce i na świecie w dobie pandemii COVID-19*, op. cit.

19. The greatest emotions regarding the possible coverage of damage caused by the COVID-19 pandemic are related to loss of profit (BI) insurance, especially in the USA, Great Britain or France. On the British islands, the Supreme Court ruled that sickness-related insurance clauses may apply to the protection of the effects of the pandemic, thus obliging insurance companies to compensate for losses in the event of specific damage events, such as the closure of business premises, more: E. Nowosielska, *Loss of profit insurance and losses caused by COVID-19*, www.wtwco.com, access 14.02.2022.

interest in citizens or economic entities when it comes to such insurance products, materially compensating for the effects of such risks.

In the practice of the attempts at solutions, the fastest and most complete coverage in terms of the effects of COVID-19 in 2020–2021 was apparently offered by Generali and PZU. Apart from the substantive assessment of the value of individual insurance conditions (GTC), it should be emphasized that the numerical effects of pandemic insurance acquisitions among the entities covered by the protection should be sought:

- in the possibility of access to the largest possible number of entities potentially interested in the already introduced insurance: mass insurance, universal group insurance, life insurance or accident insurance and related ones;
- in an effective acquisition, both in groups already protected, and in creating the possibility of insurance in a universal customer network (e.g. in banks, mass sales networks), using loyalty packages;
- in the activation of acquisition activities and proposing new GTC (type of loss of profit) in property insurance.

In the powerful group life insurance portfolio, which has been supported for years, extending the scope of the existing protection, by the risk of the effects of the pandemic (even if only taking into account death events, treatment costs or significant loss of health) would not require special acquisition procedures, unless it would involve a significant increase in the existing premium.

Similarly, the existing or gradually introduced new forms of loyalty packages in mass sales networks (e.g. through petrol stations, in banking products) can be replaced or supplemented with pandemic types of insurance.

The premium means obtained this way may become a source of multi-million funds compensating for damage or financing preventive measures²⁰. In addition, which seems particularly important, they can support the investment measures of the state, in economic and social development (e.g. in the areas of particular interest of the insurance market, including pension or health care systems).

The social and economic importance of the problem would therefore require efforts to establish appropriate scientific and practical teams to study the effects of the pandemic in various risk categories. These teams should be equipped with the appropriate means to carry out urgent work for the policy of the state or for specific entities active in the financial and insurance markets.

The repeatability of the phenomena of the widespread impact of increasingly new types of catastrophic risk on life, health or property interest, occurring in the

20. In the practically forgotten form of preventive impact of insurers.

recent years, both of the state and its citizens and economic entities, requires urgent research and conclusions, at least ones that are approximate.

Taking into account insurance theory and practice, the answer to the question regarding the insurability of the current pandemic risk therefore seems obvious. The answer is affirmative to both life and property insurance. As for property insurance, the status of development of the Polish economic market, including the insurance market, despite the long-term transformation process, does not favour the universality of the demand for such coverage, mainly due to the limited financial possibilities (payment of the tariff premium) by business entities.

To sum up, since any type of measurable risk can be covered, and the current state of the COVID-19 epidemic seems to be possible to actuarially assess the risk of a pandemic, only the efficiency of redistributive market activities depends on the universality of such protection. However, the initial assessment of the principles, conditions and acquisition efficiency of the market evidenced that in the current state of development, it is unfortunately unable to meet the economic and social demand for effective insurance coverage of the pandemic, from the point of view of meeting the principles of the insurance coverage function.

While exploring this problem, it should be noted that due to the affirmative answer to the question about the economic and, above all, social profitability of pandemic risk insurance, in order to fully explain the limits of this profitability, it is necessary to recall that the insurance mission is to perform a number of functions. Among them, the leading standard is to fulfil the function of insurance coverage, implemented by performing three of its principles, i.e.: completeness, reality and universality of coverage.

In the current state of the Polish insurance market, which is dominated by the principle of achieving constant profit and prioritising the need to achieve financial profits, it is difficult to find types of insurance in which all three principles would be the leading ones²¹.

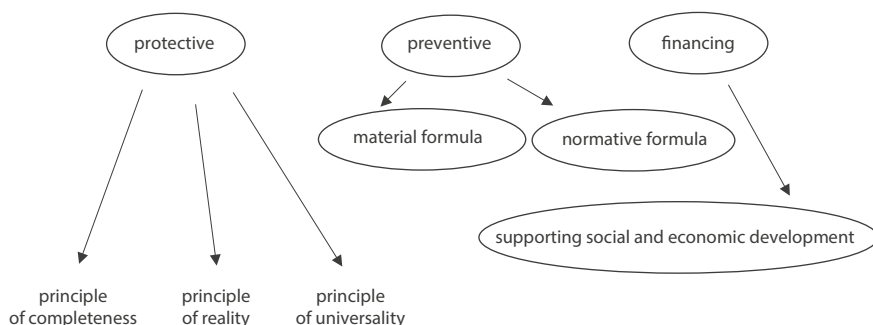
Similar doubts arise when noticing that in addition to the protective function, insurance also provides other functions, including:

- 1) preventive function, in the following formulas:
 - material, financing projects promoting the desired behaviour of insuring persons (e.g. co-financing the development of health centres) and

21. See: S. Nowak, J. Jagodziński, M. Łazęcki, *Polski model ubezpieczeń – pora na moderację i modernizację (problemy spełniania funkcji ubezpieczeniowych)* [in:] *Polski rynek ubezpieczeń na tle kryzysów społeczno-gospodarczych*, red. A.Z. Nowak, S. Nowak, J. Jagodziński, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe Wydziału Zarządzania UW, 2016.

- normative, i.e. creating legal norms in insurance that enforce the desired behaviour of covered entities²²;
- 2) financial functions, from which the function of supporting the social and economic development of the country originated, and which is somewhat neglected today²³.

Figure 1. Insurance functions

Source: Own work.

Thus, when considering the problem of insurability and acquisition possibilities on the Polish pandemic insurance market, it should be emphasised that while the first phase of the insurance legal relationship, i.e. concluding a contract and payment of premiums, in the current state of market practice is generally met in a manner consistent with the principles of the essence of insurance, the second benefit and indemnity phase is experiencing a significant crisis. This is due to the strong dominance of the principle of constant profit on the supply side of this market.

Universality of pandemic risk insurance

The course of the coronavirus pandemic in Poland has shown specific dynamics of its forms of impact on human health and has caused unexplained health effects for human organisms in the future. Medical information on this subject is full of examples

22. Among the implementation of the material sphere of the preventive function, almost forgotten on the contemporary Polish insurance market, it is probably the most fully implemented by the PZU Group, as M. Rudke writes: “PZU has been running its own preventive programs for many years and supports projects promoting safe behaviour on the road, by the water and in the mountains (...). In 2020, PZU and PZU Życie allocated over PLN 77 million to prevention and sponsorship activities (...)”. M. Rudke, *Dobre polisy przyniosły sukces w rankingu* [in:] “Rzeczpospolita” dated 28 May 2021.

23. See in this regard I. Jędrzejczyk, *Ubezpieczenia jako źródła kapitału na cele inwestycyjne*, op. cit.

of particularly adverse effects for people who have been through the disease on their health here and now. This makes it all the more difficult to estimate future effects.

The above information for those infected with the virus significantly affects their health prognosis. It is not possible to exclude an adverse impact on health, life and the ability to work of several million Polish convalescents of this disease. Such a state may have essential social and economic consequences and significantly complicate actuarial estimates of insurance provisions affected by this type of risk.

It is worth emphasising the following fact: the EY 2021 Global Insurance Consumer Survey and its Polish counterpart show that due to the coronavirus pandemic, over 60% of respondents (in Poland and in the world) are afraid of sudden loss of their loved ones, and in addition, almost 61% of people from the group of developing countries lost all or part of their income²⁴.

The solution to possible resulting actuarial problems may be limits of sums insured for individual types of benefits. It may be much more difficult to carry out property insurance, mainly of the type of lost profits, even if due to the expected likely high premium and the already mentioned lack of financial resources of entrepreneurs to pay it. Despite the existence of the Polish insurance market for more than 30 years, in the liberal economy model, unfortunately no relevant traditions of taking out insurance from this group have been developed. Due to the systemic reasons, it should not be expected that an obligation to take out property insurance of this type will be introduced, therefore it seems that insurance education measures for potentially needy entrepreneurs still remain.

The need to consider whether legal and organizational steps should be taken to introduce universal insurance for loss of life or health, illness or ability to work and the costs of treatment of natural persons (regardless of age, gender or profession) resulting from the implementation of pandemic (mass) disease risk should be treated differently.

Similarly, ideological and systemic preferences for the market model of business insurance, indicating the contractual form of the creation of legal relationships of these insurance coverages²⁵, did not eliminate the statutory form of the creation of insurance coverages in Polish legislative regulations on insurance in general. Despite

24. The EY 2021 Global Insurance Consumer Survey was conducted in May-August 2021 on a group of 4,200 people in seven countries (Brazil, Canada, Japan, the Netherlands, the Philippines, South Africa and the USA). Respondents were asked about the financial consequences of the pandemic, plans, interest in various types of insurance and purchase preferences, https://www.ey.com/pl_pl/banking-capital-markets/konsumenci-stracili-w-pandemii-poczucie-bezpieczestwa-i-szukaj-m, access 14.03.2022.

25. See ustawa z 28 lipca 1990 roku o działalności ubezpieczeniowej, Dz. U. 1996 nr 11 poz. 62 ze zm.

systemic and model changes, the statutory nature of a significant part of the social security system²⁶, including even those related to personal insurance (accidents on the way to and from work), has still been retained. When creating a new, market-based legal and organizational model of economic (as well as social) insurance, the Polish legislator unfortunately did not meet the condition of unambiguous division (type distinction) of standardised business insurance and created several ambiguous divisions of the current model of these insurance policies.

In today's world, misfortune is brought upon man of a mass nature, resulting from changes in the environment of its existence (e.g. natural or economic activity). Despite the progress of medical sciences, for centuries humanity has faced diseases and plagues, including pandemics of a mass nature, destroying the health and lives of people. The personal and material effects of these events become unbearable for individuals or families, and even for the state, if its participation is reduced to the role of the sole beneficiary of the measures to compensate for the damage and losses.

Without the universality of insurance protection, covering the material costs of such phenomena will be very difficult, even for the state finances (benefits, medical expenses, reliefs, subsidies). A simple economic account relating to the losses and material needs resulting from the already occurring diseases proves the need and approximation of compensation for this phenomenon in order to develop a model of remedial proceedings.

In the general insurance against pandemic (mass) risks, with the obligation of all Polish citizens to have one²⁷, a deliberate fund can be created to secure expenses, without resorting solely to public funds. The conceptual premises of the obligation to insure only for types of third-party liability risks, in view of the social and economic sense of protection, should be omitted here, especially since the insurance of buildings on farms in compulsory form since 1990 has turned out to be socially and economically necessary for this sector.

26. See: Z. Brodecki, W. Marek, W. Mogilski et al., *Ubezpieczenia w świetle zmieniającego się pojęcia odpowiedzialności* [in:] *Insurance Studies*, Vol. X, p. 101–115. Since the adoption of the Labour Code Act in 1974, there has been a separation of social and business insurance, derived from and in a significant part regulated by the provisions of the Civil Code (ustawa z 23.04.1964, Dz. U. nr 16 poz. 93 ze zm.). In the Polish legal system, separate regulations also apply to farmers' social insurance, which are regulated by the provisions of the amended Act of 20 December 1990 on farmers' social insurance (Dz. U. 1991 nr 7 poz. 24.). Cf. e.g. M. Podstawka, *Problemy związane z reformowaniem systemu ubezpieczeń społecznych rolników* [in:] *Ubezpieczenia na rzecz gospodarki globalnej, sektorów i regionów*, red. I. Jędrzejczyk, Warszawa, Oficyna Wydawnicza Edward Mitek, 2015.

27. With regard to the (legally) mandatory form of insurance protection on the Polish insurance market, in the period of the neoliberal market formula and on other forms of compulsion to conclude insurance contracts, see S. Nowak, *Problemy 25-lecia polskiego rynku ubezpieczeń (przymus ubezpieczenia w rolnictwie)* [in:] I. Jędrzejczyk, *Ubezpieczenia na rzecz gospodarki globalnej, sektorów i regionów*, op. cit.

If the thesis on the obligation to insure the risk of a pandemic in the area of life and health of natural persons in Poland is accepted, it would be necessary to analyse the need to apply to EU bodies with the initiative to consider the obligation of such coverage in the form of relevant acts of the European insurance law.

Catastrophic and pandemic risks and insurance for agriculture

Insurance policies, which in the Polish business insurance system are commonly referred to as agricultural insurance, falls, in principle, in the property insurance sector, in accordance with the annex to the Insurance Activity Act²⁸, constituting types of property insurance. However, it seems that it is worth looking at this issue from a broader perspective, i.e. in the context of the needs of the (objective) population and entities dealing with agriculture and agricultural economy. Then, in the circle of interest, there will be a much larger spectrum of insurance products from both the life insurance and non-life insurance sectors, starting from accident insurance or life insurance, ending with financial insurance.

The economic effects of the pandemic, also in relation to the agricultural economy, are mainly discussed in the context of its (predominantly negative) impact on the economy, referring to basic macroeconomic indicators:²⁹

- gross domestic product,
- unemployment,
- inflation,
- public finance sector deficit,
- public finance sector debt.

The agricultural economy, like any other economy, is exposed to the possibility of losses, which have a negative impact on it. Fluctuations in production results, being the consequence of the management risk are qualified as damage, as long as they increase in size. A characteristic of losses in agriculture is the difficulty of their precise estimation in practice. The nature of farming, which is usually seasonal (causing a build-up of supply of products), is largely open-air and on large spaces, contributes to the occurrence of damage³⁰. Risk factors affecting the economy are most often

28. According to the definition contained in the annex to the Act, these are “Other personal and property insurance”.

29. A. Majchrzycka-Guzowska, *Wybrane problemy polityki fiskalnej w okresie pandemii* [in:] *Administracyjno-finansowe konteksty zarządzania – wybrane zagadnienia*, op. cit., p. 7–38.

30. E. Stroiński, *Ubezpieczenia majątkowe i osobowe w rolnictwie*, Warszawa, Wydawnictwo Akademii Finansów, 2016, p. 15.

identified with weather conditions (hurricanes, hail, floods, droughts, frosts). Other factors and sources of risk are caused mainly by the economic environment (e.g. decreases in prices or demand), but also by the environment (e.g. the occurrence of mass diseases in humans) as well as political and legal (e.g. the country's tax policy towards the agricultural sector).

Following E. Stroiński, we can distinguish several categories of losses in agriculture³¹:

- losses resulting from natural disasters,
- other property losses resulting from the natural and social environment,
- economic losses,
- personal losses.

Special types of losses, characteristic of agriculture, are mass deaths of livestock (especially cattle, pigs and horses) caused by animal epidemics (epizootics) and their emergency slaughter. They are treated in the same way as natural disasters. The most famous mass events of this type include, for example, African swine fever (ASF), “mad cow” disease or “bird flu”, which were pandemic phenomena. The equivalent of epizootic diseases among plants are epiphytes, i.e. the mass occurrence of illnesses per one disease at a given time and place among plants³².

The occurrence of losses requires the use of methods and tools ensuring adequate protection of agricultural production, including appropriate (effective) risk management, the element of which is insurance³³. The legal conditions for state protective measures are created by European law, and above all by Regulation (EU) No. 1305/2013 of the European Parliament and of the Council of 17 December 2013 on support for rural development by the European Agricultural Fund for Rural Development (EAFRD) and repealing Council Regulation (EC) No. 1698/2005³⁴.

In the opinion of M. Kaczała and K. Łyskawa, a farm manager defines the risk related to a given farm, according to an individual assessment, on the basis of individual goals, knowledge about the specificity of the farm and his own experience. This means that the agricultural entrepreneur independently determines the size of the loss, which will be acceptable for him³⁵.

31. Ibidem, p. 25.

32. J. Boczek, *Nauka o szkodnikach roślin uprawnych*, Wyd. III poprawione i uzupełnione, Warszawa, SGGW, 1998, p. 413.

33. For more information on the company's environment and risk management, see, among others, R. Nowak, op. cit.

34. Regulation (EU) No. 1305/2013 of the European Parliament and of the Council of 17 December 2013 on support for rural development by the European Agricultural Fund for Rural Development (EAFRD) and repealing Council Regulation (EC) No. 1698/2005 (OJEU L 347/487).

35. M. Kaczała, K. Łyskawa, *Ubezpieczenia przedsiębiorstw/gospodarstw rolnych* [in:] *Ubezpieczenia w zarządzaniu ryzykiem przedsiębiorstwa*, L. Gąsiorkiewicz, J. Monkiewicz, t. 2, Warszawa, Wydawnictwo Poltext, 2010, p. 156–159.

The COVID-19 pandemic is a mass catastrophic phenomenon that has affected the general public and a large part of the economy and industries, with greater or lesser impact. It resulted in the introduction of a state of emergency or states of similar nature in many countries (e.g. the state of epidemic threat in Poland), which resulted in significant restrictions in the activities of business entities, also in the agri-food sector, which is of course of great economic importance. These restrictions mainly relate to areas of business activity, such as the movement of goods and services and of the population, including international trade or the activities in the hotel and catering sector related to the agricultural production sector. They also cause a deterioration of the situation on the labour market and a decrease in household income in rural areas³⁶, which is visible especially in the context of the high social and economic sensitivity of the countryside to the effects of the pandemic³⁷. The result of this is “an increase in the exposure of the Polish agricultural sector and Polish rural areas to pandemic risk in connection with the occurrence of SARS-CoV-2 and COVID-19, due to which the expected losses may take catastrophic proportions (...)”^{38,39}.

In the face of various types of disasters and crises, insurance, as a recognized form of risk transfer, becomes a particularly desirable method of securing life, health or property and the property interests of enterprises in the broadly understood agricultural sector. It allows for efficient agricultural management, influences the effective allocation of farm resources and promotes a sense of stability⁴⁰. Agricultural insurance (in a narrow sense) covers about 30% of crops in our country, and insurance protection in the area of natural damage covers 140 thousand farmers⁴¹.

36. P. Szajner, *Wpływ pandemii COVID-19 na sytuację na rynkach rolnych w Polsce* [in:] “Ubezpieczenia w rolnictwie – Materiały i Studia” 2020, nr 1(73), p. 73–116, <https://www.krus.gov.pl/czasopismo/>, access 25.02.2022.

37. See: I. Jędrzejczyk, *Ekspozycja na ryzyko sytuacji pandemicznej COVID-19 i wrażliwość społeczno-ekonomiczna obszarów wiejskich i agrobiznesu* [in:] “Ubezpieczenia w Rolnictwie – Materiały i Studia” 2020, nr 1(73), p. 7–71. Preliminary results of the study of spatial diversity of the level of social and economic sensitivity to the effects of the COVID-19 pandemic situation, carried out in 2020, indicate that the areas with the highest aggregate social and economic sensitivity index to extreme events include: Włocławek – 1.0; Tarnów – 0.99; Inowrocław – 0.97; Grudziądzki – 0.92 and Krosno – 0.90. It should be noted that this study, due to the course of the pandemic and the date of its implementation, did not include empirical verification of the assessment.

38. I. Jędrzejczyk, *Ekspozycja na ryzyko sytuacji pandemicznej COVID-19 i wrażliwość społeczno-ekonomiczna obszarów wiejskich i agrobiznesu*, op. cit., p. 8.

39. In the contrary opinion of P. Szajner, the recession in the economy, which is a consequence of the coronavirus pandemic, has a relatively negligible impact on the functioning of the market of basic agricultural products in the country, especially regarding foreign trade and price fluctuations in the supply chain, P. Szajner, op. cit., p. 73–116.

40. A. Kurdyś-Kujawska, *Determinanty wykorzystania dobrowolnych ubezpieczeń w rolnictwie*, “Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin-Polonia” 2018, Vol. LII, 1 section H, <http://oeconomia.annales.umcs.pl>, access 14.02.2022.

41. Polska Izba Ubezpieczeń, Deloitte, *Raport: Jak ubezpieczenia zmieniają Polskę i Polaków*, Warszawa 2017.

Table 4. The most frequently insured agricultural production risks for 2008–2019

Hail	47.6%
Spring frosts	24.3%
Negative effects of overwintering	20.1%
Hurricane, cloudburst	4.40%
Lightning strike, landslide, avalanche	2.5%
Drought	0.57%
Flood	0.43%

Source: Own study based on the Ministry of Agriculture and Rural Development. Insurance with income stabilization as risk management instruments in agriculture, September, 2020, <https://piragro.pl/wp-content/uploads/2020/10/Ubezpieczenia-z-uwzgl%25C4%99dnieniem-stabilizacji-dochod%C3%B3w-jako-instrumenty-zarz%C4%85dzania-ryzykiem-w-rolnictwie.pdf>, access 21.02.2022.

However, it seems that due to the current events of damage and contemporary risks, also related to the occurrence of damage resulting from natural disasters, including the pandemic, the existing insurance methods and models of securing human activities and the material effects of risk become insufficient⁴². This thesis may be justified considering the data indicating a relatively low penetration of voluntary insurance in the agricultural sector. The research indicates several basic features, affecting the probability of concluding such an insurance contract⁴³:

- the soil class of the farm,
- fixed assets stock of the farm,
- damage course,
- the amount of the insurance premium.

Another determinant of the use of agricultural insurance also seems to be the size of the farm in accordance with the principle that “the larger the farm, the greater the scope of the use of (optional) insurance”⁴⁴.

The increase in the level of use of business insurance by rural inhabitants is also not supported by a lower level of their income, and thus the material wealth of the

42. More S. Nowak, *Rynkowy model polskich ubezpieczeń gospodarczych w rolnictwie w okresie przygotowań do wejścia do UE (lata 1990–2004)* [in:] “Ubezpieczenia w Rolnictwie – Materiały i Studia” 2021, nr 2(76), p. 105–126. Referring to modern times, the author focuses on the analysis of the course of “processes securing the life and health of rural residents and agricultural economy with insurance methods, implemented in the period from the adoption of market management principles by Poland until the accession to the European Union in 2004”.

43. A. Kurdyś-Kujawska, op. cit.

44. T. Czuba, *Ubezpieczenia gospodarstw rolnych w Polsce – wyniki badań empirycznych* [in:] “Ubezpieczenia w Rolnictwie – Materiały i Studia” 2020, nr 2(74), p. 197–218. The author’s research shows that the level of use of voluntary insurance in farms with an area of 5 ha to 15 ha is 91%, in farms with an area of 15.1–50 ha is 95%, and even 100% in farms with an area of over 50 ha.

population engaged in agricultural economy. In addition, public services and infrastructure are relatively underdeveloped⁴⁵.

Improving the social efficiency of agricultural insurance in the face of catastrophic phenomena is also not supported by the phenomenon of the increasing inflation, rising prices⁴⁶ and limiting consumption, combined with a deterioration of social assessments of the economic situation of Poland and an increase of fears about the situation of Poles and their families, recorded at the end of 2021⁴⁷. Surveys conducted by S. Kalinowski and W. Wybuda indicate social concerns about the increase in the level of poverty and unemployment in Poland⁴⁸. This can be seen in the following table:

Table 5. Social sentiment regarding the level of poverty and unemployment

Fears of rising poverty levels in the country	87% of respondents
Sense of extreme subjective poverty	7% of respondents
Sense of relative subjective poverty	38% of respondents
Pessimistic forecasts of changes in their income situation in the next 12 months	50% of respondents
Concerns about rising unemployment rate in Poland	more than 90%
Fear of losing one's job	more than 20%

Source: Own study based on S. Kalinowski, W. Wybuda, *Economic and social situation of the population during the Coronavirus pandemic in Poland* [in:] *Consequences of the COVID-19 pandemic, State and society*, ed. K. Hajder, M. Musiał-Karg, M. Górny, <https://www.researchgate.net/>, access 16.02.2022.

Also, the moods and forecasts of farmers surveyed in 2021 by the Central Statistical Office remain statistically pessimistic. This results, among others, from the analysis entitled “The economic situation of farms in the first half of 2021”⁴⁹. These opinions were conditioned by several factors:

- the legal form of the farm,
- the area of agricultural land,

45. Regarding the subject, see: J. Jędrzejczyk, *Ekspozycja na ryzyko sytuacji pandemicznej COVID-19 i wrażliwość społeczno-ekonomiczna obszarów wiejskich i agrobiznesu*, op. cit., p. 17.

46. According to the data of the Central Statistical Office, prices of consumer goods and services according to a quick estimate in December 2021, compared to the corresponding month of the previous year, increased by 8.6% (price index 108.6), and compared to the previous month, they increased by 0.9% (price index 100.9), <https://stat.gov.pl/>, access 16.02.2022.

47. Based on: Fundacja Centrum Badań Opinii Społecznej, *Roczny bilans nastrojów społecznych*, p. 2, www.cbos.pl.

48. S. Kalinowski, W. Wybuda, *Sytuacja ekonomiczno-społeczna ludności w czasie pandemii koronawirusa w Polsce* [in:] red. nauk. K. Hajder, M. Musiał-Karg, M. Górny, *Konsekwencje pandemii COVID-19, Państwo i społeczeństwo*, p. 35–53, <https://www.researchgate.net/>, access 16.02.2022.

49. Główny Urząd Statystyczny, *Koniunktura w gospodarstwach rolnych w I półroczu 2021 r.*, 30 September 2021, www.stat.gov.pl.

- the production focus of farms,
- the type of crops grown and the species/groups of livestock kept, as well as
- age and education of the person managing the farm.

It turned out that the greatest pessimism was expressed by people managing individual farms, especially those conducting animal production, users of farms with an area of up to 1 ha of agricultural land and with an area of 50 ha.

The particular importance of the agricultural sector for the national economy is manifested, among others, by including areas of business activity in rural areas as an obligation in the area of business insurance and the system of subsidies to agricultural insurance⁵⁰. In the Polish legal system, the obligation (in the area of agricultural economy) refers only to insurance of buildings and structures on a farm and the civil liability of farmers⁵¹. Currently, agricultural producers are also obliged to insure 50% of the agricultural area with state subsidies in the case of obtaining direct payments from the European Union.

The above may create the postulate of extending the catalogue of compulsory insurance for rural areas and agriculture. This could be particularly justified by the occurrence of catastrophic (including climatic) phenomena and other phenomena that limit the scale of product penetration among potential interested parties, as well as by the consequent need for a modern state policy taking into account the functioning of the national agricultural sector within the framework of the European single market⁵². In this sense, the need to safeguard the income of households engaged in agricultural production would also require an extraordinarily high level of treatment for accident and life insurance and insurance related to loss of income and business interruption.

It is worth mentioning that when it comes to subsidies to agricultural insurance contracts, they are a tool that is an instrument of state policy (interventionism⁵³)

50. Subsidies for agricultural insurance take place on the basis of contracts concluded by the Ministry responsible for agricultural policy and individual insurance companies operating in the area of agricultural insurance. In 2022, these are the contracts with Powszechny Zakład Ubezpieczeń S.A., Towarzystwo Ubezpieczeń Wzajemnych "TUW", Generali Towarzystwo Ubezpieczeń S.A., Pocztowe Towarzystwo Ubezpieczeń Wzajemnych, InterRisk Towarzystwo Ubezpieczeń S.A. Vienna Insurance Group, TUZ Towarzystwo Ubezpieczeń Wzajemnych, Vereinigte Hagelversicherung VVaG (headquartered in Gießen), Branch of VH VVaG TUW in Poland, Sopockie Towarzystwo Ubezpieczeń ERGO Hestia S.A.

51. The Act on Compulsory Insurance, the Insurance Guarantee Fund and the Polish Motor Insurers' Bureau of 2003 (Dz. U. 2003 nr 124 poz. 1152) introduces, among others, compulsory insurance of the civil liability of farmers for managing a farm and compulsory insurance of buildings included on the farm against fire and other fortuitous events.

52. S. Nowak, *Rynkowy model polskich ubezpieczeń gospodarczych w rolnictwie w okresie przygotowań do wejścia do UE (lata 1990–2004)*, op. cit., p. 124.

53. More on the forms of state intervention in the agricultural economy in the world, see: M. Kaczała, K. Łyskawa, *Ubezpieczenia przedsiębiorstw/gospodarstw rolnych*, op. cit., p. 162–163.

aiming at the development of agricultural production. The Act of 7 July 2005 on insurance of agricultural crops and livestock is essential here. It⁵⁴ defines the principles of:

- applying subsidies to premiums for the conclusion of insurance contracts against the risk of the effects of fortuitous events in agriculture,
- concluding and executing contracts for compulsory crop insurance against the identified risk of the effects of fortuitous events in agriculture,
- granting a specific grant to cover part of the compensation for damage caused by drought.

It should be noted that the reason for introducing the system of subsidizing crop insurance in Poland were: on the one hand – a high level and frequency of catastrophic phenomena, but on the other hand – the need to limit state aid granted on an ad hoc basis⁵⁵.

It should therefore be stressed that the application of the insurance risk transfer method by agricultural producers has a number of advantages⁵⁶:

- 1) income stabilization (allows, for example, to preserve production without the need to use loans or other sources of financing),
- 2) increasing the credibility of the agricultural producer in contacts with credit institutions,
- 3) with the possibility of engaging in subsequent specializations, without the need to bear the effects of risk implementation on one's own.

In 2022, subsidies from the state budget apply to agricultural producers' premiums for the conclusion of insurance contracts against the occurrence of certain random events, causing negative effects on agricultural production, i.e.:

- 1) hurricane, flood, cloudburst, hail, lightning, landslides, avalanche, drought, adverse effects of wintering or spring frosts – for crop production (i.e. crops of cereals, maize, rape, turnip rape, hops, tobacco, ground vegetables, fruit trees and shrubs, strawberries, potatoes, sugar beet or legumes);
- 2) hurricane, flood, cloudburst, hail, lightning, landslide, avalanche, emergency slaughter – for livestock production (i.e. cattle, horses, sheep, goats, poultry or pigs).

The level of subsidies for 2022 is determined by the Regulation of the Council of Ministers of 22 November 2021⁵⁷. The amount of the aid shall be 65% of the premium for 1 ha of agricultural crops and 65% of the premium for 1 head of livestock.

54. Ustawa z 7 lipca 2005 roku o ubezpieczeniach upraw rolnych i zwierząt gospodarskich, Dz. U. 2005 nr 150 poz. 1249, unified text.

55. M. Kaczała, K. Łyskawa, *Wpływ ubezpieczeń dotowanych upraw na wynik finansowy wybranych rodzajów produkcji roślinnej*, "Wiadomości Ubezpieczeniowe" 2020, nr 4, p. 33–55.

56. M. Kaczała, K. Łyskawa, *Ubezpieczenia przedsiębiorstw/gospodarstw rolnych*, op. cit., p. 162–163.

57. Rozporządzenie Rady Ministrów z 22 listopada 2021 roku w sprawie wysokości dopłat do składek z tytułu ubezpieczenia upraw rolnych i zwierząt gospodarskich w 2022 roku, Dz. U. 2021 poz. 2159.

In order for the process to be carried out properly, insurance undertakings conclude appropriate insurance contracts with agricultural producers until the limit of subsidies for a given year is exhausted, the amount of which is specified in the subsidy agreements for a given insurer.

It is worth noting that in 2022, a total of over PLN 1.4 billion (including the PLN 500 million reserve) was allocated to subsidies, which constitutes PLN 500 million more than in 2021. The reduction in the amount of subsidies in 2021 was caused, among others, by the transfer of budgetary resources to overcome the COVID-19 pandemic and support the economy⁵⁸.

It should be emphasised that the system of support for agricultural insurance payments continues to be ineffective, despite the efforts made. This is evidenced, for example, by the results of the inspection carried out by the Supreme Chamber of Control in 2017–2019 (i.e. before the coronavirus pandemic). The Chamber pointed out that relatively few farmers insure their crops even despite the obligation to secure them through an insurance contract⁵⁹. Therefore, the surcharge effects assumed by the State in the form of an increase in the insured area were not achieved, despite the increase in the insurance tariffs and the verification of the rules for calculating the amount of premiums. According to the Supreme Chamber of Control, such a situation was influenced by financing and aid from the State Treasury budget. This aid related to the effects of damage caused by climatic events, mostly outside the insurance system and despite the failure to comply with the crop insurance obligation^{60, 61}.

58. Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, projekt rozporządzenia Rady Ministrów dot. wysokości dopłat do składek z tytułu ubezpieczeń upraw rolnych i zwierząt gospodarskich w 2022 roku, <https://www.gov.pl/web/premier/projekt-rozporzadzenia-rady-ministrow-w-sprawie-wysokosci-doplat-do-skladek-z-tytulu-ubezpieczenia-upraw-rolnych-i-zwierzat-gospodarskich-w-2022-r2>, access 22.03.2022; M. Rematowska, *W 2022 r. nie zabraknie pieniędzy na ubezpieczenia upraw i zwierząt gospodarskich*, www.krir.pl, access 17.02.2022.

59. A comparison of the number of concluded insurance contracts with the number of direct payments granted shows that at least 50% of crops were insured in 2017 by 15.2% of agricultural producers, and 17.6% in 2018, Najwyższa Izba Kontroli, *Informacja o wynikach kontroli, Wspieranie środkami publicznymi systemu ubezpieczeń rolniczych*, KRR.430.009.2019, nr ewid. 21/2020/P/19/047/KRR, Warszawa 2020, p. 30–31, www.nik.gov.pl, access 16.02.2022, see also A.M. Olkiewicz, *Ubezpieczeniowe instrumenty wpięcia gospodarstw rolnych w zakresie upraw*, „Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu” 2018, t. 20, z. 4, p. 139–145.

60. Najwyższa Izba Kontroli, *Informacja o wynikach kontroli, Wspieranie środkami publicznymi systemu ubezpieczeń rolniczych*, KRR.430.009.2019, nr ewid. 21/2020/P/19/047/KRR, Warszawa 2020, www.nik.gov.pl, access 16.02.2022.

61. In accordance with the results of the NIK audit, in 2017–2019 support was provided outside the insurance system for a total amount of PLN 2,821,142.4 thousand. It consisted in providing direct financial assistance and applying concessions by lowering the rent and postponing the payment deadlines or dividing the receivables into instalments. At the same time, in the same period, subsidies to agricultural insurance premiums amounted to PLN 1,540,300 thousand, while after annexing contracts – PLN 1,462,817 thousand, Najwyższa Izba Kontroli, *Informacja o wynikach kontroli, Wspieranie środkami publicznymi systemu ubezpieczeń rolniczych*, op. cit., p. 22–28.

The other elements that determine the lower popularity of insurance than expected are primarily⁶²:

- low profitability of agricultural production,
- lack of universality of insurance,
- not insuring crops with a high risk of damage (e.g. flood plains),
- no obligation to enforce insurance,
- complicated claims settlement procedure.

The proposed changes in the system of agricultural insurance subsidies should therefore be considered a step in the right direction. The government's draft act on the Agency for the Restructuring and Modernisation of Agriculture provides for the possibility of remitting part of the liabilities towards the Agency to farmers, as well as for the transfer by the farmer of part of the direct payments to his insurance premium, regardless of the fact that it does not contain the required insurance obligation⁶³.

Conclusions

The pandemic, which results in the COVID-19 disease, is only an example of types of risks, the source of which are numerous natural, social or economic events. They bring effects that may cause crisis with often a huge scale of misfortunes and potential for destroying the population, including the conditions of its management and subsistence.

In the opinion of many centres and experts, both spontaneous catastrophic events and the effects of centuries-old adverse changes in the natural environment, as well as living conditions and human activities, can lead to the specific types of risks with the potential to even destroy the life of our planet.

Despite the often even apocalyptic visions of the world, in order to implement particular interests, the current rulers have not yet decided to create the necessary and universally applicable legal principles of human behaviour in order to counteract the effects of such events. The necessary funds have not been set up to effectively compensate for the damage caused. This also applies to undertaking various actions to secure the further destruction of the human environment. The selfishness of self-interest (considering the potential opportunities) is pushed to such an extent that, in view of

62. Ibidem.

63. Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, *Projekt ustawy o Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa*, adopted by the government on 28 December 2021, addressed to the Sejm on 5 January 2022, <https://www.gov.pl/web/premier/projekt-ustawy-o-zmianie-ustawy-o-agencji-restrukturyzacji-i-modernizacji-rolnictwa2>, access 25.02.2022.

the European Union's leading preventive-financing activities, there are accusations of excessive interventionism and unnecessary investment in protective projects.

Unfortunately, Poland is not seen in the group of leaders of the necessary changes. This is due to various reasons, both of an economic nature and social and systemic conditions. The degree of technological progress regarding subsistence and management (e.g. problems of coal-based energy), prosperity or economic underdevelopment are also important here. The problems are further aggravated by the mental considerations of a large part of society and the rulers.

Let us recall that so far, unfortunately, the state has not worked out an adoption of statutory standards comprehensively securing the legal, organizational and financial system of the state, its bodies and organizations and entities in cases of catastrophic damage.

According to the presented analysis, the national business insurance system did not sufficiently respond to the protective needs of the human and economic nature caused by the occurrence of the catastrophic phenomenon, which is undoubtedly the coronavirus pandemic.

Better results in the distribution of insurance pandemic products should be found in the portfolio of insurance contracts already concluded and functioning. Especially among entities and persons previously covered by mass group life and related insurance, in mass sales networks and in the development and implementation of new products, also in the area of property insurance.

The products and offers of insurance coverage currently appearing on the Polish market are not adequate to the scale of economic needs and community expectations, also due to their promotional and acquisition shortcomings.

Therefore, considering the hypotheses about the insurance of pandemic risk and the need for compulsory insurance of the effects of the pandemic risk on the life and health of natural persons as reasonable, measures should be taken to:

- 1) conduct an appropriate analysis of the expediency among the representatives of the practice and science of insurance;
- 2) the introduction of universal, compulsory insurance for this risk;
- 3) request EU bodies to introduce an obligation with the relevant legal acts;
- 4) create a dedicated compensation fund, without having to resort to public funds, as the leading or only source of compensation.

According to the authors, risk management in agriculture also requires greater activity of the state and a comprehensive approach to the problem, especially in the face of mass events, such as catastrophic phenomena caused by weather or sanitary anomalies. Above all, actions are needed to identify the sources of risk on farms,

to educate farmers towards the use and application of risk management and compliance tools, and to support risk prevention and mitigation⁶⁴.

One form of using the insurance method of transferring the risk associated with the operation of a farm may be greater application of insurance reciprocity than before⁶⁵ and the application of compulsory insurance in relation to the life and health of persons managing a farm and insurance related to loss of income and breaks in activity.

Bibliography

Brodecki Z., Marek W., Mogilski W. et al., *Ubezpieczenia w świetle zmieniającego się pojęcia odpowiedzialności* [in:] *Studia Ubezpieczeniowe*, Tom X, Warszawa – Poznań 1989.

Boczek J., *Nauka o szkodnikach roślin uprawnych*, Wyd. III poprawione i uzupełnione, Warszawa, SGGW, 1998.

Czuba T., *Ubezpieczenia gospodarstw rolnych w Polsce – wyniki badań empirycznych* [in:] “Ubezpieczenia w Rolnictwie – Materiały i Studia” 2020, nr 2(74).

Forsal.pl, *Kowalczyk: Nowy system ubezpieczeń rolnych odciąży budżet państwa*, <https://forsal.pl/biznes/rolnictwo/artykuly/8344338,nowy-system-ubezpieczen-rolnych-budzet-panstwa-henryk-kowalczyk.html>, access 23.02.2022.

Forsal.pl, *Premier: Wdrażamy nowy system ubezpieczeniowy dla rolników*, <https://forsal.pl/biznes/rolnictwo/artykuly/8353958,nowy-system-ubezpieczeniowy-dla-rolnikow.html>, access 23.02.2022.

Fundacja Centrum Badania Opinii Społecznej, *Roczny bilans nastrojów społecznych*, www.cbos.pl.

Global Insurance Consumer Survey, global EY 2021 survey, conducted in the period of May – August 2021 on a group of 4,200 people in seven countries (Brazil, Canada, Japan, the Netherlands, the Philippines, South Africa and the USA), https://www.ey.com/pl_pl/banking-capital-markets/konsumentci-stracili-w-pandemii-poczucie-bezpieczestwa-i-szukaj-m, access 14.03.2022.

64. More on the subject in the project regarding *Ubezpieczenia z uwzględnieniem stabilizacji dochodów, jako instrumenty zarządzania ryzykiem w rolnictwie*, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, <https://www.gov.pl/web/rolnictwo/ubezpieczenia-rolnicze>, access 21.02.2022.

65. Prime Minister M. Morawiecki spoke about the plans to implement a new insurance system for farmers on the basis of membership reciprocity at the meeting of the Sejm's Committee on Agriculture and Rural Development on 10 February 2022, *Premier: Wdrażamy nowy system ubezpieczeniowy dla rolników*, <https://forsal.pl/business/rolnictwo/artykuly/8353958,nowy-system-ubezpieczeniowy-dla-rolnikow.html>, access 23.02.2022. Similarly, Deputy Prime Minister, Minister of Agriculture Henryk Kowalczyk: “The new insurance system in agriculture, which is currently being prepared, will enable immediate assistance by insurance companies, relieving the state budget in this respect (...). We have purchased shares in TUV Pocztowy and we are building an insurance offer. I hope that in the second half of February we will have an insurance offer, beneficial for farmers, with a subsidy from the budget of approx. ⅔ to the insurance premium. We want the insurance to be comprehensive, for all risks, including drought”, *Kowalczyk: Nowy system ubezpieczeń rolnych odciąży budżet państwa*, <https://forsal.pl/biznes/rolnictwo/artykuly/8344338,nowy-system-ubezpieczen-rolnych-budzet-panstwa-henryk-kowalczyk.html>, access 23.02.2022.

- Główny Urząd Statystyczny**, *Szybki szacunek inflacji w grudniu 2021*, <https://stat.gov.pl/>, access 16.02.2022.
- Główny Urząd Statystyczny**, *Koniunktura w gospodarstwach rolnych w I półroczu 2021 r.*, www.stat.gov.pl.
- Jędrzejczyk I.**, *Ekspozycja na ryzyko sytuacji pandemicznej COVID-19 i wrażliwość społeczno-ekonomiczna obszarów wiejskich i agrobiznesu* [in:] „Ubezpieczenia w Rolnictwie – Materiały i Studia” 2020, nr 1(73).
- Jędrzejczyk I.**, *Ubezpieczenia jako źródła kapitału na cele inwestycyjne*, Paper delivered on 16 November 2016 during the scientific conference entitled: “Financial and insurance markets in times of economic crises” at the Faculty of Management of the University of Warsaw, materials held by the Chamber of Commerce for Insurance and Risk Management.
- Kaczala M., Łyskawa K.**, *Wpływ ubezpieczeń dotowanych upraw na wynik finansowy wybranych rodzajów produkcji roślinnej*, “Wiadomości Ubezpieczeniowe” 2020, nr 4.
- Kaczala M., Łyskawa K.**, *Ubezpieczenia przedsiębiorstw/gospodarstw rolnych* [in:] *Ubezpieczenia w zarządzaniu ryzykiem przedsiębiorstwa*, red. L. Gąsioriewicz, J. Monkiewicz, t. 2, Warszawa, Wydawnictwo Poltext, 2010.
- Kalinowski S., Wybuda W.**, *Sytuacja ekonomiczno-społeczna ludności w czasie pandemii koronawirusa w Polsce* [in:] *Konsekwencje pandemii COVID-19, Państwo i Społeczeństwo*, red. nauk. K. Hajder, N. Musiał-Karg, M. Górny, <https://www.researchgate.net/>, access 16.02.2022.
- Kancelaria Prezesa Rady Ministrów**, *Projekt rozporządzenia Rady Ministrów dot. wysokości dopłat do składek z tytułu ubezpieczeń upraw rolnych i zwierząt gospodarskich w 2022 roku*, <https://www.gov.pl/web/premier/projekt-rozporzadzenia-rady-ministrow-w-sprawie-wysokosci-doplat-do-skladek-z-tytułu-ubezpieczenia-upraw-rolnych-i-zwierzat-gospodarskich-w-2022-r2>, access 22.03.2022
- Kancelaria Prezesa Rady Ministrów**, *Projekt ustawy o Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa*, adopted by the government on 28 December 2021 (addressed to the Sejm on 5 January 2022), <https://www.gov.pl/web/premier/projekt-ustawy-o-zmianie-ustawy-o-agencji-restrukturyzacji-i-modernizacji-rolnictwa2>, access 25.02.2022.
- Kurdyś-Kujawska A.**, *Determinanty wykorzystania dobrowolnych ubezpieczeń w rolnictwie*, “Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin-Polonia” 2018, Vol. LII, 1 sectio H, <http://oeconomia.annales.umcs.pl>, access 14.02.2022.
- Majchrzycka-Guzowska A.**, *Wybrane problemy polityki fiskalnej w okresie pandemii* [in:] *Administracyjno-finansowe konteksty zarządzania – wybrane zagadnienia*, red. nauk. K. Iglicka-Okólska, M. Dobrzyński, Warszawa, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Sekcja Wydawnicza Wydziału Zarządzania UW, 2021.
- Medicover.pl**, *Pandemia koronawirusa na świecie i w Polsce – kalendarium*, <https://www.medicover.pl/o-zdrowiu/pandemia-koronawirusa-na-swiecie-i-w-polsce-kalendarium,7252,n,192>, access 25.02.2022.
- Michalski T., Śliwiński A., Pajewska-Kwaśny R. et al.**, *Ryzyko katastroficzne*, Warszawa, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, 2016.

- Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi**, sprawozdanie ze spotkania inaugurującego projekt „*Ubezpieczenia z uwzględnieniem stabilizacji dochodów, jako instrumenty zarządzania ryzykiem w rolnictwie*”, wrzesień 2020, <https://www.gov.pl/web/rolnictwo/ubezpieczenia-rolnicze>, access 21.02.2022.
- Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi**, *Ubezpieczenia z uwzględnieniem stabilizacji dochodów jako instrumenty zarządzania ryzykiem w rolnictwie*, September 2020, <https://piragro.pl/wp-content/uploads/2020/10/Ubezpieczenia-z-uwzgl%C4%99dnieniem-stabilizacji-dochod%C3%B3w-jako-instrumenty-zarz%C4%85dzania-ryzykiem-w-rolnictwie.pdf>, access 21.02.2022.
- Najwyższa Izba Kontroli**, *Informacja o wynikach kontroli, Wspieranie środkami publicznymi systemu ubezpieczeń rolniczych*, KRR.430.009.2019, nr ewid. 21/2020/P/19/047/KRR, Warszawa 2020, www.nik.gov.pl, access 16.02.2022.
- Nowak R.**, *Otoczenie prawne pośrednika ubezpieczeniowego jako dystrybutora ubezpieczeń* [in:] *Administracyjno-finansowe konteksty zarządzania – wybrane zagadnienia*, red. nauk. K. Iglicka-Okólska, M. Dobrzyński, Warszawa, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Sekcja Wydawnicza Wydziału Zarządzania UW, 2021.
- Nowak S.**, *Rynkowy model polskich ubezpieczeń gospodarczych w rolnictwie w okresie przygotowań do wejścia do UE (lata 1990–2004)* [in:] „*Ubezpieczenia w Rolnictwie – Materiały i Studia*” 2021, nr 2(76).
- Nowak S.**, *Problemy 25-lecia polskiego rynku ubezpieczeń (przymus ubezpieczenia w rolnictwie)* [in:] *Ubezpieczenia na rzecz gospodarki globalnej, sektorów i regionów*, red. nauk. I. Jędrzejczyk, Warszawa, Oficyna Wydawnicza Edward Mitek, 2015.
- Nowak S., Jagodziński J., Łazęcki M.**, *Polski model ubezpieczeń – pora na moderację i modernizację (problemy spełniania funkcji ubezpieczeniowych)* [in:] *Polski rynek ubezpieczeń na tle kryzysów społeczno-gospodarczych*, red. A.Z. Nowak, S. Nowak, J. Jagodziński, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe Wydziału Zarządzania UW, 2016.
- Nowosielska E.**, *Ubezpieczenie utraty zysku a straty wywołane przez COVID-19*, www.wtwco.com, access 14.02.2022.
- Olkiewicz A.M.**, *Ubezpieczeniowe instrumenty wspierania gospodarstw rolnych w zakresie upraw*, „*Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu*” 2018, t. 20, z. 4.
- Podstawka M.**, *Problemy związane z reformowaniem systemu ubezpieczeń społecznych rolników* [in:] *Ubezpieczenia na rzecz gospodarki globalnej, sektorów i regionów*, red. I. Jędrzejczyk, Warszawa, Oficyna Wydawnicza Edward Mitek, 2015
- Polska Izba Ubezpieczeń, Deloitte**, *Raport „Jak ubezpieczenia zmieniają Polskę i Polaków”*, Warszawa 2017.
- Polska Izba Ubezpieczeń, Deloitte**, *Raport: Klimat ryzyka. Jak prewencja i ubezpieczenia mogą ograniczyć wpływ katastrof naturalnych na otoczenie?*, Warszawa 2019, www.piu.org.pl, access 23.02.2022.
- Przybytniowski J.W.**, *Rynek ubezpieczeń gospodarczych w dobie COVID-19*, w druku.
- Przybytniowski J.W., Grzebieniak A., Pacholarz W.M.**, *Wybrane aspekty ubezpieczeń gospodarczych w Polsce i na świecie w dobie pandemii COVID-19*, Olsztyn, Instytut Badań Gospodarczych, 2021.
- Rematowska M.**, *W 2022 r. nie zabraknie pieniędzy na ubezpieczenia upraw i zwierząt gospodarskich*, www.krir.pl, access 17.02.2022.

- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE)** Nr 1305/2013 z 17 grudnia 2013 roku w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) i uchylającym rozporządzenie Rady (WE) nr 1698/2005, Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej L 347/487.
- Rozporządzenie Rady Ministrów** z 22 listopada 2021 roku w sprawie wysokości dopłat do składek z tytułu ubezpieczenia upraw rolnych i zwierząt gospodarskich w 2022 roku, Dz. U. 2021 poz. 2159.
- Rudke M.**, *Dobre polisy przyniosły sukces w rankingu* [in:] "Rzeczpospolita" dated 28 May 2021.
- Skwirowski P.**, *To będzie trudny rok ubezpieczycieli* [in:] "Rzeczpospolita" dated 4 January 2022.
- Stroiński E.**, *Ubezpieczenia majątkowe i osobowe w rolnictwie*, Warszawa, Wydawnictwo Akademii Finansów, 2016.
- Szajner P.**, *Wpływ pandemii COVID-19 na sytuację na rynkach rolnych w Polsce* [in:] "Ubezpieczenia w Rolnictwie – Materiały i Studia" 2020, nr 1(73), <https://www.krus.gov.pl/czasopismo/>, access 25.02.2022.
- Śliwiński A.**, *Pandemia COVID-19 a sektor ubezpieczeń*, w druku.
- Światowa Organizacja Meteorologiczna (WMO)**, *Atlas śmiertelności i strat ekonomicznych z powodu ekstremów pogodowych, klimatycznych i wodnych (1970–2019)*, WMO-nr 1267, https://library.wmo.int/index.php?lvl=notice_display&id=21930#.YhZNVqZM2w, access 23.02.2022.
- Światowe Forum Ekonomiczne**, *The Global Risks Report 2020, Insight Report, 15th Edition*, we współpracy z Marsh & McLennan and Zurich Insurance Group, <https://www.weforum.org/reports/the-global-risks-report-2020>, access 26.02.2022.
- Ustawa** z 23 kwietnia 1964 roku kodeks cywilny, Dz. U. nr 16 poz. 93 ze zm.
- Ustawa** z 22 maja 2003 roku o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych, Dz. U. 2003 nr 124 poz. 1152.
- Ustawa** z 20 grudnia 1990 roku o ubezpieczeniu społecznym rolników, Dz. U. 1991 nr 7 poz. 24, tekst ujednolicony.
- Ustawa** z 28 lipca 1990 roku o działalności ubezpieczeniowej, Dz. U. 1996 nr 11 poz. 62 ze zm.
- Ustawa** z 7 lipca 2005 roku o ubezpieczeniach upraw rolnych i zwierząt gospodarskich, Dz. U. 2005 nr 150 poz. 1249, tekst ujednolicony.
- Włodarczyk-Mroczkowska A.**, *Nadrobiliśmy parę lat. Wiele rozwiązań zostanie już z nami* [in:] "Rzeczpospolita" dated 3 August 2021.
- Wyrok Sądu Najwyższego** z 20 października 2006 roku, syg. akt IVCSK 125/06, <http://www.sn.pl/sites/orzecznictwo/Orzeczenia2/IV%20CSK%20125-06-1.pdf>, access 11.03.2022.

received: 14.03.2022
accepted: 26.04.2022

Izolacja a kwarantanna*

Katarzyna Maciejewska

Abstrakt

Izolacja i kwarantanna to dwa terminy, które towarzyszą nam od początku pandemii. Niniejszy artykuł omawia, jakie świadczenia przysługują ubezpieczonym rolnikom (domownikom) z tytułu objęcia obowiązkową kwarantanną, nadzorem epidemiologicznym, hospitalizacją w związku z COVID-19 lub izolacją domową. Artykuł ma na celu zaprezentowanie ogólnych zasad i warunków przyznawania ww. świadczeń, kręgu osób uprawnionych do ich uzyskania oraz zasad ustalania ich wysokości. Przedstawia zbieg prawa do zasiłku z tytułu kwarantanny z prawem do zasiłku chorobowego oraz pojawiające się w związku z tym wątpliwości. Autorka zwraca uwagę na rozbieżności w świadczeniach otrzymywanych z KRUS przez rolników w przypadku zachorowania bądź podejrzenia zakażenia COVID-19. W podsumowaniu wskazuje najważniejsze wnioski płynące z badań.

Słowa kluczowe: hospitalizacja, izolacja domowa, kwarantanna, rolnik, zasiłek.

* Stan prawny na dzień 25.02.2022 roku.

Katarzyna Maciejewska, doktor nauk prawnych, Uniwersytet Łódzki, Wydział Prawa i Administracji.

Wstęp

Ochrona prawna rodziny stanowi jedną z podstawowych zasad konstytucyjnych, która znajduje rozwinięcie i konkretyzację w przepisach ustaw szczególnych, w tym także z zakresu ubezpieczenia społecznego rolników. Warto przypomnieć, że do podstawowych kierunków prawnej ochrony rodziny zalicza się zagwarantowanie rodzinie właściwych warunków egzystencji i rozwoju oraz udzielanie pomocy poprzez różnego rodzaju świadczenia społeczne¹. Dlatego ubezpieczenie społeczne ma na celu ochronę jednostki (rodziny) przed skutkami zdarzeń losowych, które powodują utratę możliwości zarobkowania. W przedmiotowym zakresie ubezpieczenie społeczne obejmuje: chorobę, macierzyństwo, sytuacje rodzinne, utratę żywiciela rodziny, wypadek przy pracy, chorobę zawodową, inwalidztwo, starość. W zakresie podmiotowym obejmuje pracujących i ich rodziny, gdyż konsekwencje utraty zdolności do zarobkowania obejmują zarówno ubezpieczonego, jak i jego rodzinę².

Ustawa z 16 kwietnia 2020 roku o szczególnych instrumentach wsparcia w związku z rozprzestrzenianiem się wirusa SARS-CoV-2³ zapewnia różnego rodzaju świadczenia dla rolników ubezpieczonych w KRUS w przypadku zachorowania na COVID-19, m.in. zasiłek chorobowy w zwiększonej wysokości, zasiłek z tytułu objęcia obowiązkową kwarantanną, nadzorem epidemiologicznym lub hospitalizacją w związku z COVID-19 – zwany dalej zasiłkiem z tytułu objęcia kwarantanną.

Zgodnie z obowiązującymi przepisami ustawy z 20 grudnia 1990 roku o ubezpieczeniu społecznym rolników⁴ świadczenia te przysługują ubezpieczonemu rolnikowi, jego małżonkowi lub domownikowi, którzy zostali objęci ubezpieczeniem zarówno z mocy ustawy (tj. w trybie obowiązkowym), jak i na wniosek (dobrowolnie).

Za rolnika uznaje się pełnoletnią osobę fizyczną, zamieszkuje i prowadzącą na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, osobiście i na własny rachunek, działalność rolniczą w pozostającym w jej posiadaniu gospodarstwie rolnym, w tym również w ramach grupy producentów rolnych, a także osobę, która przeznaczyła grunty prowadzonego przez siebie gospodarstwa rolnego do zalesienia (art. 6 ust. 1 ustawy o u.s.r.).

Za domownika uznaje się osobę bliską rolnikowi, która ukończyła 16 lat i pozostaje z rolnikiem we wspólnym gospodarstwie domowym lub zamieszkuje na terenie

-
1. W. Koczur, H. Szewczyk, *Z problematyki ochrony prawnej rodziny w ubezpieczeniu społecznym rolników*, Prace Naukowe, Akademia Ekonomiczna w Katowicach, s. 87–96.
 2. J. Hryniewicz, *Wpływ zmian w polityce społecznej w Polsce na relacje między pokoleniami*, Uniwersytet Warszawski, 2014, s. 14.
 3. T.j. Dz. U. 2022 poz. 376.
 4. Ustawa z 20 grudnia 1990 roku o ubezpieczeniu społecznym rolników, Dz. U. 2021 poz. 266 ze zm., zwana dalej ustawą o u.s.r.

jego gospodarstwa rolnego albo w bliskim sąsiedztwie oraz stale pracuje w tym gospodarstwie i nie jest związana z rolnikiem stosunkiem pracy (art. 6 ust. 2 ustawy o u.s.r.).

Ustawa o ubezpieczeniu społecznym rolników w art. 1 ust. 1 określając podmioty, których prawa reguluje, wskazuje rolnika i pracujących z nim domowników, a także w art. 5 – współmałżonków rolnika. Mimo że ustawodawca nie zdecydował się na sformułowanie definicji małżonka w ustawie ubezpieczeniowej, to zgodnie z art. 5 przepisy ustawy dotyczące ubezpieczenia rolnika i świadczeń przysługujących rolnikowi stosuje się także do małżonka rolnika, chyba że ten małżonek nie pracuje w gospodarstwie rolnym ani w gospodarstwie domowym bezpośrednio związanym z tym gospodarstwem rolnym.

Niniejszy artykuł ma na celu przedstawienie ogólnych zasad i warunków przyznawania ww. świadczeń, kręgu osób uprawnionych do ich uzyskania oraz zasad ustalania ich wysokości.

Zasady przyznawania prawa do świadczeń w przypadku zachorowania na COVID-19

Przed przystąpieniem do omówienia zasad przyznawania ww. świadczeń najpierw chciałabym wyjaśnić podstawowe pojęcia: kwarantanna, nadzór epidemiologiczny, hospitalizacja oraz izolacja domowa. Zagadnienia te zostały zdefiniowane w ustawie z 5 grudnia 2008 roku o zapobieganiu oraz zwalczaniu zakażeń i chorób zakaźnych u ludzi⁵.

Definicja kwarantanny została określona w art. 2 pkt 12 ww. ustawy. Zgodnie z definicją zawartą w tym przepisie kwarantanna to odosobnienie osoby zdrowej, która była narażona na zakażenie, w celu zapobieżenia szerzeniu się chorób szczególnie niebezpiecznych i wysoce zakaźnych. Zgodnie z obowiązującymi przepisami obowiązkowa kwarantanna nakładana jest automatycznie po otrzymaniu skierowania na test w kierunku wirusa SARS-CoV-2 i trwa od dnia, w którym wystawiono skierowanie na test, do chwili uzyskania ujemnego wyniku testu, który automatycznie zwalnia z obowiązkowej kwarantanny (kwarantanna kończy się najpóźniej po siedmiu dniach, które liczone są od dnia po dniu otrzymania skierowania). Kwarantanna, której podlega osoba prowadząca wspólne gospodarstwo domowe lub zamieszkująca z osobą, u której stwierdzono zakażenie wirusem SARS-CoV-2 trwa przez cały okres izolacji domownika, u którego stwierdzono zakażenie wirusem SARS-CoV-2. Jeżeli osoba jest zaszczepiona może wykonać test – negatywny

5. T.j., Dz. U. 2021 poz. 2069 ze zm.

wynik zwolni ją z kwarantanny. Zgodnie z regulacjami Rozporządzenia Rady Ministrów z 6 maja 2021 roku w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii⁶ do 28 lutego 2022 roku każda osoba przekraczająca granicę Rzeczypospolitej Polskiej, stanowiącą granicę zewnętrzną (co do zasady) jest zobligowana do okazania funkcjonariuszowi Straży Granicznej negatywnego wyniku testu diagnostycznego w kierunku SARS-CoV-2 wykonanego, przede wszystkim przed przekroczeniem granicy, w okresie 24 godzin, licząc od momentu uzyskania wyniku tego testu. Nieokazanie funkcjonariuszowi Straży Granicznej negatywnego wyniku takiego testu, skutkuje obowiązkiem odbycia po przekroczeniu granicy Rzeczypospolitej Polskiej siedmiodniowej kwarantanny, licząc od dnia następującego po przekroczeniu tej granicy⁷.

Pojęcie nadzoru epidemiologicznego zawarte jest w art. 2 pkt. 14 ww. ustawy. Nadzór epidemiologiczny to obserwacja osoby zakażonej lub podejrzanej o zakażenie, bez ograniczenia jej swobody przemieszczania się, wykonywanie badań sanitarno-epidemiologicznych u tej osoby w celu wykrycia biologicznych czynników chorobotwórczych lub potwierdzenia rozpoznania choroby zakaźnej oraz zebranie, analiza i interpretacja informacji o okolicznościach i skutkach zakażenia (nadzór indywidualny), jak i stałe, systematyczne gromadzenie, analiza oraz interpretacja informacji o zachorowaniach lub innych procesach zachodzących w sferze zdrowia publicznego, wykorzystywane w celu zapobiegania i zwalczania zakażeń lub chorób zakaźnych.

Zgodnie z rozporządzeniem Ministerstwa Zdrowia z 14 marca 2020 roku osoby hospitalizowane z powodu koronawirusa, to pacjenci, u których stwierdzono zakażenie koronawirusem SARS-CoV-2 lub wywołaną przez niego chorobę zakaźną COVID-19⁸.

Definicja izolacji domowej została określona w art. 2 pkt 11a ustawy z 5 grudnia 2008 roku o zapobieganiu oraz zwalczaniu zakażeń i chorób zakaźnych u ludzi. Zgodnie z nią izolacja w warunkach domowych to odosobnienie osoby chorej z przebiegiem choroby zakaźnej, niewymagającej bezwzględnej hospitalizacji ze względów medycznych w jej miejscu zamieszkania lub pobytu w celu zapobieżenia szerzenia się chorób szczególnie niebezpiecznych i wysoce zakaźnych. Izolacja domowa trwa siedem dni. Przy czym lekarz Powiatowego Ośrodka Zdrowia może podjąć decyzję o konieczności jej przedłużenia, jeżeli stan zdrowia będzie tego wymagał. Izolacja w warunkach domowych zaczyna się w dniu, w którym pacjent

6. Dz. U. 2021 poz. 861.

7. Serwis Rzeczypospolitej Polskiej, *Wszystko o kwarantannie*, www.gov.pl, dostęp 25.02.2022.

8. M. Kostyńska, *Osoba zarażona, hospitalizowana, objęta nadzorem lub kwarantanną – co to znaczy?*, <https://www.medonet.pl/>, dostęp 25.02.2022.

otrzymuje pozytywny wynik testu diagnostycznego w kierunku SARS-CoV-2. Informacja o wyniku testu diagnostycznego znajduje się na Internetowym Koncie Pacjenta (IKP). Pacjent może również zostać poinformowany o wyniku testu telefonicznie – przez lekarza lub pracownika przychodni Powiatowego Ośrodka Zdrowia.

Po omówieniu podstawowych definicji chciałabym przedstawić warunki nabywania prawa do świadczeń w przypadku zachorowania na SARS-CoV-2.

Od 16 maja 2020 roku osoba ubezpieczona w KRUS może wnioskować o specjalny zasiłek w sytuacji objęcia obowiązkową kwarantanną, nadzorem epidemiologicznym lub hospitalizacją w związku z SARS-CoV-2. Zasiłek z tytułu kwarantanny przysługiwał początkowo ubezpieczonemu rolnikowi (domownikowi), który został objęty obowiązkową kwarantanną z powodu:

- powrotu do kraju z zagranicy,
- zakażenia koronawirusem,
- podejrzenia o zakażenie koronawirusem,
- bliskiego kontaktu z osobą zakażoną lub podejrzaną o zakażenie koronawirusem, albo został objęty nadzorem epidemiologicznym lub hospitalizacją w związku z COVID-19.

Zasiłek ten przysługiwał również ubezpieczonemu rolnikowi, który wspólnie zamieszkiwał lub gospodarował z osobą, która odbywała obowiązkową kwarantannę po przekroczeniu granicy albo na podstawie decyzji państwowego inspektora sanitarnego.

Od 24 października 2020 roku zmieniono zasady kierowania na obowiązkową kwarantannę. W myśl nowych zasad z kręgu osób obejmowanych kwarantanną i uprawnionych do zasiłku z tego tytułu wyłączono osoby wspólnie zamieszkujące lub gospodarujące z osobą:

- powracającą z zagranicy,
- podejrzaną o zakażenie koronawirusem i skierowaną na test diagnostyczny w kierunku SARS-CoV-2.

Dopiero w przypadku pozytywnego wyniku testu osoby badanej, osoby wspólnie z nią gospodarujące lub zamieszkujące są obejmowane obowiązkową kwarantanną i przysługuje im prawo do zasiłku⁹.

Od 11 lutego 2022 roku zlikwidowano również kwarantannę dla osób, które miały kontakt z osobą zakażoną na COVID-19¹⁰.

9. KRUS, *Zasiłek dla ubezpieczonego rolnika i domownika z tytułu objęcia obowiązkową kwarantanną, nadzorem epidemiologicznym lub hospitalizacją w związku z COVID-19*, <https://www.krus.gov.pl/zadania-krus/swiadczenia/zasilek-dla-rolnika-i-domownika-z-tytułu-objęcia-obowiązkowa-kwarantanna-nadzorem-epidemiologicznym-lub-hospitalizacja-w-związku-z-covid-19/>, dostęp 25.02.2022.

10. Serwis Rzeczypospolitej Polskiej, *Wszystko o kwarantannie*, www.gov.pl, dostęp 25.02.2022.

Postępowanie w sprawie przyznania i wypłaty zasiłku z tytułu kwarantanny wszczyną się na pisemny wniosek złożony osobiście lub za pośrednictwem przedsiębiorcy uprawnionego do wykonania działalności pocztowej w obrocie krajowym lub zagranicznym. Wnioski złożone w formie elektronicznej muszą być przekazane przez elektroniczną skrzynkę podawczą KRUS – ePUAP lub w formie dokumentu elektronicznego podpisanego kwalifikowanym podpisem elektronicznym czy też podpisem zaufanym. Do wniosku należy dołączyć decyzję państwowego powiatowego inspektora sanitarnego lub państwowego granicznego inspektora sanitarnego lub zaświadczenie lekarskie informujące o hospitalizacji w związku z COVID-19. Od 24 października 2020 roku osoba skierowana na kwarantannę nie załącza żadnych dokumentów do wniosku o zasiłek z tytułu objęcia obowiązkową kwarantanną. Fakt odbycia kwarantanny KRUS potwierdza we własnym zakresie w systemie teleinformatycznym zawierającym dane osób poddanych kwarantannie¹¹. Jeżeli ubezpieczony rolnik/domownik, który wystąpił o zasiłek z tytułu kwarantanny, nie widnieje w systemie teleinformatycznym, Kasa musi wszcząć postępowanie wyjaśniające i zobowiązać wnioskodawcę do przedstawienia dokumentu potwierdzającego okres kwarantanny, np. wydruk z Internetowego Konta Pacjenta lub dokumentu wystawionego przez państwowego inspektora sanitarnego¹².

Do przyznania i wypłaty zasiłku z tytułu objęcia kwarantanną stosuje się przepisy ustawy z 25 czerwca 1999 roku o świadczeniach pieniężnych z ubezpieczenia społecznego w razie choroby i macierzyństwa¹³.

Zasiłek z tytułu kwarantanny przysługuje za okres objęcia obowiązkową kwarantanną, nadzorem epidemiologicznym lub hospitalizacją w związku z COVID-19, przypadający nie wcześniej niż przed dniem 18 kwietnia 2020 roku. Oznacza to, że nawet jeden dzień objęcia obowiązkową kwarantanną, nadzorem epidemiologicznym lub hospitalizacją w związku z COVID-19 wystarczy, aby otrzymać prawo do świadczenia. W świetle powyższego podstawą wypłaty zasiłku z tytułu objęcia obowiązkową kwarantanną bądź nadzorem epidemiologicznym jest złożenie przez zainteresowanego stosowanego wniosku i potwierdzenie przez Kasę w systemie teleinformatycznym wskazanego we wniosku okresu.

11. Rozporządzenie Rady Ministrów z 23 października 2020 roku zmieniające rozporządzenie w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii, Dz. U 2020 poz. 1871.
12. KRUS, *Zasiłek dla ubezpieczonego rolnika i domownika z tytułu objęcia obowiązkową kwarantanną, nadzorem epidemiologicznym lub hospitalizacją w związku z COVID-19*, <https://www.krus.gov.pl/zadania-krus/swiadczenia/zasilek-dla-rolnika-i-domownika-z-tytulu-objecia-obowiazkowa-kwarantanna-nadzorem-epidemiologicznym-lub-hospitalizacja-w-zwiazku-z-covid-19/>, dostęp 25.02.2022.
13. Ustawa z 25 czerwca 1999 o świadczeniach pieniężnych z ubezpieczenia społecznego w razie choroby i macierzyństwa, Dz. U. 2021 poz. 1133 ze zm., zwana dalej ustawą o świadczeniach pieniężnych.

W przypadku zakażenia koronawirusem, gdy ubezpieczony był hospitalizowany i otrzymał zwolnienie lekarskie potwierdzające zachorowanie na COVID-19, KRUS rozpatruje uprawnienie do zasiłku z tytułu kwarantanny na podstawie zwolnienia lekarskiego.

Ustalenie prawa do zasiłku z tytułu kwarantanny powinno nastąpić w terminie nie dłuższym niż 30 dni od dnia wyjaśnienia ostatniej okoliczności niezbędnej do wydania decyzji¹⁴.

Wypłacany jest tylko jeden raz, z wyjątkiem przypadków, gdy ubezpieczony rolnik oraz domownik są wielokrotnie objęci kwarantanną, a okresy objęcia kwarantanną, nadzorem epidemiologicznym lub hospitalizacją przypadają w różnych przedziałach czasowych, które nie pokrywają się i okresy te nie przypadają jeden po drugim w ciągłości. Wymagana jest przerwa co najmniej 60 dni pomiędzy ustaniem a powstaniem ponownej niezdolności do pracy z tytułu tej samej choroby (art. 9 ust.1 i 2 ustawy o świadczeniach pieniężnych).

W sytuacji objęcia ubezpieczonego rolnika/domownika izolacją domową, która została potwierdzona w systemie teleinformatycznym, na wniosek o zasiłek z tytułu kwarantanny należy przyznać zasiłek chorobowy w wysokości określonej w rozporządzeniu Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z 20 grudnia 2021 roku w sprawie określenia wysokości jednorazowego odszkodowania z tytułu wypadku przy pracy rolniczej lub rolniczej choroby zawodowej oraz zasiłku chorobowego¹⁵, tj. w kwocie 30 zł za każdy dzień czasowej niezdolności do pracy trwającej nieprzerwanie nie dłużej niż 14 dni, jeżeli ta niezdolność jest spowodowana zakażeniem lub chorobą układu oddechowego oznaczonymi w zaświadczeniu lekarskim jako U07.1. Tym samym, jeżeli wnioskodawca wystąpił w wnioskiem o zasiłek z tytułu kwarantanny i uzyskano potwierdzenie z systemu teleinformatycznego, że zainteresowany przebywał w izolacji domowej, KRUS wydaje tylko decyzję przyznającą zasiłek chorobowy po 30 zł (nie dłużej niż za 14 dni), nie wydaje natomiast decyzji odmawiającej prawa do zasiłku z tytułu objęcia obowiązkową kwarantanną. Powoduje to dezinformację samych zainteresowanych, ponieważ uważają, że ich wniosek z tego tytułu (objęcia obowiązkową kwarantanną) nie został rozpatrzony. Brak decyzji odmawiającej prawa do zasiłku z tytułu objęcia kwarantanną wprowadza chaos. Konkludując ten wątek, zasadnym pozostaje zmiana dotychczasowej praktyki KRUS, która polegałaby na tym, że w przypadku potwierdzenia izolacji domowej zostaje wydana

14. KRUS, *Zasiłek dla ubezpieczonego rolnika i domownika z tytułu objęcia obowiązkową kwarantanną, nadzorem epidemiologicznym lub hospitalizacją w związku z COVID-19*, <https://www.krus.gov.pl/zadania-krus/swiadczenia/zasilek-dla-rolnika-i-domownika-z-tytulu-objecia-obowiazkowa-kwarantanna-nadzorem-epidemiologicznym-lub-hospitalizacja-w-zwiazku-z-covid-19/>, dostęp 25.02.2022.

15. Dz. U. 2021 poz. 2396.

decyzja o przyznaniu prawa do zasiłku chorobowego z jednoczesną odmową zasiłku do kwarantanny.

Reasumując, w przypadku zakażenia koronawirusem, gdy ubezpieczony nie był hospitalizowany i nie został objęty kwarantanną, tylko izolacją domową lub otrzymał zwolnienie lekarskie potwierdzające zachorowanie na COVID-19, KRUS rozpatruje uprawnienia do zasiłku chorobowego w wysokości 30 zł za każdy dzień niezdolności do pracy trwającej nieprzerwanie nie dłużej niż 14 dni. Ustalenie uprawnień do zasiłku następuje na podstawie złożonego wniosku, tj. zwolnienia lekarskiego ZUS ZLA lub na podstawie wcześniej złożonego wniosku o zasiłek z tytułu kwarantanny.

Wysokość zasiłków wypłacanych rolnikom w przypadku zachorowania na COVID-19

W czasie odbywania kwarantanny lub izolacji rolnicy (domownicy) mogą pobierać świadczenia przyznawane przez KRUS. Jednak w przypadku izolacji domowej występuje drastyczna różnica w wysokości zasiłku.

W 2020 roku ubezpieczonemu (rolnikowi, jego małżonkowi, domownikowi), który wskutek choroby był niezdolny do pracy nieprzerwanie co najmniej przez 30 dni, przysługiwał zasiłek chorobowy za każdy dzień niezdolności do pracy w gospodarstwie rolnym w wysokości 10 zł (na podstawie art. 14 ust. 1 ustawy z 20 grudnia 1990 roku o ubezpieczeniu społecznym rolników)¹⁶. Ze względu na wprowadzony w Polsce stan zagrożenia epidemicznego, a następnie stan epidemii, minister rolnictwa i rozwoju wsi wydał rozporządzenia z 19 marca 2020 roku oraz z 23 września 2020 roku zmieniające rozporządzenie w sprawie określenia wysokości jednorazowego odszkodowania z tytułu wypadku przy pracy rolniczej lub rolniczej choroby zawodowej w okresie obowiązywania na obszarze RP stanu zagrożenia epidemicznego lub stanu epidemii, ogłoszonych na podstawie ustawy z 5 grudnia 2008 roku o zapobieganiu oraz zwalczaniu zakażeń i chorób zakaźnych u ludzi w związku z zakażeniem wirusem SARS-CoV-2¹⁷. Rozporządzenie zwiększyło stawkę dziennego zasiłku chorobowego do kwoty 15 zł za dzień niezdolności do pracy rolnika i jego rodziny w okresie nie dłuższym niż 14 dni, jeżeli lekarz oznaczył zwolnienie symbolem U07.1 COVID-19, zgodnie z Międzynarodową Klasyfikacją Chorób

16. Ustawa z 20 grudnia 1990 roku o ubezpieczeniu społecznym rolników, Dz. U. 2021 poz. 266.

17. Tj. Dz. U. 2020 poz. 1845.

i Problemów Zdrowotnych. Po okresie 14 dni naliczano zasiłek 10 zł za dzień, jeżeli niezdolność do pracy trwała nieprzerwanie 30 dni¹⁸.

Od 1 stycznia 2022 roku został podwyższony zasiłek chorobowy do wysokości 20 zł za każdy dzień niezdolności do pracy. Zgodnie z rozporządzeniem Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z 20 grudnia 2021 roku w sprawie określenia wysokości jednorazowego odszkodowania z tytułu wypadku przy pracy rolniczej lub rolniczej choroby zawodowej oraz zasiłku chorobowego¹⁹ podwyższeniu uległ też zasiłek chorobowy w związku z zakażeniami wirusem SARS-CoV-2 do wysokości 30 zł za każdy dzień czasowej niezdolności do pracy trwającej nieprzerwanie nie dłużej niż 14 dni.

Inaczej przedstawia się sytuacja rolnika, który nie zachorował na COVID-19, a jedynie miał kontakt z osobą zakażoną. Od 18 kwietnia 2020 roku stosuje się wówczas art. 31zy ustawy z 2 marca 2020 roku o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych²⁰. Ubezpieczonemu rolnikowi i domownikowi, w sytuacji skierowania ich na obowiązkową kwarantannę lub objęcia nadzorem epidemiologicznym albo hospitalizacją w związku z COVID-19, przysługuje zasiłek w wysokości 50% minimalnego wynagrodzenia za pracę, o którym mowa w ustawie z 10 października 2020 roku o minimalnym wynagrodzeniu za pracę²¹, które:

- od 1 stycznia 2020 roku wynosi 2 600 zł,
- od 1 stycznia 2021 roku wynosi 2 800 zł,
- od 1 stycznia 2022 roku wynosi 3 010 zł.

Wobec powyższego wysokość zasiłku z tytułu objęcia obowiązkową kwarantanną, nadzorem epidemiologicznym lub hospitalizacją w związku z COVID-19:

- do 31 grudnia 2020 roku wynosi 1 300 zł,
- od 1 stycznia 2021 roku wynosi 1 400 zł,
- od 1 stycznia 2022 roku wynosi 1 505 zł.

Wobec powyższego KRUS osobom skierowanym na izolację (chorym z potwierdzonym zachorowaniem na COVID-19) wypłaca przez 14 dni zasiłek w wysokości 30 zł za dzień, a po 14 dniach wypłaca stawkę 20 zł za dzień. Osoba chora za 14 dni otrzyma więc 420 zł. Osoba, która miała kontakt z osobą zakażoną, przebywająca

18. Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z 23 września 2020 roku zmieniające rozporządzenie w sprawie określenia wysokości jednorazowego odszkodowania z tytułu wypadku przy pracy rolniczej lub rolniczej choroby zawodowej oraz zasiłku chorobowego, Dz. U. 2020 poz. 1664.

19. T.j., Dz. U. 2021 poz. 2396.

20. T.j. Dz. U. 2021 poz. 2095 ze zm.

21. Dz. U. 2020 poz. 2207.

na kwarantannie, otrzyma natomiast 1 505 zł. Od 11 lutego 2022 roku kwarantanna dotyczy tylko osób mieszkających z osobą chorą na COVID-19²².

W razie zbiegu prawa do zasiłku z tytułu kwarantanny z prawem do zasiłku chorobowego, o którym mowa w art. 14 ustawy z 20 grudnia 1990 roku o ubezpieczeniu społecznym rolników, uprawnionemu wypłaca się jedno świadczenie – wyższe albo wybrane przez uprawnionego.

Z przytoczonych regulacji wynika, że osoba chora, a więc zmuszona poddać się izolacji, jest wyłączona z możliwości otrzymania zasiłku z tytułu objęcia obowiązkową kwarantanną w wysokości 50% minimalnego wynagrodzenia za pracę (od 1 stycznia 2022 roku w wysokości 1 505 zł). Przysługuje jej wyłącznie prawo do zasiłku chorobowego w kwocie zaledwie 30 zł dziennie, czyli 210 zł przez cały pobyt na siedmiodniowej izolacji.

Wysokość obu świadczeń jest więc nieproporcjonalna. Trudno zrozumieć tak znaczącą różnicę pomiędzy wysokością zasiłków wypłacanych rolnikom (domownikom) z ubezpieczenia społecznego w zależności od tego, czy przebywali na kwarantannie, czy w ramach izolacji. Nie tylko ze względu na sam fakt, że osoby objęte zasiłkiem chorobowym muszą przejść chorobę COVID-19, a więc są bardziej narażone na niebezpieczeństwo utraty zdrowia i życia – nie wspominając już o samym dyskomforcie przechodzenia zakażenia, ale przede wszystkim dlatego, że skutek obu form odosobnienia jest praktycznie taki sam. Obowiązkowa kwarantanna dotyczy natomiast osoby zdrowej i jest prowadzona w celu zmniejszenia ryzyka rozprzyszczenia się zakażenia. Takie rozróżnienie pieniężne doprowadza do absurdalnych sytuacji. Obrazując powyższe na przykładzie w przypadku czteroosobowej rodziny mieszkającej razem, gdzie jeden z członków rodziny jest chory na COVID-19 domownicy otrzymują różne świadczenia. Chory, który będzie musiał wykupić lekarstwa może liczyć obecnie na świadczenie tylko w wysokości 210 zł. Zaś pozostali członkowie rodziny, którzy zamieszkują wspólnie z chorym otrzymają zasiłek z tytułu kwarantanny w wysokości 1 505zł. Takie traktowanie osoby chorej wydaje się co najmniej niesprawiedliwe, przecież wszyscy członkowie rodziny są odizolowani tak samo jak ten chory i mają narzucone te same sankcje.

Rolnik z pozytywnym wynikiem na COVID-19 nie jest w stanie sam prowadzić gospodarstwa rolnego i musi martwić się, z czego opłaci pracownika, który będzie potrzebny na czas jego niedyspozycji. Można też zakładać, że rodzina chorego rolnika również zachoruje i wystąpią problemy z możliwością wykonania za nich prac polowych.

22. Serwis Rzeczypospolitej Polskiej, *Wszystko o kwarantannie*, www.gov.pl, dostęp 25.02.2022.

Zasiłek opiekuńczy na dziecko w czasie izolacji lub kwarantanna

W sytuacji, gdy zostanie zamknięte przedszkole lub żłobek, a dziecko zostaje skierowane na kwarantannę bądź izolację, ubezpieczony rolnik (domownik) może ubiegać się o zasiłek opiekuńczy. Otrzyma go, jeśli złoży wniosek o zasiłek opiekuńczy, w którym oświadczy, że sprawuje osobistą opiekę nad dzieckiem:

- w wieku do ukończenia 8 lat,
- legitymującym się orzeczeniem o znacznym lub umiarkowanym stopniu niepełnosprawności do ukończenia 18 lat albo dzieckiem z orzeczeniem o niepełnosprawności lub orzeczeniem o potrzebie kształcenia specjalnego.

Zasiłek opiekuńczy przysługuje w przypadku, gdy placówki są zamknięte ze względu na COVID-19 oraz w sytuacji, gdy placówka, która wznowiła naukę/opiekę stacjonarną, zostanie zamknięta lub jej funkcjonowanie, mimo że jest otwarta, zostanie ograniczone ze względu na nieprzewidziane zamknięcie klasy, oddziału, a więc w przypadku, gdy nie będzie możliwości zapewnienia opieki ww. dzieciom i osobom niepełnosprawnym²³. Zasiłek ten nie przysługuje, jeśli drugi z rodziców dziecka może zapewnić dziecku opiekę (np. jest bezrobotny, korzysta z urlopu rodzicielskiego czy urlopu wychowawczego)²⁴.

Zasiłek opiekuńczy dla rolnika finansowany jest z budżetu państwa i wypłacany przez KRUS. Wymiar tego zasiłku za każdy dzień wynosi 1/30 kwoty emerytury podstawowej w rozumieniu art. 6 pkt 7 ustawy z 20 grudnia 1990 roku o ubezpieczeniu społecznym rolników²⁵.

Podsumowanie

Obowiązujące przepisy dotyczące ustalania wysokości wypłacanych świadczeń z tytułu objęcia obowiązkową kwarantanną lub izolacją domową wymagają korekty, ponieważ aktualnie osoby chore na COVID-19 otrzymują niższe świadczenie niż

23. Ustawa z 2 marca 2020 roku o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych, t.j. Dz. U. 2021 poz. 2095 ze zm.

24. KRUS, *Zasiłek dla ubezpieczonego rolnika i domownika z tytułu objęcia obowiązkową kwarantanną, nadzorem epidemiologicznym lub hospitalizacją w związku z COVID-19*, <https://www.krus.gov.pl/zadania-krus/swiadczenia/zasilek-dla-rolnika-i-domownika-z-tytulu-objecia-obowiazkowa-kwarantanna-nadzorem-epidemiologicznym-lub-hospitalizacja-w-zwiazku-z-covid-19/>, dostęp 25.02.2022.

25. Dz. U. 2021 poz. 266 ze zm.

osoby przebywające na kwarantannie. Różnica w przyznawaniu świadczeń wynika z różnych podstaw prawnych. O wysokości zasiłku z tytułu objęcia kwarantanną, nadzorem epidemiologicznym lub hospitalizacją w związku z COVID-19 decydują bowiem przepisy ustawy z 2 marca 2020 roku o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19. Z kolei wielkość zasiłku chorobowego została ustalona w rozporządzeniu ministra rolnictwa w sprawie określenia wysokości jednorazowego odszkodowania z tytułu wypadku przy pracy rolniczej lub rolniczej choroby zawodowej oraz zasiłku chorobowego.

W mojej ocenie jest to przejaw nierównego traktowania tej samej grupy społecznej, a konkretnie osób, którym przytrafiła się choroba COVID-19 przez ustawodawcę. Jednym z możliwych rozwiązań zaistniałej sytuacji jest zrównanie obu świadczeń, czyli dodanie do art. 31^{zy} ust. 1 ustawy oprócz „kwarantanny, nadzoru epidemiologicznego i hospitalizacji w związku z COVID-19” również „izolacji”. Takie rozwiązanie wydaje się słuszne, ponieważ żadna z tych osób nie ma możliwości wykonywania pracy rolniczej.

W Ministerstwie Rolnictwa i Rozwoju Wsi trwają już od połowy 2021 roku prace nad zmianą obecnie obowiązujących przepisów. W art. 2 projektu ustawy o zmianie ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników oraz niektórych innych ustaw (nr UD273), który jest obecnie przedmiotem uzgodnień międzyresortowych oraz konsultacji publicznych, zaproponowano zmianę w ustawie z 2 marca 2020 roku o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych oraz niektórych innych ustaw²⁶. Zgodnie z tą ustawą rolnikowi i domownikowi, o których mowa w ustawie z 20 grudnia 1990 roku o ubezpieczeniu społecznym rolników²⁷, w sytuacji objęcia obowiązkową kwarantanną, nadzorem epidemiologicznym lub hospitalizacją w związku z COVID-19, przysługuje zasiłek w wysokości 50% minimalnego wynagrodzenia za pracę, o którym mowa w ustawie z 10 października 2002 roku o minimalnym wynagrodzeniu za pracę²⁸. Możliwość otrzymania takiego zasiłku wprowadzona została do ww. ustawy poprzez zmianę ujętą w ustawie z 16 kwietnia 2020 roku o szczególnych instrumentach wsparcia w związku z rozprzestrzenianiem się wirusa SARS-CoV-2²⁹, która weszła w życie 18 kwietnia 2020 roku. Ustawa z 14 maja 2020 roku o zmianie niektórych ustaw w zakresie działań osłonowych w związku z rozprzestrzenianiem się wirusa

26. T.j. Dz. U. 2021 poz. 2095 ze zm.

27. Dz. U. 2021 poz. 266 ze zm.

28. Dz. U. 2020 poz. 2207.

29. T.j. Dz. U. 2022 poz. 376.

SARS-CoV-2³⁰ doprecyzowała przepisy w zakresie przyznawania ww. świadczenia i nałożyła na Kasę Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego obowiązek przyznawania i wypłaty tego świadczenia od 18 kwietnia 2020 roku (tj. od wejścia w życie ustawy z 16 kwietnia 2020 roku).

Rolnicy będący w izolacji w związku z zakażeniem COVID-19, otrzymują z KRUS zasiłek chorobowy w wysokości 30 zł dziennie przez 14 dni, a rolnicy będący na kwarantannie, hospitalizowani lub objęci nadzorem epidemiologicznym otrzymują zasiłek w wysokości 50% minimalnego wynagrodzenia, który od 1 stycznia 2022 roku wynosi 1 505 zł. Wywołuje to niezadowolenie tej grupy społecznej, która jest w ten sposób zróżnicowana – opłaca się bardziej być na kwarantannie niż w izolacji.

W związku z powyższym, w celu zniwelowania wyraźnej różnicy w możliwościach otrzymania powyższych świadczeń przez rolników proponuje się w projekcie ustawy poszerzenie sytuacji umożliwiających otrzymanie zasiłku w wysokości 50% minimalnego wynagrodzenia o izolację. Wyjdzie to naprzeciw postulatowi środowiska rolniczego i zniweluje istniejącą niesprawiedliwość społeczną³¹.

Bibliografia

- Hrynkiewicz J.**, *Wpływ zmian w polityce społecznej w Polsce na relacje między pokoleniami*, Uniwersytet Warszawski, 2014.
- Koczur W., Szewczyk H.**, *Z problematyki ochrony prawnej rodziny w ubezpieczeniu społecznym rolników*, Prace Naukowe, Akademia Ekonomiczna w Katowicach.
- Kostyńska M.**, *Osoba zarażona, hospitalizowana, objęta nadzorem lub kwarantanną – co to znaczy?*, <https://www.medonet.pl/>, dostęp 25.02.2022.
- KRUS**, *Zasiłek dla ubezpieczonego rolnika i domownika z tytułu objęcia obowiązkową kwarantanną, nadzorem epidemiologicznym lub hospitalizacją w związku z COVID-19*, <https://www.krus.gov.pl/zadania-krus/swiadczenia/zasilek-dla-rolnika-i-domownika-z-tytułu-objęcia-obowiązkowa-kwarantanna-nadzorem-epidemiologicznym-lub-hospitalizacja-w-zwiazku-z-covid-19/>, dostęp 25.02.2022.
- Rozporządzenie Rady Ministrów** z 23 października 2020 roku zmieniające rozporządzenie w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii, Dz. U. 2020 poz. 1871.

30. Dz. U. 2020 poz. 875 ze zm.

31. Rządowe Centrum Legislacji, *Projekt ustawy o zmianie ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników oraz ustawy o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych*, druk UD273, legislacja.rcl.gov.pl/projekt/12351451/katalog/12816016#12816016, dostęp 21.09.2021.

Izolacja a kwarantanna

- Rozporządzenia Rady Ministrów** z 6 maja 2021 roku w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii, Dz. U. 2021 poz. 861.
- Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi** z 20 grudnia 2021 roku w sprawie określenia wysokości jednorazowego odszkodowania z tytułu wypadku przy pracy rolniczej lub rolniczej choroby zawodowej oraz zasiłku chorobowego, Dz. U. 2021 poz. 2396.
- Rządowe Centrum Legislacji**, *Projekt ustawy o zmianie ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników oraz ustawy o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych*, druk UD273, legislacja.rcl.gov.pl/projekt/123451451/katalog/12816016#12816016, dostęp 21.09.2021.
- Serwis Rzeczypospolitej Polskiej**, *Wszystko o kwarantannie*, www.gov.pl, dostęp 25.02.2022.
- Ustawa** z 20 grudnia 1990 roku o ubezpieczeniu społecznym rolników, t.j. Dz. U. 2021 poz. 266 ze zm.
- Ustawa** z 25 czerwca 1999 roku o świadczeniach pieniężnych z ubezpieczenia społecznego w razie choroby i macierzyństwa, Dz. U. 2021 poz. 1133 ze zm.
- Ustawa** z 5 grudnia 2008 roku o zapobieganiu oraz zwalczaniu zakażeń i chorób zakaźnych u ludzi, t.j., Dz. U. 2021 poz. 2069 ze zm.
- Ustawa** z 2 marca 2020 roku o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych, t.j. Dz. U. 2021 poz. 2095 ze zm.
- Ustawa** z 10 października 2020 roku o minimalnym wynagrodzeniu za pracę, Dz. U. 2020 poz. 2207.
- Ustawa** z 16 kwietnia 2020 roku o szczególnych instrumentach wsparcia w związku z rozprzestrzenieniem się wirusa SARS-CoV-2, t.j. Dz. U. 2022 poz. 376.
- Ustawa** z 14 maja 2020 roku o zmianie niektórych ustaw w zakresie działań osłonowych w związku z rozprzestrzenieniem się wirusa SARS-CoV-2, Dz. U. 2020 poz. 875 ze zm.

otrzymano: 23.01.2022
zaakceptowano: 20.04.2022

Isolation and quarantine*

Katarzyna Maciejewska

Abstract

Isolation and quarantine are two terms that have been with us since the beginning of the pandemic. This article discusses the benefits of insured farmers (household members) due to compulsory quarantine, epidemiological surveillance, hospitalization for COVID-19 or home isolation. The aim of the article is to present the general principles and conditions for granting the above-mentioned benefits, the group of people entitled to receive them and the rules for determining their amount. It presents the coincidence of the right to quarantine benefit with the right to sickness benefit and the doubts that arise in connection with this. The author draws attention to the discrepancies in the benefits received from the Agricultural Social Insurance Fund (KRUS) by farmers in the case of falling ill or suspected of being infected with COVID-19. In summary, it indicates the most important conclusions from the research.

Keywords: hospitalization, home isolation, quarantine, farmer, benefit.

* Legal status as at 25.02.2022.

Katarzyna Maciejewska, PhD in legal sciences, University of Łódź, Faculty of Law and Administration.

Introduction

The legal protection of the family is one of the basic constitutional principles, developed and specified in the provisions of special acts, including those in the field of social insurance for farmers. It is worth recalling that the basic directions of the legal protection of the family include providing the family with appropriate living and development conditions and providing assistance through various types of social benefits¹. Therefore, social insurance aims to protect an individual (family) against the effects of random events that cause loss of earning potential. In this scope, social insurance covers: sickness, motherhood, family situations, loss of a breadwinner, accident at work, occupational disease, invalidity, old age. In the subjective scope, it covers the employed and their families, as the consequences of the loss of earning capacity include both the insured and his family².

The Act of April 16, 2020 on special support instruments in connection with the spread of the SARS-CoV-2³ virus provides various types of benefits for farmers insured in KRUS in the event of falling ill with COVID-19, including an increased sickness allowance, allowance for compulsory quarantine, epidemiological surveillance or hospitalization in relation to COVID-19 – hereinafter referred to as quarantine allowance.

In accordance with the applicable provisions of the Act of 20 December 1990 on the social insurance of farmers⁴, these benefits are payable to the insured farmer, his spouse or household member who have been insured both under the Act (i.e. compulsory mode) and upon request (voluntarily).

A farmer is considered to be an adult natural person residing and running in the territory of the Republic of Poland, personally and on his own account, an agricultural activity on a farm owned by him, including also within the group of agricultural producers, as well as a person who allocated the land of the farm he runs for afforestation (art. 6 section 1 of the Act on the farmers' social insurance).

A household member is a person close to the farmer who is 16 years of age and who remains with the farmer in the same household or lives on the farm or in the close vicinity and works on this farm on a permanent basis and is not connected with the farmer by any employment relationship (art. 6 section 2 of the Act on the farmers' social insurance).

1. W. Koczur, H. Szewczyk, *On the issue of family legal protection in the farmers' social insurance*, Research Works, University of Economics in Katowice, p. 87–96.

2. J. Hryniewicz, *The impact of changes in social policy in Poland on relations between generations*, University of Warsaw, 2014, p. 14.

3. T.j. Dz. U. 2022 poz. 376.

4. Ustawa z 20 grudnia 1990 roku o ubezpieczeniu społecznym rolników, Dz. U. 2021 poz. 266 ze zm., hereinafter referred to as the Act of farmers' social insurance

The Act on the farmers' social insurance art. 1 sec. 1 specifying the entities whose rights it regulates, indicates the farmer and the household members working with him, and also in art. 5 – spouses of a farmer. Even though the legislator has not decided to formulate the definition of a spouse in the insurance act, in accordance with Art. 5, the provisions of the Act concerning the farmer's insurance and benefits due to the farmer also apply to the farmer's spouse, unless the spouse does not work in a farm or in a household directly related to that farm.

The purpose of this article is to present the general principles and conditions of granting the above-mentioned benefits, the group of people entitled to receive them and the principles of determining their amount.

Principles of granting the right to benefits in the event of falling ill with COVID-19

Before discussing the principles of granting the above-mentioned benefits, First I would like to explain the basic concepts: quarantine, epidemiological surveillance, hospitalization and home isolation. These issues were defined in the Act of 5 December 2008 on the prevention and combating of infections and infectious diseases in humans⁵.

The definition of quarantine is specified in art. 2 point 12 of the above-mentioned Act. According to the definition contained in this provision, quarantine is the isolation of a healthy person who has been exposed to an infection in order to prevent the spread of particularly dangerous and highly contagious diseases. Pursuant to the applicable regulations, mandatory quarantine is imposed automatically upon receipt of a referral for the SARS-CoV-2 virus test and lasts from the date on which the test was issued until the test is negative, which automatically releases you from mandatory quarantine (the quarantine ends no later than seven days, counted from the day after the date of receipt of the referral). The quarantine to which a person running a shared household or living with a person diagnosed with SARS-CoV-2 virus infection is subject continues throughout the isolation period of the household member who has been diagnosed with SARS-CoV-2 virus infection. If a person is vaccinated, they can perform a test – a negative result will release them from quarantine. In accordance with the regulations of the Regulation of the Council of Ministers of May 6, 2021 on the establishment of certain restrictions, orders and bans in connection with the occurrence of an epidemic⁶,

5. T.j., Dz. U. 2021 poz. 2069 ze zm.

6. Dz. U. 2021 poz. 861.

and until February 28, 2022, every person crossing the border of the Republic of Poland, constituting the external border (in principle) is obliged to present a negative result of the SARS-CoV-2 diagnostic test to a Border Guard officer, mainly before crossing the border, within 24 hours from the moment of obtaining this result test. Failure to provide a Border Guard officer with a negative result of such a test results in the obligation to undergo a seven-day quarantine after crossing the border of the Republic of Poland, counting from the day following the crossing of that border⁷.

The concept of the epidemiological surveillance is contained in art. 2 item 14 of above-mentioned Act. Epidemiological surveillance is the observation of an infected or suspected person, without restricting his freedom of movement, performing sanitary and epidemiological tests on this person in order to detect biological pathogens or confirm the diagnosis of an infectious disease, and gathering, analyzing and interpreting information about the circumstances and consequences of infection (individual supervision), as well as constant, systematic collection, analysis and interpretation of information about diseases or other processes taking place in the field of public health, used to prevent and combat infections or infectious diseases.

According to the ordinance of the Ministry of Health of March 14, 2020, people hospitalized due to the coronavirus are patients diagnosed with SARS-CoV-2 coronavirus infection or the infectious disease COVID-19 caused by it⁸.

The definition of home isolation is specified in art. 2 point 11a of the Act of 5 December 2008 on preventing and combating infections and infectious diseases in humans. According to it, isolation at home is the isolation of a sick person with a course of an infectious disease who does not require absolute hospitalization for medical reasons at his place of residence or stay in order to prevent the spread of particularly dangerous and highly infectious diseases. Home isolation lasts seven days. At the same time, the doctor of the District Health Center may decide to extend it, if the health condition requires it. Home isolation begins on the day the patient receives a positive SARS-CoV-2 diagnostic test. Information about the diagnostic test result can be found on the Internet Patient Account (IKP). The patient may also be informed about the test result by telephone – by a doctor or an employee of the County Health Center clinic.

After discussing the basic definitions, I would like to present the conditions for acquiring the right to benefits in the event of falling ill with SARS-CoV-2.

From May 16, 2020, a person insured in KRUS may apply for a special benefit in the event of compulsory quarantine, epidemiological supervision or hospitalization in

7. Serwis Rzeczypospolitej Polskiej, *Wszystko o kwarantannie*, www.gov.pl, access 25.02.2022.

8. M. Kostyńska, *Osoba zarażona, hospitalizowana, objęta nadzorem lub kwarantanną – co to znaczy*, <https://www.medonet.pl/>, access 25.02.2022.

Isolation and quarantine

connection with SARS-CoV-2. The quarantine allowance was initially due to an insured farmer (household member) who was subject to compulsory quarantine due to:

- returning to the country from abroad,
- coronavirus infection,
- suspected coronavirus infection,
- close contact with a person infected or suspected of being infected with the coronavirus or has been placed under epidemiological supervision or hospitalization in connection with COVID-19.

The allowance was also granted to the insured farmer who lived or farmed together with a person who was in compulsory quarantine after crossing the border or on the basis of a decision of the state sanitary inspector.

As of October 24, 2020, the rules of targeting mandatory quarantine have been changed. Pursuant to the new rules, the group of people who are quarantined and entitled to the allowance on this account excludes people who live or manage together with a person:

- returning from abroad,
- suspected of being infected with the coronavirus and directed to a diagnostic test for SARS-CoV-2.

Only in the event of a positive result of the test person's test, the persons who manage or live together with her are subject to compulsory quarantine and are entitled to the allowance⁹.

From February 11, 2022, the quarantine for people who came into contact with a person infected with COVID-19 was also removed¹⁰.

The proceedings for the granting and payment of the quarantine allowance are initiated upon a written request submitted in person or through an entrepreneur authorized to perform postal activities in domestic or foreign traffic. Applications submitted in electronic form must be submitted via the electronic KRUS inbox – ePUAP or in the form of an electronic document signed with a qualified electronic signature or a trusted signature. The application should be accompanied by the decision of the state powiat sanitary inspector or the state border sanitary inspector or a medical certificate informing about hospitalization in connection with COVID-19. From October 24, 2020, the person referred to quarantine does not attach any documents to the application for the benefit for compulsory quarantine. The fact of having been quarantined by KRUS is

9. KRUS, *Zasilek dla ubezpieczonego rolnika i domownika z tytułu objęcia obowiązkową kwarantanną, nadzorem epidemiologicznym lub hospitalizacją w związku z COVID-19*, <https://www.krus.gov.pl/zadania-krus/swiadczenia/zasilek-dla-rolnika-i-domownika-z-tytułu-objęcia-obowiązkowa-kwarantanna-nadzorem-epidemiologicznym-lub-hospitalizacja-w-zwiazku-z-covid-19/>, access 25.02.2022.

10. Serwis Rzeczypospolitej Polskiej, *Wszystko o kwarantannie*, www.gov.pl, access 25.02.2022.

confirmed by its own in the ICT system containing the data of quarantined persons¹¹. If the insured farmer/household member who applied for the quarantine benefit does not appear in the ICT system, the Fund must initiate an investigation and oblige the applicant to present a document confirming the quarantine period, e.g. a printout from the Patient's Internet Account or a document issued by the state sanitary inspector¹².

The provisions of the Act of June 25, 1999 on cash benefits from social insurance in the event of sickness and maternity shall apply to the granting and payment of the quarantine allowance¹³.

The quarantine allowance is payable for the period of compulsory quarantine, epidemiological surveillance or hospitalization in connection with COVID-19, not earlier than before April 18, 2020. This means that even one day of compulsory quarantine, epidemiological surveillance or hospitalization in connection with COVID-19 is enough to qualify for the benefit. In the light of the above, the basis for the payment of the allowance for compulsory quarantine or epidemiological supervision is the submission by the person concerned of the relevant application and confirmation by the Fund in the ICT system of the period indicated in the application.

In the case of coronavirus infection, when the insured person was hospitalized and received a medical certificate confirming the disease with COVID-19, KRUS examines the entitlement to quarantine allowance on the basis of a sick leave.

The entitlement to the quarantine allowance should be determined no later than 30 days from the date of clarifying the last circumstance necessary to issue the decision¹⁴.

It is only paid once, except where the insured farmer and the household member are quarantined multiple times, and the periods of quarantine, epidemiological surveillance or hospitalization fall at different intervals that do not overlap and do not coincide with each other. A break of at least 60 days is required between the end of the incapacity to work and the occurrence of another incapacity for work due to the same disease (Art. 9 sec.1 and 2 of the Act on cash benefits).

11. Rozporządzenie Rady Ministrów z 23 października 2020 roku zmieniające rozporządzenie w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii, Dz. U. 2020 poz. 1871.
12. KRUS, *Zasilek dla ubezpieczonego rolnika i domownika z tytułu objęcia obowiązkową kwarantanną, nadzorem epidemiologicznym lub hospitalizacją w związku z COVID-19*, <https://www.krus.gov.pl/zadania-krus/swiadczenia/zasilek-dla-rolnika-i-domownika-z-tytulu-objecia-obowiazkowa-kwarantanna-nadzorem-epidemiologicznym-lub-hospitalizacja-w-zwiazku-z-covid-19/>, access 25.02.2022.
13. Ustawa z 25 czerwca 1999 o świadczeniach pieniężnych z ubezpieczenia społecznego w razie choroby i macierzyństwa, Dz. U. 2021 poz. 1133 ze zm., hereinafter referred to as the Act on cash benefits.
14. KRUS, *Zasilek dla ubezpieczonego rolnika i domownika z tytułu objęcia obowiązkową kwarantanną, nadzorem epidemiologicznym lub hospitalizacją w związku z COVID-19*, <https://www.krus.gov.pl/zadania-krus/swiadczenia/zasilek-dla-rolnika-i-domownika-z-tytulu-objecia-obowiazkowa-kwarantanna-nadzorem-epidemiologicznym-lub-hospitalizacja-w-zwiazku-z-covid-19/>, access 25.02.2022.

Isolation and quarantine

If the insured farmer/household member is covered by home isolation, which has been confirmed in the ICT system, upon application for a quarantine allowance, a sickness allowance should be granted in the amount specified in the regulation of the Minister of Agriculture and Rural Development of December 20, 2021 on determining the amount of one-time compensation due to an accident at work in agriculture or agriculture, an occupational disease and sickness benefit¹⁵, i.e. in the amount of PLN 30 for each day of temporary incapacity to work lasting continuously for no more than 14 days, if this incapacity is caused by an infection or a respiratory disease marked in the medical certificate as U07.1. Thus, if the applicant has applied for a quarantine allowance and has received confirmation from the ICT system that the person concerned was in home isolation, KRUS only issues a decision granting sickness benefit for PLN 30 (not longer than for 14 days), but does not issue a decision refusing the right to benefit for compulsory quarantine. This causes the disinformation of the interested parties themselves, as they believe that their application for this (compulsory quarantine) has not been considered. No decision to deny the right to quarantine benefit creates chaos. To conclude this thread, it is reasonable to change the current practice of KRUS, which would consist in the fact that in the case of confirmation of home isolation, a decision is issued on granting the right to sickness benefit with a simultaneous refusal of the allowance to quarantine.

To sum up, in the case of coronavirus infection, when the insured person has not been hospitalized and has not been quarantined, only at home isolation or has received a sick leave confirming falling ill with COVID-19, KRUS examines entitlements to sickness benefit in the amount of PLN 30 for each day of incapacity for work lasting continuously no longer than 14 days. The entitlement to the benefit is determined on the basis of the submitted application, i.e. ZUS ZLA sick leave or on the basis of a previously submitted application for quarantine benefit.

The amount of benefits paid to farmers in the event of falling ill with COVID-19

During the period of quarantine or isolation, farmers (household members) may receive benefits awarded by KRUS. However, there is a drastic difference in the amount of the allowance in the case of home insulation.

In 2020, an insured person (a farmer, his spouse, household member) who was incapable of work continuously for at least 30 days due to illness, was entitled to sickness benefit for each day of incapacity to work on a farm in the amount of PLN 10

15. Dz. U. 2021 poz. 2396.

(pursuant to Art. 14 sec. 1 of the the Farmers' Social Insurance Act of 20 December 1990)¹⁶. Due to the state of epidemic threat introduced in Poland, and then the state of the epidemic, the Minister of Agriculture and Rural Development issued regulations of March 19, 2020 and September 23, 2020 amending the regulation on determining the amount of one-time compensation for an accident at work in agriculture or agricultural disease during the period of the epidemic threat or epidemic status in the territory of the Republic of Poland, announced on the basis of the Act of December 5, 2008 on the prevention and combating of infections and infectious diseases in humans in connection with SARS-CoV-2 infection¹⁷. The regulation increased the rate of the daily sickness benefit to PLN 15 per day of incapacity for work of the farmer and his family for a period not longer than 14 days, if the doctor marked the exemption with the U07.1 COVID-19 symbol, in accordance with the International Classification of Diseases and Health Problems. After the period of 14 days, the allowance of PLN 10 was charged per day, if the incapacity for work lasted continuously for 30 days¹⁸.

From January 1, 2022, the sickness allowance was increased to PLN 20 for each day of incapacity for work. In accordance with the ordinance of the Minister of Agriculture and Rural Development of December 20, 2021 on the determination of the amount of one-time compensation for an accident at work in agriculture or agricultural occupational disease and the sickness benefit¹⁹, the sickness benefit was also increased due to SARS-CoV-2 infections to PLN 30 for each day of temporary inability to work continuously for no longer than 14 days.

The situation is different for a farmer who has not contracted COVID-19, but only has contact with an infected person. From April 18, 2020, art. 31zy of the Act of March 2, 2020 on special solutions related to the prevention, counteraction and combating COVID-19, other infectious diseases and the emergencies caused by them²⁰. If the insured farmer and household member are referred to compulsory quarantine or epidemiological supervision or hospitalization in connection with COVID-19, the insured farmer and household member are entitled to an allowance in the amount of 50% of the minimum remuneration for work referred to in the Act of October 10, 2020 on the minimum wage for jobs²¹ that:

16. Ustawa z 20 grudnia 1990 roku o ubezpieczeniu społecznym rolników, Dz. U. 2021 poz. 266.

17. T.j. Dz. U. 2020 poz. 1845.

18. Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z 23 września 2020 roku zmieniające rozporządzenie w sprawie określenia wysokości jednorazowego odszkodowania z tytułu wypadku przy pracy rolniczej lub rolniczej choroby zawodowej oraz zasiłku chorobowego, Dz. U. 2020 poz. 1664.

19. T.j., Dz. U. 2021 poz. 2396.

20. T.j. Dz. U. 2021 poz. 2095 ze zm.

21. Dz. U. 2020 poz. 2207.

Isolation and quarantine

- from January 1, 2020, it is PLN 2,600,
- from January 1, 2021, it is PLN 2,800,
- from 1 January 2022, it is PLN 3,010.

Therefore, the amount of the allowance for compulsory quarantine, epidemiological supervision or hospitalization in connection with COVID-19:

- until December 31, 2020 is PLN 1,300,
- from January 1, 2021, it is PLN 1,400,
- from 1 January 2022, it is PLN 1,505.

In view of the above, KRUS pays persons referred to isolation (patients with confirmed COVID-19) an allowance of PLN 30 per day for 14 days, and PLN 20 per day after 14 days. Therefore, a sick person will receive PLN 420 in 14 days. A person who has had contact with an infected person who is in quarantine will receive PLN 1,505. As of February 11, 2022, the quarantine will only apply to people living with someone with COVID-19²².

In the event of the convergence of the right to the quarantine benefit with the right to the sickness benefit referred to in art. 14 of the Act of 20 December 1990 on farmers' social insurance, the beneficiary is paid one benefit – higher or selected by the entitled person.

The above-mentioned regulations show that a sick person, i.e. forced to undergo isolation, is excluded from the possibility of receiving an allowance for compulsory quarantine in the amount of 50% of the minimum remuneration for work (from January 1, 2022, PLN 1,505). She is only entitled to sickness benefit in the amount of only PLN 30 a day, i.e. PLN 210 for the entire stay of seven days in isolation.

Hence, the amount of both benefits is disproportionate. It is difficult to understand such a significant difference between the amount of social insurance benefits paid to farmers (household members) depending on whether they were in quarantine or under isolation. Not only due to the fact that people covered by sickness benefit have to undergo the COVID-19 disease, and therefore are more exposed to the risk of losing health and life – not to mention the very discomfort of passing the infection, but mainly because the effect of both forms of isolation is practically the same. Mandatory quarantine concerns a healthy person and is conducted in order to reduce the risk of spreading the infection. Such a monetary distinction creates absurd situations. Illustrating the above with the example of a family of four living together and one family member suffering from COVID-19, the household members receive different benefits. A sick person, who will have to buy medications, can currently only receive a benefit of PLN 210. Other family members who live together

22. Serwis Rzeczypospolitej Polskiej, *Wszystko o kwarantannie*, www.gov.pl, access 25.02.2022.

Isolation and quarantine

with the patient will receive a quarantine allowance in the amount of PLN 1,505. Such treatment of a sick person seems to be unfair, to say the least, since all family members are as isolated as the sick person and have the same sanctions.

A farmer with a positive COVID-19 result is not able to run a farm on his own and have to worry about what will he pay from to the worker who will be needed for the time of his indisposition. It can also be assumed that the family of a sick farmer will also get sick and that there will be problems with the possibility of performing field work for them.

Child care allowance during isolation or quarantine

In a situation where a kindergarten or nursery is closed, and a child is placed in quarantine or isolation, the insured farmer (household member) may apply for a care allowance. He will receive it if he submits an application for care allowance in which he declares that he is taking care of the child personally:

- up to the age of 8,
- who has a certificate of significant or moderate degree of disability up to the age of 18, or a child with a certificate of disability or a special education certificate.

The care allowance is granted when the facilities are closed due to COVID-19 and when the facility that resumed education/inpatient care is closed or its functioning, although open, will be limited due to unforeseen closure of the class, a branch, i.e. when it is not possible to provide care for the above-mentioned children and disabled people²³. This allowance is not due if the other parent of the child can provide care for the child (e.g. is unemployed, takes parental leave or parental leave)²⁴.

The farmer's care allowance is financed from the state budget and paid by KRUS. The amount of this allowance for each day is $\frac{1}{30}$ of the amount of the basic old-age pension as defined in Art. 6 point 7 of the Act of December 20, 1990 on the social insurance of farmers²⁵.

23. Ustawa z 2 marca 2020 roku o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych, t.j. Dz. U. 2021 poz. 2095 ze zm.

24. KRUS, Zasilek dla ubezpieczonego rolnika i domownika z tytułu objęcia obowiązkową kwarantanną, nadzorem epidemiologicznym lub hospitalizacją w związku z COVID-19, <https://www.krus.gov.pl/zadania-krus/swiadczenia/zasilek-dla-rolnika-i-domownika-z-tytułu-objęcia-obowiązkowa-kwarantanna-nadzorem-epidemiologicznym-lub-hospitalizacja-w-zwiazku-z-covid-19/>, access 25.02.2022.

25. Dz. U. 2021 poz. 266 ze zm.

Summary

The current legislation on determining the amount of benefits paid for compulsory quarantine or home isolation needs to be adjusted, as currently people with COVID-19 receive a lower benefit than people in quarantine. The difference in granting benefits is due to different legal basis. The amount of the allowance for the quarantine, epidemiological supervision or hospitalization in connection with COVID-19 is determined by the provisions of the Act of March 2, 2020 on special solutions related to the prevention and combating of COVID-19. On the other hand, the amount of the sickness benefit was determined in the regulation of the Minister of Agriculture on the determination of the amount of one-time compensation for an accident at work in agriculture or an occupational disease in agriculture and the sickness benefit.

In my opinion, this is a manifestation of an unequal treatment of the same social group, namely people who have been contracted with COVID-19 by the legislator. One of the possible solutions to the situation is to make the two benefits equal, i.e. to add to Art. 31zy³ section 1 of the Act, apart from “quarantine, epidemiological supervision and hospitalization in connection with COVID-19”, also “isolation”. Such a solution seems to be right, because none of these people have the possibility of agricultural work.

At the Ministry of Agriculture and Rural Development, work has been underway since mid-2021 to amend the currently applicable regulations. In art. 2 of the draft act amending the act on farmers’ social insurance and some other acts (No. UD273), which is currently the subject of inter-ministerial consultations and public consultations, a proposed amendment to the Act of March 2, 2020 on special solutions related to the prevention and combating of COVID-19, other infectious diseases and the crisis situations caused by them, and certain other acts²⁶. Pursuant to this act, a farmer and a household member referred to in the Act of 20 December 1990 on farmers’ social insurance²⁷, in the event of being covered by compulsory quarantine, epidemiological supervision or hospitalization in connection with COVID-19, are entitled to an allowance of 50% of the minimum remuneration for work, referred to in the Act of 10 October 2002 on the minimum remuneration for work²⁸. The possibility of receiving such an allowance was introduced to the above-mentioned act through the

26. T.j. Dz. U. 2021 poz. 2095 ze zm.

27. Dz. U. 2021 poz. 266 ze zm.

28. Dz. U. 2020 poz. 2207.

amendment included in the act of April 16, 2020 on special support instruments in connection with the spread of the SARS-CoV-2 virus²⁹, which entered into force on April 18, 2020. The Act of May 14, 2020 amending certain acts in the field of protective measures due to the spread of the SARS-CoV-2 virus³⁰ clarified the provisions regarding the granting of the above-mentioned benefit and imposed on the Agricultural Social Insurance Fund the obligation to grant and pay this benefit from April 18, 2020 (i.e. from the entry into force of the act of April 16, 2020).

Farmers in isolation due to COVID-19 infection receive from KRUS a sickness benefit of PLN 30 a day for 14 days, and farmers in quarantine, hospitalized or under epidemiological supervision receive an allowance of 50% of the minimum wage, which from January 1, 2022, it amounts to PLN 1,505. This causes dissatisfaction with this social group, which is so diverse – it is more profitable to be in quarantine than in isolation.

Therefore, in order to eliminate the clear difference in the possibilities of receiving the above-mentioned benefits by farmers, it is proposed in the draft act to extend the situations allowing for receiving the allowance of 50% of the minimum wage to include insulation. It will meet the demands of the agricultural environment and eliminate the existing social injustice³¹.

Bibliography

Hrynkiewicz J., *Wpływ zmian w polityce społecznej w Polsce na relacje między pokoleniami*, Uniwersytet Warszawski, 2014.

Koczur W., Szewczyk H., *Z problematyki ochrony prawnej rodziny w ubezpieczeniu społecznym rolników*, Prace Naukowe, Akademia Ekonomiczna w Katowicach.

Kostyńska M., *Osoba zarażona, hospitalizowana, objęta nadzorem lub kwarantanną – co to znaczy?*, <https://www.medonet.pl/>, access 25.02.2022.

KRUS, *Zasilek dla ubezpieczonego rolnika i domownika z tytułu objęcia obowiązkową kwarantanną, nadzorem epidemiologicznym lub hospitalizacją w związku z COVID-19*, <https://www.krus.gov.pl/zadania-krus/swiadczenia/zasilek-dla-rolnika-i-domownika-z-tytulu-objecia-obowiazkowa-kwarantanna-nadzorem-epidemiologicznym-lub-hospitalizacja-w-zwiazku-z-covid-19/>, access 25.02.2022.

29. T.j. Dz. U. 2022 poz. 376.

30. Dz. U. 2020 poz. 875 ze zm.

31. Rządowe Centrum Legislacji, *Projekt ustawy o zmianie ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników oraz ustawy o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych*, druk UD273, legislacja.rcl.gov.pl/projekt/12351451/katalog/12816016#12816016, access 21.09.2021.

Isolation and quarantine

- Rozporządzenie** Rady Ministrów z 23 października 2020 roku zmieniające rozporządzenie w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii, Dz. U 2020 poz. 1871.
- Rozporządzenia** Rady Ministrów z 6 maja 2021 roku w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii, Dz. U. 2021 poz. 861.
- Rozporządzenie** Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z 20 grudnia 2021 roku w sprawie określenia wysokości jednorazowego odszkodowania z tytułu wypadku przy pracy rolniczej lub rolniczej choroby zawodowej oraz zasiłku chorobowego, Dz. U. 2021 poz. 2396.
- Rządowe Centrum Legislacji**, *Projekt ustawy o zmianie ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników oraz ustawy o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych*, druk UD273, legislacja.rcl.gov.pl/projekt/123451451/katalog/12816016#12816016, access 21.09.2021.
- Serwis Rzeczypospolitej Polskiej**, *Wszystko o kwarantannie*, www.gov.pl, access 25.02.2022.
- Ustawa** z 20 grudnia 1990 roku o ubezpieczeniu społecznym rolników, t.j. Dz. U. 2021 poz. 266 ze zm.
- Ustawa** z 25 czerwca 1999 roku o świadczeniach pieniężnych z ubezpieczenia społecznego w razie choroby i macierzyństwa, Dz. U. 2021 poz. 1133 ze zm.
- Ustawa** z 5 grudnia 2008 roku o zapobieganiu oraz zwalczaniu zakażeń i chorób zakaźnych u ludzi, t.j., Dz. U. 2021 poz. 2069 ze zm.
- Ustawa** z 2 marca 2020 roku o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych, t.j. Dz. U. 2021 poz. 2095 ze zm.
- Ustawa** z 10 października 2020 roku o minimalnym wynagrodzeniu za pracę, Dz. U. 2020 poz. 2207.
- Ustawa** z 16 kwietnia 2020 roku o szczególnych instrumentach wsparcia w związku z rozprzestrzenieniem się wirusa SARS-CoV-2, t.j. Dz. U. 2022 poz. 376.
- Ustawa** z 14 maja 2020 roku o zmianie niektórych ustaw w zakresie działań osłonowych w związku z rozprzestrzenieniem się wirusa SARS-CoV-2, Dz. U. 2020 poz. 875 ze zm.

received: 23.01.2022
accepted: 20.04.2022

Propozycje zasiłków dla sprawujących opiekę członków rodziny zatrudnionych w rolnictwie w Niemczech – znaczenie, podstawy prawne i dalszy rozwój

Erich Koch

Abstrakt

Udział ludzi starszych w populacji europejskiej systematycznie wzrasta, przez co rośnie również liczba osób stale wymagających opieki. Aby sprostać temu wyzwaniu, w Niemczech zdecydowano się podjąć działania z zakresu prawa o ubezpieczeniach społecznych. Od dziesiątków lat – jako ogólnospołeczne ubezpieczenie obowiązkowe – funkcjonuje tu odrębny system społecznego ubezpieczenia opiekuńczego, który obejmuje między innymi regulacje na korzyść członków rodziny sprawujących opiekę. Choć liczebnie niewielka, to jednak coraz bardziej znacząca część tych przepisów ustawowych ma na celu zmniejszenie obciążeń psychologicznych, fizycznych i ekonomicznych, które dotyczą osoby sprawujące opiekę. Jeden z takich przepisów wynika z ubezpieczenia społecznego w Instytucji Zabezpieczenia Społecznego na rzecz Rolnictwa, Leśnictwa i Ogrodnictwa (niem. *Sozialversicherung für Landwirtschaft, Forsten und Gartenbau*, SVLFG), która oferuje ubezpieczonym rozwiązania uwzględniające ich szczególne potrzeby. W ubiegłych latach oferowane rozwiązania podlegały ewaluacji i rozwojowi, a ostatnio – ze względu na pandemię koronawirusa – modyfikacji. Uzasadnione to było tym, że w sektorze ekologicznym (rolnictwie, gospodarce leśnej, ogrodnictwie i obszarach spokrewnionych z tymi działami gospodarki, w których występuje obowiązek ubezpieczenia w zakresie rolniczego ubezpieczenia społecznego) opieka domowa występuje o wiele częściej niż w pozostałych sektorach. Unikanie przeciążeń fizycznych i psychologicznych można ponadto określić jako postulat mający na celu podejmowanie szeroko zakrojonych działań prewencyjnych w obszarze rolniczego ubezpieczenia społecznego. Chociaż oferowane rozwiązania pełnią rolę wzorcową i cieszą się dużym uznaniem, to korzysta z nich stosunkowo niewielka liczba uprawnionych osób. Jak dotąd brak jest bliższych informacji dotyczących wysoce niezadowolającej liczby

Erich Koch, dr, Dyrektor Działu Współpracy z Samorządem oraz Public Relations, SVLFG, Niemcy

osób korzystających z tych rozwiązań. Powstaje zatem potrzeba głębszego zbadania przyczyn istniejącego stanu rzeczy.

Celem artykułu jest przedstawienie specjalnej oferty podmiotu odpowiedzialnego za rolnicze ubezpieczenie społeczne w Niemczech, mającej na celu odciążenie członków rodzin sprawujących opiekę i objęcie ich opieką zdrowotną w pełnym zakresie społecznego ubezpieczenia opiekuńczego. W celu pokazania możliwości dalszego rozwoju zostaną przedstawione i ocenione w szczególności regulacje prawne, a także zagadnienia praktyczne oraz uzyskane wyniki i występujące ograniczenia.

Przedmiot rozważań zostanie przedstawiony w formie prezentacji opisowej, głównie z perspektywy prawnej i empirycznej oraz poprzez jej porównanie z systemami referencyjnymi występującymi w Niemczech, z uwzględnieniem wyników badań uzyskanych w Niemczech i zagranicą.

Wyrazy kluczowe: bezpieczeństwo społeczne, kursy opieki, opieka długookresowa, osoby pełniące opiekę, osoby wymagające opieki, rolnictwo.

Wstęp

Sytuacja w Europie i w Niemczech

W całej Europie¹ i na całym świecie² stale wzrasta³ znaczenie domowej opieki długoterminowej obejmującej członków rodzin. Wskaźnikiem tego zjawiska jest w szczególności stale rosnąca liczba osób starszych, które wymagają opieki, jak również dane liczbowe na temat sytuacji w Niemczech⁴ dotyczące również wzrostu

-
1. Solidnych danych dotyczących liczby osób wymagających opieki w Europie wzgl. w Unii Europejskiej nie ma w szczególności dlatego, że nie istnieje jednolita definicja zapotrzebowania na opiekę.
 2. World Health Organization, *Integrated care for older people (ICOPE), Guidelines on community-level interventions to manage declines in intrinsic capacity*, <https://www.who.int/ageing/health-systems/icope/evidence-centre/ICOPE-evidence-profile-caregiver.pdf?ua=1>, dostęp 5.02.2022. Dla USA zobacz: V. Edwards et al., *Characteristics and Health Status of Informal Unpaid Caregivers – 44 States, District of Columbia and Puerto Rico*, 2015–2017, Morbidity and Mortality Weekly Report (MMWR), 21.02.2020, Vol. 69(7), s.183–188, <https://www.cdc.gov/mmwr/volumes/69/wr/pdfs/mm6907a2-H.pdf>, dostęp 5.02.2022.
 3. V. Zigante, *Informal care in Europe – Exploring Formalisation, Availability and Quality*, file://sv.de/dfs/usr/hdir/u402028/Benutzerdaten/Downloads/KE-04–18–543-EN-N.pdf (zapytanie z dnia 5.02.2022).
 4. Według danych raportu o opiece Kasy Chorych BARMER Krankenkasse Aktuell w Niemczech opieką ambulatoryjną lub stacjonarną objętych jest ponad 4,5 mln osób. W 2030 roku przewidywalna liczba osób wymagających opieki w Niemczech wyniesie około 6 mln. Odpowiada to wzrostowi o ponad 30%, <https://www.barmer.de/blob/360890/2ad4e5f56c47cb7b7e914190f9fae62f/data/dl-barmer-pflegerreport-2021.pdf>, s. 6, dostęp 5.02.2022.

wysokości kosztów ogólnospołecznych szacowanych w zakresie opieki⁵ oraz trudna do oszacowania ilość publikacji naukowych i innych⁶. Nawet jeśli nie jest znana liczba osób sprawujących opiekę w państwach europejskich⁷, to należy wyjść z założenia, że mieści się ona jednoznacznie w zakresie dziesiątków milionów. Szacowana łączna liczba osób prywatnych w jakikolwiek sposób związanych z opieką w środowisku domowym⁸ jest mniej więcej dwa razy wyższa od liczby osób nią objętych. Opieka nieformalna stanowi tym samym filar wszystkich systemów opieki długoterminowej w Europie i często jest uznawana za bardziej opłacalną niż umieszczenie danej osoby w domu opieki i doprowadzenia do sytuacji, w której będzie mogła ona korzystać z opieki w domu.

Większość ostatnich reform dotyczących opieki długoterminowej w Europie zawiera ważne rozwiązania koncentrujące się na osobach pełniących opiekę w sposób nieformalny. Powszechnym trendem jest wprowadzenie świadczeń pieniężnych jako formy wsparcia dla osób wymagających opieki długoterminowej lub skierowanych bezpośrednio do opiekunów nieformalnych. Świadczenia te motywowane są często pragnieniem zapewnienia osobom wymagającym opieki większego wyboru możliwości. Zadaniem tych świadczeń jest zachęcenie do sprawowania opieki członków rodziny lub ich przyjaciół⁹.

Opiekunowie nieformalni świadczą istotne usługi w stosunku do osób starszych, które wymagają długotrwałej opieki. Powoduje to skutki – w przeważającym zakresie – nadal w pełni nierozpoznane. Wyniki badań pokazują, że wykonywanie czynności związanych z opieką zdecydowanie i w znaczący sposób ogranicza możliwości podejmowania pracy zarobkowej, jednak tylko w krajach z mniejszym udziałem formalnych, alternatywnych form sprawowania opieki. Dodatkowo osoby

5. Zapotrzebowanie finansowe w Niemczech wzrośnie zgodnie z raportem dotyczącym opieki z 2021 roku kasy BARMER Krankenkasse również bez dalszej poprawy w zakresie świadczeń z 49 mld Euro w 2020 roku do 59 mld do roku 2030; <https://www.barmer.de/blob/360890/2ad4e5f56c47cb7b7e914190f9fae62f/data/dl-barmer-pflegereport-2021.pdf>, s. 20, dostęp 5.02.2022.
6. Ponad 1 400 projektów badawczych dotyczących opieki i zaopatrzenia osób w podeszłym wieku w Niemczech jest obecnie zarejestrowanych w samym tylko ogólnodostępnym banku danych fundacji ZQP; <https://forschungsdatenbank.zqp.de/>, dostęp 5.02.2022.
7. A. Tur-Sinai et al., *How Many Older Informal Caregivers Are There in Europe? Comparison of Estimates of Their Prevalence from Three European Surveys*, „International Journal of Environmental Research and Public Health” 2020, Vol. 17, s. 9531, <https://doi.org/10.3390/ijerph17249531>, dostęp 5.02.2022.
8. Jedynie dla części z nich świadczone są składki na ubezpieczenie emerytalno-rentowe. I to tylko wtedy, gdy osoba sprawująca opiekę regularnie pracuje zarobkowo nie więcej niż 30 godzin w tygodniu i opiekuje się niezarobkowo jedną lub więcej osobami wymagającymi opieki w ich środowisku domowym przez przynajmniej dziesięć godzin w tygodniu. Według wyliczeń kasy BARMER jest to 806 000 opiekunów w 2020 roku przy 3 017 000 osobach wymagających opieki w ramach opieki domowej, *Pflegereport 2021 der BARMER Krankenkasse*; <https://www.barmer.de/blob/360890/2ad4e5f56c47cb7b7e914190f9fae62f/data/dl-barmer-pflegereport-2021.pdf>, s. 14, dostęp 5.02.2022.
9. V. Zigante, *Informal care in Europe – Exploring Formalisation, Availability and Quality*, file://lsv.de/dfs/usr/hdir/u402028/Benutzerdaten/Downloads/KE-04-18-543-EN-N.pdf, s. 5, dostęp 5.02.2022.

sprawujące opiekę zazwyczaj niedomagają zdrowotnie pod względem psychicznym i fizycznym¹⁰. Ostatnio zjawisko to zauważono również w odniesieniu do członków rodzin pełniących opiekę w pewnym wiejskim regionie Chin¹¹.

Znaczenie opieki sprawowanej przez członków rodziny w rolnictwie z punktu widzenia rolniczego ubezpieczenia społecznego

SVLFG obejmuje wszystkie podmioty ubezpieczenia społecznego, a mianowicie Branżową Organizację Przedsiębiorstw Rolniczych (niem. *Landwirtschaftliche Berufsgenossenschaft*), Kasę Emerytalną Gospodarzy Wiejskich (niem. *Alterskasse der Landwirte*), Rolniczą Kasę Chorych (niem. *Landwirtschaftliche Krankenkasse*) oraz Rolniczą Kasę Opieki (niem. *Landwirtschaftliche Pflegekasse*)¹². Osoby wykonujące samodzielną pracę zarobkową, głównie w zawodach związanych z rolnictwem, oraz ich rodziny są ubezpieczone w Niemczech w Rolniczej Kasie Chorych i tym samym również w Rolniczej Kasie Opieki. Ankiety przeprowadzone wśród osób ubezpieczonych wykazały, że zaopatrzenie członków rodzin, którzy wymagają opieki, jest dla nich sprawą największej wagi. Spowodowało to, że poprzednicy prawni SVLFG zaczęli opracowywać odpowiednie propozycje z zakresu ochrony zdrowia z koleżeńskim wsparciem ze strony austriackiego Zakładu Ubezpieczenia Społecznego Rolników (niem. *Sozialversicherungsanstalt der Bauern*) – obecnie Zakład Ubezpieczeń Osób Prowadzących Samodzielną Działalność (niem. *Sozialversicherungsanstalt der Selbständigen*).

Opieka sprawowana przez członków rodziny odgrywa w społeczeństwie znaczącą rolę¹³, a szczególnego znaczenia nabiera w rolnictwie¹⁴. Opieka nad członkami rodzin wymagających opieki i odbywająca się w środowisku domowym dotyczy

10. D. Heger, *Work and Well-Being of Informal Caregivers in Europe*, Ruhr Economic Papers #512, https://www.rwi-essen.de/media/content/pages/publikationen/ruhr-economic-papers/REP_14_512.pdf, s. 4, dostęp 5.02.2022.
11. X. Sun et al., *The influence of social support, care burdens, and depression on quality of life among caregivers of patients with severe mental illness: a cross-sectional survey in rural areas of Sichuan, China*, „The Lancet”, Vol. 394, s. 12.
12. E. Koch, *The German social security system for farmers*, „Ubezpieczenia w Rolnictwie – Materiały i Studia” 2020, nr 2(74), s. 359–386.
13. Obszernie na temat zabezpieczenia zaopatrzenia opiekuńczego ze strony członków rodziny: C. Janda, *Die Entlastung von Angehörigen in der Pflege*, VSSAR 2020, s. 297.
14. Zob. C. Hetzel, *Häusliche Pflege im grünen Sektor – Daten der Pflegestatistik*, SdL 2021, s. 23–28; C. Hetzel, *Evaluation des SVLFG-Gesundheitsangebots „Trainings- und Erholungswoche für pflegende Angehörige”*, SdL 2016, s. 5–14; M. Holzer, *Gesundheitsangebote der SVLFG*, ASUMed 2014, s. 569–571.

większej niż średnia łączna liczby ludności¹⁵. Przyczyn tego zjawiska należy upatrywać w tradycyjnych silnych więzach rodzinnych oraz w pełnej i częściowej infrastrukturalnej, która jest rozwinięta poniżej średniej na obszarach wiejskich. W poprzednich dziesięcioleciach zobowiązanie młodszego pokolenia do opieki nad rodzicami było zazwyczaj zapisywane zazwyczaj w umowach dotyczących przekazania. Z upływem czasu sytuacja ta ulegała stopniowej zmianie¹⁶. Mimo to działania ułatwiające sprawowanie opieki domowej uważane są wciąż za bardzo istotne. Wpływają one nie tylko na zdrowie i samopoczucie osób wymagających opieki, lecz także mają pozytywny wpływ na osoby sprawujące opiekę zarówno w środowisku rodzinnym, jak i zawodowym. Należy wyjść z założenia, że oddziałują również zdarzenia związane z wypadkami przy pracy i wypadkami ogólnymi, ponieważ opiekunowie mniej obciążeni pracą sami rzadziej doznają wypadków przy pracy. W ten sposób efektywne wsparcie dla osób pełniących opiekę wpływa pozytywnie w sposób trwały na funkcjonowanie gospodarstw i zakładów rolniczych.

Opieka domowa na wsi jest zjawiskiem kompleksowym. Dotychczas w centrum uwagi były różne aspekty społeczne, psychologiczne, ekonomiczne i prawne opieki sprawowanej w środowisku domowym, obecnie należy jednak zwrócić większą uwagę na poprawę stanu zdrowia samych osób sprawujących opiekę. Ponadto warte poruszenia, chociaż po krótko są aspekty finansowe. Opierając się na wyliczeniach szacunkowych dotyczących sektora rolniczego (różnicami między kosztami opieki ambulatoryjnej i stacjonarnej) należy stwierdzić, że w wyniku działalności osób sprawujących opiekę gospodarstwa, zakłady i rodziny, jak również ogół społeczeństwa, a zwłaszcza podmioty ubezpieczenia społecznego, mogą w skali rocznej dokonać znacznych oszczędności w swoich wydatkach¹⁷. Jeśli osoby sprawujące opiekę, które często są w podeszłym wieku i w związku z tym są też pod wieloma względami poważnie obciążone, same chorują lub wręcz wymagają opieki, to zniwelowane zostają wspomniane pozytywne korzyści finansowe uzyskane w wyniku sprawowanej opieki.

Pomimo niewielu publikacji na temat rolnictwa, sytuacja osób sprawujących opiekę zarówno w Niemczech¹⁸, jak i w innych krajach europejskich¹⁹ oceniana jest

15. Stosowne dane liczbowe dotyczące Niemiec znajdują się w książce: C. Hetzel, *Häusliche Pflege im grünen Sektor – Daten der Pflegestatistik*, SdL 2020, s. 23–28.

16. Agrarzeitung, <https://hofuebergabe.agrarzeitung.de/grundlagen/was-bei-der-pflegeklausel-zu-beachten-ist/>, dostęp 5.02.2022.

17. Uwzględniony jest przy tym niższy w stosunku do całego społeczeństwa udział opieki stacjonarnej w sektorze rolniczym. Zwiększenie udziału podopiecznych stacjonarnych pociągnęłoby za sobą powstanie odpowiednio większych dodatkowych kosztów.

18. J. Basche, *Die Zukunft der Pflege*, RDG 2020, s. 66–73; Janda, *Die Entlastung von Angehörigen in der Pflege*, VSSAR 2020, s. 297–325.

19. A.S. Richter, *Zur Situation pflegender und betreuender Angehöriger in Deutschland, Österreich und der Schweiz*, NDV 2020, s. 152–155.

ogólnie jako niezadowolająca. Prowadzi to do powstania szczególnie trudnej sytuacji, gdyż – jak była już o tym mowa powyżej – udział procentowy osób objętych opieką domową uległ zwiększeniu. Jeśli uwzględni się zwiększone pensum pracy, jakie mają do wykonania osoby pracujące w rolnictwie²⁰ oraz zjawisko poddawania ich pod wieloma względami coraz większemu obciążeniu psychicznemu i ekonomicznemu²¹, to w konsekwencji powstaje problem trudny do rozwiązania.

Dane i fakty dotyczące ubezpieczenia opiekuńczego w Niemczech

Ryzyko ujawnienia się skutków ekonomicznych i innych wynikających z zapotrzebowania na opiekę w Niemczech jest ograniczone przez regulacje ustawy o ubezpieczeniu opiekuńczym. W dniu 1 stycznia 1995 roku wprowadzono ustawowe ubezpieczenie opiekuńcze jako samodzielną gałąź ubezpieczenia społecznego²². Dzięki temu wszystkie osoby korzystające z ustawowego ubezpieczenia chorobowego są automatycznie ubezpieczone w ramach ubezpieczenia opiekuńczego. Każda osoba ubezpieczona prywatnie w ramach ubezpieczenia chorobowego posiada odpowiednie członkostwo w prywatnym ubezpieczeniu opiekuńczym. Na dzień 31 grudnia 2020 roku liczba ubezpieczonych w społecznym ubezpieczeniu opiekuńczym wynosiła 73,47 mln osób. Na dzień 31 grudnia 2019 roku liczba ubezpieczonych w prywatnym obowiązkowym ubezpieczeniu opiekuńczym wynosiła 9,22 mln osób. Tym samym praktycznie cała populacja jest ubezpieczona w ubezpieczeniu opiekuńczym. Udział osób starszych (powyżej 80 roku życia) w łącznej liczbie ludności wynosił w 2020 roku 7,2% (5,7 mln osób), a w roku 2050 zakłada się, że wyniesie około 13% (9,6 mln osób). W 2050 roku należy się zatem spodziewać 6,5 mln osób wymagających opieki jedynie w zakresie społecznego ubezpieczenia opiekuńczego²³.

Świadczenia, które otrzymują osoby wymagające opieki w niemieckim systemie ubezpieczenia opiekuńczego zależą od stopnia i okresu zapotrzebowania na opiekę. Ubezpieczenie opiekuńcze przewiduje różne stopnie opieki, które są z kolei

20. Agrarheute, <https://www.agrarheute.com/land-leben/arbeitszeit-vergleich-landwirte-arbeiten-laengsten-565778>, dostęp 5.02.2022.

21. Top agrar online, <https://www.topagrar.com/panorama/news/burnout-depression-immer-mehr-bauern-an-belastungsgrenze-12584448.html>, dostęp 5.02.2022.

22. Na podstawie artykułu 1 ustawy z dnia 26.05.1994, Federalny Dziennik Ustaw I, 1014, 1015, jako Jedenasta Księga Kodeksu Socjalnego – Społeczne Ubezpieczenie Pielęgnacyjne.

23. Bundesministerium für Gesundheit, https://www.bundesgesundheitsministerium.de/fileadmin/Datseiten/3_Downloads/Statistiken/Pflegeversicherung/Zahlen_und_Fakten/Zahlen_und_Fakten_der_SPV_Juni_2021_bf.pdf, s. 19, dostęp 5.02.2022.

powiązane ze zróżnicowaną wysokością świadczeń. Na dzień 31 grudnia 2019 roku łączna liczba osób korzystających ze świadczeń (osób wymagających opieki) w społecznym ubezpieczeniu opiekuńczym wynosiła 322 772 tysiące, a w prywatnym obowiązkowym ubezpieczeniu opiekuńczym – 251 883 tysiące. Z tego 3 675 465 osób (80,65%) objętych jest opieką ambulatoryjną²⁴. Wydatki na świadczenia w zakresie samego społecznego ubezpieczenia opiekuńczego wynosiły w 2020 roku 45,6 miliarda Euro.

W 2019 roku liczba osób sprawujących opiekę, objętych obowiązkowym ubezpieczeniem emerytalno-rentowym wynosiła 1 083 723. Jedynie część osób pełniących opiekę jest objęta obowiązkowym ubezpieczeniem emerytalno-rentowym na podstawie domowych czynności pielęgnacyjnych. Obowiązkowym ubezpieczeniem emerytalno-rentowym jest objęta osoba spełniająca przesłanki § 3 zdanie 1 nr 1a Kodeksu Socjalnego VI. Zgodnie z tą regulacją są to osoby, które w sposób niezarobkowy (opiekunki lub opiekunowie niewykonyjący pracy zarobkowej) w wymiarze przynajmniej dziesięciu godzin tygodniowo, regularnie, w rozłożeniu na przynajmniej dwa dni w tygodniu opiekują się w swoim środowisku domowym jedną lub więcej osobami wymagającymi opieki i posiadającymi drugi stopień niepełnosprawności, i jeśli osoba wymagająca opieki ma prawo do świadczeń z tytułu społecznego ubezpieczenia opiekuńczego lub prywatnego obowiązkowego ubezpieczenia opiekuńczego²⁵. Całkowita liczba osób sprawujących opiekę wynosi według danych rządowych około 4,8 mln osób²⁶.

Regulacje prawne na korzyść członków rodzin sprawujących opiekę

Regulacje prawne na korzyść członków rodzin sprawujących opiekę są kompleksowe i ujęte w różnych ustawach²⁷. W dalszej części artykułu po krótkiej informacji o okresach opieki rodzinnej, okresach opieki i zabezpieczeniu społecznym opiekunów zajęto się głównie kursami nauki opieki zgodnie z § 45 Księgi XI Kodeksu Socjalnego.

24. Bundesministerium für Gesundheit, *Liczby i fakty dotyczące ubezpieczenia pielęgnacyjnego*, https://www.bundesgesundheitsministerium.de/fileadmin/Dateien/3_Downloads/Statistiken/Pflegeversicherung/Zahlen_und_Fakten/Zahlen_und_Fakten_der_SPV_Juni_2021_bf.pdf, dostęp 5.02.2022.

25. Zob. K.F. Köhler, *Rentenversicherungspflicht und Unfallversicherungsschutz der häuslichen Pflegekraft unter besonderer Berücksichtigung der Rechtslage in der Landwirtschaft*, AUR 2019, s. 122–131.

26. Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend, <https://www.bmfsfj.de/bmfsfj/themen/corona-pandemie/informationen-fuer-pflegende-angehoerige>, dostęp 5.02.2022.

27. Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend, <https://www.bmfsfj.de/bmfsfj/themen/corona-pandemie/informationen-fuer-pflegende-angehoerige> und <https://www.bundesgesundheitsministerium.de/leistungen-der-pflege/vereinbarkeit-von-pflege-und-beruf.html>, dostęp 5.02.2022.

Okres opieki rodzinnej i okres opieki

Ustawą, która weszła w życie 1 stycznia 2015 roku, mającą na celu lepsze powiązanie rodziny, opieki i pracy zawodowej²⁸, scalono i rozwinięto dotychczas istniejące regulacje zawarte w ustawie o okresie opieki i okresie opieki rodzinnej. W szczególności jest to związane z wprowadzeniem roszczenia prawnego dotyczącego okresu opieki rodzinnej, to znaczy roszczenia o częściowe zwolnienie w okresie maksymalnie do 24 miesięcy w przypadku minimalnego czasu pracy wynoszącego 15 godzin w tygodniu. To roszczenie prawne nie dotyczy pracodawców zatrudniających z reguły 25 lub mniej pracowników²⁹. Zgodnie z § 1 ustawy o okresie opieki³⁰ celem tej regulacji prawnej jest stworzenie zatrudnionym możliwości sprawowania opieki przez bliskich członków rodziny w środowisku domowym i osiągnięcie lepszego powiązania pracy zawodowej z opieką rodzinną. Zgodnie z § 2 ustęp 1 ustawy osoby zatrudnione mają prawo do absencji w pracy, jeśli jest to konieczne, maksymalnie w wymiarze do dziesięciu dni w celu zorganizowania w pilnym przypadku opieki nad osobą, która jej wymaga i która jest bliskim członkiem rodziny lub do zapewnienia tej osobie opieki pielęgnacyjnej w tym okresie.

Społeczne zabezpieczenie osób sprawujących opiekę

Osobą sprawującą opiekę w znaczeniu przepisów prawa o ubezpieczeniu opiekuńczym jest ten, kto opiekuje się osobą wymagającą opieki w sposób niezarobkowy w swoim lub jej środowisku domowym. Kto sprawuje opiekę nad jedną lub więcej osobami wymagającymi opieki w ich środowisku domowym i posiadającymi stopień niepełnosprawności od 2 do 5, przynajmniej przez dziesięć godzin tygodniowo w regularnym rozłożeniu na przynajmniej dwa dni w tygodniu, ma jako opiekun prawo do świadczeń mających na celu zabezpieczenie społeczne. Chodzi przy tym o świadczenia dotyczące ubezpieczenia emerytalno-rentowego, wypadkowego i ubezpieczenia na wypadek utraty pracy³¹.

28. Federalny Dziennik Ustaw I, 2462.

29. Informacje na ten temat znaleźć można na stronie internetowej www.wege-zur-pflege.de.

30. Ustawa o okresie opieki z 28.05.2008, Federalny Dziennik Ustaw I, 874, 896, ostatnia zmiana na podstawie art. 17 ustawy z 22.11.2021, Federalny Dziennik Ustaw I, 4906.

31. Szczegółowe dane dotyczące wysokości składek na ubezpieczenie emerytalno-rentowe znaleźć można na stronie <https://www.bundesgesundheitsministerium.de/soziale-absicherung-der-pflegeperson.html>, dostęp 5.02.2022.

Kursy opieki zgodnie z Księgą XI Kodeksu Socjalnego – Społeczne ubezpieczenie opiekuńcze

Kursy opieki dla członków rodziny i opiekunów społecznych zgodnie z § 45 XI Księgi Kodeksu Socjalnego są częścią różnych świadczeń dla opiekunów społecznych, które zgodnie z § 28 ustęp 1 nr 12 XI Księgi Kodeksu Socjalnego wymienione są jako świadczenia z zakresu ubezpieczenia opiekuńczego. Zgodnie z § 123 ustęp 1 zdanie 5 nr 3 XI Księgi Kodeksu Socjalnego stanowią one projekt modelowy. Zgodnie z § 45 ustęp 1 zdanie 1 XI Księgi Kodeksu Socjalnego kasy opieki³², a co za tym idzie również Rolnicza Kasa Opieki zobowiązane są³³ do nieodpłatnego przeprowadzania kursów szkoleniowych dla członków rodzin i innych osób zainteresowanych opieką społeczną w celu promowania i wzmacniania zaangażowania społecznego w zakresie opieki, ułatwiania i udoskonalania opieki oraz pielęgnacji, a także zmniejszania obciążeń fizycznych i psychicznych uwarunkowanych pracą pielęgnacyjną oraz zapobiegania powstawaniu takich obciążeń. Zgodnie z § 45 ustęp 1 zdanie 2 XI Księgi Kodeksu Socjalnego kursy powinny uczyć umiejętności potrzebnych do samodzielnego wykonywania czynności pielęgnacyjnych.

Blizsza analiza norm prawnych

Na podstawie § 45 ustęp 1 zdanie 1 XI Księgi Kodeksu Socjalnego ustawodawca wychodzi z założenia, że zaangażowanie społeczne wymaga wsparcia i wzmocnienia jako element infrastruktury pielęgnacyjnej. Zakłada on przy tym, iż powszechnie lub w konkretnym przypadku wola zaangażowania się w sprawowanie opieki przez członków rodziny, przyjaciół i inne osoby nie jest wystarczająca dla sprostania rzeczywistym potrzebom wynikającym z prymatu opieki domowej (por. § 3 XI Księgi Kodeksu Socjalnego).

32. Przepis zawiera zobowiązanie kas opieki w znaczeniu § 1 ustęp 3 SGB XI do nieodpłatnego oferowania kursów, jednak nie w ramach prywatnych podmiotów ubezpieczenia opiekuńczego. Opiekunów ubezpieczonych prywatnie dotyczy § 192 ustęp 6 ustawy o umowie ubezpieczeniowej w połączeniu z umową o prywatnym ubezpieczeniu opiekuńczym i z ogólnymi warunkami handlowymi dla prywatnego ubezpieczenia opiekuńczego (część o warunkach w Instrukcji/Prywatne ubezpieczenie opiekuńcze). Instrukcja/Prywatne ubezpieczenie opiekuńcze 2019 przewidują w części G kursy opieki dla członków rodzin i opiekunów społecznych.

33. Obowiązek przeprowadzania kursów opieki wprowadziła Druga Ustawa o Wzmocnieniu Opieki (niem. *Zweites Pflegestärkungsgesetz*) z 21.12.2015, Federalny Dziennik Ustaw I, 2424. Wcześniej mowa była o tym, że kasy opieki „powinny” przedstawiać takie oferty.

Cel poprawy opieki domowej skupia się na pierwotnych beneficjentach wymienionych w XI Księdze Kodeksu Socjalnego, a mianowicie na osobach wymagających opieki. Tymczasem cel polegający na ułatwieniu wykonywania opieki domowej skupia się w pierwszej linii na osobach sprawujących opiekę. W ten sposób widać wyraźnie obydwie grupy beneficjentów kursów opieki: beneficjentami bezpośrednimi powinny być osoby zainteresowane opieką i osoby już ją sprawujące, w sposób pośredni z kursów opieki powinny natomiast korzystać również osoby wymagające opieki. Nie powinny być przy tym jedynie zredukowane obciążenia fizyczne i psychiczne osób sprawujących opiekę, które powstały w wyniku jej wykonywania. Jednocześnie kursy opieki należy od samego początku ukierunkować na zapobieganie powstawaniu takich obciążeń. To założenie prewencyjne powinno być uwzględniane zarówno na etapie koncepcji kursów, jak i na etapie ich realizacji³⁴. Uzasadnienie Drugiej Ustawy Wzmacniającej Opiekę (niem. *Zweites Pflegestärkungsgesetz*)³⁵ podsumowuje sens i cel kursów opieki w następujący sposób: „Im lepiej opiekunki i opiekunowie są w stanie fizycznie i psychicznie sprostać wykonywanym czynnościom, tym lepiej wpływa to z reguły na same osoby wymagające opieki”. Uzasadnienie nie wspomina tu o korzyściach finansowych ww. kursów opieki zakończonych sukcesem, jakie odnoszą kasa chorych i kasa opieki w postaci obniżonych wydatków na świadczenia.

Zgodnie z § 45 ustęp 1 zdanie 2 XI Księgi Kodeksu Socjalnego kursy powinny przekazywać lub pogłębiać wiedzę i umiejętności, które są konieczne i pomocne w wykonywaniu opieki w środowisku domowym osoby, która jej wymaga. Warunkiem rozsądnego zaangażowania społecznego jest posiadanie minimum wiedzy specjalistycznej. Nabywane umiejętności specjalistyczne w zakresie opieki ułatwiają jej sprawowanie, co dotyczy również ułatwień w zakresie opieki i jej udoskonalania. Postulowane w zdaniu 2 ww. § 45 przekazywanie umiejętności potrzebnych do samodzielnego sprawowania opieki stanowi tym samym minimalny zakres treściowy każdego kursu opieki.

Przedmiotem kursów mogą być również wsparcie w przypadku obciążeń psychicznych i fizycznych, zwalczanie obaw dotyczących powodzenia podejmowanych działań, wymiana doświadczeń między opiekunami, a także doradztwo w zakresie środków pomocniczych, działań rehabilitacyjnych i pozyskiwania nowych opiekunów społecznych³⁶. Odpowiednio odnosi się to do objaśnień dotyczących obszernego katalogu świadczeń XI Księgi Kodeksu Socjalnego ze wskazaniem,

34. Bundestag, druk 18/4282, s. 47.

35. Bundestag, druk 18/5926, s. 94.

36. Bundestag, druk 12/5262, s. 116.

które ze świadczeń skierowanych do osoby wymagającej opieki (np. opieka zastępcza zgodnie z § 39) mogą jednocześnie przyczynić się do odciążenia osoby sprawującej opiekę. Głównym tematem kursów nie powinny być deficyty, jakie wykazują osoby wymagające opieki, lecz rozpoznanie zakresu ich samodzielności. Następnie na tej podstawie zostaje określony zakres uzależnienia od pomocy ze strony innych osób, aby szkolenia miały charakter indywidualny i celowy³⁷. Ponadto cel normy prawnej podaje ewentualne treści kursów do realizacji. Dodatkowe propozycje kursów mogą być kierowane również do określonych grup docelowych, na przykład do sprawujących opiekę członków rodzin dzieci. Zagadnienia merytoryczne kursu powinny być rozwiązywane na podstawie wyznaczenia jego konkretnego celu z uwzględnieniem potrzeb jego uczestników. Program kursu uwzględniający odpowiednie treści należy opublikować lub poinformować o nim na żądanie osoby zainteresowane.

Grupy docelowe

Grupy docelowe kursów opieki stanowią osoby pełniące już opiekę (dotyczą ich wszelkie cele ustawy w § 45 ustęp 1 XI Księgi Kodeksu Socjalnego) oraz osoby nią zainteresowane (tematami nie są tu: „Udoskonalanie opieki”, oraz „Zmniejszanie obciążeń fizycznych i psychicznych uwarunkowanych sprawowaną opieką”). Kursy proponuje się niezależnie od relacji prawnych z kasą opieki (własnego członkostwa czy członkostwa osoby, która podlega opiece) członkom rodzin osób wymagających opieki, opiekunom społecznym i wszystkim osobom zainteresowanym społecznym sprawowaniem opieki łącznie z kursem kierowanym do nowych opiekunów społecznych, którzy mają dopiero zostać pozyskani. Adresatami kursów nie są współpracownicy agencji opieki, ani indywidualne osoby w znaczeniu § 77 XI Księgi Kodeksu Socjalnego, z którymi kasa opieki zawarła umowę.

Nie sprecyzowano, czy kursy można proponować również osobom, które wcześniej były opiekunami. Kursy przeznaczono więc w szczególności dla takich osób, których członek rodziny niedawno zmarł lub został objęty opieką stacjonarną po dłuższym okresie opieki domowej, co jest praktykowane w austriackim Zakładzie Ubezpieczeń Społecznych dla Osób Samodzielnych³⁸. W Niemczech normy prawne i treść ustawy nie pozwalają na stosowanie takiego rozwiązania.

37. Bundestag, druk 18/5926, s. 94 i następna.

38. Więcej o akcjach prozdrowotnych pod adresem www.svs.at, dostęp 5.02.2022.

Nieodpłatność kursów

W procedurze ustawodawczej jasno stwierdzono, że kursy są nieodpłatne dla uczestników niezależnie od tego, czy są prowadzone przez samą kasę opieki, czy też przez osobę trzecią, której zlecono to zadanie. Jeśli kursy opieki oferowane są w postaci wielodniowych pobytów szkoleniowych, to zgodnie z § 45 XI Księgi Kodeksu Socjalnego nocleg i wyżywienie nie muszą być częścią świadczeń. W intencji ustawodawcy³⁹ rozszerzone przejście kosztów lub nieodpłatne świadczenia w tym zakresie wydają się być jednak rozwiązaniem sensownym. Ustawodawstwo w tym zakresie nie daje żadnej informacji, a zatem z braku jednoznacznie pozytywnych regulacji należy wyjść z założenia, że zarówno koszty podróży, jak i koszty wyżywienia oraz noclegu muszą ponosić sami uczestnicy. Można przypuszczać, że dojdzie do sytuacji, że ustawodawca dokona odpowiedniej regulacji prawnej na rzecz uczestników kursów opieki.

Miejsce przeprowadzenia kursów opieki

Kursy opieki przeprowadzane są z reguły w formie oferty skierowanej do grupy osób. Zgodnie z § 45 ustęp 1 zdanie 3 XI Księgi Kodeksu Socjalnego na życzenie opiekuna i osoby wymagającej opieki szkolenie może odbyć się również w środowisku domowym osoby objętej opieką. Zgodnie z regulacją prawną celem powinno być lepsze dostosowanie się do indywidualnej sytuacji związanej z opieką w codziennym środowisku domowym⁴⁰. Treść zdania 3 należy rozumieć w ten sposób, że w takiej sytuacji wniosek opiekuna i zgoda osoby wymagającej opieki stanowią wystarczający warunek do zastosowania tego rozwiązania. Przeprowadzenie kursu w mieszkaniu opiekuna jest niemożliwe zgodnie z regulacją ustawy, również z przyczyn kosztowych. Sytuacja wygląda inaczej, jeśli osoba wymagająca opieki znajduje się w sytuacji bezpośrednio przed przeprowadzeniem się do mieszkania opiekuna. Szkolenie powinno odbyć się w środowisku domowym osoby wymagającej opieki również w takim wypadku, gdy na przykład jest to konieczne ze względu na instruktaż w zakresie używania środków pomocniczych lub stosowania określonych czynności pielęgnacyjnych, a także na życzenie osoby wymagającej opieki oraz jej rodziny⁴¹.

39. Bundestag, druk 18/5926, s. 94 i następna.

40. Bundestag, druk 18/5926, s. 95.

41. Bundestag, druk 12/5262, s. 116; druk 14/5395, s. 27.

Zdalne kursy opieki

Zgodnie z regulacją zawartą w § 45 ustęp 1 w pierwszej połowie zdania 5. XI Księgi Kodeksu Socjalnego kasy opieki powinny oferować również zdalne kursy opieki. Odpowiednio do zapisu w drugiej części tego zdania nie wpływa to na obowiązek kas opieki dotyczący przeprowadzania stacjonarnych kursów szkoleniowych zgodnie ze zdaniem 1. Praktyka pokazuje, że oferty zdalnych kursów są przydatne przede wszystkim w sytuacji, gdy adresatami oferty są opiekunowie, którzy z powodów subiektywnych lub obiektywnych mają za mało czasu, aby brać udział w kursach wymagających ich obecności lub które nie chcą być oddzielone od osoby wymagającej opieki, aby uczestniczyć w kursie⁴².

Brak wytycznych ustawowych dotyczących jednolitego przeprowadzania i organizacji kursów

Odnośnie realizacji treści § 45 XI Księgi Kodeksu Socjalnego nie ma jednolitych wytycznych, które obejmowałyby wszystkie kasy opieki. Fakt, że ustawodawca nie uważa tego za konieczne, w sposób pośredni wyraźnie pokazuje § 45 ustęp 3 XI Księgi Kodeksu Socjalnego. Krajowe zrzeszenia kas opieki mogą zawierać umowy ramowe z instytucjami i podmiotami, które zajmują się przeprowadzaniem kursów opieki. Jest to konieczne w celu zarówno merytorycznej, jak i organizacyjnej koordynacji ofert oraz uzyskania możliwie najbardziej szeroko zakrojonego spektrum tematycznego kursów. Istnieją liczne umowy ramowe dotyczące „Kursów opieki i indywidualnych szkoleń domowych”, które obejmują na przykład podstawowe, specjalne i kompaktowe kursy opieki oraz działania mające na celu zapewnienie optymalnej jakości i zasad wynagrodzenia. Nie ma obowiązku zawierania umów ramowych. Kursy przeprowadzane przez samą kasę opieki mogą różnić się od uregulowań warunków ramowych. Ustawodawca nie zdefiniował więc określonych minimalnych kwalifikacji dotyczących podmiotów przeprowadzających kursy opieki, ani nie ustalił ich określonego wymiaru czasowego. Ponadto oprócz kwalifikacji specjalistycznych w zakresie opieki wspierać należy również kwalifikacje pedagogiczne. Dotyczy to szczególnie sytuacji, gdy szkolenie obejmuje grupę osób. W przypadku kursów internetowych należy poza tym zwracać uwagę na odpowiednią ich przydatność.

42. Patrz w tym kontekście również I. Wolf, *Psychologische Online-Beratung für pflegende Angehörige – das Interportal pflegen-und-leben.de*, „Archiv für Wissenschaft und Praxis der sozialen Arbeit” 2021, Nr. 1, s. 46.

Czas trwania kursów powinien zależeć od obranych celów. Z tego powodu kursy jednorazowe, które trwają jedynie parę godzin, nie spełniają wymogów § 45 XI Księgi Kodeksu Socjalnego. Regułą powinny być oferty szkoleń wielodniowych. W przypadku osób sprawujących już opiekę należy przy tym uwzględnić szczególnie stosunek do osoby wymagającej opieki. W przypadku seminariów wielodniowych, jeśli nie wchodzi w grę inne zabezpieczenie osoby wymagającej opieki, należy przedstawić tzw. oferty tandemowe (opiekun i podopieczny wspólnie uczestniczą w kursie opieki w odpowiednim miejscu). Kursy internetowe należy organizować pod względem wymiaru czasowego w zależności od możliwości percepcji uczestników.

Umowy ramowe regulują zwyczajowo również minimalną i maksymalną liczbę uczestników szkoleń, która przykładowo wynosi od 8 do 15 osób. W przypadku kursów tematycznych lub skupiających się na diagnostyce możliwe jest elastyczne podejście do tych regulacji. Liczba uczestników kursów zdalnych powinna być również uzależniona od warunków technicznych. Dotyczy to także częstotliwości korzystania z kursów. Umowy ramowe przewidują w tym zakresie zwyczajowo ograniczenie do jednego kursu opieki, jednego kursu specjalnego i szkolenia w środowisku domowym, z możliwością przyznania drugiego kursu w uzasadnionych przypadkach. Jeżeli opieką objęte są po kolei różne osoby, można uważać takie podejście do opiekunów za zbyt restryktywne. Należałoby wtedy preferować wybór rozwiązania opierając się na decyzji zgodnej z celem ustawy. W stosunku do danego oferenta świadczeń, który sprawuje opiekę nad więcej niż nad jedną osobą, ograniczenie to wydaje się być nieuzasadnione.

Treść i forma kursu szkoleniowego, pod względem wewnętrznej relacji oferenta świadczenia i kasy opieki, zawarte są w odpowiednich załącznikach do umowy ramowej. Przykładowo wymienia się w nich takie zagadnienia, jak: zapobieganie ponownemu zachorowaniu, działania w kierunku opieki i mobilizacji indywidualnej, działania mające na celu zdrowe odżywianie, a także stosowanie leków, pomocniczych środków pielęgnacyjnych i wykazywanie możliwości odciążenia osób sprawujących opiekę.

Oferty Instytucji Zabezpieczenia Społecznego na rzecz Rolnictwa, Leśnictwa i Ogrodnictwa – organizacja i wykorzystanie, przegląd

Na podstawie § 45 XI Księgi Kodeksu Socjalnego Instytucja Zabezpieczenia Społecznego na rzecz Rolnictwa, Leśnictwa i Ogrodnictwa, podobnie jak jego poprzednicy prawni, oferuje od chwili swojego powstania⁴³ uczestnictwo w stacjonarnym „Tygodniowym szkoleniu połączonym z wypoczynkiem dla członków rodzin sprawujących opiekę” w formie seminarium. Ta forma szkolenia uwzględnia specyficzny charakter społeczno-ekonomiczny opiekunów działających w sektorze rolniczym. Poza tym od 2019 roku jako seminarium stacjonarne działa jednodniowy program prewencyjny pod nazwą „Tandem opieki”, w którym uczestniczy również osoba wymagająca opieki⁴⁴. Oferta ta kierowana jest do osób, które nie mogą lub nie chcą brać udziału w normalnym tygodniowym szkoleniu połączonym z wypoczynkiem. Poza tym w 2019 roku w formie imprezy stacjonarnej odbyły się pierwsze tygodniowe szkolenia połączone z wypoczynkiem dla rodziców dzieci chronicznie chorych lub upośledzonych⁴⁵. Zastosowanie takiego rozwiązania, tj. ujednoliconego ukierunkowania na ww. grupę docelową sprawdziło się w praktyce. Również koncepcja i ewaluacja tego projektu były wspierane ze środków bawarskiego ministerstwa ds. zdrowia i opieki⁴⁶. Ponadto SVLFG angażuje doradców w zakresie opieki indywidualnej i częściowo domowej dla członków rodzin sprawujących opiekę. Do dyspozycji opiekunów jest cały wachlarz ofert, z których mogą skorzystać również członkowie rodzin sprawujących opiekę, na przykład szkolenie dopasowane do konkretnego indywidualnego przypadku, zdalne szkolenia zdrowotne, szkolenie na temat postępowania ze stresem, gorąca linia w sytuacjach kryzysowych⁴⁷. Nowością jest oferta zdalnej, comiesięcznej konferencji opiekunów w formie około dwugodzinnej, otwartej dyskusji uczestników przy okrągłym stole. W pierwszej połowie spotkania omawiane są swobodnie różne tematy pod fachowym kierunkiem moderatora w zależności od potrzeb grupy, a w drugiej połowie przewidziane jest miejsce na fachowy

43. SVLFG została utworzona na mocy § 1 ustawy o ustanowieniu ubezpieczenia społecznego rolnictwa, leśnictwa i ogrodnictwa z 12.04.2012, Federalny Dziennik Ustaw I, 579.

44. C. Hetzel et al., *Koncepcja jednodniowego programu z zakresu ochrony zdrowia dla członków rodzin sprawujących opiekę wspólnie z ich podopiecznymi – „Tandem opieki”*, Prävention und Gesundheitsförderung, 2020, Online, <https://doi.org/10.1007/s11553-020-00821-w>, dostęp 5.02.2022.

45. SVLFG, <https://www.svlfg.de/auszeit-pflegende-eltern>, dostęp 5.02.2022.

46. SVLFG, <https://cdn.svlfg.de/fiona8-blobs/public/svlfgonpremiseproduction/b3d08302a6ca85d7/b92b57162381/auszeit-pflegende-eltern-evaluation.pdf>, dostęp 5.02.2022.

47. SVLFG, <https://www.svlfg.de/krisenhotline>, dostęp 5.02.2022.

komentarz. Uczestnikami tych konferencji mogą być osoby sprawujące opiekę nad członkiem rodziny uprawnionym do świadczeń przysługujących z tytułu rolniczego ubezpieczenia pielęgnacyjnego lub rolniczego ubezpieczenia wypadkowego (zapotrzebowanie na opiekę z powodu wypadku przy pracy), a ponadto opiekunowie ubezpieczeni w ramach rolniczego ubezpieczenia chorobowego/opiekuńczego niezależnie od tego, czy członek rodziny przewidziany do opieki jest ubezpieczony w ramach SVLFG. Warunkiem udziału w tej formie szkolenia jest zgłoszenie⁴⁸. Przewidziana jest ewaluacja.

Tygodniowe szkolenie połączone z odpoczynkiem dla członków rodziny sprawujących opiekę

SVLFG oferuje tygodniowe szkolenie połączone z odpoczynkiem dla członków rodziny sprawujących opiekę. Koncentruje się ono szczególnie na obciążeniach fizycznych, psychologicznych i społecznych członków rodziny sprawujących opiekę. Adresatami oferty są osoby opiekujące się członkiem rodziny uprawnionym do świadczeń przysługujących z tytułu rolniczego ubezpieczenia opiekuńczego lub rolniczego ubezpieczenia wypadkowego (zapotrzebowanie na opiekę z powodu wypadku przy pracy), a poza tym opiekunowie, którzy są ubezpieczeni w ramach rolniczego ubezpieczenia chorobowego/opiekuńczego, niezależnie od tego, czy członek rodziny przewidziany do opieki jest ubezpieczony w ramach SVLFG. W trakcie jednodobowego pobytu na seminarium uczestnicy poznają oferty pomocy, a na kursach opieki i wykładach połączonych z zajęciami ruchowymi i rekreacyjnymi otrzymują wiadomości i wskazówki na temat sposobów opieki. Podczas zajęć uczestnicy uczą się sposobów poprawy własnej kondycji fizycznej, zadbania o siebie oraz nabrania sił. Poprzez kontakt z innymi opiekunami mają możliwość wymiany doświadczeń. Prawie we wszystkich krajach związkowych istnieją placówki oferujące możliwość współpracy w tym zakresie⁴⁹. Dokonywane są też ewaluacje⁵⁰. Dodatkowo planowana jest obecnie ewaluacja na podstawie danych administracyjnych SVLFG.

48. SVLFG, <https://www.svlfg.de/digitaler-pflegestammtisch>, dostęp 5.02.2022.

49. SVLFG, <https://www.svlfg.de/trainings-erholungswoche>, dostęp 5.02.2022.

50. C. Hetzel, *Personen in belastenden Situationen (PibS): Evaluation der Trainings- und Erholungswoche für pflegende Angehörige*, Auftraggeber: Land- und forstwirtschaftliche Sozialversicherung Hessen, Rheinland-Pfalz und Saarland und der Sozialversicherung für den Gartenbau, Kolonia 2011; C. Hetzel, *Personen in belastenden Situationen (PibS): Evaluation der Trainings- und Erholungswoche für pflegende Angehörige*, Auftraggeber: Land- und forstwirtschaftliche Sozialversicherung Niederbayern/Oberpfalz und Schwaben, Kolonia 2010.

Tygodniowe szkolenie połączone z odpoczynkiem dla rodziców sprawujących opiekę

W trakcie tygodniowego szkolenia połączonego z odpoczynkiem dla członków rodziny sprawujących opiekę uwaga skoncentrowana jest na opiece nad osobami starszymi, podczas szkolenia opracowanego przez SVLFG na życzenie zainteresowanych przewidziny jest natomiast „Urlop wytchnieniowy dla rodziców sprawujących opiekę” w celu uwzględnienia specyficznej sytuacji rodziców zajmujących się niejednokrotnie od wielu lat opieką nad dzieckiem, które stało się w międzyczasie dorosłe i w dalszym ciągu wymaga opieki. Oprócz głównych treści, podobnych do poruszanych w tygodniowym szkoleniu połączonym z wypoczynkiem, rodzicom oferowana jest pomoc dostosowana do ich specyficznej sytuacji (np. dorastanie, rodzicielstwo, opieka, kontakt i wymiana doświadczeń z innymi rodzicami), a w razie potrzeby pomoc psychologa. Dodatkowo organizowana jest wizyta na warsztatach zapewniających placówkę pomocową i ośrodek pobytu. Do dyspozycji jest możliwość ewaluacji⁵¹.

Tygodniowe szkolenie połączone z wypoczynkiem wspólnie z osobą wymagającą opieki („Tandem opieki”)

Jako kolejną formę szkolenia regulacja zawarta w § 45 XI Księgi Kodeksu Socjalnego SVLFG oferuje członkom rodzin sprawujących opiekę, którzy nie mogą lub nie chcą pozostawić swoich bliskich samych w domu, „tandem opieki”, czyli tygodniowe szkolenie połączone z wypoczynkiem dla zespołów składających się z osób wymagających opieki i członków ich rodzin. W zależności od stanu zdrowia osoba wymagająca opieki może zostać zabrana do placówki, w której odbywa się seminarium i zostać objęta opieką na miejscu. Gdy członkowie rodzin korzystają z oferty, podobnie jak to ma miejsce w trakcie tygodniowego szkolenia połączonego z wypoczynkiem, osoba wymagająca opieki powinna zostać objęta opieką w ramach opieki dziennej lub krótkookresowej. „Tandem opieki” jest projektem prowadzonym przez SVLFG we współpracy z różnymi placówkami i instytucjami. Ta forma szkolenia

51. SVLFG, <https://cdn.svlfg.de/fiona8-blobs/public/svlfgonpremiseproduction/b3d08302a6ca85d7/b92b57162381/auszeit-pflegende-eltern-evaluation.pdf> (abgerufen am 05.02.2022). Zob. także C. Hetzel et al., *Effekt eines einwöchigen Gesundheitsprogramms auf die psychische Gesundheit von pflegenden Eltern – eine kontrollierte Panelstudie*, Das Gesundheitswesen, 2021, Online, <https://doi.org/10.1055/a-1386-4029>, dostęp 5.02.2022.

w 2019 roku została wyróżniona nagrodą Bawarskiej Nagrody za Rozwiązania Prewencyjne (niem. *Bayerischer Präventionspreis*)⁵². Miejscem organizacji tej formy szkolenia jest w pierwszej kolejności miejscowość Bad Bocklet (Bawaria, Starostwo Powiatu Bad Kissingen). Koncepcja i ewaluacja tego projektu wspierane są ze środków bawarskiego ministerstwa zdrowia i opieki.

Internetowe tygodniowe szkolenie połączone z wypoczynkiem dla członków rodzin sprawujących opiekę

Na podstawie oferty internetowego tygodniowego szkolenia połączonego z wypoczynkiem dla członków rodzin sprawujących opiekę mają zostać osiągnięte te same cele, jak w przypadku istniejących ofert stacjonarnych. Koncepcja szkolenia została wypróbowana na podstawie dwóch imprez pilotażowych pod kątem wykonalności i wkrótce zostanie poddana ewaluacji.

Wykorzystanie kursów

Łączny stopień korzystania z oferowanych kursów szkoleniowych i instruktażu w środowisku domowym w Niemczech zgodnie z § 45 XI Księgi Kodeksu Socjalnego, kształtuje się nadal na poziomie poniżej 10%⁵³. Przyczyną tak niewielkiego stopnia korzystania z kursów może być niewystarczająca informacja i wiedza członków rodzin na temat oferentów kursów, co z kolei może być spowodowane poważnym obciążeniem czasowym wynikającym ze sprawowanej opieki oraz innymi czynnikami⁵⁴. Odpowiedzialnością za ewentualne braki w zakresie wiedzy osób uprawnionych należy obciążyć w szczególności kasy opieki. To one są zobowiązane, zgodnie z §13 i §14 Księgi Kodeksu Socjalnego I, do publikowania informacji i doradztwa w tym zakresie.

52. Deutsche Sporthochschule Köln, <https://www.dshs-koeln.de/aktuelles/meldungen-pressemittelungen/detail/meldung/bayerischer-praeventionspreis-fuer-tandem-projekt/>, dostęp 5.02.2022.

53. Punkty odniesienia dla tych danych liczbowych w literaturze nie są jasne. I tak nie podano, czy informacja „poniżej 10%” odnosi się do wszystkich opiekunów społecznych (liczbę można jedynie oszacować), czy do ujętych osób sprawujących opiekę i objętych obowiązkowym ubezpieczeniem emerytalno-rentowym.

54. S. Angele, C. Calero, *Bundesgesundheitsblatt* 2019, s. 320 i następne, z dalszymi danymi.

Rolnicza Kasa Opieki stale reklamuje swoje oferty za pośrednictwem różnych kanałów komunikacji oraz mediów. Kursy opieki są głównymi tematami informacji w magazynie członkowskim, na stronie internetowej i w informacjach prasowych. Mimo to w okresie od 2006 do 2020 roku „niewiele ponad 3 000” opiekunów⁵⁵ uczestniczyło w kursach dostępnych obecnie w jedenastu placówkach w całym kraju, w których odbywają się tego rodzaju kursy⁵⁶.

Fakt, że odzew, to znaczy rzeczywisty udział procentowy osób korzystających z kursów, wydaje się mniejszy niż w odniesieniu do łącznej liczby ludności, wyraźnie wskazuje na potrzebę zbadania tego zagadnienia. Przyczyn niewystarczającego korzystania z seminariów stacjonarnych należy prawdopodobnie upatrywać również w obciążeniu pracą w rolnictwie, które jest zwiększone w tej grupie społecznej w porównaniu do przeciętnego obciążenia w innych grupach, a w szczególności w grupie pozostałych emerytów. Do tego przypuszczalnie dochodzi fakt, że w sektorze rolnictwa, który jest w znacznej mierze uzależniony od trudno przewidywalnych czynników (krótkotrwałe przesunięcia okresu żniw spowodowane zdarzeniami pogodowymi itp.), na podejmowanie decyzji w zakresie omawianego tu zagadnienia hamująco wpływa znaczny stopień nieprzewidywalności planowania.

Podsumowanie

Kursy opieki stanowią odpowiednią ofertę, która przyczynia się do dbałości o zdrowie zarówno opiekunów, jak i osób wymagających opieki. Na terenach wiejskich, w szczególności w rolnictwie, gdzie opieka domowa odgrywa większą rolę, a opieka stacjonarna nad członkami rodzin mniejszą, pomoc dla osób sprawujących opiekę nabiera szczególnego znaczenia. Jeśli pomoc przynosi efekty, to wpływają one pozytywnie również na zdrowie fizyczne i psychiczne. Ta forma pomocy stanowi ponadto odczuwalny wyraz solidarności w rodzinach i w społeczeństwie. Znacznym wyzwaniem pozostaje jednak zwiększenie wciąż nadzwyczaj niezadawalającego udziału procentowego uczestników kursów. Obiecującym rozwiązaniem w tym zakresie są kursy

55. Zgodnie z wynikami Rolniczej Kasy Opieki dotyczącymi świadczeniobiorców w podziale według stopnia opieki, grup wiekowych i płci (druk PG 2) na dzień 31.12.2019 roku 52 669 osób wymagających opieki objętych było opieką „ambulatoryjną/częściowo stacjonarną” i 10 348 osób – opieką „w pełni stacjonarną” lub „w pełni stacjonarną” jako osoby upośledzone § 43a SGB XI), co oznacza, że 83,6% objęte było opieką ambulatoryjną i 16,4% w pełni stacjonarną. Przy założeniu stałych danych ramowych, w szczególności liczby osób wymagających opieki, i dwóch opiekunów przypadających na osobę wymagającą opieki uzyskaloby się w przybliżeniu wynik wskazujący na to, że rocznie ok. 0,2% członków rodzin sprawujących opiekę skorzystało z oferty.

56. C. Hetzel, *Häusliche Pflege im grünen Sektor – Daten der Pflegestatistik*, SdL 2020, Nr. 25.

internetowe i to nie tylko w okresie pandemii, kiedy tradycyjne oferty grupowe nie mogą być oferowane lub są oferowane jedynie w ograniczonym zakresie.

Otwartą kwestią pozostaje pytanie, w jakim stopniu oferty online spowodują większy udział uczestników korzystających z kursów. Jednak już teraz można stwierdzić, że oferty online nadają się do znacznego zwiększenia tej liczby właśnie w sektorze rolniczym. Zaletą seminariów stacjonarnych jest ich aspekt społeczny. Jedynie w tej formie seminariów uczestnicy mają możliwość wymiany doświadczeń i poruszania konkretnych problemów, które ich dotyczą. Seminaria stacjonarne wymagają jednak obecności na miejscu, co wiąże się z dużą czasochłonnością, często koniecznym dłuższym dojazdem i odbywają się w ustalonych terminach, które bardzo często opiekunom trudno pogodzić z codziennymi zajęciami opiekuńczymi. Poza tym potrzeby uczestników są bardzo zróżnicowane. Kursy internetowe, w zależności od ich formy i organizacji, są natomiast dostępne niezależnie od czasu i miejsca. Również fakt, że w zależności od rodzaju kursu liczba jego uczestników jest w zasadzie nieograniczona, może powodować znaczne oszczędności kosztów. Kursy online są w szczególności przydatne do przekazywania wiedzy i jej odświeżania. Oprócz tego oferta online, w porównaniu do konwencjonalnych ofert pomocowych i szkoleniowych, które pociągają za sobą konieczność bezpośredniego kontaktu z innymi osobami, obejmuje możliwość poruszania w poufnej atmosferze tematów, które dotyczą treści wstydlivych i stanowiących zakres tabu⁵⁷. Przedmiotem dalszych badań i analiz pozostaje stopień skuteczności kombinacji ofert stacjonarnych i internetowych. Przeprowadzenie badań tego zagadnienia wydaje się w wysokim stopniu konieczne i to nie tylko w Niemczech.

57. F. Kropp, M. Zündel, F. Caspari, *Evaluationsbericht Digitale Schulungsangebote für pflegende Angehörige*, <https://toechtersoehne.com/wp-content/uploads/2019/04/Evaluationsbericht-Teil-1-Digitale-Schulungsangebote-fu%CC%88r-pflegende-Angeho%CC%88rige.pdf>, dostęp 5.02.2022.

Bibliografia

- Angele S., Calero C.**, *Stärkung präventiver Potenziale in der Pflegeberatung*, Bundesgesundheitsblatt 2019.
- Basche J.**, *Die Zukunft der Pflege*, RDG 2020.
- Edwards V. et al.**, *Characteristics and Health Status of Informal Unpaid Caregivers – 44 States*, District of Columbia, and Puerto Rico, 2015–2017, Morbidity and Mortality Weekly Report (MMWR), February 21, 2020/69(7), <https://www.cdc.gov/mmwr/volumes/69/wr/pdfs/mm6907a2-H.pdf>, dostęp 5.02.2022.
- Heger D.**, *Work and Well-Being of Informal Caregivers in Europe*, Ruhr Economic Papers #512, https://www.rwi-essen.de/media/content/pages/publikationen/ruhr-economic-papers/REP_14_512.pdf, dostęp 5.02.2022.
- Hetzel C. et al.**, *Effekt eines einwöchigen Gesundheitsprogramms auf die psychische Gesundheit von pflegenden Eltern – eine kontrollierte Panelstudie*, Das Gesundheitswesen, 2021, Online, <https://doi.org/10.1055/a-1386-4029>, dostęp 5.02.2022.
- Hetzel C. et al.**, *Konzept eines einwöchigen Gesundheitsprogramms für pflegende Angehörige gemeinsam mit ihrer pflegebedürftigen Person – „Pflegetandem“*, Prävention und Gesundheitsförderung, 2020, Online, <https://doi.org/10.1007/s11553-020-00821-w>, dostęp 5.02.2022.
- Hetzel C.**, *Häusliche Pflege im grünen Sektor – Daten der Pflegestatistik*, SdL 2020, Nr. 25.
- Hetzel C.**, *Personen in belastenden Situationen (PibS): Evaluation der Trainings- und Erholungswoche für pflegende Angehörige*, Auftraggeber: Land- und forstwirtschaftliche Sozialversicherung Hessen, Rheinland-Pfalz und Saarland und der Sozialversicherung für den Gartenbau, Kolonia 2011.
- Hetzel C.**, *Personen in belastenden Situationen (PibS): Evaluation der Trainings- und Erholungswoche für pflegende Angehörige*, Auftraggeber: Land- und forstwirtschaftliche Sozialversicherung Niederbayern/Oberpfalz und Schwaben, Kolonia 2010.
- Hetzel C.**, *Evaluation des SVLFG-Gesundheitsangebots „Trainings- und Erholungswoche für pflegende Angehörige“*, SdL 2016.
- Holzer M.**, *Gesundheitsangebote der SVLFG*, ASUMed 2014.
- Janda C.**, *Die Entlastung von Angehörigen in der Pflege*, VSSAR 2020.
- Koch E.**, *The German social security system for farmers*, „Ubezpieczenia w Rolnictwie – Materiały i Studia“ 2020, nr 2(74).
- Köhler K.F.**, *Rentenversicherungspflicht und Unfallversicherungsschutz der häuslichen Pflegekraft unter besonderer Berücksichtigung der Rechtslage in der Landwirtschaft*, AUR 2019.
- Kropp F., Zündel M., Caspari F.**, *Evaluationsbericht Digitale Schulungsangebote für pflegende Angehörige*, 2017, <https://toechtersoehne.com/wp-content/uploads/2019/04/Evaluationsbericht-Teil-1-Digitale-Schulungsangebote-fu%CC%88r-pflegende-Angeh%C3%84rige.pdf>, dostęp 5.02.2022.
- Richter A.S.**, *Zur Situation pflegender und betreuender Angehöriger in Deutschland, Österreich und der Schweiz*, NDV 2020.

Propozycje zasiłków dla sprawujących opiekę członków rodziny zatrudnionych w rolnictwie

- Sun X. et al.**, *The influence of social support, care burden, and depression on quality of life among caregivers of patients with severe mental illness: a cross-sectional survey in rural areas of Sichuan, China*, „The Lancet”, Vol. 394.
- Tur-Sinai A. et al.**, *How Many Older Informal Caregivers Are There in Europe? Comparison of Estimates of Their Prevalence from Three European Surveys*, „International Journal of Environmental Research and Public Health” 2020, Vol. 17, <https://doi.org/10.3390/ijerph17249531>, dostęp 5.02.2022.
- Wolf I.**, *Psychologische Online-Beratung für pflegende Angehörige – das Internetportal pflegen-und-leben.de*, „Archiv für Wissenschaft und Praxis der sozialen Arbeit” 2021, Nr. 1.
- World Health Organization**, *Integrated care for older people (ICOPE), Guidelines on community-level interventions to manage declines in intrinsic capacity*, <https://www.who.int/ageing/health-systems/icope/evidence-centre/ICOPE-evidence-profile-caregiver.pdf?ua=1>, dostęp 5.02.2022.
- Zigante V.**, *Informal care in Europe – Exploring Formalisation, Availability and Quality*, file://lsv.de/dfs/usr/hdir/u402028/Benutzerdaten/Downloads/KE-04-18-543-EN-N.pdf, dostęp 5.02.2022.

otrzymano: 06.02.2022
zaakceptowano: 23.05.2022

Ten artykuł jest objęty licencją Creative Commons Attribution 4.0
Licencja międzynarodowa (CC BY 4.0)

Propositions of benefits for persons providing care for family members employed in agriculture in Germany – significance, legal basis, and further development

Erich Koch

Abstract

The share of elderly people in the European population is constantly increasing, which also increases the number of people in constant need of care. In order to meet this challenge, Germany has decided to take action in the field of social security law. For decades – as compulsory social insurance – there has been a separate social care insurance system, which includes, among other things, regulations for the benefit of family members providing care. Even though small in quantitative terms, an increasingly significant part of these statutory provisions is aimed at reducing the psychological, physical, and economic loads on care providers. One of such provisions results from social insurance in terms of the Social Security Institution for Agriculture, Forestry, and Horticulture (German: *Sozialversicherung für Landwirtschaft, Forsten und Gartenbau*, SVLFG), which offers insured persons solutions that take into account their specific needs. In recent years, the offered solutions have been subject to evaluation and development, and recently – due to the coronavirus pandemic – also modification. This was justified by the fact that in the ecological sector (agriculture, forestry, horticulture, as well as areas related to those sectors of the economy where there is an obligation for agricultural social insurance), home care is much more common than in other sectors. Avoiding physical and mental overloads can also be described as a postulate aimed at undertaking extensive preventive measures in the area of agricultural social insurance. Even though the offered solutions serve an exemplary role and are highly appreciated, they are used by a relatively small number of authorised persons. So far, there is no more detailed information concerning the highly unsatisfactory number of people taking advantage of these solutions. Therefore, there is a need for examining the reasons for the existing situation in a deeper manner.

Erich Koch, PhD, Head of Self-Government and Public Relations Unit, SVLFG, Germany.

The article aims to present a special offer of the entity responsible for agricultural social insurance in Germany, aimed at relieving the members of families providing care and including them in health care in the full scope of social care insurance. In order to present the possibilities for further development, legal regulations and practical issues will be presented and evaluated, as well as the obtained results and the existing limitations.

The subject of the discussion will be presented in the form of a descriptive presentation, mainly from a legal and empirical perspective and by comparing it with reference systems present in Germany, taking into account research results obtained in Germany and abroad.

Keywords: social security, care courses, long-term care, care providers, people in need of care, agriculture.

Introduction Situation in Europe and Germany

Home-based long-term care for family members is becoming increasingly¹ important throughout Europe² and the world³. An indicator of this phenomenon consists, in particular, in the growing number of elderly people in need of care, as well as figures concerning the situation in Germany⁴ concerning the increase in the amount of social costs estimated in the area of care⁵ and the difficulty to estimate the

-
1. V. Zigante, *Informal care in Europe – Exploring Formalisation, Availability, and Quality*, file://lsv.de/dfs/usr/hdir/u402028/Benutzerdaten/Downloads/KE-04–18–543-EN-N.pdf, query from 05.02.2022.
 2. There is no solid data concerning the number of people in need of care in Europe or the European Union, in particular, because there is no uniform definition of the need for care.
 3. World Health Organization, *Integrated care for older people (ICOPE), Guidelines on community-level interventions to manage declines in intrinsic capacity*, <https://www.who.int/ageing/health-systems/icope/evidence-centre/ICOPE-evidence-profile-caregiver.pdf?ua=1>, access 5.02.2022. For the USA see: V. Edwards et al., *Characteristics and Health Status of Informal Unpaid Caregivers – 44 States, District of Columbia and Puerto Rico, 2015–2017*, Morbidity and Mortality Weekly Report (MMWR), 21.02.2020, Vol. 69(7), p.183–188, <https://www.cdc.gov/mmwr/volumes/69/wr/pdfs/mmm6907a2-H.pdf>, access 5.02.2022.
 4. According to data from a report on the Sickness Fund BARMER Krankenkasse Aktuell, Germany provides outpatient or inpatient care to over 4.5 million people. It is predicted that in 2030 the number of people in need of care in Germany will be around 6 million. This corresponds to an increase of over 30%, <https://www.barmer.de/blob/360890/2ad4e5f56c47cb7b7e914190f9fae62f/data/dl-barmer-pflegereport-2021.pdf>, p. 6, access 5.02.2022.
 5. According to the 2021 care report of BARMER Krankenkasse, the financial demand in Germany will also increase without further improvement in terms of benefits, from EUR 49 billion in 2020 to EUR 59 billion by 2030; <https://www.barmer.de/blob/360890/2ad4e5f56c47cb7b7e914190f9fae62f/data/dl-barmer-pflegereport-2021.pdf>, p. 20, access 5.02.2022.

number of scientific and other publications⁶. Even if the number of car providers in European countries is not known⁷, it should be assumed that it is clearly in the range of tens of millions. The estimated total number of individuals in any way related to home care⁸ is roughly twice the number of people for which the care is provided. Thus, informal care constitutes a pillar of all long-term care systems in Europe and is often considered to be more cost-effective than placing a person in a nursing home and putting them in a position where that person can receive care at home.

Most recent reforms concerning long-term care in Europe contain important solutions focusing on persons providing informal care. A common trend is to introduce cash benefits as a form of support for people in need of long-term care or directed directly to informal carers. These benefits are often motivated by the desire to provide more choices to those in need of care. The purpose of these benefits is to encourage family members or their friends to provide care⁹.

Informal carers provide essential services for elderly people who require long-term care. This has effects that are still largely unrecognised. Research results show that performing activities related to care definitely and significantly reduces the possibilities of undertaking paid work, but only in countries with less formal, alternative forms of care. In addition, caregivers tend to be less capable in physical and mental terms¹⁰. Recently, this phenomenon has also been noticed in relation to family members providing care in a certain rural region of China¹¹.

6. More than 1 400 research projects concerning the care and supply for elderly people in Germany are currently registered in the publicly accessible ZQP foundation data bank alone, <https://forschungsdatenbank.zqp.de/>, access 5.02.2022.
7. A. Tur-Sinai et al., *How Many Older Informal Caregivers Are There in Europe? Comparison of Estimates of Their Prevalence from Three European Surveys*, Int. J. Environ. "International Journal of Environmental Research and Public Health" 2020, Vol. 17, p. 9531, <https://doi.org/10.3390/ijerph17249531>, access 5.02.2022.
8. Only some of them are subject to retirement pension contributions. And only when the care provider regularly works no more than 30 hours a week and takes care of one or more persons at their home environment for at least ten hours a week in a non-profit manner. According to the calculations of the BARMER care fund, it is 806 000 care providers in 2020 with 3 017 000 people requiring home care, *Pflegereport 2021 der BARMER Krankenkasse*; <https://www.barmer.de/blob/360890/2ad4e5f56c47cb7b7e914190f9fae62f/data/dl-barmer-pflegereport-2021.pdf>, p. 14, access 5.02.2022.
9. V. Zigante, *Informal care in Europe – Exploring Formalisation, Availability, and Quality*, file://lsv.de/dfs/usr/hdir/u402028/Benutzerdaten/Downloads/KE-04-18-543-EN-N.pdf, p. 5, access 5.02.2022.
10. D. Heger, *Work and Well-Being of Informal Caregivers in Europe*, Ruhr Economic Papers #512, https://www.rwi-essen.de/media/content/pages/publikationen/ruhr-economic-papers/REP_14_512.pdf, p. 4, access 5.02.2022.
11. X. Sun et al., *The influence of social support, care burden, and depression on quality of life among caregivers of patients with severe mental illness: a cross-sectional survey in rural areas of Sichuan, China*, "The Lancet", Vol. 394, p. 12.

The significance of care provided by family members in agriculture from the point of view of agricultural social insurance

The SVLFG covers all social security entities, namely the Industry Organisation of Agricultural Undertakings (German: *Landwirtschaftliche Berufsgenossenschaft*), Pension Fund of Rural Hosts (German: *Alterskasse der Landwirte*), Agricultural Sickness Fund (German: *Landwirtschaftliche Krankenkasse*) and the Agricultural Care Fund (German: *Landwirtschaftliche Pflegekasse*)¹². Self-employed people, mainly in professions related to agriculture, and their families, in Germany, are insured under the Agricultural Sickness Fund and thus also the Agricultural Care Fund. Surveys carried out among insured persons have shown that it is of the utmost importance for them to provide for family members who require care. This resulted in the legal predecessors of SVLFG beginning to develop proper proposals in the field of health care with the friendly support of the Austrian Social Insurance Institution for Farmers (German: *Sozialversicherungsanstalt der Bauern*) – currently the Insurance institution for Independent Persons (German: *Sozialversicherungsanstalt der Selbständigen*).

The care provided by family members plays a significant role¹³ in society and is of particular significance in agriculture¹⁴. The care for family members in need of care and taking place in a home environment concerns more than the average total population¹⁵. The reasons for this phenomenon should be seen in the traditional strong family ties as well as in a complete and partial infrastructure that is developed below the average in rural areas. In previous decades, the commitment of the younger generation to care for parents has been usually included in transfer agreements. Over time, this situation has gradually changed¹⁶. Nevertheless, measures to facilitate home care are still considered to be very important. They not only impact the health and well-being of those in need of care but also have a positive impact on people providing care in both the family and professional environment. It should be assumed that accidents at work and general accidents also have an impact because

12. E. Koch, *The German social security system for farmers*, “Ubezpieczenia w Rolnictwie – Materiały i Studia” 2020, nr 2(74), p. 359–386.

13. Extensively on the protection of care supplies on part of family members: C. Janda, *Die Entlastung von Angehörigen in der Pflege*, VSSAR 2020, p. 297.

14. See: C. Hetzel, *Häusliche Pflege im grünen Sektor – Daten der Pflegestatistik*, SdL 2021, p. 23–28; C. Hetzel, *Evaluation des SVLFG-Gesundheitsangebots “Trainings- und Erholungswoche für pflegende Angehörige”*, SdL 2016, p. 5–14; M. Holzer, *Gesundheitsangebote der SVLFG*, ASUMed 2014, p. 569–571.

15. The relevant figures concerning Germany can be found in the book: C. Hetzel, *Häusliche Pflege im grünen Sektor – Daten der Pflegestatistik*, SdL 2020, p. 23–28.

16. Agrarzeitung, <https://hofuebergabe.agrarzeitung.de/grundlagen/was-bei-der-pflegeklausel-zu-beachten-ist/>, access 5.02.2022.

caregivers who are less burdened with work are less likely to suffer accidents at work themselves. In this way, effective support for care providers has a positive impact on the functioning of farms and agricultural establishments in a sustainable manner.

Domestic care in the countryside is a complex phenomenon. So far, the focus has been placed on various social, psychological, economic, and legal aspects of care provided in the home environment. However, currently, more attention should be paid to improving the health of care providers themselves. In addition, it is worth to even briefly mentioning the financial aspects. Based on estimates concerning the agricultural sector (differences between outpatient and inpatient costs), it should be noted that, as a result of actions performed by persons caring for farms, it is possible to make significant savings in the expenditure on an annual basis¹⁷ for businesses and families, as well as the general public, and in particular social security entities. If care providers, who are often old and therefore also seriously burdened in many respects, are ill themselves or actually in need of care, then these positive financial benefits of care are offset.

Despite few publications concerning agriculture, the situation of care providers in Germany¹⁸ and other European countries¹⁹ is generally considered unsatisfactory. This leads to a particularly difficult situation, because – as already mentioned above – the percentage of people under home care has increased. If we take into account the increased work pence that people working in agriculture have to perform²⁰ and the phenomenon of subjecting them to an increasing mental and economic burden in many respects²¹, then this creates a problem that is difficult to solve.

Data and facts concerning care insurance in Germany

The revealed risk of economic and other consequences arising from the need for care in Germany is limited by the regulations of the Care Insurance Act. On January 1, 1995, statutory care insurance has been introduced as an independent branch of social

17. This takes into consideration a lower share of stationary care in the agricultural sector compared to the entire society. Increasing the share of stationary carers would entail correspondingly higher additional costs.

18. J. Basche, *Die Zukunft der Pflege*, RDG 2020, p. 66–73; C. Janda, *Die Entlastung von Angehörigen in der Pflege*, VSSAR 2020, p. 297–325.

19. A.S. Richter, *Zur Situation pflegender und betreuender Angehöriger in Deutschland, Österreich und der Schweiz*, NDV 2020, p. 152–155.

20. Agrarheute, <https://www.agrarheute.com/land-leben/arbeitszeit-vergleich-landwirte-arbeiten-laengsten-565778>, access 5.02.2022.

21. Top agrar online, <https://www.topagrar.com/panorama/news/burnout-depression-immer-mehr-bauern-an-belastungsgrenze-12584448.html>, access 5.02.2022.

insurance²². As a result, all persons benefiting from statutory sickness insurance are automatically insured under the care insurance. Every person insured privately under sickness insurance possesses an appropriate membership in private care insurance. As of December 31, 2020, the number of insured persons in social care insurance was 73.47 million people. As of December 31, 2019, the number of insured persons in private compulsory care insurance was 9.22 million. Thus, virtually the entire population is insured under the care insurance. The share of elderly people (over 80 years of age) in the total population was 7.2% (5.7% of people) in 2020 and is expected to be circa 13% (9.6 million people) in 2050. Therefore, 6.5 million people should be expected to need care only in the field of social care insurance in 2050²³.

Benefits received by persons in need of care under the German care insurance system depend on the degree and duration of the need for care. Care insurance provides for different levels of care, which in turn are linked to different levels of benefits. The total number of people taking advantage of the benefits (people requiring care) concerning social care insurance as of December 31, 2019, amounted to 322 772 thousand, and concerning private compulsory care insurance as of December 31, 2019 – 251 883 thousand. Of these, 3 675 465 people (80.65%) are covered by outpatient care²⁴. Expenditure concerning the sole social care insurance amounted to EUR 45.6 billion in 2020.

In 2019, the number of caregivers covered by compulsory pension insurance amounted to 1 083 723. Only some care providers are covered by compulsory retirement pension insurance based on home nursing activities. The compulsory retirement pension insurance covers a person fulfilling the conditions of § 3 sentence 1 no. 1a of the Social Code VI. According to this regulation, these are persons who, in a non-profit manner (care providers who do not perform paid work), take care of one or more persons with a second degree of disability at their home environment for at least ten hours a week, on a regular basis, spread over at least two days a week, and if the person in need of care is entitled to social care insurance benefits or private compulsory care insurance²⁵. According to government data, the total number of care providers is about 4.8 million²⁶.

22. Pursuant to Article 1 of the Act of May 26, 1994, Federal Journal of Laws I, 1014, 1015, as the Eleventh Book of the Social Code – Social Care Insurance.

23. Bundesministerium für Gesundheit, https://www.bundesgesundheitsministerium.de/fileadmin/Dateien/3_Downloads/Statistiken/Pflegeversicherung/Zahlen_und_Fakten/Zahlen_und_Fakten_der_SPV_Juni_2021_bf.pdf, p. 19, access 5.02.2022.

24. Bundesministerium für Gesundheit, *Care insurance numbers and facts*, https://www.bundesgesundheitsministerium.de/fileadmin/Dateien/3_Downloads/Statistiken/Pflegeversicherung/Zahlen_und_Fakten/Zahlen_und_Fakten_der_SPV_Juni_2021_bf.pdf, access 5.02.2022.

25. See. K.F. Köhler, *Rentenversicherungspflicht und Unfallversicherungsschutz der häuslichen Pflegekraft unter besonderer Berücksichtigung der Rechtslage in der Landwirtschaft*, AUR 2019, p. 122–131.

26. Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend, <https://www.bmfsfj.de/bmfsfj/themen/corona-pandemie/informationen-fuer-pflegende-angehoerige>, access 5.02.2022.

Legislation in favour of family members providing care

The legal regulations for the benefit of family members providing care are comprehensive and included in various acts²⁷. In the following part of the article, after brief information concerning periods of family care, periods of care and social security of care providers, the main focus was placed on care education courses following § 45 Book XI of the Social Code.

Period of family care and period of care

The Act, which entered into force on January 1, 2015, aimed at better-combining family, care, and professional work²⁸, merged and developed the so far existing regulations contained in the Act on the period of care and period of family care. This is particularly linked to the introduction of a legal claim concerning the period of family care, that is to say, a claim for partial dismissal for a maximum period of 24 months in the case of a minimum working time of 15 hours per week. This legal claim does not apply to employers who generally employ 25 or fewer employees²⁹. In accordance with § 1 of the Care Period Act³⁰, the purpose of this legal regulation is to create the possibility for employees to take care of close family members in the home environment and achieve a better connection between professional work and family care. Under § 2 (1) of the Act, persons employed have the right to be absent from work, if necessary, up to a maximum of ten days in an urgent case in order to arrange for the care of a person who requires it and who is a close family member or to provide care for that person during this period.

27. Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend, <https://www.bmfsfj.de/bmfsfj/themen/corona-pandemie/informationen-fuer-pflegende-angehoerige> und <https://www.bundesgesundheitsministerium.de/leistungen-der-pflege/vereinbarkeit-von-pflege-und-beruf.html>, access 5.02.2022.

28. Federal Journal of Laws I, 2462.

29. Information on this can be found at www.wege-zur-pflege.de.

30. The Act on the period of care of May 28, 2008, Federal Journal of Laws I, 874, 896, last amendment pursuant to art. 17 of the Act of November 22, 2021, Federal Journal of Laws I, 4906.

Social security for care providers

A care provider within the meaning of the law on care insurance is one who cares for a person in need of care in a non-profit manner in his own or the person's home environment. Whoever provides care for one or more persons requiring care in their home environment and having a degree of disability from 2 to 5, for at least ten hours a week, spread regularly over at least two days a week, as a care provider is entitled to social security benefits. These include retirement pension, accident, and unemployment insurance benefits³¹.

Care courses according to Book XI of the Social Code – Social care insurance

Care courses for family members and social care providers in accordance with § 45 Book XI of the Social Code constitute part of various benefits for social carers, which following § 28 (1) no. 12 Book XI of the Social Code are listed as benefits in the field of care insurance. In accordance with § 123 (1) sentence 5 no. 3 Book XI of the Social Code, they constitute a model project. Pursuant to § 45 (1) sentence 1 Book XI of the Social Code³², the Social Care Fund, and consequently the Agricultural Care Fund, are obliged³³ to conduct training courses free of charge for family members and other persons interested in social care in order to promote and strengthen social engagement in the field of care, facilitate and improve care and nursing, as well as reduce physical and mental burdens resulting from care work, and to prevent the occurrence of such burdens. In accordance with § 45 (1), sentence 2 Book XI of the Social Code, the courses should teach the skills needed to independently perform nursing activities.

31. Detailed data concerning the amount of retirement pension contributions can be found at <https://www.bundesgesundheitsministerium.de/soziale-absicherung-der-pflegeperson.html>, access 5.02.2022.

32. The provision contains an obligation of care funds within the meaning of § 1(3) SGB XI to offer courses free of charge, but not within the framework of private care insurance entities. Care providers insured privately are covered by § 192 (6) of the Insurance Contract Act in conjunction with a private care insurance contract and with general commercial terms and conditions for private care insurance (section on terms and conditions in the Instruction/Private care insurance). The Instruction/Private Care Insurance 2019 in part G provides care courses for family members and social carers.

33. The obligation to carry out care courses was introduced by the Second Act on Strengthening Care (German: *Zweites Pflegestärkungsgesetz*) on December 21, 2015, Federal Journal of Laws I, 2424. Earlier, the case was that care funds "should" present such offers.

Closer analysis of legal norms

On the basis of § 45 (1) sentence 1 Book XI of the Social Code, the legislator assumes that social engagement requires support and strengthening as an element of nursing infrastructure. It assumes that generally or in a specific case, the will to engage in providing care for family members, friends, and other persons is not sufficient to meet the real needs resulting from the primacy of home care (cf. § 3 Book XI of the Social Code).

The aim of improving home care focuses on the primary beneficiaries listed in Book XI of the Social Code, namely those in need of care. Meanwhile, the aim of facilitating the performance of home care focuses primarily on care providers. In this way, both groups of beneficiaries of care courses are clearly visible: the direct beneficiaries should be those who are interested in care and those who already provide it, while those in need of care should indirectly also take advantage of the courses. Although, this should not be limited to reducing the physical and psychological burdens of carers arising from providing care. At the same time, care courses should be aimed at preventing such burdens from the outset. This preventive assumption should be taken into account both at the stage of course conception and at the stage of implementation³⁴. Justification of the Second Act on Strengthening Care (German: *Zweites Pflegestärkungsgesetz*)³⁵ sums up the meaning and purpose of care courses in the following way: “The better caregivers are able to physically and mentally cope with the performed activities, the better it usually affects the people in need of care”. The justification does not mention the financial benefits of the above-mentioned successfully ended care courses for the sick and care funds in the form of reduced expenditure on benefits.

In accordance with § 45 (1), sentence 2 Book XI of the Social Code, courses should convey or deepen knowledge and skills that are necessary and helpful in performing care in the home environment of the person who requires it. A condition for a reasonable level of public involvement consists in possessing minimum expertise. The acquired specialist skills in the field of care facilitate providing it, which also applies to facilitating care and its improvement. Conveying skills necessary for independently providing care, postulated in sentence 2 of the above-mentioned § 45, thus constitutes the minimum content of each care course.

Courses may also include support for mental and physical stress, handling concerns about the success of undertaken actions, exchanging experiences between caregivers, as well as counselling concerning support measures, rehabilitation activities,

34. Bundestag, print 18/4282, p. 47.

35. Bundestag, print 18/5926, p. 94.

and the acquisition of new social care providers³⁶. Accordingly, this refers to the explanations concerning the extensive catalogue of benefits of the XI Book of the Social Code, indicating which of the benefits addressed to the person in need of care (e.g. foster care in accordance with § 39) may at the same time contribute to relieving the care provider. The main topic of the courses should not consist of deficits exhibited by people in need of care, but the recognition of the extent of their independence. Then, on this basis, the extent of dependence on assistance from other persons is determined, so that the courses have an individual and purposeful nature³⁷. Furthermore, the purpose of the legal norm provides the possible content of courses to be implemented. Additional course suggestions may also be addressed to specific target groups, such as family care providers being family members of children. The substantive issues of a course should be solved based on setting its specific goal, taking into account the needs of its participants. The program of a course, including relevant content, should be published or communicated to interested parties upon request.

Target groups

The target groups of care courses consist of persons already providing care (they are affected by all the objectives of the Act in § 45 (1) Book XI of the Social Code) and persons interested in it (the topics are not: “Improving care”, and “Reducing physical and mental burdens resulting from care”). The courses are offered irrespective of the legal relations with the care fund (own membership or the membership of the person who is being cared for) to the family members of persons in need of care, social carers, and all persons interested in social care, including a course, addressed to new social carers who are yet to be acquired. The recipients of the courses are not employees of the care agency or individual persons within the meaning of § 77 Book XI of the Social Code with whom the care fund has concluded a contract.

It is not specified whether courses can also be offered to persons who were previously care providers, so the courses were intended especially for such people whose family member recently died or was taken care of in an inpatient manner after a long period of home care, which is practiced in the Austrian Social Insurance Institution for Independent Persons³⁸. In Germany, the legal norms and the content of the Act do not allow for such a solution.

36. Bundestag, print 12/5262, p. 116.

37. Bundestag, print 18/5926, p. 94 et seq.

38. More about health-promoting actions at www.svs.at, access 5.02.2022.

Free courses

The legislative procedure clearly states that the courses are free of charge for participants, whether they are run by the care fund itself or by a third party commissioned with this task. If care courses are offered in the form of multi-day training stays, according to § 45 Book XI of the Social Code, accommodation and meals do not have to be included as the benefits. However, in the intention of the legislator³⁹, an extended assumption of costs or unpaid benefits in this respect seems to constitute a reasonable solution. Legislation in this field does not provide any information, and therefore, in the absence of clearly positive regulations, it should be assumed that both the travel costs as well as the costs of food and accommodation must be borne by the participants themselves. It can be assumed that the legislator will make appropriate legal regulations for the participants of care courses.

Location of conducting care courses

Care courses are usually conducted in the form of an offer addressed to a group of people. Pursuant to § 45 (1) sentence 3 Book XI of the Social Code, at the request of the care provider and the person in need of care, the training may also take place in the home environment of the person under care. According to the legislation, the aim should be to better adapt to the individual care situation in the everyday home environment⁴⁰. The content of sentence 3 should be understood that in such a situation the request of the care provider and the consent of the person requiring care are sufficient conditions for applying this solution. Conducting a course at the care provider's home is impossible in accordance with the provisions of the Act, also for financial reasons. The situation is different if the person in need of care is just before moving into the care provider's home. The course should take place in the home environment of the person in need of care, also if, for example, it is necessary to carry out instructions concerning the use of auxiliaries or the use of specific care activities, as well as at the request of the person in need of care and that person's family⁴¹.

39. Bundestag, print 18/5926, p. 94 et seq.

40. Bundestag, print 18/5926, p. 95.

41. Bundestag, print 12/5262, p. 116; 14/5395, p. 27.

Remote care courses

In accordance with the regulation contained in § 45 (1) in the first half of sentence 5. Book XI of the Social Code, care funds should also offer remote care courses. Following the second part of that sentence, this does not affect the obligation of care funds to conduct stationary care courses in accordance with sentence 1. Practice shows that offers of remote courses are particularly useful when the recipients of the offer consist of care providers who, for subjective or objective reasons, have insufficient time to attend courses requiring their presence or who do not want to be separated from the person in need of care in order to attend the course⁴².

No statutory regulations concerning the uniform manner of conducting and organizing courses

Regarding the implementation of the content of § 45 Book XI of the Social Code, there are no uniform regulations that would cover all care funds. The fact that the legislator does not consider it necessary to do so is indirectly and clearly shown in § 45 (3) Book XI of the Social Code. National associations of care funds may conclude framework agreements with institutions and entities that conduct care courses. This is necessary in order to coordinate offers both substantively and organizationally and to obtain the widest possible thematic spectrum of courses. There are numerous framework agreements for “Care Courses and Individual Home Training”, which include, for example, basic, special, and compact care courses and activities aimed at ensuring optimal quality and remuneration principles. There is no obligation to conclude framework agreements. The courses conducted by the care fund itself may differ from the regulations of the framework conditions. Therefore, the legislator did not define specific minimum qualifications for entities providing care courses, nor did it determine their specific period. Furthermore, apart from specialised qualifications concerning care, educational qualifications should also be supported. This concerns especially the case when training involves a group of people. In the case of online courses, attention should also be paid to their proper usefulness.

The duration of the courses should depend on the chosen objectives. For this reason, one-off courses, that last only a few hours, do not meet the requirements of

42. See, also in this context, I. Wolf, *Psychologische Online-Beratung für pflegende Angehörige – das Internet-portal pflegen-und-leben.de*, “Archiv für Wissenschaft und Praxis der sozialen Arbeit” 2021, Nr. 1, p. 46.

§ 45 Book XI of the Social Code. Multi-day training offers should be a rule. In the case of persons already providing care, special consideration should be given to the relation with the person in need of care. In the case of multi-day seminars, if other protection of the person in need of care is not possible, the so-called tandem offers should be presented (the caregiver and the person under care jointly participate in a care course at a given location). Internet courses should be organized in terms of time depending on the cognitive capabilities of participants.

Framework agreements usually also regulate the minimum and the maximum number of course participants, for example ranging from 8 to 15. In the case of thematic courses or courses focusing on diagnostics, a flexible approach to these regulations is possible. The number of remote course participants should also depend on technical conditions. This also applies to the frequency of taking advantage of courses. In this respect, framework agreements usually provide for a limitation to one care course, one special course, and home training, with the possibility of granting a second course in justified cases. If the care is provided to different people, this approach to care providers can be considered too restrictive. It would then be preferable to choose a solution based on a decision consistent with the purpose of the Act. This limitation seems to be unjustified in reference to a given benefit provider who cares for more than one person.

The content and form of the training course, in terms of the internal relation between the provider of the benefit and the care fund, are included in the relevant annexes to the framework agreement. For example, they mention issues such as: prevention of recurrence of illness, actions concerning care and individual mobilization, actions aimed at healthy nutrition, as well as the use of medicines, auxiliary care measures, and demonstration of the possibility of relieving care providers.

Offers of the Social Security Institution for Agriculture, Forestry and Horticulture – organization and use, review

Pursuant to § 45 Book XI of the Social Code, the Social Security Institution for Agriculture, Forestry, and Horticulture, as well as its legal predecessors, from the moment of its creation⁴³ offers participation in a stationary “Weekly training combined with rest for family members providing care” in the form of a seminar. This form of training takes into account the specific socio-economic nature of care providers active in the agricultural

43. SVLFG was established by § 1 of the Act on the establishing the social insurance of agriculture, forestry, and horticulture of 12.04.2012, Federal Journal of Laws I, 579.

sector. Additionally, since 2019, a one-week prevention program called “Care Tandem” has been operating as a stationary seminar, participated also by the person requiring care⁴⁴. This offer is addressed to people who cannot or do not want to participate in normal weekly training combined with rest. The first weekly training combined with rest for parents of chronically ill or disabled children also took place in the form of a stationary event in 2019⁴⁵. Taking advantage of such a solution, i.e. a unified focus on the above-mentioned target group, has proved its worth in practice. The idea and evaluation of this project were also supported by the Bavarian Ministry of Health and Welfare⁴⁶. Additionally, the SVLFG engages personal and semi-home care advisors for family care providers. There are several further offers available to care providers, which can also be used by family carers, for example, tailored training, remote health training, training concerning how to cope with stress, and a hotline in crisis situations⁴⁷. A completely new thing consists in the offer of a remote, monthly tutor conference in the form of an approximately two-hour, open discussion of the participants at a round table. During the first half of the meeting, various topics are discussed freely under the professional guidance of a moderator, depending on the group’s needs, and during the second half, there is time for professional commentary. Participants of these conferences may consist in persons caring for a family member entitled to benefits under agricultural nursing insurance or agricultural accident insurance (need for care due to an accident at work), as well as carers insured under agricultural sickness/care insurance, regardless of whether the family member intended for care is insured under the SVLFG. A requirement for participating in this form of training consists in an application⁴⁸. Evaluation is provided for.

Weekly training combined with rest for family members providing care

SVLFG offers weekly training courses combined with rest for family members providing care. It focuses in particular on the physical, mental, and social burdens of carers. The offer is addressed to persons caring for a family member entitled to benefits under agricultural care insurance or agricultural accident insurance (need for

44. C. Hetzel et al., *The concept of a week-long health care program for family members providing care together with the persons in need of help – “Care tandem”*, Prävention und Gesundheitsförderung, 2020, Online, <https://doi.org/10.1007/s11553-020-00821-w>, access 5.02.2022.

45. SVLFG, <https://www.svlfg.de/auszeit-pflegende-eltern>, access 5.02.2022.

46. SVLFG, <https://cdn.svlfg.de/fiona8-blobs/public/svlfgonpremiseproduction/b3d08302a6ca85d7/b92b57162381/auszeit-pflegende-eltern-evaluation.pdf>, access 5.02.2022.

47. SVLFG, <https://www.svlfg.de/krisenhotline>, access 5.02.2022.

48. SVLFG, <https://www.svlfg.de/digitaler-pflegestammtisch>, access 5.02.2022.

care due to an accident at work), and also care providers who are insured under agricultural sickness/care insurance, regardless of whether the family member in need of care is insured under the SVLFG. During a one-week stay at the seminar, participants learn about the support offers, and during the care courses and lectures combined with physical and recreational activities, they receive information and tips on manners of performing care. During the classes, the participants learn ways to improve their physical condition, take care of themselves and gain strength. Through contact with other caregivers, they have the opportunity to exchange experiences. Almost all lands include facilities offering the possibility to cooperate in this area⁴⁹. Evaluations are also carried out⁵⁰. Additionally, an evaluation based on SVLFG administrative data is currently planned.

Weekly training combined with rest for parents providing care

During the weekly training combined with rest for family members providing care, attention is currently focused on the care of the elderly, while during the training developed by the SVLFG, at the request of the interested parties, there is a “Respite leave for parents providing care” to take into account the specific situation of parents who often, for many years, take care of a child who has become an adult and still requires care. Apart from the main content, similar to that discussed during the week-long training combined with rest, parents are offered support tailored to their specific situation (e.g. growing up, siblings, care, contact, and exchange of experience with other parents) and, if necessary, the help of a psychologist. In addition, a visit to a workshop providing an aid facility and a residential centre is also organized. There is a possibility of evaluation⁵¹.

49. SVLFG, <https://www.svlfg.de/trainings-erholungswoche>, access 5.02.2022.

50. C. Hetzel, *Personen in belastenden Situationen (PibS): Evaluation der Trainings- und Erholungswoche für pflegende Angehörige*, Auftraggeber: Land- und forstwirtschaftliche Sozialversicherung Hessen, Rheinland-Pfalz und Saarland und der Sozialversicherung für den Gartenbau, Cologne 2011; C. Hetzel, *Personen in belastenden Situationen (PibS): Evaluation der Trainings- und Erholungswoche für pflegende Angehörige*, Auftraggeber: Land- und forstwirtschaftliche Sozialversicherung Niederbayern/Oberpfalz und Schwaben, Cologne 2010.

51. SVLFG, <https://cdn.svlfg.de/fiona8-blobs/public/svlfgonpremiseproduction/b3d08302a6ca85d7/b92b57162381/auszeit-pflegende-eltern-evaluation.pdf>, query from 5.02.2022. See also C. Hetzel et al., *Effekt eines einwöchigen Gesundheitsprogramms auf die psychische Gesundheit von pflegenden Eltern – eine kontrollierte Panelstudie*, *Das Gesundheitswesen*, 2021, Online, <https://doi.org/10.1055/a-1386-4029>, access 5.02.2022.

A week-long training combined with rest together with the person in need of care (“Care Tandem”)

As another form of training, the regulation contained in § 45 Book XI of the Social Code, the SVLFG offers care providers who cannot or do not want to leave their loved ones at home a “care tandem”, i.e. a week-long training combined with rest for groups consisting of people in need of care and their family members. Depending on the state of health, the person in need of care may be taken to a facility where the seminar takes place and cared for on the spot. When family members take advantage of the offer, as is the case of week-long training combined with rest, the person in need of care should be covered by daycare or short-term care. The “care tandem” is a project handled by the SVLFG in cooperation with various facilities and institutions. In 2019 this form of training was awarded the Bavarian Prize for Preventive Solutions (German: *Bayerischer Präventionspreis*)⁵². The location for organizing this form of training consists primarily in the town of Bad Bocklet (Bavaria, Bad Kissingen District Starosty). The concept and evaluation of this project are supported by the Bavarian Ministry of Health and Care.

Online week-long training combined with rest for family members providing care

Based on the offer of online week-long training combined with rest for family members providing help, the same objectives are to be achieved as for existing stationary offers. The training concept has been tested on the basis of two pilot events in terms of feasibility and will soon be evaluated.

Using courses

The total degree of use of the offered training courses and instructions in the home environment in Germany in accordance with § 45 Book XI of the Social Code is still below 10%⁵³. The reason for such a low use of the courses may consist in insufficient

52. Deutsche Sporthochschule Köln, <https://www.dshs-koeln.de/aktuelles/meldungen-pressemittelungen/detail/meldung/bayerischer-praeventionspreis-fuer-tandem-projekt/>, access 5.02.2022.

53. The reference points for these figures in the literature are not clear. Thus, it is not stated whether “less than 10%” refers to all social care providers (the number can only be estimated) or to the included care providers covered by the compulsory retirement pension insurance.

information and knowledge among family members concerning the course providers, which in turn may result from a serious time burden due to the provided care and other factors⁵⁴. Especially care funds should be held responsible for any shortcomings concerning the knowledge of authorized persons. They are obliged, in accordance with §13 and §14 of the Book of Social Code I, to publish information and advice in this regard.

The Agricultural Care Fund constantly advertises its offers through various communication channels and media. Care courses constitute the main topics of information in the member magazine, on the website, and in press releases. Nevertheless, between 2006 and 2020, “just over 3 000” care providers⁵⁵ participated in courses currently available in 11 facilities across the country, where such courses take place⁵⁶.

The fact that the response rate, meaning the actual percentage of people taking advantage of the courses, seems to be lower than in relation to the total population, clearly indicates the need to research this issue. The reasons for insufficient use of stationary seminars should probably also be seen in the workload in agriculture, which is larger in this social group compared to the average workload in other groups, and in particular in the group of other pensioners. This is probably due to the fact that in the agricultural sector, which is largely dependent on factors that are difficult to predict (short-term postponements of the harvest period caused by weather events, etc.), making a decision concerning the issue discussed here is hampered by a significant degree of unpredictability of planning.

Summary

Care courses constitute a suitable offer that contributes to the health care of both care providers and people in need of care. In rural areas, and especially in agriculture, where domestic care plays a greater role than stationary care for family members, assistance for carers is of particular importance. If the support is effective, it also has a positive impact on physical and mental health. Furthermore, this form of aid is a tangible expression of solidarity in families and society. However, increasing

54. S. Angele, C. Calero, *Bundesgesundheitsblatt* 2019, p. 320 et seq., with further data.

55. According to the results of the Agricultural Care Fund regarding beneficiaries in order of the degree of care, age group, and gender (PG 2 print) as at December 31, 2019, 52 669 people requiring care were covered by “outpatient/semi-inpatient” care and 10 348 people were covered by “full-time stationary” care or “full-time stationary” care as handicapped persons (§ 43a SGB XI), which means that 83.6% were covered by outpatient care and 16.4% were covered by stationary care. Assuming constant framework data, in particular the number of people in need of care, and two care providers per person in need of care, an approximate result would be obtained, indicating that annually approx. 0.2% of family members providing care took advantage of the offer.

56. C. Hetzel, *Häusliche Pflege im grünen Sektor – Daten der Pflegestatistik*, SdL 2020, Nr. 25.

the still extremely unsatisfactory percentage of course participants remains a significant challenge. Internet courses are a promising solution in this respect, not only during the pandemic period when traditional group offers cannot be offered or are offered only to a limited extent.

It remains an open question to what extent online offers will increase the number of course participants. However, it can already be stated that online offers are suitable for a significant increase in this number in the agricultural sector. The advantage of stationary seminars consists in their social aspect. It is only in this form of seminars that participants have the opportunity to exchange experiences and raise specific issues that concern them. However, stationary seminars require on-site presence, which is related to significant time consumption, often necessary longer travel, and they take place on fixed dates, which very often make it difficult for care providers to adapt them to everyday care activities. Additionally, the needs of the participants are very diverse. Whereas, depending on their form and organization, Internet courses are available regardless of time and place. The fact that depending on the type of course, the number of participants is generally unlimited can also lead to significant cost savings. Online courses are particularly useful for transferring knowledge and refreshing it. In addition, the online offer, compared to conventional support and training offers that require direct contact with others, includes the possibility of raising topics, in a confidential atmosphere, that touch on content that is embarrassing and taboo⁵⁷. The degree of effectiveness of the combination of stationary and online offers remains the subject of further research and analysis. Conducting research concerning this issue seems to be highly necessary, and not only in Germany.

Bibliography

Angele S., Calero C., *Stärkung präventiver Potenziale in der Pflegeberatung*, Bundesgesundheitsblatt 2019.

Basche J., *Die Zukunft der Pflege*, RDG 2020.

Edwards V. et al., *Characteristics and Health Status of Informal Unpaid Caregivers – 44 States, District of Columbia, and Puerto Rico, 2015–2017*, Morbidity and Mortality Weekly Report (MMWR), February 21, 2020/69(7), <https://www.cdc.gov/mmwr/volumes/69/wr/pdfs/mm6907a2-H.pdf>, access 5.02.2022.

57. F. Kropp, M. Zündel, F. Caspari, *Evaluationsbericht Digitale Schulungsangebote für pflegende Angehörige*, <https://toechtersoehne.com/wp-content/uploads/2019/04/Evaluationsbericht-Teil-1-Digitale-Schulungsangebote-fu%CC%88r-pflegende-Angehoe%CC%88rige.pdf>, access 5.02.2022.

Propositions of benefits for persons providing care for family members employed in agriculture

- Heger D.**, *Work and Well-Being of Informal Caregivers in Europe*, Ruhr Economic Papers #512, https://www.rwi-essen.de/media/content/pages/publikationen/ruhr-economic-papers/REP_14_512.pdf, access 5.02.2022.
- Hetzel C. et al.**, *Effekt eines einwöchigen Gesundheitsprogramms auf die psychische Gesundheit von pflegenden Eltern – eine kontrollierte Panelstudie*, Das Gesundheitswesen, 2021, Online, <https://doi.org/10.1055/a-1386-4029>, access 5.02.2022.
- Hetzel C. et al.**, *Konzept eines einwöchigen Gesundheitsprogramms für pflegende Angehörige gemeinsam mit ihrer pflegebedürftigen Person – “Pflegetandem”*, Prävention und Gesundheitsförderung, 2020, Online, <https://doi.org/10.1007/s11553-020-00821-w>, access 5.02.2022.
- Hetzel C.**, *Häusliche Pflege im grünen Sektor – Daten der Pflegestatistik*, SdL 2020, Nr. 25.
- Hetzel C.**, *Personen in belastenden Situationen (PibS): Evaluation der Trainings- und Erholungswoche für pflegende Angehörige*, Auftraggeber: Land- und forstwirtschaftliche Sozialversicherung Hessen, Rheinland-Pfalz und Saarland und der Sozialversicherung für den Gartenbau, Cologne 2011.
- Hetzel C.**, *Personen in belastenden Situationen (PibS): Evaluation der Trainings- und Erholungswoche für pflegende Angehörige*, Auftraggeber: Land- und forstwirtschaftliche Sozialversicherung Niederbayern/Oberpfalz und Schwaben, Cologne 2010.
- Hetzel C.**, *Evaluation des SVLFG-Gesundheitsangebots “Trainings- und Erholungswoche für pflegende Angehörige”*, SdL 2016.
- Holzer M.**, *Gesundheitsangebote der SVLFG*, ASUMed 2014.
- Janda C.**, *Die Entlastung von Angehörigen in der Pflege*, VSSAR 2020.
- Koch E.**, *The German social security system for farmers*, “Ubezpieczenia w Rolnictwie – Materiały i Studia” 2020, nr 2(74).
- Köhler K.F.**, *Rentenversicherungspflicht und Unfallversicherungsschutz der häuslichen Pflegekraft unter besonderer Berücksichtigung der Rechtslage in der Landwirtschaft*, AUR 2019.
- Kropp F., Zündel M., Caspari F.**, *Evaluationsbericht Digitale Schulungsangebote für pflegende Angehörige*, 2017, <https://toechtersoehne.com/wp-content/uploads/2019/04/Evaluationsbericht-Teil-1-Digitale-Schulungsangebote-fu%CC%88r-pflegende-Angeh%C3%84rige.pdf>, access 5.02.2022.
- Richter A.S.**, *Zur Situation pflegender und betreuender Angehöriger in Deutschland, Österreich und der Schweiz*, NDV 2020.
- Sun X. et al.**, *The influence of social support, care burdens, and depression on quality of life among caregivers of patients with severe mental illness: a cross-sectional survey in rural areas of Sichuan, China*, “The Lancet”, Vol. 394.
- Tur-Sinai A. et al.**, *How Many Older Informal Caregivers Are There in Europe? Comparison of Estimates of Their Prevalence from Three European Surveys*, “International Journal of Environmental Research and Public Health” 2020, Vol. 17, <https://doi.org/10.3390/ijerph17249531>, access 5.02.2022.
- Wolf I.**, *Psychologische Online-Beratung für pflegende Angehörige – das Internetportal pflegen-und-leben.de*, “Archiv für Wissenschaft und Praxis der sozialen Arbeit” 2021, Nr. 1

Propositions of benefits for persons providing care for family members employed in agriculture

World Health Organization, *Integrated care for older people (ICOPE), Guidelines on community-level interventions to manage declines in intrinsic capacity*, <https://www.who.int/ageing/health-systems/icope/evidence-centre/ICOPE-evidence-profile-caregiver.pdf?ua=1>, access 5.02.2022.

Zigante V., *Informal care in Europe – Exploring Formalisation, Availability, and Quality*, file://lsv.de/dfs/usr/hdir/u402028/Benutzerdaten/Downloads/KE-04-18-543-EN-N.pdf, access 5.02.2022.

received: 06.02.2022
accepted: 23.05.2022

This article is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International license (CC BY 4.0)

Możliwości wykorzystania mediów społecznościowych w sprzedaży ubezpieczeń w segmencie rolnym

Tomasz Czuba, Andrzej Jaworski

Abstrakt

Komunikacja marketingowa na rynku w XXI wieku zdominowana jest przez media społecznościowe. Nie wyobrażamy sobie funkcjonowania w realnym świecie bez stałej w nich obecności. Potencjał mediów społecznościowych jest dostrzegany coraz częściej przez przedsiębiorstwa, które w ten sposób szybciej docierają ze swoim komunikatem do odbiorców.

Klasyczny model komunikacji marketingowej opisywany m.in. przez P. Kotlera cały czas jest aktualny. Nabiera jednak innego charakteru, ponieważ szybkość przekazu wpływa na fakt natychmiastowej informacji zwrotnej. Media społecznościowe są zatem wyzwaniem dla przedsiębiorstw sprzedających swoje wystandaryzowane produkty i usługi na rynku. Z jednej strony komunikat trafia do obecnych i potencjalnych odbiorców, z drugiej strony natychmiast otrzymujemy informację zwrotną wysłaną świadomie jako odpowiedź na komunikat. Jeśli brakuje odpowiedzi, możemy – wykorzystując media społecznościowe – dowiedzieć się, co z „naszym” komunikatem zrobił odbiorca.

Mówiąc o mediach społecznościowych z reguły nie wchodzimy w szczegóły, traktując odbiorców niemalże jednolicie (bariera odległości nie istnieje). Z innego punktu widzenia wydaje się, że to konsumenci – odbiorcy miejscy i wielkomięjscy stanowią bazę takich działań. Być może jest tak w rzeczywistości, czego mogą dowodzić skuteczne kampanie i wyniki finansowe przedsiębiorstw reprezentujących różne branże. Wydaje się jednak, że pomijanie innych odbiorców jest błędem. Zdaniem autorów z pełni możliwości mediów społecznościowych nie korzystają ubezpieczyciele oferujący swoje produkty w segmencie rolnym.

Celem artykułu jest wskazanie niewykorzystanych możliwości tkwiących w mediach społecznościowych dla sprzedaży produktów ubezpieczeniowych w segmencie rolnym. Aby zrealizować cel, autorzy przybliżą, czym są obecnie media społecznościowe oraz jak ważne są relacje w mediach społecznościowych. Posłużą się badaniami własnymi zrealizowanymi

Tomasz Czuba, dr, Wydział Ekonomiczny, Uniwersytet Gdański; **Andrzej Jaworski**, mgr, Akademia Kultury Społecznej i Medialnej w Toruniu.

w tym segmencie w 2020 roku. Badania te, poza opisem ubezpieczeń, poruszyły również temat wykorzystywania mediów społecznościowych (zakresu ich wykorzystania przez rolników).

Słowa kluczowe: media społecznościowe, ubezpieczenia w rolnictwie, ubezpieczyciele.

Wstęp

Jedną z pierwszych definicji mediów społecznościowych została przedstawiona przez H. Rheingolda. Twierdzi on, że media społecznościowe są skupiskiem społecznym wykreowanym w Internecie. Zdaniem Rheingolda użytkownicy odbywają wystarczająco długie, angażujące konwersacje prowadzące do wytworzenia osobistych relacji pomiędzy nimi¹.

A.M. Kaplan i M. Haenlein definiują media społecznościowe jako grupę internetowych aplikacji, umożliwiających tworzenie i wymianę treści pochodzących od użytkowników². Z kolei M. Laroche, M.R. Habibi i M. Richard napisali, że treści są nie tylko przyswajane pasywnie, lecz także aktywnie przekazywane przez użytkowników³.

Media społecznościowe definiuje się również jako narzędzia i platformy sieciowe, wykorzystywane do komunikacji, wymiany opinii, zdań i poglądów⁴. Uważa się je za rozwiązania technologiczne służące do dzielenia się opiniami i wiedzą⁵.

D. Kaznowski twierdzi, że media społecznościowe są społecznie kontrolowane. Definiuje je jako środki przekazu, które mogą być wykorzystywane na dowolną skalę⁶. Wyróżnił on charakterystyczne cechy mediów społecznościowych, takie jak: wolny dostęp do tworzenia i odbioru treści, dostępność, możliwość rozprzestrzenienia oraz ograniczenie czasu ich publikacji do minimum.

Media społecznościowe wykorzystują techniki komunikacji, charakteryzują się wysokim stopniem interaktywności i zaangażowania użytkowników dzięki

-
1. H. Rheingold, *The virtual community. Homesteading on the electronic frontier*, Addison-Wesley, Reading MA 1993, s. 6.
 2. A.M. Kaplan, M. Haenlein, *Users of the World, Unite! The Challenges and Opportunities of Social Media*, „Business Horizons” 2010, Vol. 53, No. 1, s. 59–68.
 3. M. Laroche, M.R. Habibi, M. Richard, *To be or not to be in social media: How brand loyalty is affected by social media?*, „International Journal of Information Management” 2013, Vol. 33, No. 1, s. 76–82.
 4. C. Seda, *Sprzedaż online*, Gliwice, Helion, 2008, s. 87.
 5. M. Laroche, M.R. Habibi, M. Richard et al., *The effects of social media based brand communities on brand community markers, value creation practices, brand trust and brand loyalty*, „Computers in Human Behavior”, 2012, Vol. 28, No. 5, s. 1755–1767.
 6. D. Kaznowski, *Social media – społeczny wymiar Internetu, E-marketing. Współczesne trendy. Pakiet startowy*, Warszawa, PWN, 2016, s. 89–90.

sieciowym i mobilnym technologiom⁷. Serwisy i portale społecznościowe są wirtualnym miejscem spotkań i dyskusji. Poprzez indywidualne dopasowanie interfejsu użytkownicy są w stanie znaleźć osoby o podobnych poglądach, zainteresowaniach i przekonaniach. Media społecznościowe umożliwiają nawiązywanie kontaktu za pomocą takich narzędzi jak wiadomość bezpośrednia, e-mail czy wpisy publiczne. Istnieje również wiele tzw. serwisów otwartych dla wszystkich użytkowników Internetu. Atutem tego rodzaju działalności jest możliwość grupowania użytkowników względem ich preferencji i tematów zainteresowań, np. tego samego kierunku studiów⁸.

Cechy mediów społecznościowych

Można wyróżnić trzy typy zachowań wśród użytkowników mediów społecznościowych:

- 1) komunikację pasywną, czyli bierne przyswajanie treści, brak zaangażowania i tworzenia własnej wartości dodanej, a jedynie przyswajanie dostępnych informacji;
- 2) komunikację pośrednią, tj. tworzenie własnych treści oraz udostępnianie jej innym użytkownikom;
- 3) komunikację bezpośrednią opierającą się na kierowaniu treści bezpośrednio do danej osoby poprzez wysłanie wiadomości prywatnej lub e-maila⁹.

Media społecznościowe wyróżniają się na tle mediów tradycyjnych wieloma cechami. Główną cechą wyróżniającą jest aspekt dostępu. Są one najczęściej bezpłatne i powszechnie dostępne dla użytkowników. Cechuje je liczna grupa odbiorców oraz możliwość dotarcia do szerokiego grona osób potencjalnie zainteresowanych publikowaną treścią. Tworzenie i publikowanie tekstów/grafik na portalach społecznościowych to proste i szybkie czynności, niewymagające od użytkownika posiadania wyspecjalizowanej wiedzy. Jednak podstawową cechą mediów społecznościowych jest szybkość reakcji oraz możliwość wprowadzania zmian i edycji opublikowanych treści. Media społecznościowe są więc doskonałą platformą dla użytkowników. Są oni nie tylko biernymi odbiorcami, lecz także posiadają możliwość ingerencji i wprowadzenia własnych sugestii. Użytkownik jest jednocześnie odbiorcą i kreatorem treści¹⁰.

7. M. Dorenda-Zaborowicz, *Marketing w social media*, „Nowe media” 2012, nr 3, s. 59.

8. M. Grębosz, *E-konsument a portale społecznościowe*, „Handel Wewnętrzny” 2011, t. 3, s. 179.

9. M. Grębosz, D. Siuda, G. Szymański, *Social Media Marketing*, Monografie Politechniki Łódzkiej, Łódź 2016, s. 15.

10. Ph. Kotler, K.L. Keller, *Marketing*, Poznań, Dom Wydawniczy REBIS, 2013, s. 586.

A.M. Kaplan i M. Haenlein zaproponowali podział mediów społecznościowych na dwie grupy pod względem czynników: 1) obecności społecznej i bogactwa mediów oraz 2) autoprezentacji i samoujawnienia¹¹. Obecność społeczną charakteryzuje poczucie więzi emocjonalnej z innymi użytkownikami danego medium społecznościowego, natomiast bogactwo mediów opiera się na możliwości przekazu informacji zwrotnych. Autoprezentacja i samoujawnienie dają możliwość przedstawienia oraz pokazania się jako jednostki w taki sposób, w jaki chcemy zostać odebrani. A.M. Kaplan i M. Haenlein wyodrębnili sześć typów mediów społecznościowych¹²:

- 1) wirtualny świat gier – wymaga od użytkownika stosowania się do konkretnych reguł oraz posiada określony cel; świat gier uznawany jest za medium o najwyższym poziomie bogactwa i obecności społecznej;
- 2) wirtualny świat społeczny – opiera się na symulacji świata rzeczywistego; użytkownicy obecni są jako awatary i stosują się tylko do podstawowych praw, przez co posiadają nieograniczoną możliwość autoprezentacji;
- 3) społeczności skupione wokół treści – zawierają one jedynie podstawowe informacje na temat użytkownika, przy czym pozwalają na publikowanie i udostępnianie treści innym użytkownikom;
- 4) projekty zbiorowe (współdzielone) – strony internetowe, tworzone przez grupę osób mających ten sam cel; przykładem tego typu jest Wikipedia, która pozwala każdemu użytkownikowi na tworzenie treści, jak również edycje i ulepszanie informacji zamieszczonych przez poprzednich użytkowników;
- 5) blogi – najstarsza formą mediów społecznościowych; publikowane są na nich treści, przeważnie w kolejności chronologicznej (datowane); blog umożliwia publikowanie treści dotyczących życia, pasji i zainteresowań;
- 6) portale społecznościowe – najpopularniejszy obecnie typ mediów społecznościowych; w ich skład wchodzi strony internetowe umożliwiające użytkownikom komunikację, tworzenie, publikowanie oraz udostępnianie treści; portale społecznościowe zawierają informacje o użytkowniku, pozwalają na dodanie opisu, danych osobowych, dają możliwość publikowania i tworzenia zdjęć, filmów, tekstów czy grafik.

Z kolei zdaniem G. Mazurka media społecznościowe można podzielić na sześć zróżnicowanych grup o różnej charakterystyce¹³:

- 1) platformy społecznościowe – to platformy internetowe umożliwiające szybkie i łatwe nawiązywanie kontaktów z innymi użytkownikami; pozwalają

11. A.M. Kaplan, M. Haenlein, op. cit., s. 61.

12. Ibidem, s. 53.

13. G. Mazurek, *Znaczenie wirtualizacji marketingu w sieciowym kreowaniu wartości*, Warszawa, Poltext, 2012, s. 100.

one na nawiązywanie relacji, co znacznie ułatwiają parametry ustawione w aplikacjach, np. Facebook czy Google+;

- 2) platformy komunikacyjne – to bazy informacji, poddawane edycji przez czynnych użytkowników;
- 3) internetowe repetytoria multimedialne – pozwalają na komunikacje użytkowników poprzez czaty wideo, konwersacje, jak również wiadomości mailowe i tekstowe;
- 4) komunikatory – umożliwiające bezpośredni kontakt użytkowników ze sobą;
- 5) blogi – opierają się na publikacji treści oraz możliwości aktywnego komentowania i mają nieformalny charakter;
- 6) mikroblogi – ich działalność bazuje na publikowaniu krótkich tekstów, najczęściej z bieżących wydarzeń.

T. Aichner i F. Jacob zaproponowali podział mediów na dwanaście zróżnicowanych grup. Ich zdaniem media społecznościowe dzielą się na fora, blogi, sieci biznesowe, korporacyjne sieci, projekty zborowe, mikroblogi, portale ratingowe, udostępnianie zdjęć, zakładki społecznościowe, serwisy społecznościowe, gry społecznościowe, świat wirtualny oraz udostępnianie filmów¹⁴.

Ph. Kotler i K.L. Keller wyróżnili trzy typy platform mediów społecznościowych. Należą do nich blogi (prowadzone w charakterze dziennika), społeczności i fora angażujące do dyskusji oraz skupiające osoby o danych zainteresowaniach, a także portale społecznościowe służące udostępnianiu treści i nawiązywaniu relacji¹⁵.

Motywy obecności w mediach społecznościowych

Rozwój Internetu jest główną przesłanką do dynamicznego rozwoju marketingu mediów społecznościowych. Stale pojawiające się nowe innowacje marketingowe znacznie ułatwiają stworzenie przewagi rynkowej przedsiębiorstw wśród konkurencji. Marketing mediów społecznościowych bazuje na budowaniu relacji z klientem, treści, zaangażowaniu użytkowników, promocji sprzedaży, reklamie i public relations. Media społecznościowe umożliwiają łatwe i szybkie nawiązywanie kontaktu z przedsiębiorstwem, proste wyszukiwanie informacji, często są również źródłem wiedzy i rozrywki.

Można wyróżnić cztery grupy potrzeb, na jakie odpowiada istnienie użytkownika i przedsiębiorcy w kanałach mediów społecznościowych:

14. M. Grębosz, D. Siuda, G. Szymański, op. cit., s. 19–22.

15. Ph. Kotler, K.L. Keller, *Marketing*, op. cit., s. 586–588.

- 1) potrzeba społeczna opierająca się na budowaniu relacji i utrzymywaniu kontaktu (zarówno między użytkownikami, jak i przedsiębiorstwami);
- 2) potrzeby poznawcze kierowane chęcią zdobycia wiedzy oraz edukacji użytkownika;
- 3) potrzeby akceptacji polegające na budowaniu wizerunku w mediach społecznościowych; użytkownik prezentuje w social media tylko te treści, które uważa za odpowiednie, budując w ten sposób opinię publiczną; istotne dla użytkownika jest również zdobywanie uznania;
- 4) potrzeby ludzkie czyli poszukiwanie rozrywki i treści humorystycznych; media społecznościowe to często sposób na spędzanie wolnego czasu i rozwiązanie na nudę¹⁶.

Opisując użytkowników mediów społecznościowych można wykorzystać podział na dwie grupy:

1. Dojrzały użytkownicy, których wiek przekracza 40 rok życia. Ta grupa nauczyła się korzystać z mediów społecznościowych dopiero w wieku średnim, gdyż w młodości nie mieli oni styczności z nowymi technologiami.
2. Ludzie młodzi, którzy od najmłodszych lat posiadają dostęp do Internetu. Ta grupa charakteryzuje się odwagą i zdecydowaniem w odniesieniu do działań online. Nie boją się testować nowości technologicznych, a także posiadają szybką zdolność uczenia się mediów, jak również otwartość i zaufanie do portali społecznościowych.

Media społecznościowe dla grupy młodych ludzi są przede wszystkim narzędziem kontaktu, utrzymywania relacji oraz nawiązywania znajomości wirtualnych. Specyficzną grupę stanowią natomiast osoby starsze, które przez większość swojego życia nie korzystały z sieci online, dlatego też posiadają ograniczone zaufanie do nowych technologii. Osoby powyżej 50-tego roku życia stanowią relatywnie mniejszą grupę wśród użytkowników mediów społecznościowych, ale ze względu na to, że społeczeństwo starzeje się, użytkowników tej grupy z roku na rok przybywa.

Zatem reasumując, obecnie Internet stał się głównym narzędziem komunikacji, a media społecznościowe pozwalają na budowanie i utrzymywanie więzi. Daje to szeroki wachlarz możliwości dla przedsiębiorców i ich klientów. Prowadzenie działalności w mediach społecznościowych umożliwia tworzenie firmowych stron (*fanpages*) oraz korzystanie z funkcji służących budowaniu i utrzymaniu wizerunku marki¹⁷, daje również ubezpieczycielom duże możliwości sprzedaży krzyżowej dla ubezpieczycieli.

16. J. Raacke, J. Bonds-Raacke, *MySpace and Facebook: Applying the Uses and Gratifications Theory to Exploring Friend-Networking Sites*, „Cyber Psychology and Behavior” 2008, Vol. 11, No. 2, s. 169–174.

17. M. Grębosz, D. Siuda, G. Szymański, op. cit., s. 46–51.

Relacje w mediach społecznościowych

Dbając o właściwe działania w mediach społecznościowych, przedsiębiorstwa powinny skupiać się na wytworzeniu długotrwałej relacji z klientem. Istnieje wiele czynników wpływających na budowanie zaufania do marki w mediach społecznościowych. Należą do nich konstruktywne dyskusje poprzez komentarze, wiadomości prywatne oraz grupy dyskusyjne stworzone przez przedsiębiorstwo oraz skuteczna komunikacja marketingowa opierająca się na odpowiednim doborze słownictwa i umiejętności tworzenia treści dla danej grupy odbiorców. Istotne jest również maksymalizowanie korzyści i wartości dla odbiorcy poprzez publikowanie teksów lub grafik edukacyjnych. Z perspektywy długofalowej relacji należy pamiętać również o tworzeniu wspólnoty użytkowników oraz stwarzaniu możliwości wyrażania swoich opinii przez użytkowników¹⁸.

Dzięki zastosowaniu narzędzi dostępnych na platformach mediów społecznościowych oraz połączeniu ich ze skrupulatnością i sumiennością, przedsiębiorstwo jest w stanie zbudować długofalową relację opartą na zaufaniu i lojalności.

Zaufanie konsumenta może być budowane poprzez przynależność do wirtualnej społeczności skupionej wokół marki (np. ubezpieczyciela). Jest nią zbiór użytkowników mediów społecznościowych, zebranych w jednym miejscu. Z reguły jest to grupa utworzona przez przedsiębiorstwo w celu wymiany opinii i sugestii na temat produktów lub usług. Klient, który jest zadowolony z obsługi i kontaktu z przedsiębiorstwem, przekonany jest o niezawodności oferowanych przez nie produktów¹⁹. W momencie pojawienia się niepewności ze strony innego klienta, osoba dążąca daną firmę zaufaniem jest w stanie udzielić rad i wsparcia merytorycznego. Według badań przynależność do wirtualnej społeczności prowadzi bezpośrednio do wzrostu zaufania i lojalności konsumentów. Uczestnictwo w grupie daje poczucie dodatkowej wartości oferowanej przez markę, co przekłada się również na powtórzenie zakupu danego produktu²⁰.

Istotą mediów społecznościowych jest fakt, że są one głównym źródłem informacji o marce. Dane nie są zamieszczane jedynie przez przedsiębiorstwo, ale również przez aktywnych użytkowników, co wpływa na autentyczność i wizerunek²¹.

18. P. Doyle, *Marketing wartości*, Warszawa 2003, s. 91–102.

19. D. Gefen, E. Karahanna, D.W. Straub, *Trust and TAM in online shopping: An integrated model*, „MIS Quarterly” 2003, Vol. 27, No. 1, s. 51–90.

20. M. Laroche, M.R. Habibi, M. Richard et al., op. cit., s. 1755–1767.

21. G. Mazurek, *Promocja w Internecie – narzędzie, zarządzanie, praktyka*, Gdańsk, Ośrodek Doradztwa i Doskonalenia Kadr, 2008, s. 13.

Ważnym aspektem jest również to, że konsumenci porównują własne wartości z wartościami prezentowanymi przez markę. Im bardziej oba elementy są zbliżone ze sobą, tym bardziej konsument decyduje się na zakup danego dobra²². Istotne jest, aby komunikacja marketingowa marki odpowiadała również na potrzeby duchowe i społeczne użytkowników. Z perspektywy konsumenta znaczące jest, by marka angażowała się w aspekty ekologiczne i kierowała się zachowaniem etycznym²³.

Głównym problemem mediów społecznościowych jest to, że nie jest możliwe bezpośrednio przeanalizowanie i przełożenie działań marketingowych na sprzedaż. Media społecznościowe dają możliwość określenia liczby odbiorców reklamy, użytkowników zainteresowanych stroną oraz zasięgu. Nie istnieje jednak jedna skuteczna metoda, pozwalająca na jednoznaczne zdefiniowanie skuteczności działań w mediach społecznościowych. Pomocne w analizie danych może być połączenie sklepu internetowego z np. witryną Facebooka, co wykaże niektóre z zależności pomiędzy zachowaniami konsumentów i danymi²⁴. Tym niemniej połączenie wiedzy na temat tego, czym są media społecznościowe i jaką odgrywają rolę – ze znajomością właściwego nimi zarządzania w połączeniu z wiedzą o badanej grupie – stwarzają możliwości co najmniej rozważenia wykorzystania tych mediów w celach sprzedażowych.

Media społecznościowe w segmencie rolnym w świetle badań empirycznych

Metodyka badawcza

Przedstawione, wybrane wyniki badań dotyczą mediów społecznościowych wykorzystywanych przez rolników. Dane zebrano podczas badania rynku usług ubezpieczeniowych w segmencie rolnym na przełomie sierpnia i września 2020 roku na reprezentatywnej próbie właścicieli gospodarstw rolnych o powierzchni powyżej 5 ha na obszarze całego kraju²⁵. Badanie zrealizowano z wykorzystaniem metody

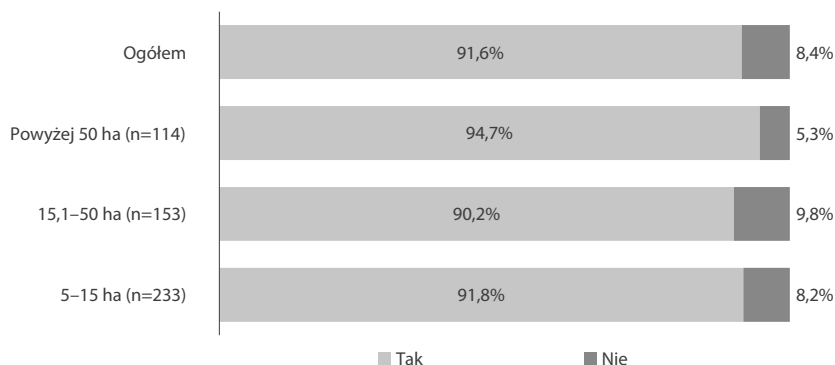
22. K. Badowski, D. Posdorf, Ł. Wiewiórkowski, *Wartości: klucz do silnych marek na rynkach rozwiniętych*, „Harvard Business Review Polska” 2009, Vol. 71, No. 1, s. 64–76.
23. A. Rak, *Kreowanie wizerunku marki w mediach społecznościowych*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu” 2012, Vol. 260, s. 407–416.
24. M. Grębosz, D. Siuda, G. Szymański, op. cit., s. 66–74.
25. Badanie zrealizowano w ramach badań własnych autora. W 2020 roku dotyczyło ono poza rynkiem usług ubezpieczeniowych również rynku usług bankowych. Badania tego typu było zrealizowane w 2020 roku po raz czwarty. Więcej o badaniu i wynikach: T. Czuba, *Ubezpieczenia gospodarstw rolnych w Polsce – wyniki badań empirycznych*.

CATI/CAWI. Wielkość próby wynosiła 500 gospodarstw rolnych na terenie całej Polski. Respondentem w badaniu był właściciel gospodarstwa rolnego, który decyduje o wyborze/zakupie ubezpieczeń dla swojego gospodarstwa rolnego. Wśród badanych 95,2% stanowili mężczyźni, 4,8% – kobiety. Osoby w wieku 41+ stanowiły dominującą grupę respondentów w badaniu – ich udział w badaniu wyniósł 71,2%. Osoby w wieku do 40 lat stanowiły 28,8% (średni wiek respondenta w badaniu to 49 lat, mediana wieku wyniosła 50 lat). Średnia liczba osób w gospodarstwie domowym w badanej grupie wynosiła cztery. Wielkość badanych gospodarstw rolnych kształtowała się następująco: od 5 ha do 15 ha – 46,6%; od 15,1 ha do 50 ha – 30,6%; powyżej 50 ha – 22,8%.

Media społecznościowe w rolnictwie

Zgodnie z wynikami 92% badanych rolników korzysta z Internetu. Odsetek korzystających jest w zasadzie podobny, jeśli wziąć pod uwagę wielkość posiadanego gospodarstwa rolnego.

Wykres 1. Wykorzystanie Internetu przez rolników w zależności od wielkości gospodarstwa rolnego

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań empirycznych.

Użytkownicy Internetu najczęściej korzystają z poczty elektronicznej (96% wskazań), korzystają z bankowości elektronicznej – 85% wskazań, przeglądają informacje (ogólne lub z branży) – 65% wskazań, korzystają z mediów społecznościowych – 59% wskazań oraz dokonują zakupów przez Internet – 36%. Biorąc pod uwagę, że zgodnie z wynikami niniejszego badania średni wiek rolnika to 49 lat (mediana

wieku 50 lat), wyniki te należy zakwalifikować do dających możliwości zwiększenia sprzedaży produktów ubezpieczeniowych dla rolników z wykorzystaniem mediów społecznościowych, wokół których można zbudować społeczność. Jednocześnie, zgodnie z deklaracjami badanych, wszyscy z nich posiadają telefon komórkowy (z czego ponad 90% smartfon), co stanowi dodatkowy argument na rzecz możliwości zwiększenia takiej sprzedaży. Użytkownicy smartfonów wskazali przy tym, że korzystają z różnych aplikacji zainstalowanych na telefonie. Najczęściej są to aplikacje pogodowe (87% wskazań), aplikacje bankowe (82%), media społecznościowe (76%), aplikacje sklepowe (31%) oraz programy lojalnościowe (16%).

Analizując korzystanie z mediów społecznościowych w zależności od zamiaru zakupu dodatkowych ubezpieczeń dla gospodarstwa rolnego w perspektywie kolejnych 12 miesięcy, wykorzystano test statystyczny Chi2. W celu weryfikacji postawiono następujące hipotezy statystyczne:

H0: Na zamiar zakupu dodatkowych ubezpieczeń dla gospodarstwa rolnego nie wpływa zakres korzystania z mediów społecznościowych.

H1: Na zamiar zakupu dodatkowych ubezpieczeń dla gospodarstwa rolnego wpływa zakres korzystania z mediów społecznościowych.

Analiza z wykorzystaniem testu Chi2 przyniosła następującą wartość współczynnika p value: $p=0,000$. Istotność wynosi $\alpha=0,05$, a zatem: $\alpha > p$.

Wniosek: odrzucono H0 i przyjęto hipotezę alternatywną H1, tzn. istnieje zależność pomiędzy zakresem korzystania z mediów społecznościowych i zamiarem zakupu dodatkowych ubezpieczeń dla gospodarstwa rolnego w perspektywie kolejnych 12 miesięcy.

Dodatkowo w opisywanym badaniu respondentom zadano pytanie o posiadanie dobrowolnego (prywatnego) ubezpieczenia zdrowotnego (opłacanego samodzielnie). Zgodnie z wynikami badania ubezpieczenie takie posiada 21% badanych. Przyjmując, że pytanie zostało właściwie zrozumiane, warto odnotować, że przekładając to na liczbę pracujących w rolnictwie, która wynosi 1,3 mln osób (zgodnie z wynikami Spisu Rolnego 2020), jest to około 273 tys. osób. Warto dodać, że zgodnie z danymi Polskiej Izby Ubezpieczeń (PIU)²⁶ prywatne ubezpieczenie zdrowotne w Polsce (III kwartał 2021) posiada około 3,7 mln osób, co oznacza wzrost o 17% rok do roku, a na popularności zyskały podstawowe pakiety medyczne obejmujące dostęp do podstawowej opieki i kilku lekarzy specjalistów. Wydaje się, że tempo wzrostu ubezpieczeń dobrowolnych nie będzie hamowało, co wynika również

26. Polska Izba Ubezpieczeń, *Prywatne ubezpieczenie zdrowotne ma już blisko 3,7 mln Polaków – wyniki po III kw. 2021 r.*, <https://piu.org.pl/prywatne-ubezpieczenie-zdrowotne-ma-juz-blisko-37-mln-polakow-wyniki-po-iii-kw-2021-r/>, dostęp 16.06.2022.

z niezadowolenia z funkcjonowania opieki zdrowotnej w Polsce, a potwierdza to ostatnie badanie przeprowadzone przez CBOS w październiku 2021 roku²⁷. Zatem z przytoczonych danych wynika, że rolnicy posiadający dobrowolne ubezpieczenie zdrowotne stanowią jedynie 7% wszystkich posiadających takie ubezpieczenie w Polsce. Niski stopień posiadania tego typu ubezpieczenia może być jednocześnie wyzwaniem dla ubezpieczycieli, aby starali się zwiększyć zakres korzystania z tego ubezpieczenia w ww. grupie. Jednocześnie biorąc pod uwagę fakt, że istnieje zależność pomiędzy zamiarem zakupu dodatkowego ubezpieczenia dla gospodarstwa rolnego (w tym pojęciu mieści się również prywatne ubezpieczenie zdrowotne) i korzystaniem z mediów społecznościowych w segmencie rolnym, rodzi się pytanie, czy media społecznościowe mogą się stać narzędziem dla zwiększania sprzedaży tego produktu wśród rolników (wydaje się, że potencjał rynkowy jest duży).

W tym kontekście warto też przytoczyć główny wniosek wynikający z badań jakościowych²⁸ prowadzonych przez autorów w ww. segmencie (badanie dotyczyło oceny jakości swojego życia w 2021 roku), w którym „priorytetem dla gospodarstwa domowego jest bezpieczeństwo zdrowotne i finansowe”. Rozumiejąc brak reprezentatywności takich badań, mimo wszystko potwierdzają one istniejący potencjał na dobrowolne ubezpieczenia zdrowotne w badanym segmencie.

Podsumowanie

Bezspornym jest fakt, że media społecznościowe zmieniły obraz współczesnego społeczeństwa. Bez nowych mediów nie wyobrażamy sobie dzisiejszego życia. Stanowią one codzienny atrybut funkcjonowania, dzięki nim jesteśmy też w stałym kontakcie z rodziną, bliskimi przyjaciółmi czy dalszą rodziną. Przemiany technologiczne idą cały czas naprzód i trudno jest obecnie jednoznacznie stwierdzić, czy nie zmieniają one po raz kolejny obrazu naszej rzeczywistości. Faktem jest natomiast potencjał sprzedażowy, jaki tkwi w mediach społecznościowych. Jest on cały czas wykorzystywany w niewielkim stopniu, co wynikać może w dużej mierze z nieumiejętności subtelnego budowania zaufania do marki, skupiania odbiorców/klientów wokół społeczności oferującej wartość, dla której będą w stanie zrobić więcej niż tylko być biernym odbiorcą treści społecznościowych. To ważne, ale i trudne zadanie wymaga dobrego przygotowania, szerokiej wiedzy o odbiorcach (na podstawie

27. CBOS, *Opinie na temat funkcjonowania systemu opieki zdrowotnej*, „Komunikat z badań” 2021, nr 125, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2021/K_125_21.PDF, dostęp 16.06.2022.

28. Badania jakościowe metodą IDI zrealizowane w październiku 2021 roku w segmencie rolnym.

badania) i nieustannej obserwacji rynku. Przytoczone wyniki badań i analizy dotyczące segmentu rolników wskazują, że media społecznościowe mogą odgrywać istotną rolę w zwiększaniu sprzedaży produktów ubezpieczeniowych dla tego segmentu. Zadanie wymaga zmiany perspektywy myślenia, przemyślanej strategii i profesjonalnego działania – ten z ubezpieczycieli, który dostrzeże to najszybciej i jednocześnie sprostą temu zadaniu, odniesie sukces rynkowy.

Bibliografia

- Badowski K., Posdorf D., Wiewiórkowski Ł.**, *Wartości: klucz do silnych marek na rynkach rozwiniętych*, „Harvard Business Review Polska” 2009, Vol. 71, No. 1.
- CBOS**, *Opinie na temat funkcjonowania systemu opieki zdrowotnej*, „Komunikat z badań” 2021, nr 125, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2021/K_125_21.PDF, dostęp 16.06.2022.
- Dorenda-Zaborowicz M.**, *Marketing w social media*, „Nowe media” 2012, nr 3.
- Doyle P.**, *Marketing wartości*, Warszawa 2003.
- Gefen D., Karahanna E., Straub D.W.**, *Trust and TAM in online shopping: An integrated model*, „MIS Quarterly” 2003, Vol. 27, No. 1.
- Grębosz M., Siuda D., Szymański G.**, *Social Media Marketing*, Monografie Politechniki Łódzkiej, Łódź 2016.
- Grębosz M.**, *E-konsument a portale społecznościowe*, „Handel Wewnętrzny” 2011, t. 3.
- Kaplan A.M., Haenlein M.**, *Users of the World, Unite! The Challenges and Opportunities of Social Media*, „Business Horizons” 2010, Vol. 53, No.1.
- Kaznowski D.**, *Social media – społeczny wymiar Internetu, E-marketing. Współczesne trendy. Pakiet startowy*, Warszawa, PWN, 2016.
- Kotler Ph., Keller K.L.**, *Marketing*, Poznań, Dom Wydawniczy REBIS, 2013.
- Laroche M., Habibi M.R., Richard M. et al.**, *The effects of social media based brand communities on brand community markers, value creation practices, brand trust and brand loyalty*, „Computers in Human Behavior” 2012, Vol. 28, No. 5.
- Laroche M., Habibi M.R., Richard M.**, *To be or not to be in social media: How brand loyalty is affected by social media?*, „International Journal of Information Management” 2013, Vol. 33, No. 1.
- Mazurek G.**, *Promocja w Internecie – narzędzie, zarządzanie, praktyka*, Gdańsk, Ośrodek Doradztwa i Doskonalenia Kadr, 2008.
- Mazurek G.**, *Znaczenie wirtualizacji marketingu w sieciowym kreowaniu wartości*, Warszawa, Poltext, 2012.
- Polska Izba Ubezpieczeń**, *Prywatne ubezpieczenie zdrowotne ma już blisko 3,7 mln Polaków – wyniki po III kw. 2021 r.*, <https://piu.org.pl/prywatne-ubezpieczenie-zdrowotne-ma-juz-blisko-37-mln-polakow-wyniki-po-iii-kw-2021-r/>, dostęp 16.06.2022.
- Raacke J., Bonds-Raacke J.**, *MySpace and Facebook: Applying the Uses and Gratifications Theory to Exploring Friend-Networking Sites*, „Cyber Psychology and Behavior” 2008, Vol. 11, No. 2.

Możliwości wykorzystania mediów społecznościowych w sprzedaży ubezpieczeń

Rak A., *Kreowanie wizerunku marki w mediach społecznościowych*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu” 2012, Vol. 260.

Rheingold H., *The virtual community. Homesteading on the electronic frontier*, Addison-Wesley, Reading MA 1993.

Seda C., *Sprzedaż online*, Gliwice, Helion, 2008.

otrzymano: 19.04.2022
zaakceptowano: 23.06.2022

*Ten artykuł jest objęty licencją Creative Commons Attribution 4.0
Licencja międzynarodowa (CC BY 4.0)*

The possibilities of using social media in selling insurance in the agricultural segment

Tomasz Czuba, Andrzej Jaworski

Abstract

Marketing communication on the market in the 21st century is dominated by social media. We can't imagine functioning in the real world without being constantly present in them. The potential of social media is more and more often recognized by companies, which reach their audience faster with their message in precisely such a manner.

The classic model of marketing communication described, for example, by P. Kotler is still up-to-date. However, it takes on a different character, because the speed of the transmission has an impact on immediate feedback. Therefore, social media constitute a challenge for companies selling their standardized products and services on the market. On the one hand, the message reaches current and potential recipients, on the other hand, we immediately receive feedback sent consciously in response to the message. If the answer is missing, we can – taking advantage of social media – find out what the recipient did with “our” message.

Speaking about social media, we usually don't go into details, treating the audience almost uniformly (the distance barrier does not exist). From a different point of view, it seems that it is the consumers – local and large-scale recipients – that constitute the base of such activities. Perhaps this is true, as can be proven by effective campaigns and the financial results of companies representing different sectors. However, it seems that omitting other recipients is a mistake. According to the authors, insurers offering their products in the agricultural segment do not fully benefit from the potential of social media.

The article aims to indicate unused possibilities of social media concerning the sale of insurance products in the agricultural segment. To achieve the goal, the authors will explain the essence of social media and how important are social media relations. They will take advantage of their own research carried out in this segment in 2020. In addition to describing insurance, these studies also addressed the use of social media (the extent of using them by farmers).

Keywords: social media, insurance in agriculture, insurers.

Tomasz Czuba, PhD, Faculty of Economics, University of Gdańsk; **Andrzej Jaworski**, MA, Academy of Social and Media Culture in Toruń.

Introduction

One of the first definitions of social media has been presented by H. Rheingold. He believes that social media constitute a social group created on the Internet. According to Rheingold, users have sufficiently long and engaging conversations leading to the formation of personal relations between them¹.

A.M. Kaplan and M. Haenlein define social media as a group of web apps that enable creating and exchanging of user-derived content². In turn, M. Laroche, M.R. Habibi, and M. Richard wrote that the content is not only absorbed passively but also actively transmitted by users³.

Social media can also be defined as networking tools and platforms used to communicate, and exchange opinions, beliefs, and viewpoints⁴. They are considered a technological solution for sharing opinions and knowledge⁵.

D. Kaznowski claims that social media are socially controlled. He defines them as media that can be used on any scale⁶. He distinguished the characteristic features of social media, such as free access to create and receive content, accessibility, the possibility of disseminating, and limiting the time of their publication to a minimum.

Social media use communication techniques, are characterized by a high degree of interactivity and user engagement thanks to network and mobile technologies⁷. Social networks and portals constitute a virtual meeting and discussion point. By customizing the interface, the users can find people that have similar views, interests, and beliefs. Social media allow establishing contact using tools such as direct messages, e-mail, or public posts. There are also many so-called services open to all Internet users. The advantage of such a type of activity consists in the possibility of grouping users in relation to their preferences and topics of interest, e.g., the same field of study⁸.

-
1. H. Rheingold, *The virtual community. Homesteading on the electronic frontier*, Addison-Wesley, Reading MA 1993, p. 6.
 2. A.M. Kaplan, M. Haenlein, *Users of the World, Unite! The Challenges and Opportunities of Social Media*, "Business Horizons" 2010, Vol. 53, No. 1, p. 59–68.
 3. M. Laroche, M.R. Habibi, M. Richard, *To be or not to be in social media: How brand loyalty is affected by social media?*, "International Journal of Information Management" 2013, Vol. 33, No. 1, p. 76–82.
 4. C. Seda, *Sprzedaż online*, Gliwice, Helion, 2008, p. 87.
 5. M. Laroche, M.R. Habibi, M. Richard et al., *The effects of social media based brand communities on brand community markers, value creation practices, brand trust and brand loyalty*, "Computers in Human Behavior", 2012, Vol. 28, No. 5, p. 1755–1767.
 6. D. Kaznowski, *Social media – społeczny wymiar Internetu, E-marketing. Współczesne trendy. Pakiet startowy*, Warsaw, PWN, 2016, p. 89–90.
 7. M. Dorenda-Zaborowicz, *Marketing w social media*, "Nowe media" 2012, nr 3, p. 59.
 8. M. Grębosz, *E-konsument a portale społecznościowe*, "Handel Wewnętrzny" 2011, t. 3, p. 179.

Features of Social Media

It is possible to distinguish three types of behaviour among social media users:

- 1) passive communication, i.e., passive assimilation of content, lack of commitment and creating own added value, and only assimilating available information;
- 2) indirect communication, i.e., creating own content and sharing it with other users;
- 3) direct communication based on directing content to a given person by sending a private message or e-mail⁹.

In comparison to traditional media, social media stand out with many features. The main distinguishing feature is the aspect of access. They are usually free and generally available to users. They are characterized by a large group of recipients and the possibility of reaching a wide range of people potentially interested in the published content. Creating and publishing texts/graphics on social networks consists in simple and quick activities that do not require the user to possess specialized knowledge. However, the basic feature of social media consists in the speed of reacting and the ability to make changes and edit published content. Therefore, social media constitute an excellent platform for users. They are not only passive recipients, but also have the opportunity to interfere and introduce their own suggestions. The user is both the recipient and the creator of the content¹⁰.

A.M. Kaplan and M. Haenlein proposed dividing social media into two groups in terms of factors: 1) social presence and media richness, and 2) self-presentation and self-disclosure¹¹. Social presence is characterized by a sense of emotional connection with other users of a given social media, while the richness of the media is based on the possibility of providing feedback. Self-presentation and self-disclosure provide the opportunity to present oneself as an individual in the manner in which one wants to be perceived. A.M. Kaplan and M. Haenlein distinguished six types of social media¹²:

- 1) virtual world of games – requires the user to comply with specific rules and has a determined goal; the world of games is considered to be a medium with the highest level of wealth and social presence;

9. M. Grębosz, D. Siuda, G. Szymański, *Social Media Marketing*, Monografie Politechniki Łódzkiej, Łódź 2016, p. 15.

10. Ph. Kotler, K.L. Keller, *Marketing*, Poznań, Dom Wydawniczy REBIS, 2013, p. 586.

11. A.M. Kaplan, M. Haenlein, op. cit., p. 61.

12. Ibidem, p. 53.

- 2) virtual social world – it is based on a simulation of the real world; users are present as avatars and follow only fundamental laws, thus possessing an unlimited possibility of self-presentation;
- 3) communities focused on content – they contain only basic information about the user, allowing them to publish and share content with others.
- 4) collective projects (shared) – websites created by a group of people having the same goal; an example of this is Wikipedia, which allows each user to create content, as well as edit and improve information posted by previous users;
- 5) blogs – the oldest form of social media; content is published on them usually in chronological order (dated); a blog allows publishing content about life, passions and interests;
- 6) social networks – currently the most popular type of social media; they include websites that allow users to communicate, create, publish, and share content; social networks contain information about the user, allow to add a description and personal data, they provide the option to publish and create photos, videos, texts, or graphics.

In turn, according to G. Mazurek, social media can be divided into six different groups with the following characteristics¹³:

- 1) social platforms – these are online platforms that allow quickly and easily establishing contacts with other users; they allow for establishing relations, which is significantly facilitated by the parameters set in a given app, e.g., Facebook or Google.
- 2) communication platforms – are information databases, edited by active users;
- 3) internet multimedia repertories – allow users to communicate through video chats, conversations, as well as e-mail and text messages;
- 4) communicators – enable the direct contact of users with each other;
- 5) blogs – they are based on publishing content and the possibility of actively commenting, and are informal;
- 6) microblogs – their activity is based on publishing short texts, most often concerning current events.

T. Aichner and F. Jacob proposed a division of media into twelve different groups. In their opinion, social media are divided into forums, blogs, business networks,

13. G. Mazurek, *Znaczenie wirtualizacji marketingu w sieciowym kreowaniu wartości*, Warsaw, Poltext, 2012, p. 100.

corporate networks, shared projects, microblogs, rating portals, photo sharing, social tabs, social networks, social games, the virtual world, and video sharing¹⁴.

Ph. Kotler and K.L. Keller distinguished three types of social media platforms. These include blogs (in the form of a journal), communities and forums engaging in discussions and bringing together people with specific interests, as well as social networks for sharing content and establishing relations¹⁵.

Themes of social media presence

The development of the Internet is the main premise for the dynamic development of social media marketing. The constantly emerging new marketing innovations will begin to facilitate creating a market advantage of enterprises among competitors. Social media marketing is based on building customer relations, content, user engagement, sales promotion, advertising, and public relations. Social media allow for easy and quick contact with the company, simple search for information, and are often also a source of knowledge and entertainment.

It is possible to distinguish four groups of needs corresponded by the user and entrepreneur's presence on social media:

- 1) a social need based on building relations and maintaining contact (both between users and businesses);
- 2) cognitive needs are driven by the desire to acquire the user's knowledge and education;
- 3) acceptance needs consisting in building an image in social media; in social media, the user presents only the content he/she considers appropriate, thus building public opinion; it is also important for the user to gain recognition;
- 4) ludic needs, i.e., searching for entertainment and humorous content; social media often constitute a way to spend free time and a solution for boredom¹⁶.

When describing social media users, it is possible to use the division into two groups:

1. Mature users over 40 years of age. This group learned to use social media only in middle age because in their youth they did not have contact with new technologies.

14. M. Grębosz, D. Siuda, G. Szymański, op. cit., p. 19–22.

15. Ph. Kotler, K.L. Keller, *Marketing*, op. cit., p. 586–588.

16. J. Raacke, J. Bonds-Raacke, *MySpace and Facebook: Applying the Uses and Gratifications Theory to Exploring Friend-Networking Sites*, "Cyber Psychology and Behavior" 2008, Vol. 11, No. 2, p. 169–174.

2. Young people with access to the Internet from an early age. This group is characterized by courage and determination in terms of online activities. They are not afraid to test technological innovations, and also possess a quick ability to learn the media, as well as openness and trust towards social networks.

For the group of young people, social media constitute primarily a tool for contact, maintaining relations and establishing virtual acquaintances. However, older people, who have not used the online network for most of their lives, are a specific group and therefore have limited trust towards new technologies. People over 50 constitute a relatively smaller group among social media users, but due to the fact that the population is aging, the number of users in this group increases every year.

Therefore, summing up, the Internet has currently become the main communication tool, and social media allow for building and maintaining bonds. This offers a wide range of opportunities for entrepreneurs and their clients. Handling business in social media enables creating company websites (fanpages) and using functions for building and maintaining the brand image¹⁷, it also provides insurers with great opportunities for cross-selling for insurers.

Social media relations

When taking care of proper actions on social media, enterprises should focus on creating a long-term relationship with the customer. There are many factors impacting the building of trust towards a brand on social media. These include constructive discussions through comments, private messages, and discussion groups created by the company, as well as effective marketing communication based on the right choice of vocabulary, as well as the skills of creating content for a given group of recipients. It is also important to maximize the benefits and value for the recipient by publishing texts or educational graphics. From the perspective of a long-term relationship, one should also remember about creating a community of users and creating opportunities for users to express their opinions¹⁸.

Thanks to using tools available on social media platforms and combining them with meticulousness and conscientiousness, a company is able to build a long-term relationship based on trust and loyalty.

The trust of consumers may be built by belonging to a virtual community centred around a brand (e.g., an insurer). It consists in a collection of users of social media,

17. M. Grębosz, D. Siuda, G. Szymański, op. cit., p. 46–51.

18. P. Doyle, *Marketing wartości*, Warsaw 2003, p. 91–102.

gathered in one place. It is usually a group set up by the company to exchange opinions and suggestions concerning products or services. A customer, who is satisfied with service and contact with a company, is convinced about the reliability of the offered products¹⁹. When a different client becomes uncertain, the person trusting a given company is able to provide advice and substantive support. According to research, belonging to a virtual community leads directly to an increase in consumer trust and loyalty. Participation in a group gives a sense of additional value offered by the brand, which also translates to repeating the purchase of a given product²⁰.

The essence of social media is that they constitute the main source of information concerning a given brand. Data is not published only by the company, but also by active users, which affects the authenticity and image²¹.

An important aspect is also that consumers compare their own values with the values presented by a brand. The more the two elements coincide, the more the consumer decides to buy a given good²². It is important that a brand's marketing communication also responds to the spiritual and social needs of users. From the consumer's perspective, it is important for the brand to engage in ecological aspects and be guided by ethical behaviour²³.

The main problem with social media is that it is not possible to directly analyze and translate marketing activities into sales. Social media provide the possibility to determine the number of recipients of an ad, the users interested in the site, and the reach. However, there is no single effective method for clearly defining the effectiveness of actions in social media. Combining an online store with, for example, a Facebook website may be helpful in terms of data analysis, which will show some of the dependencies between consumer behaviour and data²⁴. Nevertheless, combining knowledge concerning what social media are and what role they play – with knowledge of their proper management combined with knowledge about the studied group – creates opportunities to at least consider the use of these media for sales purposes.

19. D. Gefen, E. Karahanna, D.W. Straub, *Trust and TAM in online shopping: An integrated model*, "MIS Quarterly" 2003, Vol. 27, No. 1, p. 51–90.

20. M. Laroche, M.R. Habibi, M. Richard et al., op. cit., p. 1755–1767.

21. G. Mazurek, *Promocja w Internecie – narzędzie, zarządzanie, praktyka*, Gdańsk, Ośrodek Doradztwa i Doskonalenia Kadr, 2008, p. 13.

22. K. Badowski, D. Posdorf, Ł. Wiewiórkowski, *Wartości: klucz do silnych marek na rynkach rozwiniętych*, "Harvard Business Review Polska" 2009, Vol. 71, No. 1, p. 64–76.

23. A. Rak, *Kreowanie wizerunku marki w mediach społecznościowych*, "Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu" 2012, Vol. 260, p. 407–416.

24. M. Grębosz, D. Siuda, G. Szymański, op. cit., p. 66–74.

Social media in the agricultural segment in the light of empirical research

Research methodology

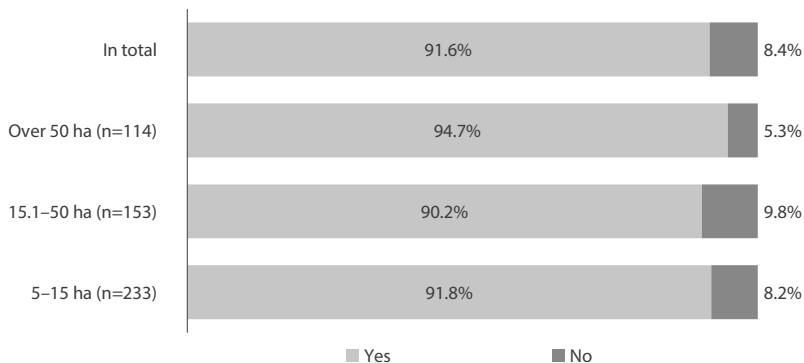
The presented, selected research results concern social media used by farmers. Data were collected during researching the insurance services market in the agricultural segment at the turn of August and September 2020 on a representative sample of farm owners with an area of over 5 ha throughout the country²⁵. The study was conducted using the CATI/CAWI method. The sample size was 500 farms throughout Poland. The survey's respondent consisted in the owner of the farm, who decides on selecting/purchasing insurance for the owned farm. Among the respondents, 95.2% were men, 4.8% were women. People aged 41+ constituted the dominant group of respondents in the study – their share in the study amounted to 71.2%. People up to 40 years of age constituted 28.8% (the average age of the respondent in the study was 49 years, the median age was 50 years). The average number of people in the household in the surveyed group is four. The size of the surveyed farms was as follows: from 5 ha to 15 ha – 46.6%; from 15.1 ha to 50 ha – 30.6%; above 50 ha – 22.8%.

Social media in agriculture

According to the results of the research, 92% of the surveyed farmers use the Internet. The percentage of users is basically similar when taking into account the size of the possessed farm.

25. The study was carried out as part of the author's own research. In 2020, apart from the market of insurance services, it also concerned the market of banking services. Such a study was carried out in 2020 for the fourth time. More about the study and the results: T. Czuba, *Ubezpieczenia gospodarstw rolnych w Polsce – wyniki badań empirycznych*.

Figure 1. Use of the Internet by farmers depending on the size of the farm

Source: The authors' study based on empirical studies.

Internet users most often use electronic mail (96% of indications), use electronic banking – 85% of indications, view information (general or industry) – 65% of indications, use social media – 59% of indications, and make purchases over the Internet – 36%. Taking into consideration that, according to the results of this study, the average age of a farmer is 49 (median age 50), these results should be classified as providing an opportunity to increase the sales of insurance products for farmers using social media, around which a community can be built. At the same time, according to the statements of the respondents, all of them possess a mobile phone (more than 90% a smartphone), which constitutes an additional argument for the possibility of increasing such sales. At the same time, smartphone users indicated that they take advantage of various apps installed on the phone. Most often they are weather apps (87% of indications), banking apps (82%), social media (76%), store apps (31%), and loyalty programs (16%).

When analysing the use of social media depending on the intention to purchase additional insurance for the farm in the perspective of the next 12 months, the Chi2 statistical test was used. The following statistical hypotheses were put forward for verification:

H0: The intention to purchase additional insurance for a farm is not affected by the scope of the use of social media.

H1: The intention to purchase additional insurance for a farm is affected by the scope of using social media.

The analysis with the use of the Chi2 test resulted in the following value of the p-value coefficient: $p=0.000$. The significance is $\alpha=0.05$, and therefore: $\alpha > p$.

Conclusion: H0 was rejected and an alternative hypothesis H1 was adopted, i.e. that there is a relationship between the scope of using social media and the intention to purchase additional insurance for a farm within the next 12 months.

Additionally, the respondents were asked in the described survey about possessing voluntary (private) health insurance (paid for independently). According to the survey's results, 21% of respondents possess such insurance. Assuming that the question was properly understood, it is worth noting that this translates into the number of people working in agriculture, which amounts to 1.3 million people (according to the results of the Agricultural Census 2020), this amounts to circa 273 thousand people. It is worth adding that according to the data of the Polish Insurance Association (Polska Izba Ubezpieczeń – PIU)²⁶, about 3.7 million people possess private health insurance in Poland (Q3 2021), which means an increase of 17% year-to-year, and basic medical packages including access to basic care and several specialist doctors have gained popularity. It seems that the rate of growth of voluntary insurance will not be inhibited, which is also due to the dissatisfaction with the functioning of healthcare in Poland, which is confirmed by the latest study conducted by CBO in October 2021²⁷. Therefore, according to the data quoted, farmers possessing voluntary health insurance constitute only 7% of all those possessing such insurance in Poland. The low level of possessing this type of insurance may also be a challenge for insurers to try to increase the scope of using this insurance in the above-mentioned group. At the same time, taking into account the fact that there is a relation between the intention to purchase additional insurance for a farm (this concept includes also private health insurance) and the use of social media in the agricultural segment, the question arises whether social media can become a tool for increasing the sales of this product among farmers (it seems that the market potential is high).

In this context, it is also worth mentioning the main conclusion resulting from qualitative research²⁸ conducted by the authors in this segment (the study concerned the assessment of the quality of their lives in 2021), in which “health and financial security is a priority for the household”. Understanding the lack of representativeness of such studies, they still confirm the existing potential for voluntary health insurance in the examined segment.

26. Polska Izba Ubezpieczeń, *Private health insurance is already possessed by nearly 3.7 million Poles – results after Q3. 2021*, <https://piu.org.pl/prywatne-ubezpieczenie-zdrowotne-ma-juz-blisko-37-mln-polakow-wyniki-po-iii-kw-2021-r/>, access 16.06.2022.

27. CBOS, *Opinie na temat funkcjonowania systemu opieki zdrowotnej*, “Komunikat z badań” 2021, nr 125, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2021/K_125_21.PDF, access 16.06.2022.

28. Qualitative research using the IDI method carried out in October 2021 in the agricultural segment.

Summary

It is undisputed that social media have changed the image of contemporary society. We can't imagine today's life without new media. They constitute a daily attribute of functioning, thanks to which we are in constant contact with family, close friends, or distant relatives. Technological changes are constantly moving forward and it is now difficult to say whether they will not change the picture of our reality once again. However, the sales potential that lies in social media is a fact. It is constantly being used in an insufficient manner, which may be largely due to the inability to subtly build trust in the brand, focusing recipients/customers around a community offering value for which they will be able to do more than just be a passive recipient of social content. This is an important, but also a difficult task that requires proper preparation, extensive knowledge about the recipients (based on research), and constant market observation. The above-mentioned research and analysis results concerning the farmers' segment indicate that social media can play an important role in increasing sales of insurance products for this segment. The task requires a change in the perspective of thinking, thoughtful strategy, and professional action – the insurer who is going to notice it the fastest and at the same time is going to meet this task will be successful on the market.

Bibliography

- Badowski K., Posdorf D., Wiewiórkowski Ł.**, *Wartości: klucz do silnych marek na rynkach rozwiniętych*, "Harvard Business Review Polska" 2009, Vol. 71, No. 1.
- CBOS**, *Opinie na temat funkcjonowania systemu opieki zdrowotnej*, "Komunikat z badań" 2021, nr 125, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2021/K_125_21.PDF, access 16.06.2022.
- Dorenda-Zaborowicz M.**, *Marketing w social media*, "Nowe media" 2012, nr 3.
- Doyle P.**, *Marketing wartości*, Warsaw 2003.
- Gefen D., Karahanna E., Straub D.W.**, *Trust and TAM in online shopping: An integrated model*, "MIS Quarterly" 2003, Vol. 27, No. 1.
- Grębosz M., Siuda D., Szymański G.**, *Social Media Marketing*, Monografie Politechniki Łódzkiej, Łódź 2016.
- Grębosz M.**, *E-konsument a portale społecznościowe*, "Handel Wewnętrzny" 2011, t. 3.
- Kaplan A.M., Haenlein M.**, *Users of the World, Unite! The Challenges and Opportunities of Social Media*, "Business Horizons" 2010, Vol. 53, No.1.
- Kaznowski D.**, *Social media – społeczny wymiar Internetu*, E-marketing. Współczesne trendy. Pakiet startowy, Warsaw, PWN, 2016.

The possibilities of using social media in selling insurance in the agricultural segment

- Kotler Ph., Keller K.L.**, *Marketing*, Poznań, Dom Wydawniczy REBIS, 2013.
- Laroche M., Habibi M.R., Richard M. et al.**, *The effects of social media based brand communities on brand community markers, value creation practices, brand trust and brand loyalty*, "Computers in Human Behavior" 2012, Vol. 28, No. 5.
- Laroche M., Habibi M.R., Richard M.**, *To be or not to be in social media: How brand loyalty is affected by social media?*, "International Journal of Information Management" 2013, Vol. 33, No. 1.
- Mazurek G.**, *Promocja w Internecie – narzędzie, zarządzanie, praktyka*, Gdańsk, Ośrodek Doradztwa i Doskonalenia Kadr, 2008.
- Mazurek G.**, *Znaczenie wirtualizacji marketingu w sieciowym kreowaniu wartości*, Warsaw, Poltext, 2012.
- Polska Izba Ubezpieczeń**, *Private health insurance is already possessed by nearly 3.7 million Poles – results after Q3. 2021*, <https://piu.org.pl/prywatne-ubezpieczenie-zdrowotne-ma-juz-blisko-37-mln-polakow-wyniki-po-iii-kw-2021-r/>, access 16.06.2022.
- Raacke J., Bonds-Raacke J.**, *MySpace and Facebook: Applying the Uses and Gratifications Theory to Exploring Friend-Networking Sites*, "Cyber Psychology and Behavior" 2008, Vol. 11, No. 2.
- Rak A.**, *Kreowanie wizerunku marki w mediach społecznościowych*, "Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu" 2012, Vol. 260.
- Rheingold H.**, *The virtual community. Homesteading on the electronic frontier*, Addison-Wesley, Reading MA 1993.
- Seda C.**, *Sprzedaż online*, Gliwice, Helion, 2008.

received: 19.04.2022
accepted: 23.06.2022

Recenzenci w 2021 roku

Recenzenci materiałów opublikowanych w półrocznych wydaniach „Ubezpieczenia w Rolnictwie – Materiały i Studia” z 2021 roku

dr Tomasz Czuba, Mariusz Gorzowski, dr hab. Sebastian Jarzębowski, prof. dr hab. Irena Jędrzejczyk, Iwona Kaszuba, dr Erich Koch, Przemysław Kraska, dr Adam Majchrzak, dr Ernest Nasternak, dr inż. Agnieszka Parlińska, dr inż. Joanna Pawłowska-Tyszko, dr Sylwia Pieńkowska-Kamieniecka, prof. dr hab. Marian Podstawka, prof. dr hab. Wanda Sułkowska

Informacje dla autorów

1. Zapraszamy do publikowania artykułów dotyczących ubezpieczeń w rolnictwie. Do druku przyjmujemy wyłącznie wcześniej nieopublikowane, nowe opracowania.
2. Autorów prosimy o nadsyłanie materiałów o objętości maksimum do 40 tys. znaków za pośrednictwem poczty elektronicznej. W szczególnie uzasadnionych przypadkach, kierując się wartością opracowania, dopuszczamy prace zawierające większą liczbę znaków. Elementy graficzne opracowania (tabele, wykresy, rysunki) prosimy załączyć w odrębnych plikach w celu możliwości dokonania korekt edytorskich.
3. Artykuł powinien zawierać tytuł, streszczenie w językach polskim i angielskim (do 1,3 tys. znaków) zawierające cele i tezy opracowania oraz bibliografię, przypisy, a także notę o Autorze. Szczegółowe instrukcje dla Autorów znajdują się na stronie internetowej czasopisma: <http://www.krus.gov.pl/czasopismo/>.
4. Anonimowość Autora jest zachowana poprzez zawarcie jego danych osobowych (nazwiska, adresu, wymaganych do zawarcia umowy o dzieło, oraz krótkiej informacji zawodowej) w oddzielnie załączonym pliku.
5. Artykuł podlega recenzji i opracowaniu redakcyjnemu. Zastrzegamy sobie prawo dokonywania skrótów, zmiany tytułów i śródtytułów.
6. Honoraria autorskie są wypłacane za materiały, które uzyskały pozytywną ocenę recenzentów.

Dodatkowych informacji udzielimy telefonicznie pod numerami: **22 592-66-88**, **22 592-66-86**, **22 592-64-05** lub odpowiemy na e-mail wysłany pod adresem czasopismo@krus.gov.pl.

KASA ROLNICZEGO
UBEZPIECZENIA SPOŁECZNEGO

www.krus.gov.pl